ΒΙΟΧΡΗΣΤΟΛΟΓΙΑ

SEV

COMMENTARII

De Aere Vitali
De Esculentis
De Potulentis
Cum Corollario de
parergis in Victu.

Authore Hen. MUNDY
Med.

GUILIELMI TOZZI,
Doctoris Medici
Parisiensis,

Tractatus novus
De
POTU COPHE,
De
SINENSIUM THEE,
Et de
CHOCOLATE.

Juxta Exemplar Parisiense.

FRANCOFURTI,
M DC XCIII.

COMMENTARII
DE
AERE VITALI.

INTER causas conservatrices Aer ambiens principatum tenere videtur, sine cujus adminiculo & jugi influxu, motus omnis in Viventium corporibus, à quo pendet eorum anima mortalis, protinus cessat: Cibo potuque aliquantisper sine magno incommodo carere possumus: sed auram Vitalem ubique circumfusam, & presse incumbentem admittendi perpetua, & ineluctabilis urget necessitas. Proderit igitur de ejus partibus, & affectionibus disquirere, non inani speculatione, sed eâ, quæ ad vitæ usus accommodetur.

Socrates sui temporis *meteoroscopos* non immeritò irrisit, & ipse ob idem à

Comico traductus, quod rerum nimis ſublimium, & incertarum contemplatione occupati, utilia, & cognitu quam maximè neceſſaria neglexiſſent.

Nos verò, ne in ejusmodi reprehenſionem incurramus, in Aerologia noſtra nihil præter ea, quæ ad vitalitatem ſpectant, attingemus, ea vero abſolutâ commentarios in ſingula, quæ in cibos potumve veniunt, ſubnectemus, adjecto corollario de rebus quibusdam, quæ quidem nec cibus aut potus ſunt, ſine eis tamen à nonnullis ægrè vivitur.

Cap. I.

DE AERE.

I.

Aer. Materia fluida, quæ immenſo ſpacio diffuſa terram, & cæteros planetas complectitur, vulgò *Aer* appellatur. *Æther.* Cujus partem ſuperiorem à terrâ remotam, quæ puriſſima eſt, & à miasmate quovis terreſtri immunis, Cœleſtem & *æthercam* nominamus. *Atmoſphæra.* Altera, quæ terræ proximè incumbit; vaporibus & exhalationibus oppletur; ideoque commodè *Atmoſphæra* dicitur. In hac animantia terreſtria cujuscunque generis verſantur: nec ultra ejus limites poſſunt conſiſtere, quippe non

ſecùs

ſecùs ab iſtis in *Atmoſphæra*, atque ab aquatili genere in aquis vivitur: Ætheris indigenæ an ſint, & cujusmodi, curioſi nonnulli quærunt: alii eorum ordines, graphicè deſcribunt, & ne ulla pars mundi ſuis animalibus vacet, multimodas fingunt chimæras. *Origenes* ſcribit *lib. 3.* περὶ ἀρχῶν inviſibilem creaturam, & incorpoream, quæ negligentius ſe gesſerat; corpuſculum æthereum aſſumere, aut aereum; illudque eò craſſius, quo propius ad terræ viciniam detruſa ſit. Sed quatenus ab his, ſi exiſtant, aeris vitalis conditiones pendere credendum ſit, ſuo loco conſiderabitur.

2. Duæ ſunt Atmoſphæræ regiones, in quarum ſuperiori vaporum, & exhalationum apothecas Divina ſapientia condidit, unde, quoties libet, nubium, fulminum & ventorum materiam depromit: in inferiori focum ſeminibus rerum fovendis idoneum, & eorum in vitam productorum conſervationi aptum conſtituit. Nam ſubtilis materia à ſole, primario motus inſtrumento, perpetim emanans, & per æthereos globulos transmiſſa eosdem in tranſitu movendo lumen in hemisphærio irradiato accendit. Ulterius etiam delata, nitroſas particulas, quibus in atmo-

Atmoſphæræ Regiones Superior & Inferior.

Atmoſphæræ partium ſingularium uſus.

 ſphæra

ſphæra; aut terrâ occurrit; cum ſulphureis, quas è terræ ſinu eruit, committens, calorem, aut ſi major Sulphuris copia ſuppetat, & vehementius ſit mora, ignem etiam valet ſuſcitare. Et quia calor nimis intenſus, *Phaetontis* inſtar, rerum potitus, omnibus ferè rebus interitum minetur, natura in remedium iſtius mali inſtituit, ut lucida illa materia in terram & aquas penitiùs deſcendens corpuſcula quædam aquea in auram jugiter tollat: quæ effræni caloris vehementiæ ſint ſufflamini. Imo & frigoris vim temperant. Vapor enim aqueus aculeata nitri frigorifici corpuſcula obtundens, impedit ne altiùs in ſubjecta penetrent, & animalium cutes punctim ſubeundo, ſenſationes nimiùm moleſtas inducant. Has autem res aerem vitalem conſtituere; eique neceſſario & ſemper ineſſe liquidò conſtat.

Materiæ ſolaris energia.

3. Materiæ ſolaris præſentia, & energia à nemine non ſentitur; Itaque tametſi à ſolis in alterum hemiſphærium deſcenſu tantus torpor & quaſi mortis imago omnia invadit, ut niſi ſtata ejus reditûs tempora ſciviſſes; de omnium rerum vitâ actum eſſe putares. Eodem tamen nos reviſente, & benignis radiis. i. e. directioribus aſp ciente, licet in apogæo

pogæo tunc existat, & in hyeme, dum in perigæo est 300000 milliaribus terræ sit propior, omnia protinus reviviscere, & ab orco revocari videntur.

Ætherea enim mundi anima copiâ solito uberiori in humores tunc admissa sanguinem strenuè agitans, & volatilizans fermentum genitale excitat: unde cuncta fere animalia terrestria & aquatilia eo tempore libidine turgentia speciei renovationem meditantur. Vegetabilia etiam virent, & semina sua parturiunt; quæ perfecta, & idonea matrice collocata, in motum vitalem sui similis productivum pro Ideâ speciei impressâ vi ista solari extimulantur, & in eodem statu, donec organum vitale fatiscat, ab eâdem conservantur. In animalibus perfectioribus modus influxûs auræ vitalis hujusmodi est. Per tracheam in bronchia recepta vesiculas, quibus innumeris pulmones constant, valide distendit, unde æthereæ particulæ cum nitrosis, (utræque sunt maximè penetrabiles) in vasa sanguifera illapsæ per venam pneumonicam in sinistrum cordis ventriculum deferuntur, ubi cum humoribus sangvine, & chylo mixtæ eorum motui, tam intestino quam circulari, inserviunt: certè sangvis cordis impulsui minimè pareret; nec instin-

Quo pacto in Vere singula afficit & ad speciei renovationem incitat.

Quomodò in animantibus perfectis operatur.

stinctus ejus vibrationi perpetuò suppeditaretur, nisi calor, & humorum motus sua vi perennarent. A corde autem istæ particulæ arteriarum ductus secutæ ad corporis peripheriam deferuntur, ubi per cuticulæ poros exterminant fulgines, ibi etiam nova materia in aperta venarum oscula sese insinuat, & corporis systaltico & tonico motu adjuta circulationis Filum ad hepar, cor, & inde per arteriam pnevmonicam ad pulmones, continuat, & perficit.

Ejus beneficio aquatilia vivunt.

Eadem substantia ætherea piscibus, aliisque aquatilibus eodem munere sub aquis fungitur, nam & hi ab eâ suum habent calorem; licet ratiocinio potiùs, quam humano tactui perceptibilem. Animalibus enim sanguine magis sulphureo præditis debilis piscium calor non sentitur, sed cum anima brutalis à materiæ vitalis motu pendeat; motus autem omnis sit calorificus, liquet & piscibus suum inesse calorem.

Ejusdem vi vegetabilia nutriuntur.

Idem etiam plantis vitæ, & vegetationis instrumentum à naturâ tribuitur, Æther enim materiam nutritiam ex aquâ & nitro constantem per radices earum in fibras agens eas ad frugem producit.

4. Ter

4. Terram suo nitro exutam esse *damnatam* & planè infœcundã docet experientia: Aquas quoque sine eodem lætamine sterilescere manifestum est: herbæ enim in alveis fluviorum nascentes, nisi aquâ Cœlesti rigatæ vix augentur, post imbres autem, aut diutinas pluvias, aquis nitro aereo multùm impregnatis statim luxuriant. Terrâ verò, & aquâ suo nitro abundantibus non existimandum aerem, qui nobilissima alit animalia, eo omninò vacare. Continet certè magnam nitri volatilis, & subtilis copiam, ubique Atmosphæræ interspersam, quod licèt præ tenuitate sit inconspicuum.

Aeri vitale Nitrum in est, terra etiam & aqua.

Multis tamen modis sui existentiam prodit. Nam terra, unde nitrum fuit elixiviatum, aeri aliquandiu exposita, nitro denuo impregnatur.

2. *Colcothar* Vitrioli ab Olei distillatione relictum, spiritus nitro-aerëi accessione tandem novam acquirit aciditatem, & fit verum vitriolum: ubi Nitrum illud volatile cognato domicilio invento, poros ejus subit, & in idem corpus coalescit.

3. *Aloe, Telephium, Aizoon*, & plerique *bulbi* aere suspensi germinant, diuque crescunt; manifesto indicio & nitrum, & aquam aeri copiosè inesse.

Aqua aeri disseminatur.

Aqua aeri necessariò disseminata faciliùs creditur; quòd *hydragogia* Cœlestis manifesta sit; nebulas enim, rorem, & nubes, radiis solaribus sublimes agi videmus; Et nonnunquam tantum aquæ uno impetu à *Vortice aereo* (*à spout.*) sublime rapitur, quantum totam Cœli faciem, quacunque patet, ad *horizontem* opplere videatur.

Porrò præter aqueas particulas in Atmosphæra coacervatas, hospitatur humor insensilis; etsi non sit conspicuus, tamen nunquam deficit; quippe sine eo aer suis animantibus non magis Vitalis esset, quam aqua sit piscibus, si aerem penitus excludas. Quod facili experimento probatur: Tempestate enim æstivâ, serenâ & siccissimâ si liquorem frigidum in vas vitreum, aut è metallo polito factum infundas, licèt nullum humidi vestigium foris appareat, latera tamen vasis externa, quousque liquor gelidus intus pertendit, roscida, guttulisque aqueis ubique perfusa videbis, partes enim aquæ insensiles circumquaque fluitantes lateribus vasis frigidulis allisæ in rorem condensantur. Nec putes per vasis latera illum madorem exudare: aqua enim fontana, & nivalis id efficit in vase,

quod

quod *Spiritus Vini ferè alcolizatos*, & summè subtiles sine istiusmodi effectu contineat.

Sulphuris autem abunde in Atmosphæræ sinu contineri probant fulgura, fulmina aliique exhalationum effectus. *Sulphur aeri Vitali inest.*

A variâ harum partium diathesi oriuntur præcipuæ eris affectiones, nimirum Calor, frigus, tenuitas, crassities, gravitas & levitas à quorum temperie dependet utraque hominum valetudo. *Ab his pendent aeris affectiones.*

Aer etiam à rerum, aut locorum effluviis sæpe inficitur, unde aut noxius, aut salubrior animalibus redditur. De his affectionibus, cum beneficiis aut incommodis inde exortis pauca ὡς ἐν τύπῳ notabo.

CAP. II.

DE CALORE AEREO, UNDE SIT.

I.

OMnimodus calor motûs est effectus & ambientis aeris calorem lucta sulphuris cum nitro aereo commissi oriri diximus, quas quidem lites Sol radiis suis movet: & pro incidentiæ ratione magis, minusve intendit. Calent igitur ferè regiones directis radiis *Calor à luctâ Sulphuris cum Nitro oritur.*

subjectæ, tepentque aliæ quotquot à solis orbitâ plus nimio distant; sed multa accidunt, quæ magnam aeris anomaliam faciunt; ut infra dicetur.

Caloris beneficia. 2. Ejusmodi est in multis locis plagarum australium benigna temperies: ut *Ibn Sina* vulgò *Avicenna* & alii *Paradisum* terrestrem sub *Æquinoctiali* posuerint, è contra nonnulli veterum nimis rudes regiones omnes, quibus Sol in *Zenith* imminet, torridas, & præ æstu immenso inhabitabiles autumârunt. Hi certè suas speculationes secuti, aliorum experientiam nunquam consuluerunt. Constat enim terras omnes, tropicis interjacentes, ad quas nunc navigatum est, præter Americam, nautis istius temporis innotuisse. *India* enim, *Taprobane* & *Arabia* etiam *fælix* dicta mercatoribus tum patuit. Et *Herodotus in Melpomene* narrat, quod *Phœnices* jussu *Nechonis Ægypti regis totius Africæ* litora perlustrassent. Itaque *Sinu Arabico* egressi ingens *Æthiopiæ Meridionalis promontorium Lusitanis bonæ spei dictum* prætervecti, per mare *Atlanticum*, *fretum Herculeum*, & *mare Mediterraneum* tertio anno in *Ægyptum* sunt reversi.

Pœni etiam iisdem oriundi imperio

mar

mari diu potiti australium plagarum litora longinquis regionibus explorabant.

Hæc illi: sed nostra ætas, cui nihil, quod lucrum præbeat, invium est; omne mundi latus excussit: unde comperit, terras inter tropicos & si solis orbitæ sint subditæ, non modò habitabiles, sed etiam salutares esse, & omnium rerum ad victum, cultumque, imo ad voluptatem pertinentium abundantes: adeò ut, qui à septentrione profecti istas regiones adierunt, *Lotum gustâsse* videantur: nec facilè ab *Austri Sirenibus* avelli queant. Inde est, quòd tot *Europaeorum coloniæ* in calidis regionibus inveniantur. *Lusitani in Africa, Brasilia,* & *India* oris maritimis sedes passim posuerunt: quarum nonnullas *Batavi* occupârunt. *In Americâ* inter tropicos pleraque possident *Hispani*. *Angli*, *Batavi & Galli in insulis Caribeis* sedes habent amœnas, & perquam fructuosas, quibus *Campania*, vel *Sicilia* invideat. Vere enim & virore perpetuo fruuntur. Solesque alioquin ardentes ventis *apogæis*, & *tropæis* mitigantur: terra etiam imbre assiduo, aut rore copioso ita rigatur, ut arbores fructus toto anno producant, veteribus pomis decer-

ptis, aut deciduis novo statim succedente & in tanta terræ fæcundia magna est incolarum sanitas : & nisi Filum vitæ externâ vi abrumpatur, ferè longævitas.

Itaque Herodotus Macrobiorum Æthiopum meminit, & admiratione dignum est quod de Indorum quorundam longævitate accepimus. Inventi fuerunt *Americani* calidæ *Zonæ* incolæ, qui vegetâ senectute *Nestoris* Ætatem superârunt.

Incola regionum calidarum longævi.

Aristoteles in libello, qui inscribitur. Περὶ τῆς μακροβιώτητος. asserit. Ὅτι τὰ αὐτὰ ἐν τοῖς ἀλεεινοῖς μακροβιώτερα ἢ ἐν τοῖς ψυχροῖς. Quòd eadem animalia in calidis, quàm frigidis locis diutiùs vivunt.

Insula Sta Helena dicata in *mari Atlantico* inter *tropicos* sita est, ejus tamen est indolis ; ut ægri moribundi, & tantùm non conclamati in terram è navibus ex Indiâ redeuntibus expositi certissimè, & citò convalescant, & aliæ sunt insulæ eidem *Zonæ* subditæ, in quibus incolæ morbum, nisi annosam senectutem vix nôrunt.

Jac. Bontius medicus Batavus, qui in Indiâ medicinam diu fecit ; negat, eam, aut insulas adjacentes unquam peste tentari.

Morbis à frigidâ temperie ortis, procul dubio calidus aer plurimùm prodest; & senectuti morbosæ nonnunquam asylo est.

Calidus aer senibus prodest.

Vereor autem nè his caloris beneficiis gravia quædam incommoda calidarum regionum multùm præponderent; nam tametsi ista aeris affectio interdum liberaliter regnat, tamen aliquoties tyrannidem exercet; ubicunque enim humor ita deficit, ut vaporibus in aerem tollendis non sufficiat; reliqua *Atmosphara* corpuscula Nitrosa & Sulphurea à radiis solaribus è Zenith missis agitata motus adeò rapidos concipiunt, ut sensui sint molesta, vitæque sustentandæ minùs idonea. Ob hanc causam tot ubique sub istâ Zona inutiles sunt solitudines, quarum accolæ, (incolas enim non habent præter feras immanes, & serpentes) caloribus miserè cruciantur.

Cæli calidi incommoda.

In calidis plagis solitudines frequentes.

Sunt quidem, qui istiusmodi locis assuescunt, sed non aliam ob causam, quàm quòd prædæ, cui semper inhiant, materiam, & opportunitatem præbeant: sic *Arabes* mercatoribus, qui catervatim deserta transeunt, perpetuò insidiantur, rapto tantum victitantes, ideoque solitudines perpetim oberrant, à fixis sedibus abhorrentes.

Vrbes in nonnullis regionibus præ calore intolerabiles.

Urbes istius tractûs intolerabiles essent, nisi multo artificio calores mitigarentur. Qui sub dio ambulant, umbracula soli opponunt. Dormientibus dominis servuli astantes flabellis ventum faciunt, & muscas importunas muscariis pavoninis abigunt. Multi speluncis interdiu se abdunt, noctu sub dio dormiunt. Alii in venti ductibus auram captant. *Ormusiæ*, (ea est urbs insignis in *Sinu Persico*, *Lusitanorum* non ita pridem celebre *emporium*, nunc *Persis* paret) Cives, & advenæ in *Hypogæis* in frigidam mento tenus demersi interdiu dormiunt, aut certè otiantur, noctu verò surgentes mercaturam exercent, & aliis negotiis vacant.

Nonnulli aeris inspirati fervorem non ferentes in umbrâ desident, & frigidam ad nauseam vix ad satietatem hauriunt, nivalem quoque avidè petunt, ubi per montium viciniam est parabilis, & ne sic quidem sitim inexplebilem restingunt, sed aqualiculum ferè aquæ potu eò distendunt, ut à *Lusitanis Goa Barrigos.* i. e. dolia appellentur, hujusmodi victu cachexiæ aut hydropes crebrò accersuntur, & ab ardoribus fere oritur Lerna malorum.

Morbi calidarū plagarum.

In calidioribus igitur plagis *Elephantiasis*, aut *Scabies* cutim deturpant;

pant: *Cholera, Dysenteria,* & *Ilei* intestina torquent: *Causi,* & omnimodæ febres sanguinem inflammant. Omnes denique morbi à bile orti hic dominantur.

Morbi etiam pestilentiales, qui in regionibus magis temperatis vix nisi contagione propagantur, in calidioribus plagis spontaneo ortu sæpe emergunt, Luesque Tartarea, quæ omnes terras invasit, meridionalibus tantùm originem debet. *Morbi regionum calidarũ pestilentiales, & maligni.*

Nec morbos modo, sed & mortem quoque præsentaneam sæpe attulerunt Cœli ardores: Prope dictam *Ormuziam* totus exercitus auræ candentis, ab arenosis desertis delatæ, afflatu suffocatus periit. Mercatores etiam sæpenumerò cum camelis iter per arenas tendentes in ipso itinere concidunt, vehementi solis æstu extincti. *Exercitus æstu aeris extinguitur.*

Hæc sunt *Zonæ torridæ* incommoda, quæ tamen rarò nisi locis squalidis, & omni ferè humore destitutis accidunt: In tractibus irriguis, & fæcundo solo præditis sub æquatore satis commodè, imò, ut supra innui, nusquam salubriùs aut delicatiùs habitatur. Illic etiam invenitur uberrima pharmacorum sylva, quibus pharmacopolia totius orbis instruuntur. At contra regionis *In calidis regionibus modo irriguis commodè vivitur.*

tor-

torridæ morbos nullum est remedium æquè efficax, ac temperantia in potu, cibo, & reliquis rebus non naturalibus ritè observata.

Cap. III.

DE FRIGORE.

I.

Frigus esse quid materiale.

FRigus, Ambientis affectio priori contraria, effectibus est sæpe notius, quam volumus. At causa ejus materialis instar Nili fontium obscura latet: Imò de istiusmodi materiæ existentiâ ambigitur, & motûs calorifici privationem tantum esse quibusdam persvasum est: in quam sententiam ipse *rectâ* irem. Si animantium membris à frigore intenso afflictis ἀναισθησία tantum induceretur. At præter dolorem admodum acutum, *Plyctenæ* etiam graves ad *Sphacelum*, aut *Carcinomata* vergentes excitari à frigore vehementiore, tanquam à cauterio actuali, aut medicamento caustico vidimus. Adeò ut frigus perinde, atque ignis sine vocis *Catachresi* urere dicatur, quod quemadmodum à merâ motûs cessatione, sine materiæ frigorificæ accessu, fieri possit, non est intelligibile.

Non est privatio tantum.

2. Frigoris primatus tribus è quatuor Peripati Elementis antiquitus attributus fuit. *De primo frigido.*

Plutarchus, & alii magni nominis Philosophi terram, *Aristoteles*, ejusque asseclæ aquam, Stoici verò ipsum aerem primum frigidum statuerunt: *Neotericorum* autem alià est sententia: cui favit *Gassendus*. Hi statuunt corpuscula nitro aerea frigoris in omnibus subjectis & congelationis causas esse. De his placitis *nobilis Boylius* ἐπέχει, & ventos gelidos, aerisque vim frigorificam ab exhalationibus salium diversæ indolis tàm nitri, quàm aliorum, aut forsan *materiæ alicujus anonymæ*, qualis aliquando reperitur etiam *Chymicis* ignota, aut eorum congressu posse oriri suspicatur.

Terra non est primum frigidum.

Primæ ex his sententiis refragatur experientia: liquet enim terram nisi cortice tenus, ab ambiente frigore non affici. Nôrunt enim *Metallarii*, quotquot in ejus viscera descendunt, interiores terræ regiones in locis, aut tempore frigidis, plus satis calescere; & quanto profundiùs itur, tanto majorem, tanquam ab igne *Cartesiano* excitatum, calorem sentiunt.

3. Aquam quidem suâpte naturâ frigidam esse concedi potest, partes *Nec aqua.*

enim

enim ejus in statu naturali sunt minùs agitatæ, quàm humores, qui tactûs sensoria in nobis perluunt.

Sed ejus particulæ flexiles, & admodum lentæ penetrationi frigorificæ minùs idoneæ sunt; unde in crasso, & nebuloso aere frigus minùs urit. In *Muscoviâ* & aliis septentrionalibus provinciis; ut è carnibus, quas rigore brumali induratas diu asservant, gelu aute coquendum eliciant; eas in frigidam immergunt.

Idem etiam, ut accepi, in vivis corporibus factitatum est; quæ frigore intolerabili correpta, & morti proxima, ab imminenti *membrorum necrôsi*, eâ ratione in sanitatem restituuntur.

Neq; Aer.

4. Aer autem, cui in hâc re plurimi primas deferunt, istius qualitatis maximè δεκτικὸς, videtur; quippe quæ terrâ, vel aquâ condita illæsa conservantur, si eadem aeri sub dio exponas, ferè graviter à frigore corrumpuntur; aerem igitur non primum, at summe frigidum jure appelles. Hic tandem meam de his rebus conjecturam, forsan paucis verisimilem subjiciam.

A particulis nitrosis calor.

Inter partes, à quibus Atmosphæra constituitur, Nitrum volatile locum habere statuimus, cujus corpuscula, quàm maximè subtilia, radiorum sola-

rium

rium impulsu terræ illiduntur: unde repercussa cum sulphureis particulis eâdem actione incitatis congressâ motum in aere calorificum efficiunt, imo igneum, si radiis speculo caustico aut alio instrumento collectis idonea subsit materia.

Ab eisdem frigus.

Ab eisdem etiam nitri corpusculis, at alio modo dispositis, qualitatem è regione contrariam induci opinamur. Verisimile enim videtur ista corpuscula, priusquam repercussa in gyrum agantur, & sulphureis *Aporrhæis* sint congressa, motu recto delata acuminatim, instar spiculorum, poros corporum subire, inde est quòd in montibus editis etiam æstate, aut sub Zona calidâ, ea est frigoris inclementia, ut nives ibi perpetuo accumulentur. Et idem usu venit, ubicunque illa corpuscula radiis solis obliquiùs incidentibus remissè agitantur, nam cessant perinde, ac pueriles turbines scuticæ verberibus nimis languidè in gyrum acti, à motu circulari cessant: & exinde quævis subjecta cuspide infestâ petunt. Nec aliam ob causam gravissima illa aeris sævitia, & non habitabile frigus in plagis *Arcticis* & *Antarcticis* à solis viâ dissitis perpetuò regnat.

Quomodo fit Glacies.

Glaciei vero concretionem quod attinet

tinet, à motus particularum aquæ flexilium cessatione potissimùm, at non omninò fieri arbitror, quas particulas adhuc fluidas cumulo anguillarum in scaphâ piscatoriâ natantium, *Cartesius* assimilat; easdem vero concretas eorundem piscium siccorum, & in ripa jacentium strui comparat.

Cur frigus aq; intensum non sit ubiq; aquè tolerabile.

Tandem molestiam, quâ frigus sensus nostros afficit, à figuris materiæ frigorificæ pendere volumus. Et exinde causa probabilis petatur, cur in quibusdam regionibus frigus sit magis tolerabile, quàm in aliis, ubi polus altius elevatur, licèt æquè aut fortiùs sit intensum; sic in *Norvigiâ*, & *Lappiâ* propè *Oceanum septentrionalem* aeris sevitiam faciliùs, quam in *Podoliâ*, aliisve Provinciæ dictæ *Vckraina* partibus perfertur. Et *Martinius in Atlante suo Chinensi* Hyemum ejus tractûs glacialium meminuit; quæ tamen minùs, quàm frigora ejusmodi in *Europâ*, sensoria afficiunt. Verba Authoris subjungam.

Histor.

Ad Cœli solique quod attinet temperiem (inquit) majus in hâc provinciâ frigus est, quàm illius poscat poli altitudo. Vix illa excedit gradum secundum supra quadragesimum, & tamen per integros quatuor menses sæpe flu-

nina

mina adeò duro concrescunt gelu; ut currus, equos, & gravissima etiam quæque onera glacies ferat; innoxiè ac securissimè transeant. His mensibus omnes naves ita in glacie defixæ sunt; ut progredi nequeant; ubicunque illas frigus occupat, per quatuor illos menses immotæ ibi perstare coguntur. Cui postea subnectit. Omnino illud mirum, non tantum videri, aut sentiri illud frigus, ut *Europæos* ad Hypocausta subeunda videatur posse cogere, aut in *Europa* ad glaciem producendam sufficere, unde ad subterraneas exhalationes illic pro causis harum rerum indagandis recurrendum. Hactenus *Martinius.* E cujus narratione constat frigoris intensi effectus in *Europâ* conjunctissimos dolorem & congelationem posse aliquatenus disjungi. Credo authorem de advenarum tolerantiâ meminisse, nequis hujusmodi ἰνφορίαν ab indigenarum *idiosyncrasia* oriri existimet. Certè indolentiæ illius causa non aliunde, quàm à loci ingenio, & exhalationibus illinc orientibus peti potest, supponamus igitur materiam frigorificam alibi particulis valdè acuminatis constare, hîc autem obtusioribus, & minus ideo penetrantibus; aut quòd à materiâ aliquâ

Ætiologia.

una

una in Atmosphæram sublata obtusæ sint & aculeis privatæ, non secùs ac in Mercurii dulc. præparatione usu venit.

Mercurius cum salibus certis sublimatus quàm corrosivus, & aculeatus sit, plerisque notum est, eadem tamen materia, utut vehemens, & corrosiva, cum novâ crudi quantitate denuò, atque iterum sublimata aculeis suis obtusis, aut depositis pro deleterio exitiali innocuum & utile evadit remedium, & tale quid in frigore potest accidere.

Aeris anomalia. 6. Exhalationibus etiam acceptum feras præter locorum situm; quod gentes eisdem parallelis inclusæ, talem aeris anomaliam, qualem videmus, patiantur, aliæ æstum majorem, aliæ frigora magis intensa, quàm solis vicinia, aut distantia poscere videatur. *Josephus Acosta* narrat se in *Indias occidentales* navigantem, sub sole in Zenith imminente cum sociis apricari præ frigore coactum, & tum demum poetas & aliorum delinamenta risisse, qui eas plagas præ æstu intolerabiles statuerunt.

Idem Author *Peru*, inter Æquatorem & tropicum Capricorni sitam, ob amœnitatem, & optimam Cœli temperiem mirè laudat. *Potosiam* autem regionem ejusdem metalliferam frigidam esse

esse asserit; cum intereà *Brasilia* in altero *Peruvana* litore, *Africa austra-li* opposita, perpetuis ardoribus torretur. *Australe Africa promontorium* incolas habet nigerrimos, at sua hyeme graviter alget, etsi *polum antarcticum* non supra gradum 34m. elevatum spectat. *Mauritania* verò, & *Numidia* à sole non minore intervallo distantes, nisi in montium jugis semper æstuant, aut certè, vel hyeme suâ tepent; at incolis ferè candidis gaudent.

Notum est quam flebiliter *Naso* littoris *Euxini* frigora descripsit: *Ausonius* autem *Aquitaniæ* suæ eidem sideri subjectæ breves, facilesque hyemes laudat. *Jamesius* vir nautica peritiâ insignis anno æræ nostræ 1617. compendium in *Indiam* quæsiturus in insulâ, quam *Charltoniam* appellavit, hyemare coactus est. In quâ, licèt eodem intervallo, ac *Hibernia* à sidere polari distat (quæ quamvis ab *Hyberno* Cœlo nomen sortita videatur; hyemes habet mitissimas) tamen ille cum sociis non minora incommoda à frigore passus est, quàm *Batavi* in novâ *Zemblâ* 23. gradibus polo viciniori.

Historia intempestiva hyemis.

Nec hæc mireris: nonnullis enim in locis soli magis vicinis horis etiam æstivis

ſtivis algores inveniuntur intolerabiles. *Franciſc. Dracus Elizabetha Anglorum Regina* claſſi præfectus in univerſi orbis *periplo*, quem feliciter abſolvit, *Occidentales America oras* legendo ad locum, ubi polus Arcticus quadraginta tantum gradibus tollitur, pridie nonas Junii claſſem appulit: unde ſtatim vi frigoris immenſi vela retrò meridiem verſus dare coactus eſt. Quod etiam, ſi fides annalibus habeatur, Europæis provinciis aliquando acciderat. *Genebrardus è Saxonia Chronicis* hyemis ſævisſimæ meminit; quæ, ut ait, à Kalendis Novembris ad Maium usque perſeveravit: deinde diebus paucis tepidis interjectis denuo incipiens ad Julium usque perrexit: quo menſe flumina & ſtagna gelu concreta ſunt. Et paſenis, & frugibus frigore peruſtis, fames & peſtilentia gravis ſecuta eſt: hujus hiſtoriæ fides ſit penes authorem. At procul dubio ejusmodi eſt Cœli, in quibusdam locis, & temporibus conditio; ut ejus *Ætiologia* vix inſtituatur.

Hiſtoria alia.

CAP.

CAP. IV.

DE ADMIRANDIS FRIGORIS EFFECTIBUS.

I.

PLurimi frigoris effectus essent prodigia, & omnem superarent fidem, nisi autopsiæ paterent. *Indis* igitur quibusdam ægrè persuasum fuit aquam frigore concretam posse adeò durescere, ut ab hominibus & jumentis sicco pede tutò transiretur. *Frigoris effectus in Liquida.*

Quid si de exercitibus numerosis cum impedimentis, non alio ponte in agros hostiles per ingentes fluvios, & æstuaria transportatis narratum fuisset? Imo in ipsis fluviis, aut mari equestria, aut terrestria prælia commissa sunt. *Strabo* narrat, *Neoptolemum Mithridatis ducem* eodem incursu, hyeme, prælia equestri, æstate verò navali barbaros superâsse: quod circa *Mæotidem* paludem gestum videtur. Et in regnis septentrionalibus idem ubique factitatum est. Nostrâ ætate Rex *Suecorum* *Hafniam* obsessurus in *Zelandiam*

glacie trajecit cum omnibus copiis, & bellicis instrumentis. Ut Poeta canit

Quà aves ierant, pedibus nunc itur & undas
Frigore concretas ungula pulsat equi.

2. Sed res majori admiratione dignas præbet oceanus utrique polo vicinus. Nautæ, qui in mari septentrionali balenarum capturæ dant operam; aut qui in orientem compendium quærentes, an maria ista pervia sint, explorratum missi sunt, propè infanda viderunt. Moles enim montium æmulæ è glacie ab æstuariis, aut vastis fluminibus delatæ & acervatim congestæ, quasi insulæ natantes in mari fluitant, & veræ *Symplegades* passim navigantibus interitum minantur.

Jamesius in ephemeride de navigatione septentrionali scribit: se molibus istiusmodi impegisse, quæ fronte minaci mali navis summitatem superemi-nuerunt. Alii quoque insulas, id genus, glaciales octoginta oiguiais supra aquæ superficiē elatas feruntur vidisse. Septimam tamen tantùm glaciei partem super aquam extare dicunt, qui experti sunt.

Ho

Hoc gelidi aeris in aquas sævientis incommodum nautæ libentiùs ferrent, modo liquoribus, quibus delectantur, generosis parcerent. Sed cerevisia & vinum gelu vehementi cedunt, frigoreque concreta fiunt pene inutilia: nec oleum lubricitate, & lævore suo à Cœli rigore vindicatur.

Cerevisia & vinum congelunt.

Spiritus vini quidem rectificati suâ generositate se tuentur. Nec puri congelant; nam ob partium Sulphurearum, quibus constant, lævorem, & rotunditatem figi nequeunt: eodem ferè ritu, quo arena sine calcis accessu in cæmentum non concrescit. Iidem igitur si vino copiose insunt, à frigore ambientis vehementi obsessi in vasis meditullium recedentes substant: ibi enim puri inveniuntur, & inde depromi possunt, cùm vini pars tenuior adeò congelat, ut dolio, cui insuit, perfracto, glacies ejus formam integram servet. Atqui aqua marina difficilè congelat, quia pori marinæ, quam aquæ dulcis subtili materiæ magis patent: quæ rigidas aquæ salsæ partes, quam aquæ dulcis lentas fortiùs agitat.

Non spiritus.

3. Præter hos in liquidis effectus modò memoratos in solida etiam vires suas frigus mirè exercet. Lapides in locis, ubi dominatur, ejus vi dissilire

Frigoris effectus in res solidas & in Igne

videas, & humus in *Mosciforo* dehiscere præ vehementiâ ejus dicitur, & majores egisse rimas, quàm alibi ab æstu factas cernimus. Arborum quoque truncos eo impetu à gelu diffindi ferunt; ut non minorem quàm machinæ murales à pulvere pyrio fragorem ita displosi edant. Nec metalla ab ejusmodi injuriis sunt prorsus immunia, Scribit enim *Strabo* in *Ponto* æneas hydrias à frigore diruptas; & *Diodorus* post usitatiores frigidi ambientis effectus enumeratos ait: fimbrias vestium, quæ geruntur ibi (de *Scythia* circa *Tanaim* intelligens) ab eo detritas decidisse; oculos hominum offuscari; ignem splendorem suum non reddere. *Marcus Paulus Venetus*, qui narravit ignem in quâdam *Tartaria* valle montibus toto orbe editissimis subjectâ ardere non posse; ideo quibusdam fabulosus est habitus: at nostro seculo fidem liberavit, postquam ab *Anglis*, *&* *Belgis*, in *Charletoniâ*, *&* *nova Zembla* hyematum est. Ignes enim, quos in hybernis excitârunt; adeò languidè, præ ambienti nimium intensè frigido arserunt; ut admotos foco non calfacerent. Scripsitque *Jamesius*, quod dum aquæ in aheno focis admotæ pars igni proxima ægrè calfieret;

Ignis præ frigoris vehementiâ non ardet.

ret; quæ adverſa vaſis parte remotior erat, glacie pollicem craſſa concreverat.

4. Qui intra circulum Arcticum proximè polum degunt, *Lappe, Samoieda*, aliique populi, qui etiam perpetuam ferè hyemem, & frigora vix ferenda habent; perpuſilli ſunt; nec ad juſtam aliorum hominum ſtaturam unquam perveniunt. *Effectus Frigoris ut in Homines & alia Animalia.*

Equi etiam in plagis nimis frigidis exigui ſunt. Et boves vix aſinis pares, & propter frigus cornibus carent. Niſi hæc potiùs alimenti inopiæ imputanda ſint.

Porrò gentes modò dictæ, & alii qui montana plus nimio frigida incolunt, frigore perinde, ac ſole ardenti peruſti ſubnigri ſunt, & illis, qui in locis magis temperatis verſantur, multùm obſcuriores. Sed levia hæc ſunt, præ aliis detrimentis, quæ à frigore interdum inferuntur, ut proximè dicetur.

CAP. V.

DE MORBIS A FRIGORE.

I.

Morbi à frigore.

Cœli inclementis gravissima incommoda sunt, quibus animantium vita periclitatur, & sæpè interit, cujus flammulam in imanibus frigoribus, ubi ignis deficit, posse incolumem substare vix speres; eodem enim fomite aereo, quo huic semper opus est, illa etiam alitur. Multi itaque quotannis in *Sarmatia*, aliisque ubi hoc malum dominatur, regionibus, trahis vehentis in ipso itinere extinguuntur; & mortui, rigentesque in urbes *Alcis* vel aliis jumentis notâ viâ, amisso licèt rectore, rectà tamen procedentibus, deferuntur. Aliis membrorum algentium extremitates sphacelo oborto misere decidunt.

Morborum à frigore genera.

Duplex igitur morborum à frigore infesto genus oritur; unum, quo partes corporis organicæ cruciantur: alterum, humorum in vasis motum, aut crasin lædit, eoq; pacto spiritus animales in muniis exequendis interturbat

& sæpe improviso obruit. Ex incommodis à gelu ortis levioribus *perniones* sunt, qui Græce, nomine ab hyeme ducto, χίμεθλα dicuntur. Hi in locis non admodum immitibus, quorundam pedes manuumque digitos infestant. Fiunt autem à sanguine gelu tacto, qui in circuitu ea ratione præclusus prope venarum capillarium extremitates hærens parvi tumoris & molesti puritûs est causa. His graviores sunt pustulæ illæ quæ per glaciem, nivesque iter, sæviente hyeme, facientibus, in corporis partibus externis, aut nudis sæpe oriuntur; molestiam gravem & diutinam exhibentes; sunt enim eis *Phlyctanis* non absimiles, quæ ab ambustione oriuntur. *Hyppocrates* de priscâ medicina observarat. Ἐν οἷσι φλυκταίνεαι ἀνίσανται ὡς ἀπὸ πυρὸς κατακεκαυμένοισι.

De morbis à frigore externis.

Perniones.

Phlyctana.

Jamesius suprамemoratus narrat, nonnullis ex ejus sociis à nimia sub dio inter nives morâ ejusmodi phlyctænas adeò difficiles accidisse: ut labori facti inutiles, vix quatuor decem dierum spatio sanati sint. Hoc malũ facit materia frigorifica, quo expidermidi fortiter impacta, cutimque subjectam vellicans præ partium vicinarum, & humorũ calore ab exercitio excitato altiùs penetrare

non valet. Lymphia autem ſeroſa, quæ dolori ſemper præſtò eſt ob partium corrugationem à ſenſationis moleſtiâ ortam ex arteriolis per cutis poros patentes expreſſa cuticulam corruptam, ideoque imperviam, in veſiculas tollit, eâdem ratione quâ ab ignis aut epiſpaſticorum admotu, aut gravi attritu excitari ſolent.

Artuum contractiones. *Scotus* quidem generoſus qui in regnis borealibus militaverat, mihi retulit, in expeditione quâdam, cui interfuit, pleriſque militum pedes & manus adeò gelu contractas: ut multi ægrè incedere valerent, quidam non omnino, nec arma tractare; hyeme ſuis menſibus quibus à bello vacari ſolet, Martem graſſari indignante. Hoc illud malum eſſe arbitror quod *Arabes* medici *Alcuzez*, & Græci quidam *Malcen* appellârunt. Hoc in caſu ſpiritus partis affectæ muſculis inſiti, licèt nondum extincti, aut fugati, at multum debilitati frigore diuturno, torpere, & ab officiis ceſſare videntur. Sed Gangræna, ſphaceluſque omnium, quæ externè à frigore accidunt peſtes ſæviſſimæ ſunt, quarum illa eorum, qui in Aere vehementer frigido verſati ſunt, partes extremas ſubitò adorta malo in horas latiùs ſerpente, ſæpe ità graſſa-

Gangrena à frigoris vehementiâ.

tur:

tur: ut nisi celeriter medicamentis validis, aut etiam ferro occurratur, correptus æger mortem miserrimam brevi obeat.

Ambrosius Paræus in Chirurg: stabularium affert hujus mali exemplum: Quidam Lutetiæ in frigore intenso sopitus aliquandiu jacens Gangrænâ in pede correptus est; & quamquam Chirurgi peritissimi omni arte oppugnabāt, tibiâ etiam immedicabili amputatâ; labe tamen altiùs progressâ, miser brevi extinctus est, hoc autem rariùs accidit, alterum autem malum frequentiùs: multis enim in nive, aut glacie in quibusdam regionibus, quibus frigus vehementer sævit, diu commorantibus, partes extremæ gelu adeo corrumpuntur: ut si incauti ad ignem nimis properè accedant, eisdem priventur. Quam primùm enim calescunt, protinus quasi ferro abscissæ decidunt. *Xenophon* in *Anabaseos* Libro septimo narrat; nonnullos è Græcis qui post reditum è *Perside* in *Thraciâ* meruerant, nares, & aurium partes præ vehementi aeris sævitia amisisse. *Corn. Tacitus* item in animalibus de milite *Romano* in exercitu, quem *Corbulo* adversus *Parthos* duxit, mirum narrat: cui à lignatione in hyberna redeunti utræque Manus

Sphutecus.

Historia.

 ge-

gelatæ, onerique hærentes simul avulsæ sunt. Nimis frequentia hujus cladis funesta exempla ubique in plagis septentrionalibus occurrunt. Ipse quidem nonnullos vidi digitorum mutilationem perpessos. Hæc à frigore ita fieri constat, at quâ ratione fiat ; ut membra, tam firmiter connexa ita separentur, non facilè patet. Mihi autem videtur, particulas frigorificas acuminatim ingressas primùm dolorem parere : deinde quiescentes torporem sensu, sua sede dimoto, inducere, easdem verò ab ignis calore in motum rapidum agitatas partium, quibus inhærent, unionem motu illo solverent caustici medicamenti cuti admoti particulæ à colore nativo validè motæ, partes, quibus hærent urant in emortuas, nil agunt ita nisi ad ignem accedatur, partes à frigore læsæ vix penitùs corrumpuntur, ignis calorem raró impune ferunt. Ita tenera plantarum germina à pruinâ nocturnâ debilitata, pristinum vigorem recuperant, nisi solis etiam ardore lædantur ; istud si fiat, siderata illico, & caduca pereunt. In locis igitur, quibus hoc malum familiare, siquis eo corripitur, quamprimum senserit & priusquam hypocaustum subeat, locum affectum non aliâ strigile, quàm nive stre-

Sphaceli istiusmodi attologia.

A simili illustrata.

ſtrenuè affricando frigus elicit, ſpiritusque fugitivos in ſuas ſedes reducit. Siquis totus gelu obriguit, in frigidam ab eis, qui eum curant, im̃ergitur, & non niſi gelu educto ad ignem aut Hypocauſtum admittitur. Hoc ferè unicum eſt hujus mali remedium; & certiſſimum.

In pleriſque ægrotantibus à morbis undecunque ortis vulgò frigus admiſſum cauſamur, & in quibus contraria regnat qualitas, *procatarxin* huic imputamus, nec omnino injuriâ: nam à cutis poris auræ gelidæ afflatu conſtrictis, & διαπνοῆς viâ inde præclusâ plurimæ obveniunt ægritudines, quas tamen omitto, quippe qui ea tantum mala, quæ à frigoris exceſſu contingunt, perſtringo.

Morbi interni à frigore.

Multa ægritudines à frigore.

Præter ærumnas, quæ membris externis accidunt modò memoratas, aliæ etiam ſæpe occurrunt, ab aeris ſupra modum frigidi aſperitate natæ, a quib9 partes internæ, viſcera, humores, & exinde ſpiritus animales graviter afficiuntur, utſupra dictum. *Avicenna* in lib. Canonis fen. 40 cap. ſcribit: quòd iter hyeme facientes à ſpaſmo, tetano, apoplexiâ, periclitentur & ſi hæc vitent in Boulimon ſæpe incidunt. Quibus paralyſin, dyſpnœam, Ileon, colicam, alia-

Morborum à frigore internorum enumeratio.

aliaque gravia accidentia addere potuisset. Mortem ab ambientis frigidi vehementiâ illatam miserrimam esse, & doloris plenam vulgò creditur. At *Arabs* idem affirmat quòd lethaliter congelati tanquam ab *opio*, aut *Mandragorâ* sumpta doloris expertes moriantur; quod probabile videtur; ubicunque enim ex partibus corporis exterioribus diuturniore gelatione affectis sensus externi fugantur, spiritus statim obrepit perniciosus torpor somni similis: à quo, nisi tempestivè succurratur, penitus extinguuntur.

Qui frigore pereunt doloris expertes moriuntur.

Morbi soporosi à frig.

In locis igitur, quibus ea est aeris inclementia; ut hoc malum sit usitatum, si quis fit hoc modò comatosus, astantes eum corripiunt, admonentque; ne somno, & stupori, cedat; & excitando ab imminentis lethi periculo, quasi invitum abripiunt. Multi qui hujusmodi sopore periculoso non tentantur, aliâ ægritudine ab eadem causa oriundâ, paralysi membrorum afficiuntur, alii tetano correpti rigent, alii convelluntur.

Ætiologia eorundem.

Causam hujusce soporis, aut potiùs *lipothymia* (spiritus enim animales in hoc casu deficere, non quiescere videntur) in mala sanguinis Diathesi ab ambientis frigore inducta ponendam reor.

Ex

Ex ſanguine enim materia ſpiritibus conficiendis in cerebro perpetim extillari debet: cui tamen ab eodem congelato commeatum nimis parcè ſuppeditari neceſſe eſt. Perinde atque in vulgari deſtillatione, pars materiæ deſtillandæ ſpirituoſa igni languente, & ferè extincto non amplius, aut parcè in Alembicum aſcendit, maximâ ejus parte in Cucurbitam relabente.

Spiritibus verò ex artubus vi frigoris excuſſis, aut nervis ad eos ducentibus, interclufis, oritur muſculorum ἀτονία, & pareſis. *Pareſis.*

Interdum muſculorum fibræ ſubitò, auræ frigidæ appulſu ita afficiuntur, ut ſpiritus inſiti improvisò deprehenſi remeare nequeant: ſed quaſi ſtationarii in procinctu perſtantes muſculum affectum continuo rigore diſtendunt, alias etiam inordinatè diſcurrentes horrendo ſpaſmorum cruciatu torquent. *Tetani.*

Ab hujusmodi ſpirituum ataxiâ provenire videntur affectiones quædam, quæ famem, & colicam, mentiuntur, quibus in frigoribus immanibus aliquando ventriculus; & inteſtina vexantur. *Inteſtinorum & ventriculi atonia.*

Iis enim, qui per nivem altam iter longum faciunt, accidit bulimus, & Lypothymia: ut ſcribit *Plutarchus*

 in

Lipothymia. *in sympos.* lib. 50. Et si quis, inquit *Senertus*, *in Alpibus Rhaticis* hyberno tempore iter faciat; etsi ab unâ radice montis ad alteram usque vix bina milliaria germanica intersint: nemo tamen jejunus eas superare audet.

Tormina ob frigus. Gravissimis etiam ventris torminibus in quibusdam locis cruciantur, multi qui inter nives moram nimis diuturnam trahere coguntur, quibus præter immensum dolorem cibi modò ingesti, & sæpe stercora ob motum intestinorum peristalticum inversum vomitu regeruntur. Gallus nobilis à *Boylio* citatus, qui in istiusmodi locis meruerat; narrat, se olim quosdam ab hac colicâ, aut ileo extinctos vidisse; quibus abdomine post mortem aperto intestina livida & glutinosa sanie sibi invicem adhærentia, inventa sunt. Gangrænâ enim à frigore inductâ siderata erant, & putrefacta.

Asthma ab eadem causa art. 7. Historia. Inter perniciosos ambientis aeris effectus spirandi difficultatem numeravi, & *Jamesius* de suffocationis periculo conquestus est. Quod in insula *Charletoniâ* sub dio diutius, quam par erat versatus, cum sociis subivit. De hujusmodi dyspnœa par est existimare, sanguinem ante transitum per pulmones

nes ab aere particulis frigorificis impensè saturato tactum, in cursu tardari, aut penè sisti. Possunt etiam thoracis, & diaphragmatis musculi cum nervis motûs instinctum deferentibus, æquè atque alii à frigore penetranti ita lædi; ut inde Asthma oriatur.

CAP. VI.

DE QUIBUSDAM ARTIFICIIS QUIBUS FRIGORIS INJURIÆ MITIGANTUR ET FRIGIDARUM REGIONUM COMMODIS.

I.

Frigidæ regiones populosæ.

PRæcipua, non omnia aeris inclementis incommoda memoravi; quæ tamen tot sunt, & tanta; ut mireris unde septemtrioni tanta incolarum multitudo fuerit; cujus numerosâ prole, apum more, examina in omnem austri partem toties emissa pulcherrimas provincias subegerunt. Unde *Scandinavia* à quibusdam *Vagina gentium* nominata fuit. *Asia* olim à *Scythis Cimmeriisque* infestata est.

India Tartaris ejusdem originis gente possessa. *Romanum imperium à Gothis, Vandalis, Herulis, Hunnis*, aliisque à plagis Arcticis prorumpentibus spoliatum. Magna sanè septentrionalium fecunditas est, & Cœli injurias adeò timendas artificiosis adjumentis, aut propulsant, aut multùm sublevant, morbisque à frigore ortis ita promptè, sciteque occurrunt: ut habitatio in istis locis magis sit tolerabilis, & vitæ periculum longè minùs quàm vulgo creditur.

Tartari errabundi calorem ad arctum cedendo frigus solem insequendo austrum versus vitant.

2. *Scytharum Hamaxobiorum Nomades*, quos *Tartarorum hordas* vulgò dicunt, à sole in nostrum hemisphærium ascendente polum versus recedunt, eundemque descendentem, cum armentis & gregibus in astrum insequuntur, ac ibi æstivant. Et illâ ratione Cœli incommoda vitare conantur. Alii septentrionales quibus sedes sunt fixæ, speluncas idoneas effodiunt; quibus ad vitam necessaria congerentes totam hyemem securi latent, eamque quasi glires edormiunt. In urbibus ea est ubique ædificiorum structura, ut facilè à focis luculentis calfiant, singulorum etiam ædibus sua sunt hypocausta & conclavia adeo ad unguem exacte clausa; ut auram frigidam non admittant.

3. Cor-

3. Corpora autem braccis, & vestibus pellitis contra frigus diligenter muniunt; pellibus enim mollissimis, & elegantibus plerumque abundant frigidæ regiones: quarum copiam, quia tantus earum usus, benignè indulsit natura. *Vestibus pellitis utuntur septentrionales.*

4. Externa etiam oleis calfacientibus frequenter foventur, interna vino, aut aliis generosis liquoribus corroborant. Hac arte callidus *Pœnus* ad *Trebiam* mirè *Romanos* tractabat. *Oleo, & vino foventur.*

Frigidam enim, & nivalem nactus diem, suos ventres cibis replere, membra oleo fovere, primo mane jubet, hostes autem prælii cupidos jejunos è castris elicit effecitque, ut homines à sole, & meridie venientes, inquit *Florus*, Romanos suâ hyeme vincerent. *Avicenna* in frigore agentibus allii & ceparum usum commendat. Denique omnia cardiaca quæ spiritus languentes, & sanguinem exuscitent, hic prosunt. *Histor.* *Allium cepa & qualibet cardiaca in frigore prosunt.*

Quo pacto artus rigentes, & præ frigore sensûs motusque expertes nive fricando restituunt, supra diximus. Cujus artificii Turcæ ignari superiori seculo, 40. millia hominum in Sarmatiâ, quo irruperant, amiserunt. *Frictio juvat.*

5. Hæc

Frigidarũ Regionum commoda.

Septentrionales minimam in æstate noctem habent.

5. Hæc sunt remedia, quibus hujusmodi mala mitigari, aut tolli solent: at Commodis etiam quibusdam singularibus frigidæ regionis incommoda compensantur: imo quorundam judicio præponderare videntur. 1o. Pro tenebris enim tristibus, & verè Cimmeriis, quibus brumâ sole in alterum Hemisphærium demerso omnia obvolvuntur, statim à vere perpetuâ æstatis luce, & serenitate fruuntur.

Terra à nive fæcunda.

2. Tellus etiam, quæ sex totos menses nivibus, & gelu obducta latuerat, non alio lætamine refecta adeò luxuriat, ut Cerere ob Proserpinam inventam supra modum lætatâ, nusquam uberiorem frugum proventum, aut celeriùs productum invenias.

Septentrionalibus aer salubris & exin longævitas.

3. Cui soli fertilitati accedit ea aeris salubritas, & omnium fere indigenarum, qui memorata mala vitant, adeò firma valetudo: ut nusquam magis longævos videas, nam multi annum 140. transcendunt: quod plures facerent, nisi suâ intemperantiâ filum vitæ medium abrumperet. Multos enim morbos, quibus reliqui mortales è medio tolluntur, *illi* vix nôrunt.

Pestis aut Lepra in Scythiâ rariores.

Pestis, quæ *Alchairi* in *Ægypto* quotannis grassatur; in *Scythia*, aut *Sarmatia* vix auditur, uti nec Lepra; aliique mor-

morbi, qui gentibus australibus sunt Endemii, in plagis septentrionalibus nisi eo istinc delati non sentiuntur. Fallitque, quod vulgò circumfertur omne malum ab Aquilone & potius verum sit illud Plinii Africam semper aliquid novi *mali* apportare. Denique Aer septentrionalis condensat, corroborat, concoctioni confert, & vires auget.

Cap. VII.

DE ATMOSPHAERÆ PONDERE ET AERIS ELATERE.

I.

In Aere vitali perinde, atque automatis artificialibus duo subsunt motus principia, pondus & elasterion. Gravitas Atmosphæræ sive à magneticis terræ effluviis, vel à motu atomorum ingenito, seu (quod verisimilius) à Cœlesti materiâ perpetim ingruenti, oriatur, ad vitæ conservationem adeò necessaria est: ut nonnullis persuasum sit, totum inspirationis cardinem in ea verti.

Aer

Aer enim super incumbentis Atmosphæræ pressurâ in bronchia adactus, & inde in omnes pulmonum vesiculas irruens, easdem inflat, totumque thoracem cum abdomine ope musculorum diastole inservientium dilatare videtur. Systalticus etiam motus pectoris, quod ab Atmosphæræ compressione ab extra factâ peragatur credimus.

Si cui difficile intellectu sit, Aerem naturali suo loco gravidare posse, sciat illud tot experimentis *Torricellianis & Boylianis* probatum; ut ultrà dubitare non fas sit.

Quoties ad alicujus salutem levioris aeris conditione opus est, in regionibus altis & montanis quærenda est. Constat enim experientia Atmosphæræ pressuram in locis editioribus quàm alibi longè minorem esse.

De aeris Elatere.

Ea est Atmosphæræ constitutio ut pressa velleris instar restitutionis statum affectet, & in tubulo compressa magno impetu sese explicet.

Certè pondus Atmosphæræ ad vitalitatem parùm conferret; nisi particulis elasticis imbueretur. Quippe solâ earum operâ motum humorum intestinum, & maximè vitalem exuscitat; eisdem verò privata vitæ sustentandæ sit planè inutilis.

Vim

Vim istam aeris elasticam à nitro ejus subtili, oriri autumamus; cujus ministerio omnium in Atmosphærâ & aquis animantium motus vitalis, & ignis in qualibet re sulphureâ perennat. Duplici igitur ratione hoc nitrum absumitur, nempe animalium respiratione & deflagratione ignium.

Nonnulli solerter conjiciunt Aerem his operationibus defunctum gravitate pariter atque elatere exui, & proinde aeris integri pressurâ sursum in ætheris viciniam protrudi; (non secus ac suber, aliudve aquâ multo levius ad fluvii fundum detrusum, quam primum liberatum sit, illico cum quodam impetu emergit;) Creduntque effætum aerem, in istis regionibus nitro vitali abundantib9, de novo imprægnari, mox suo ordine in dictos usus descensurum.

Hinc summâ divini opificis providentiâ, ætherei animarum pabuli ubiq; præsto est cornu copiæ: unde singulis, quanto opus est, haurientibus, tantundem semper denuò apponitur. Alioquin (inquit *D. Jo. Mayow*, qui de „his rebus igeniosè commentatus est) „nulla omnino foret hominum, imo „ne animalium quidem societas: quip„pe oporteret, ut singuli & separarim

vitam

„vitam degerent; quò viz. spiritus ae„ris penus ad vitam sustinendam satis „amplus, cuique suppeteret.

Cap. VIII.

DE AERIS TENUITATE ET SICCITATE.

I.

Aeris tenuis descriptio.

AMbiens nullis corpusculis alienis obscuratum, nec suo humore nimium oppletum lumine solari & astrorum poros ejus libere permeante multùm dilatatur, & exinde clarum, leve, siccum, & serenum fit. Hujusmodi aeris temperie plerique delectantur, & tenuem jure dicunt.

Nulla pars Atmosphæra humore vacat.

Sed nulla Atmosphæræ pars unquam eo tenuitatis venit, ut humore omnino vacet, quippe sine eo interspersio non esset vitalis. Particulæ verò aqueæ ei disseminatæ corpusculis, quæ qualitates activas excitant suâpte naturâ nimis efferis, moderantur & quasi frænos injiciunt. Et quanquam in sicciori Cœli constitutione iste humor ita in minutias dispescatur, ut non sit conspicuus nihilominus in aeris sinu copiosè contineri liquido constat. Nam plan-

plantæ quædam in aere ſuſpenſæ diu creſcunt: & tempeſtate calidâ & ſiccâ particulæ aquæ in aere fluitantis lateribus vaſis argentei frigidâ impleti impingentes in guttulas condenſantur, ut ſupra probavimus.

In hujusmodi Cœli ſtatu qualitates activæ maximè intenduntur. Unde in mediterraneis, & ſiccis regionib9 calores, aut frigora vehementius ſæviunt, quam in maritimis etſi parallelis.

In aere tenui qualitates intenduntur.

2. An in terris etſi editiſſimis poſſit ea Atmoſphæræ tenuitas eſſe; ut reſpirationi & vitali humorum motui non ſufficiat, ambigitur. In excelſioribus montium cacuminibus non commodè ſpiratur, quod in humoris aerei defectum rejicitur; ſed quàm rectè hîc conſideremus.

Qui *Tenariffæ* cacumen, (quod metæ formâ longè ſupra nubes caput æthereum attollit) curiosè ſuperant, ſpongiis madidis naribus admotis aeris nimis tenuis defectum ſupplere feruntur. Idem narrat Ariſtoteles ab eis qui Olympum aſcenderunt factitatum; ſed illis, qui *Tenariffæ* cacumen ſuperarunt, ſine ſpongiis, dyſpœna nihil officit. Item *Joſephus Acoſta* nauſeam & vomitiones, quas graviſſimas ipſe cum ſociis quibusdam paſſus erat, dum

In montibus excelſis ſpiratio læditur.

Perio-

Periccaccæ montis *Peruvianæ* & forſan totius orbis editiſſimi, juga tranſiret, aeris ſubtilitati acceptas tulit. Quod veriſimilius erit, ſi verum ſit, quod idem aſſerit, nimirum iſtum montem ſupra *Alpes*, aut *Pyrenæos* caput tantùm efferre; quantum excelſæ turres privatas ædes ſuperant.

Aer nimis ſubtilis reſpirationi non ſufficit.

Aerem nimis ſubtilem reſpirationi & motui vitali non ſufficere nullus dubito. Experimenta *Boylii* illud extra controverſiæ aleam poſuerunt. Nam animalia incluſa aere exhauſto protinus ſpaſmis tentata expirant. Sed quo pacto aer in montibus etſi altiſſimis ita attenuetur, ut partibus ad vitam ſuſtentandum dicatis prorſus deſtituatur, non video.

In montibus vix ita attenuatur.

Aer vitalis humore vacare non poteſt.

Si effluvia quædam terreſtria Atmoſphæram vitalem neceſſariò ingrediantur, quid obſtat, quo minus æquè è montium jugis & lateribus, ac è convallibus, aut planitie poſſint emanare?

Humoris etiam, quo in aeris vitæ conſervantis compoſitione opus eſt, copiam montibus ſemper præſtò eſſe par eſt credere. Verticibus enim aliquorum, aut non procul inde ferè nubes, aut inſident, aut imminent: & nihilominus reſpirandi difficultas omnes quotquot aſcendunt illico invadit.

dit. Cum in deſertis arenoſis, ubi parum humoris hoſpitari putes, reſpiratio non ita deficiat.

Humor in montibus excelſis non deficit.

Itaque cauſa horum phænomenon ab effluviis quibusdam, quæ montes mineralibus gravidi emittunt, potiùs petenda videtur.

Avernus.

Sic infamis olim erat *Avernus Campania* ob *Mephitim*, quam adeò nocentem exhalavit, ut volucres transvolantes interimeret. Sunt etiam multa alia iſtiusmodi loca quæ infeſtâ *Anathymiaſi* animalia appropinquantia perimunt aut ſaltem lædunt.

Inſpiratio an ob nitri defectum impediatur in montibus.

Sunt, quibus videtur, inſpirationem in montibus adeò celſis ob nitri aerei defectum interturbari.

Potius à Nitri copia humore privati.

Sed ſi humor aereus poſſit in monte aliquo omnino deficere, mihi veriſimilius videtur, copiam nitri ſuo ſufflamine, hoc eſt, aqueis particulis privati ſanguinem, & ſpiritus plus nimio agitando reſpirationem difficilem, & ventriculi motus convulſivos ciere.

Vel ab aere nimis Elaſtico.

Vel poteſt aura ſpiritalis nimis elaſtica fieri: quod in locis ætheri proximis pondus Atmoſphæræ elateri ejusdem non reſpondeat, nec ſatis reſiſtat. Unde *Acoſta* & ſociis non modò dyspnœa, ſed nauſea, & ſanguinis vomitio accidebat.

Vel ob pondus deminutum.

Si respiratio sola non læderetur, posses credere, Atmosphæræ pondus in montium verticibus non procul infra limites ejusdem positis tantillum esse; ut auræ in vasa pulmonaria adigendæ non sufficiat.

Ego autem, qui Atmosphæræ terminos tam angustos esse non credo, his postremis sententiis minùs faveo.

Qualis aeris temperies sanitati maximè conducat.

Keplerus Atmosphæræ altitudini 8. Milliaria sed Ricciolus quinquaginta Italica assignat. Gassendus, & Mersennus quadraginta.

Ad ætherẽ purum perveniri non potest.

3. Atmosphæra certè mihi videtur montes excelsissimos tot parasangis superare: ut ad ætherem purissimum à nullo animante sine Pegaso perveniri possit. Et si posses eò venire, invenires eum vitæ pabulum esse animantibus terrâ viventibus non magis adæquatum; quàm spiritus vini aut liquores ejusmodi generosi essent aquatilibus.

Aer ten. sanitati ferè conducit.

Aerem verò tenuem, clarum, & subtilium miasmoton immunem sanitati conferre censemus, μιασμάτων immunem dicimus: quia sunt inquinamenta quædam inconspicua: qui licèt aerem cui insunt inficiant, eâ tenuitate, ut non obscurent.

Unde

Unde in loco habitationis salubri designando non tantùm Cœli serenitati fidendum, sed loci situs, soli natura, venti perflantes, & alia sunt consideranda quæ si examine ritè facto voto respondent, sedes salutares fore, & vitæ commodas jure speres.

Cujusmodi locus habitationi designandus.

Et talem aeris conditionem quærunt medici, in quem valetudinarios mittant. Plurimi enim morbi graves, & alioquin insanabiles, benigni synceri que aeris beneficio sanantur. Ægrique tantùm non conclamati, ab ipsis orci faucibus erepti, in sanitatem restituuntur.

Valetudinarii aerem tenuem quærunt.

Romani phtisicos, & Asthmaticos ad *Tabias* locum sicci aeris, & sereni in *Campaniâ* propè *Vesuvium* relegare solebant: ibi Sulphureæ montis aporrhœæ ad sanationem conferebant. Aliis, quorum vires & rationes longinquam navigationem ferebant, serenum *Ægypti* aerem commendabant. Nostri medici litorum accolas & insulares istis morbis laborantes, aut alios qui eodem modo tractandi sunt, in aliquam continentis regionem Cœli sicci, & moderatè calidi amandant.

At ista tenuis aeris temperies non omnibus æquè convenit: Novi enim quosdam quorum morbi conditio, & ipsa

Aura tenuis non omnibus convenit.

ipsa ratio eam postulare videretur tamen nullo modo potuisse perferre. Sed in crassiori aurâ commorari coacti sunt, nè flammula vitalis nimis & facilè difflabilis in aere libero, & perflato extinguatur.

Vis idiosincrasiæ in sexu.

Hanc idiosyncrasiam in singulis minùs mireris; si consideres eandem diætam in diversis gentibus aut altero sexu diversissimos sortiri effectus. *Marcus Paulus Venetus* in lib. 3. cap. 33. duarum insularum in sinu Arabico meminit, quarum altera à viris solis habitatur, à fœminis tantùm altera, quod alterutra incolis alterius sit pestilens.

In regione *Hispanis* dictâ *Vera Paz* inter *Hunduras*, & *Jucutan*, *Lachesis* virili sexui, quam muliebri multo æquior, huic brevissimum, illi vitæ filum adeò longum ducit ut pro singulis fœminis viduis triginta viros, qui uxores extulerunt, ut perhibent, invenias.

In gentibus.

Sed notius est quòd *Lusitani*, qui insulam S. *Thomæ* in litore Africæ occidentali sub ipso Æquatore positam incolunt, raró quinquagenarii evadant, cùm *Æthiopes* tam advenæ, quàm indigenæ ad centesimum ætatis annum perveniant. Tantum potest in gentibus temperamennti diversitas.

Ano-

Anomaliam autem iſtiusmodi ubique in ſingulis invenias, nec multi ſunt; quibus aura craſſior expediat, cum ubique videre ſit Aſthmaticos, qui in urbes aut regiones fumoſas ingreſſi præ thoracis anguſtiâ vix queunt reſpirare: Eosdem verò in tenuem & ſerenum aerem remigrantes dictum factum convaluiſſe. Non temerè igitur opulentiores urbani frequenter ruſticantur.

Pauci ſunt quibus aer craſſior confert.

Nam ab aere tenui, & omni impuritatis labe immuni tartareæ fæces, quæ pneumonicos, aliosve viſcerum meatus obſtruxerant, diſſolvuntur.

Aeris tenuis virtutes.

Sanguis quoque fæculentus novis quaſi ſtimulis irritatus, & volatilizatus vegetiùs promovetur, ſpiritualibusque inde extillandis paratior redditur: unde ſenſibus novus accedit vigor, anima ſua munia liberè exequitur, & optata animo conciliatur alacritas, depulſis à Cœli, & animæ ſerenitate melancholiæ nubibus; ſiquæ mentem priùs obnubilaverant.

Sed cùm omnibus Cœlo ſereno, & tenui frui non contingat tametſi ipſa ſalus illud commendet, quin nonnulli lucro invitante aut cogente neceſſitate ſemper in aere craſſo & contamina-

to versentur, crassam Cœli temperiem proximè dispicimus.

Cap. IX.

DE AERIS CRASSITIE, ET DIVERSIMODA MATERIA IN AEREM SUBLATA: UNDE MORBORUM, ET ANIMALIUM ἈΥΤΟΓΕΝΩΝ ORTUS, ET NONNUNQUAM IPSA ANIMALIA DECIDUA.

I.

Aer in loc. humidis crassus.

Constitutio aeris imminentis plerumque soli subjacentis naturam sequitur. Unde in uliginosis regionibus, maritimis, & insulis Cœlum ferè nubilum est, ambiensque Aer gravis, & crassus. Quippe à nimio humore in ejus poris hærente comprimitur Atmosphæra.

Et qui urbibus imminet fumeus.

Aer autem qui magnis urbibus incumbit, fumeis aut aliusmodi particulis heterogeneis opacus est.

Verno item tempore, & æstate Cœlum

lum alioqui sudum Euro flante exhalationibus terrestribus, quas iste ventus ab immensa continenti everrit, nonnunquam sub obscuratur. Hujusmodi aeris conditio est frugibus inimica, nec animantibus propitia: nostrates eam ventum rubentem, *A red Wind*, nominant.

Obscurus ob terrest. exhalationes.

At frequentius à vapore aqueo, quàm ab aliis exhalationibus aer crassescit. Quòd aquæ particulæ faciliùs quàm salinæ, aut oleosæ solari, aliove calore è suâ massâ, aut aliarum rerum consortio divelli solent. Et ex istis in aerem proximum sublatis sunt nebulæ; eædemque in sublimiorem regionem elevatæ in nubes coeunt.

Nubilus aer. Aqueæ particulæ facilè solvuntur.

Hujusmodi aeris καπνίστωσις non admodum incommoda est eis, quibus sana est pulmonum constitutio modo nebulæ particulis puris, & merè aqueis constent, nec fumis, nisi è benignioribus concretis misceantur.

Aer humidus non semper insalubris.

Quanquam enim omnimodæ particulæ in Atmosphæra fluitantes inter inspirandum in Bronchia pulmonum admittantur, tamen non nisi tenuia & valde subtilia corpuscula in sanguinem recta pergunt; Aquis aliisve non congruæ figuræ, in sinuoso pulmonum parenchymatis anfractu, hærentibus;

Corpora non nisi tenuia in sanguinem admittuntur.

 unde

unde expiratione rejiciuntur. Perinde atque in ſpiritus vini rectificatione, fieri ſolet, cum cucurbitæ orificium ſpongia, aut charta multiplici obturatur : per eas enim liquoris pars ſpirituoſior in Alembicum libere aſcendit aquoſiori in cucurbitam recidente.

Simile.

Et hinc eſt quod inſulæ *Sta Helena*, *& Bermudez*, exiguæ terræ in vaſto Oceano ſitæ, & humidiſſimæ maris auræ, ſed miaſmatis quibuſcunque immuni, expoſitæ inter ſaluberrima totius orbis habitacula celebrantur.

Quare inſula Sta Helena & Bermudes adeo ſalubres.

Imo in regionibus perquam humidis ferè viſuntur incolæ oris candore, & corporis proceritate, ſpectabiles,& Habiliores. At quia cum corporibus ingenia etiam pingueſcere creduntur, tales ſedes apud nonnullos male audiunt.

In regionib. humidis incolæ ferè pulchri.

Unde *Bœotia* incolas *Homerus*, Πίονα Δῆμον appellavit: quæ regio ob aeris craſſitiem adeò infelix ingeniis procreandis habita fuit ; ut *Bœoticum* ingenium pro craſſo , & hebete in proverbium abierit. Cum *Attica* vicina cui Cœlum tenue fuit, & puriſſimum , inſignem doctorum & ſolertium hominum proventum ſemper protulit , ingeniorum præſtantia, ab aeris bonitate, pendente.

Aer humidus procreandis ingeniis infelix.

Con-

Constat autem hoc fallere posse, & illud Poetæ aliquando verum esse.

Summos posse viros & magna exempla daturos
Vervecum in patriâ, crassoque sub aere nasci.

Sed hoc sæpe fallit.

Quin & *Plutarchus*, & ipse *Bœotus* ingeniosus Popularium suorum tarditatem potiùs gentis edacitati, quam aeris impuritati imputat & tales fuisse *Bœotos* liquet ex *Athenæi* lib. 10. cap. 1. & 2.

Huic autem defensioni humoris in aere sparsi subscribere *Hippocrates* recusare videtur qui scripsit Νοσήματα ἐν τῇσιν ἐπομβρίῃσιν γίνεσθαι. Certè nebulæ, quæ particulis merè aqueis constant licèt aerem obscurant; tamen innocentes sunt, aut leviter peccant. At frequentiùs in earum sinu fœdæ quædam impuritates hospitantur, & unà sublimes feruntur, quæ interdum tetro nebulæ odore, alias gravi aliquo effectu suam malitiam produnt.

Hippocratis de aeris humido sententia.

Impuritates in nebulis hospitantur.

In *Guineâ* & aliis quibusdam *Africæ* provinciis post imbres, qui sole in Zenith imminente à mediâ noctè ad meridiem usque perpetuo decidunt, incolæ aliquandiu à venenatis vaporibus, quos terra post pluvias exhalat graviter metuentes domi se continent.

In Guineâ imbres nocent.

In Ægypto ulcera cient.

In *Ægypto* etiam, quæ singulari naturæ privilegio, constantiori, quàm aliæ terræ, serenitate fruitur, si nebula in pluviam solvatur; dicitur corporibus, in quotquot decidit, ulcuscula molesta infligere.

In aliis locis alios morbos & in Guinea Vermes procreant.

2. In aliis etiam tractibus non tantùm morborum; sed animalium quoque semina: imo, (ut nonnulli perhibent,) absoluta animalia è nubibus cum pluviâ decidunt. In paludosis *Guineæ* locis vestes laneæ quæ pluviâ madent, protinus vermiculis scatent. Et *Petrus Martyr in decadibus* refert: quòd in *Dariene*, (ea *Isthmi* pars est, quæ peninsulam *Peruvanam Mexicanæ* connectit) pluviæ guttulas modò stillatas in gyrinos statim mutatas viderit.

In Dariene gyrinos & ranunculos

4. Sed illud admiratione imprimis dignum est, quod *Olaus Magnus* in historiæ septentrionalis lib. 18. cap. 16. narrat. Quod in *NorVVegiâ*, & nonnullis *Sueciæ* provinciis bestiæ quædam quadrupedes (Indigenæ *Lemaren* vocant) magnitudine murium, pelle variegatâ, cum imbre de Cœlo caderent; quæ locustarum instar quicquid esset viride, tenerumque depopularentur, aut inficerent: & tandem acervatim morientes, aerem pestilenti fœtore ita cor-

In norVegiâ Bestias dictas Lemmurs, ut fertur.

corrumperent, ut incolæ inde vertigine, aut periculoso ictero corriperentur.

Atqui de earum ortu, quicquid scribit *Olaus*, meritò ambigitur. Nec rationi consentaneum videtur, tanta animalia in nubibus frigidis perfectè generari posse. Mihi magis arridet eorum sententia, qui credunt, eas ab inaccessis montium fastigiis, & inviis rupibus ineluctabili ventorum impetu raptas, in valles, & campestria dejici; aut post imbres sponte victum quæsitum in planitiem descendere.

De earum ortu ambigitur.

5. Non tamen putandum *Pythonem* putredinis à nimiâ humiditate factæ unicam fuisse sobolem. Nam testatur experientia; è rore, nebulis & pluviâ aquâ corruptâ insecta, vermiculosq; copiosè generari: & ex illorum, præ squalore æstivo, morientium fætore morbos funestos sæpe oriri.

Insectorum quorundã spontaneus ortus.

Qui igitur valetudini suæ optimè consultum volunt; incilibus aquas stagnantes derivantes è locis pestilentibus sæpe habitationes salubres efficere conantur & è contrà fœda sordium colluvies aerem salutarem, ex incuriâ perniciosum valet reddere; & in hoc casu *Camerinam* tempestivè movere expedit.

CAP. X.

AEROLOGIAE pars secunda DE AERIS INFECTIONE.

I.

Nulla perfecta quies.

NVllis rebus terrenis, naturæ lege, vera & perfecta partium datur quies: sed perpetim ab ortu suo ad maturitatem, & inde ad interitum moventur.

Sunt, quæ firma, & fixissima remur: at eadem subtili materiâ nunquam non trajiciente, easdem subeunt mutationes: etsi non uno seculo observandas. Nonne *lapides quoque vinci cernis ab avo* inquit *Lucretius*. Ipse quoque *Adamas*, aut quicquid est durissimum motûs temporisque plusquam adamantinis cedit dentibus. Itaque ex omnimodis concretis emanant effluvia; quæ *in immensum aeris mare* (voce utor *Lucretianâ*) recepta passim circumvolitant, eumque variè inficiunt, pro partium, quibus constant, insensilium figuri

guri

guris, animalibus, quibus occurrunt benigna, aut malitiosa. Et ut saporum, odorumve diversitas, a particularum salinarum aut sulphurearum figuris pendere videtur; ita ἀπόῤῥοιαι, quæcunque sensoriis intactis rectà, in humores, & spiritus transeunt, ob varios partium Σχηματισμοὺς, effectus diversos sortiuntur.

Effluvia partium figuris diversimodè afficiunt.

Quædam sanguinem fundunt. Aut nimis agitando motum æstumque excitant febrilem, alia eum coagulant. Aut aliquo modo stagnare, aut remissiùs, quàm par est, promovere faciunt.

Quadam sanguinem fundunt.

Alia coagulant.

In spiritibus etiam quædam motus inordinatos cient. Ut in fœminis, aliisve teneræ constitutionis & hystericis ea quæ suave olent: alia eosdem figunt, cujusmodi sunt, quæ à torpedine exhalantia validis piscatoris lacertis stuporem inducunt.

Spiritus etiam afficiunt, perturbant.

Alia figunt.

Quinetiam hanc, vel illam corporis partem particulariter afficiunt. Et perinde ac *Cantharides* vesicam, meatusque urinarius; *Opium, aut Hydrargyrum* subactum, ore sumpta, vel cuti applicata hoc ductus salivales, illud cerebrum suâ ῥοπῇ petunt, Ita in Atmosphærâ subinde dominantur effluvia; quorum particulæ humori in aliquam corporis destinato penè conformes, ei-

Particulares corporis partes afficiunt.

dem sese facilè insinuant, & membra quò deferuntur, afficientes, varios morbos constituunt: eisque typos suos efformant.

Quomodò ea qua aerem inquinant, è Concretis separantur.

2 Corpora pleraque adhuc apyra solutione spagyricâ in *Spiritus, Sulphur & Sal*, cum aquâ & terrâ damnatâ dirimi possunt: At concreta omnia eandem horum proportionem non continent, ideo nec ex æquo exhibent.

Principia Chymica.

Omnia naturæ energiâ dissolvuntur.

Itidem è rebus omnibus nativis mitiori energiâ ejusmodi principia à concretis separata aeri vitali immiscentur.

In hâc spontaneâ rerum analysi spiritus à motu in semine primùm incepto irrequieti, & liberiorem spatiandi conditionem affectantes intus commoventur, & eo pacto partes sibi lege naturæ oppositas subigunt, & ad perfectam coctionem disponunt.

Maturitatem sequitur corruptio.

Post maturitatem autem sui juris facti cum particulis Sulphureis exaltatis foras avolant; & exinde oritur à rebus plerisque maturis gratus odor. Postea etiam concreti compage ampliùs reseratâ salina corpuscula sulphuri adhærentia & una prorumpentia, aculeis salium sensorium ὀσφρητικὸν ferientibus odore molesto sunt infesta, qualis est fere putrescentium fœtor.

Quin

Quin etiam præter ista minima naturæ, meraque rerum principia intestino illo partium tumultu moleculæ quædam integrales totius naturam referentes in terræ viciniam sublatæ aerem proximum occupant: prout in æstate pulverem à viatorum pedibus cieri cernimus. *Partes quædam integrales in aerem tolluntur.*

Sic *Camphora* nisi in semine lini, psyllii, aut pipere servata detineatur, tota in auras evanescit. Et Naphtham Sulphurearum emanationum *Halos* perpetuo circumsistit, cujus ductu ignes ad eam raptim feruntur. Porrò cum humore, qui jugiter sublatus in nubes cogitur, infinita particularum integralium copia radiis solaribus, aut nonnunquam turbine sublimis agitur quæ decidentes multis admirationem, aliis metum incutiunt. *Camphora sponte in aerem solvitur.*

Multis in locis sanguine pluisse Chronica prodiderunt; quod credulam ignorantiam non parùm torsit. Sed iste sanguis non aliud fuit; ac *tinctura terræ chalcanthinæ & bituminosa* vi solis, aut ignis subterranei (si detur) elata. Cujus generis fontes multos in ericetis, ubi cespites sulphurei eruuntur, vidimus. Aut forsan, (ut aliis visum est) vapores in ipso aere spi- *Unde pluvia sanguis credita.*

ſpiritûs Vitriolici, & halitûs aſphaltici permixtione colorantur.

Morgana Rheginorũ deſcriptio. *Athanaſius Kircherus* ſpectaculi ſtupendi, quod accolæ *freti Siculi Morganam* nominant, collucentibus mineralium ramentis in ſublime evectis cauſam adſcripſit.

Res narratu digna eſt, & auditu jucunda. Prope *Rhegium*, tellure ſolibus æſtivis candente, in nubibus mira, variaque conſpicuuntur phantaſmata; ſcilicet ædificia eximia, periſtylia, theatra, urbes, aliàs exercitus, armenta ingentia, aut ſylvæ ſucceſſivè apparent.

Ejus ætiologia à Kirchero facta. Hujus phænomeni ætiologia varia ingenia mirè cruciavit. Sed *Kircherus* ſagaciſſimus arenam *ſelenitis, & antimonii* minutiis ſcatentem contemplatus, ſtatim conjecit, quod Eædem in nubes ſublatæ ſpeciem ſpeculi ſed *Polyhedri*, aut è variis vitri fragmentis concinnati, exhiberent. Unde ſingula cujuſque generis multitudinem repræſentabant. Qui materiæ hujuſce in aerem ſubvectionem ſuſpicatur, meminerit pilos, paleas, aliaſque feſtucas ſubinde in grādine incluſas inveniri.

Sol pilos aliaſque feſtucas tollit.

De locis peſtilenti- Sed inſenſibiles emanationes, magis in rem noſtram ſunt; ab eis enim, ſingulis regionibus ſua idiopathia; Gen-

Gentibus etiam plerisque formæ morum, & forsan, coloris diversitas, morbi etiam endemii inde orti, quos proximè dispicimus.

bus, & morbis ab aere inquinato ortis in genere.

In tractibus paludosis, & maritimis præsertim propè æstuaria quædam occurrunt loci insalubres; quos peregrinus eis non assuetus sine valetudinis dispendio ægrè transire potest, nedum diu ferre.

Paludes & æstuaria insalubria.

Hujus generis est *Alexandretta in Syriæ* maritimis; ubi Proxenetæ, aliive, qui per negotia nequeunt secedere, sed hærere illic coguntur, febribus putridis tentati aut pereunt, aut de vitâ graviter periclitantur.

Alexandretta.

Alexandria etiam *Ægypti* soli, aerisque pestilentis notâ non vacat; uti nec *Cairus* ipsa provinciæ caput, & celeberrimum emporium: quæ quotannis febre pestilentiali ab Hyeme ad æstivum solstitium miserè vexatur; quæ tamen ad primum *Nili* incrementum cessare dicitur. Alii tamen pro hac urbis convalescentia Soteria etesiis ventis potius, quàm flumini solvenda existimant. Illi enim ab illo tempore regionem strenuè perflant & eâ operâ aerem impurum ventilando purgant. Vanslebius in suâ Ægypti descriptione hanc aeris mutationem rori cui-

Alexandria. Cairus.

cuidam acceptam fert: quo circa solstitium æstivum decidente aer purgatur, & Nilus fermentescit. Fiuntque exinde uterque saluberrimi. In *India* litoribus nimium crebrò occurrunt loci pestilentes, morbique immanes inde orti. *Malacca* quidem opulenta est, at situ humili infelix. *Bantama Java, Petir Sumatra, Mozambique* merces *quidem* eximias præbent; at non sine vitæ periculo petendas. Denique ubicunque nascitur piper, aerem minùs salutarem expectes. In Insulis quoque istius tractûs nonnullis ea est soli effluviorum malitia; ut advenis terrâ insistere, sit periculosum; humi verò dormire lethale. Quamobrem incolæ pensilibus *tantùm* domiciliis utuntur. E contrà *Creta*, & *Hibernia* hominibus salutares venenata animalia non alunt. Hoc beneficium nonnulli Hiberni D. *Patricii* precibus acceptum ferunt; quod reverâ telluris aerisque constitutioni debetur.

Bantam Peder. Mozambique. Ubi piper nascitur aer est insalubris.

De morbis eisdem speciatim.

Mala, quæ his locis, aliisque hujusmodi in advenas grassantur, nec indigenis semper parcunt, sunt febres ardentes, continuæ, & interdum intermittentes, dysenteriæ, choleræ unà cum phrenitide, Lipothymia, aliisque diris sym-

symptomatis, quæ plerumque in mortem terminantur, quibus addis dracunculum usitatum in hujusmodi locis Cachexiæ comitem.

Dracunculi. Quibusdam in locis, præsertim in cœnosis *Guineæ* litoribus, & aliis *Æthiopiæ* plagis ab aere putrido cum fœdo victu inter crurum musculos nascuntur *dracunculi*, qui corpora quædam teretia sunt, & oblonga, πνδ̀ρῶδες ἱμθαρμένον vocat Jul. Pollux. Id autem quicquid sit, nisi caute & tempestivè educatur, ægris magnum affert dolorem, & periculum. Operatio autem ita fieri solet. *Ratio extrahendi dracunculos.* Chirurgus, aut alius peritus exertam Dracunculi partem verticillo, simili eorum quibus fides intenduntur, affigit; quem circumducendo quotidie partem aliquam extrahit, at sensim. Quippe; si dirumperetur, de ægro actum esset, gangræna membrum sæpe invadente. Morbi mod. dicti aliique, qui in istiusmodi tractibus aliquando suppullulant, quasi capita ejusdem *Lernææ Hydræ*, ab unicâ pendent origine. Corpuscula etenim Sulphurea, quæ à putri terræ uligine affatim exhalant, in sanguinem inspiratione recepta Sulphur innatum, victûs intemperantia, Cœli calore, aut alia procatarxi exaltatū, in æstus febriles

les extimulant. Quæ febris, licet natura in miasmatis amolitionem insurgere videatur; raro rectè & laudabili crisi judicatur. Sed pars materiæ febrilis per cœliacas, aut mesaraicas arterias in venitriculum, aut intestina delapsa vomitus & diarrhœas infestas excitat, & tandem derasâ materiâ istâ crustaceâ, (quæ intimam intestinorũ membranam vestit, & pro epidermide, contra molestam Acidorum humorum vim tuetur,) tormina infanda afferunt; nec morbum terminant. Eadem materia nonnunquam in cerebrum impetuosè ruens cephalalgiæ, delirii, & phreniti-dos causa est, aut in alias corporis partes deposita phlegmonas, aut alia mala non levia inducit. Et Dracunculorum causas quod attinet, probabile videtur sanguinem à febrili deflagratione, aut aliâ de causâ Principiis activis penè spoliatum in vasis partium dependentium justo tardiùs moveri, succumque nutritium unà hærentem in corpus σκωληκοειδὲς subinde in vasculo aliquo concrescere: non secùs, ac carnosum illud, quod polypum cordis vocant, quod in tabidorum & Cachecticorum quorundam dissectis cordibus natum observatur. Illud vulgus imperitum serpentem existimavit: imo Ætius, alii-

Dracunculorum materia.

aliique non infimæ notæ medici vermem dixerunt. Atqui Avicenna, Albucharsis, & Haliabbas, venam Medinæ nominârunt.

Ratio cruciatûs & periculi, quod accidit, si dracunculus extrahendus in carne dissiliat; in hoc sita est, quòd in suâ sede, licet organicis partibus destituta vitam plantæ vivit: at inde divulsus fit corpus in carne alienum, & idcirco facile putrescit: potest etiam à parte diruptâ virus aliquod corrosivum effundi.

Trichiasis.

Hic obiter notes alium esse morbum ἰπχύεϊον in quo vermiculi quidam capillares puerorum (tales enim præcipuè hoc malo infestantur) dorsis capitula sua nigricantia exerunt. hos *Sennertus* & alii dracunculos nominant. Ad hæc referri potest *Aristotelis* Ἰεΐχια lib. animalium 7. *cap.* 15. memorata Mulierum mammis infesta.

De febribus ab aere ortis. Feb. Intermittens.

Inter mala endemia, vix aliud ex aere impuro frequentius; quam febris intermittens, cujus in tractibus quibusdam maritimis ea est immanitas ut advenas, in ejus limites ingressos, raró impunè sinat discedere. Et quanquam omnimodis typis variegatæ in istis locis febres oriuntur; plerumque tamen grassantur quartanæ, in quarum causas

in-

inquisiturus, omissis veterum placitis, & ingeniosis recentiorum commentis, meam conjecturam propono. Febrem quidem synocham præter naturalem humorum vasis sangviferis confluorum effervescentiam à nimia principii alicujus activi exaltatione, aut miasmatis venenato afflatu enatam censeo: at primaria intermittẽtis sedes in cerebro, & ejus appendice medullari quærenda mihi videtur.

Ingruente enim paroxysmo æger oscitat, & pandiculatur: quibus præludiis succedit capitis, dorsique dolor, & nonnunquam delirium, dein ægrum invadit, & sæpè miserè torquet, rigor, vehemensque totius corporis concussio, quam sine ullâ molestiæ intercapedine æstus subsequitur febrilis: qui ferè post aliquot horas, sudore oborto in apyrexiâ terminatur, & exinde certæ induciæ in statam proximæ accessionis duraturæ horam. Hic licet conjicere materiam hujus morbi a sanguine aliquatenus depravato oriundam, in cerebrum & spinalem medullam congestam, in latice, qui eas partes perluit, hospitari. Eũ laticem istâ materiâ saturatum fermentescere. Unde torpor, cum capitis & dorsi dolore oriri putatur, probabile etiam videtur cerebri & ejus appendicis mem-

membranas frequenrer præ dolore contrahi, eâque contractione rem molestam in nervos adigi : ubi utraque sensûs & motûs læsa facultate rigorem & tremorem fieri credimus. Quâ commotione noxium illud è nervis excussum per lymphæ ductus in massam sanguineam transferri autumamus, ubi novos concitat tumultus, & gravem cruoris effervescentiam, quæ post aliquot horas materia febrili per poros diaphoresi judicata sedatur, donec satis novi fomitis in eundem focum denuo aggestum sit.

Typorum differentiæ ætiologia.

Typorum in hisce febribus, & spatii inter periodos differentiam, à diversâ sanguinis crasi pendere putes. In temperamento bilioso, tantũ materiæ congeri potest, quantũ fermentationi die inclusivè tertio excitandæ sufficiat, at corpore cacochymico ob materiæ fermentativæ uberius demensum cerebro dispensatum oritur quotidianus paroxysmus. E sanguine autem melancholico malè ventilato emittitur materia minus irritativa, & quæ ante diem quartum inclusivè etiam sumptum non commovetur. Sed cum constet particulis magis terrestribus, ritu ferri candentis, non statim frigescit, sed in longum paroxysmum extenditur.

Feb. castrensis. Ad Endemiorum classem referenda est febris ea, quæ ab aere castrorum sordibus inquinato oriri solet. Et inde oriri liquidò constat, siquidem vidi numerosum exercitum, qui præ imbecillitate ex eâ ægritudine contracta vallum ducere ægrè poterant. Eundem tamen è pestilentibus stativis in castra recentia traductum citò convaluisse, & omnes ferè vegetos & ad militaria munia intra paucos dies promptos animadverti.

Scorbutus morbus multiformis. Inter mala ab impuro aere nascentia latissimè dominatur, præsertim in plagis borealibus scorbutus, morbus multiformis: qui Protei instar præter symptomata ista pathognomica à veteribus notata *Scelotyrben*, & *Stomacacen*, plerosque morbos mentitur, aut cum eis complicatur.

Causa Scorbuti. Quod ad scorbuti causas attinet quoties ἐπιχωρειάζει, (sæpe sporadicus est) præter aerem, victum crassum, præsertim nauticum, tristitiam, aliasque procatarxes agnoscimus. Sed quoties ab aere pendet, videtur, sangvinem ab eodem inertia corrupto, aut miasmatis multis scatente non ritè volatilizari, aut satis subigi: sed principiis activis, à terrestribus particulis, obvolutis, aut à sale emicante depressis in vappam degene-

generare, aut acescere. Unde obstructiones, & viscerum fermenta deperdita, aut ita deminuta, ut munia sua perperam, aut remissiùs, quàm expediat, exequantur, è sanguine ità disposito pro spiritibus, & generoso liquore, ut in musti, aut Zythi nondum fermentati destillatione solet fieri, aliquod languidum, aut acre in cerebrum extillat. Et proinde cum spirituum defectu sequitur artuum languor, totiusque corporis imbecillitas & interdum atrophia aliæque affectiones; quas omnes percurrere nimii esset tædii: qui nosse cupit, consulat *Eugalenum Frisium*, qui omnes scorbuti φύσεις descripsit, eo morbo utpote patrio maximè exercitatus. Frisiis enim cum Danis, & omnibus maris *Balthici* accolis nimis familiaris est. In causas *Clariss.* W*illisius* penitissimè inspexit.

Plica Polonica. *Sarmatis & Germanis nonnullis endemia.*

Sarmatis, & Germanorum nonnullis endemia, & perquam molesta est *Plica illa Polonica* dicta; quam nescio an ad scorbuti Symptoma non jure referam. Malum certè horridum, & informè; quo capilli, barbæ pili, quasi visco obliti, in cirros inextricabiles concrescentes Gorgonei capitis speciem præbent; quodque calamitatem auget, si tædio deformitatis, & squaloris capilliti-

liciium reseces, *Iliada* malorum accersis: quæ *Academia Zamosciensis* Rector in Epistolâ de hoc morbo ad *Patavinos Medicos* data, ita describit. Magno, inquit, omnium malo, magnoque cruciatu divagatur: Infringit ossa, luxat artus, vertebras infestat, membra conglobat, & retorquet, gibbos efficit. Idem scribit: perpaucos hac peste correpros convalescere; eosque solos, qui capillitio novaculâ intacto, malum pertulerunt; usque quo flagella illa crinium intricata sponte deciderint. Quod aliquando accidit. Therapiæ rationali raro cedit. Empirici nonnulli sua remedia jactarunt; sed si æque efficacia essent, ac prædicantur; cur tot spontaneam cirrorum decidentiam misere expectare coguntur? Causam ejus quod attinet; verisimile videtur; Materiam Salino Sulphuream in sanguine propter aerem malignum victumque, pravam cumulatè aggestam; quia διαπνοῆς ἀδήλου viis præclusis satis excerni nequit (quod in locis frigidis frequenter accidit) recta cum *Capillorum* alimento; quod illic copiosè gignitur, ad eorum radices tendere, & illâc inventâ viâ quâ data porta perpetim, donec absumpta sit, ruere & funiculos illos inexplicabiles efficere.

Ejus descriptio.

Ætiologia.

Qui

Qui si deradantur, obstructo ab ambiente exitu, materia morbifica in sanguinem reflua immanes illas excitat tragœdias. Hæc autem ægritudo Poloniæ, ejusque confiniis non ita propria est; quin alibi interdum sparsim contingat: locis enim longo intervallo inde dissitis eâ laborantes vidimus.

Elephantiasis Ægyptiis infesta.

Vt Plica ista Polonos, Scorbutusque gentes quasdam ad arctum infestat: ita *Elephantiasis Ægypti* incolas propter fœdam quandam aeris malignitatem præcipuè invadit: nec eam unquam aliunde oriri crediderunt Plinius, & Lucretius; quorum hic *lib. 6.* sic scripsit.

Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Nascitur Ægypto mediâ neque præterea usquam.

Et aliis.

At in eo errat, in aliis enim quibusdam tractibus præsertim calidis subinde gigni observatum est. Malum hoc dirum est, & remediis penè inexpugnabile; cujus ideam à *Celso* descriptam habes *lib. 3. cap. 25.* Totum, inquit, corpus afficitur; ita ut ossa vitiari dicantur. Summæ corporis partes crebras maculas, crebrosque tumores habent. Rubor horum paulatim in atrum colorem convertitur. Summa cutis inæqua-

qualiter crassa, tenuis, dura, mollisque, quasi squamis quibusdam exasperatur. Corpus macrescit; os, suræ, pedes intumescunt. Ubi vetus est morbus, digiti in manibus, pedibusque sub tumore conduntur: febricula oritur, quæ facilè tot malis obrutum hominem conficit. Hactenus *Celsus*. Pessimum sanè, & ferè indomitum est malum; in quo sanguis, latexque nervosus primo miasmatis maligni contactu miserè fœdati, uterque pro benignâ, & miti materiâ partibus nutriendis vitiosam apponunt & non magis laudabilem quàm quæ cancros, aliaque ulcera cacoethe efficit, unde etiam fœda, & ulcerosa cutis, & totius corporis deformitas.

Ætiologia.

Alia subinde sunt vitia horum affinia, & endemia, quæ quoque à temporaria quâdam aeris depravatione, dependentia subito emergunt, & grassantur, ac tandem mutatâ illâ morbosâ cœli diathesi prorsus disparent. Cujusmodi fuit *Mentagra* illa, quæ *Tiberii Claudii* principatu medio in *Italiam* irrepsisse dicitur: ubi proceribus, & melioris notæ viris maximè infesta, fœminis, & servitiis plerumque pepercisse perhibetur. Forsan, quod illi gulæ & potui meraciori his magis indulgebant, sub id tempus in *Italiâ* etiam *Germusa*, &

Mentagra.

Gemursa & carbunculus.

Car-

Carbunculus, apparuere; at brevi cum ipso nomine prior extincta est.

Superiori seculo sudor Anglicus, *Hydropyretos* quibusdam, plerasque vicinas regiones vehementer populatus est, qui Ao. 1586. primùm exortus duravit annos 25. & Rhachitis in occidentalibus istius insulæ partibus oriunda longè, lateque in pueros à partu ad trimatum sæviit, & interdum ultra eum. At *Septentrionalis Britanniæ pars* interea fere immunis ab ea perstitit. Denique rarus admodum absolvitur annus in quo non alicubi ex aeris intemperie excitatur aliqua ægritudo, quæ novi morbi appellationem meretur: ut Pleuritis in Italia epidemica, quam *Fracastorius* habet, & febris Hungarica.

Sudor Anglicus Rhachitis.

At omnia omnium seculorum præter lepram mala superavit diritate, & sui propagatione lues ista Venerea, maxima vagæ libidinis pestis; quæ circa annum salutis 1494. in Obsidione *Neapolis* inter oppugnatores Gallos, quasi furia ab inferis exorta in ultimas terras propagata est; & nisi *Hydrargyroseos*, & aliorum remediorum usus tempestivè innotuisset, omnium fœdissimum detrimentum intulisset. Sed hæc scortatorum calamitas ab *Americâ* in *Europam* afferri videtur, ubi en-

Lues Venerea.

Emersit Neapoli An. 1494.

demia est, & ubi maximè præsentanea ejus remedia passim inveniuntur. In reliquo orbe solùm venereo contactu communicatur.

CAP. XI.

DE APORRHOEIS A SPIRACVLIS, ET LOCIS ET REBVS SINGVLARIBVS EXORIENTIBVS.

I.

VT latior aeris infectio, quæ amplos terræ tractus, & universas regiones occupat, hominum mores, & diversas formas effingere valet, & morbos endemios inferre: ita sunt terræ quædam spiracula, & aliæ res, plantæ, & animalia; quæ *Mephitim* adeò perniciosam perpetim amittunt; ut quotquot intra activitatis ejus sphæram deprehendantur, in summo vitæ discrimine versentur.

Spiritus exhalationibus nonnunquam inviscantur.

Nam aut spiritus animales maligno effluviorum afflatu, ceu glutine quodam volatili inviscati protinus ab ope-

re

re motuq; vitali cessant, & sese amplius nequeunt expandere: aut materiâ efferâ & nimis elasticâ in cerebrum per processus mamillares admissâ motus quidam eorum irrationales concientur; hâc ratione fiunt aliquando *fanatici*, illâ *attoniti*.

Interdum fiunt nimis elastici.

Est specus in agro *Puteolano*, quam *Charonti* olim dicârunt, & etiamnum ejusdem spelunca vulgo dicitur, in quâ quisquis descendit, *alterum habet pedem in cymbâ Charontis*: qui verò in illâ ultra horæ momentum moratur, conscendens *Acheronta* irremeabilem transfretat. Itaque ejus accolæ advenis naturam loci pestilentem indagantibus officium præstantes in cane, aliove vili animante periculum faciunt, qui in specum dimissus repentè ἄφωνος quasi cerebro telis trajecto expirat: eundem tamen utut emortuus videatur, si inde retractum sine morâ in vicinum lacum injicias; denuò ad se redeuntem protinus exilire videbis: memoremque injuriæ, quam primum per debilitatem poterit, aufugere: nam spiritibus Sulphure narcotico prius impeditis, aquæ nitrosæ beneficio, novus conciliatur motus, & inde vitæ *redintegratio*.

Specus Charontis admodum pestilens.

Nec crypta ista *Charontis* sola ob au-

Avernus in Campania. auram mortiferam infamis est. *Avernum* enim vicinum inferorum limen credidit antiquitas, & pestilentes *Amsancti* valles apud *Hirpinos* in eâdem Italiâ ob eandem rem olim non meliùs audierunt.

Os Plutonium. *Straboque* meminit *oris Plutonii*: Puteus est in collis *Hierapoli* imminentis fastigio, semijugeri magnitudine, qui nebulas tam pestilentes exhalat; ut omnia animalia septum ejus ingressa protinus extinguat, cum vicinus aer sit innoxius.

Exhalationes fodinarum lethales. In mineralium etiam fodinis tetra aliquando exhalatio exoritur; quæ operas, nisi in liberum aerem mature se foras proripiant, citò jugulat. Qui attonitus eoque malo penè confectus extrahitur; si sub dio facie, naribusque in lacunam terræ recens effossam demissis pronus collocetur, plerumque in vitam revocatur, eâdem ratione quâ canes modò dictos revixisse diximus.

Exhalationes è terræ Chasmatis. Nec spiritus mitiores istis, quos *Charoneia, aut Plutonia* emittunt, ex hiatibus terræ motu apertis interdum exeunt: effectusque mortalibus terribiles ab istiusmodi primordiis subinde oriuntur, & mala quædam; quæ man-

tis-

tissæ vice post terræ motum epidemicè grassantur.

Posse etiam lethales aporrhœas sine telluris hiatu, aut concussione subitò oriri restatur annalium nostrorum autoritas, nec memoria rei penitus intercidit *Oxoniæ* urbe alioquin saluberrimâ, anno *Christianæ Epoches* 1752. in Conventu juridico è populo, qui in Prætorio aderant oborto pestilenti vapore, plusquam trecenti homines, & uterque judex cum assessoribus, & multis nobilibus subitò correpti inter triduum extincti sunt.

Graves item scriptores prodiderunt Consimilem vaporem bestiolas terrâ latentes talpas & serpentes è cubilibus in lucem exegisse; ubi acervatim perierunt nec aliis animantibus contagii limites ingressis parcitum est. Quin pestilens vapor volucres in aere, piscesque in aquâ suâ sustulit. Et forsan non aliusmodi materiæ morbi novi qui nonnunquam tanquam furiæ ab inferis improviso emergunt, ortum suum debent.

De Coreta Capris & Delphici oraculi initio.

De fanaticis.

2. Infectionibus, quarum modò memini, mitior erat illa, quæ *Coretan*, & capras ejus exercuit; Delphique oraculi præstigiis dedit originem. Histo-

storia, nisi mavis fabulam dici, extat *Diodori Bibliothecæs lib. 16.*

Coretas quidam caprarius, animadverso capras, quas prope locum, ubi postea *Phœbi Delphici adytum* constructum fuit, pascebat in hiatum quendam despectantes protinus lascivius solito exultare; & ipse despexit, quo facto ἀζόμενος δαιμονίῳ correptus statim vaticinari cœpit. Hujus rei fama percrebescens complures novitate rei motos ad experimentum ejus adduxit. Inde celebritatis istius oraculi prima occasio.

Oraculi occasio.

Ex illo credidit superstitiosa antiquitas; *Phœbadas* spiritûs ex *Apollinis tripode* emissi afflatu tactas futura certissimè prædicere. Verisimile est *Dæmona* arreptâ ab his initiis fallendi occasione posteà plerosque mortalium, quotquot saniore *Theologiâ* nondum erant imbuti, in oraculi sui admirationem pellexisse, & theoros *Amphibologiâ*, aut aliâ ratione quâ potuit, donec fraus detecta esset, semper lusisse. Credimus tamen *Pythias* spiritu plenas furere, aut convelli potuisse; at futura non magis inde scire; quam si vino fuissent inebriatæ.

Phœbades furebant, at futura non scivernnt.

Cicero quidem lib. 2. de Divinatione, censet evanuisse vetustate vim loci;

ci; unde halitus iste surgeret, at reverâ apud homines toties deceptos defecit authoritas quod jampridem observaverat *Demosthenes*, qui dixerat πϛόμαντιν φιλιππίζειν.

Diversâ ab his ratione afficiebantur, qui in antro *Trophonii* olim vaticinati erant, illi enim non furere, sed melancholiâ & mœrore perpetuò post numinis afflatum affligi ferebantur taliter affectis aura maligna spiritus animales indelebili labe offuscare visa est; at non multum commovere. *Antri Trophonii.*

Quidni etiam credamus *Entheorum* sectas cujusmodi erant *flagellantes Germaniæ*, *Illuminati Hispaniæ*, *& debacchantes*, *trepidantesque in Angliâ*, quoad ortum ab aeris diathesi aliquatenus pendere: alios enim *morbos cephalicos*, ut plurimum ad anni tropas exacerbari, aut remitti cernimus. Utcunque oriuntur, magistratûs meliùs, quàm medici operâ curantur. *Ab aere infecto posse fieri Entheos.*

Ex eodem fonte manare potest *Chorea illa Sancti Viti*: quæ est σπασμώδης quædam, & ineluctabilis saltandi libido: quæ quosdam homines in *Germaniâ* invadit, & perinde afficit, ac morsus *Phalangii*, quod *Tarantulam Vulgò* vocant, *Appulos* solet, & *Calabros* afficere. *Chorea S. Viti.*

De aurâ petrificante.

De alio prodigioſo exhalationum effectu meminerunt Hiſtorici; quarum vi plantæ, & animalia non modò humoribus, & ſpiritibus irretitis extincta ſunt, ſed tota eorum corpora à ſpiritûs cujusdam occurſu obrigeſcentia lapideſcere producuntur.

Hiſtoria lithiaſeos prodigioſa

Aventinus in Hiſt. Bavaria lib. 7. ſcribit: Pluſquam 50. ruſticos, cum pecude à ſpiritu ſalino in terræ motu exorto ſuffocatos, & in ſtatuas ſalinas at durabilis materiæ tranſmutatos: ſeque cum *Cancellario Auſtriæ* hominum pecorisque ſimulacra vidiſſe. Legi etiam quoſdam eandem metamorphoſin in *Chyle*, *Americæ antarcticæ* regione ſubiiſſe.

Alia ejusmodi.

Imo *Helmontius* in libri de lithiaſi cap. 1. ſcripſit totum exercitum cum jumentis, & impedimentis conſimili aurâ in ſaxeas imagines transformatum. Hocque accidiſſe circa Annum 1320, in *Ruſſiæ, & Tartariæ* confiniis, non procul à palude *Kytaya* in altitudine graduum 64.

Lapidiſcentiæ Ætiologia.

In lapidiſcentiæ ætiologiâ (rejectis eorum placitis, qui frigus, & calorem *Lithiaſios* cauſas ſtatuerunt) Chymici omnem ſoliditatem ſtrictæ ſalium cum terrâ unioni attribuunt: ſive ea arte fiat, ut in vitrificatione, ſive naturâ, ubi ſeminis alicujus aura plaſtica fructuum,

aut

aut animantium oſſa, vel teſtas lapideas: imo ipſos lapides, & metalla pro ideâ ſibi à conditore ab origine impreſſa effingit. Tales mutationes, ſi quando factæ ſunt, à ſalinis corpuſculis ſummè penetrantibus, prout in congelatione à frigore vulgò fit, factæ fuiſſe videntur.

Quidam id ſeminalis ſaxorum auræ afflatu fieri autumant, aut ſine adjuvantium cauſarum mentione *miraculum pronunciant* cum revera *Coralii*, aut quævis alia petrificatio; vel maxime naturalis miraculo eſſet; niſi rei familiaritas admirationem elevaret.

4. Quamquam ſal corpuſculorum validiſſimum ſit ferrumen & ſoliditatis, ut volunt, πρῶτον δεκτικὸν, idem tamen ut minima, vi ignis, aut ſponte naturæ redactus ſit notum rerum ſolvens & formâ liquoris coacervatus metallorum corpora promptè ſubiens compages reſerat, & in minutias diſtrahit. In aere etiam diſſeminatus idem facere non deſiſtit; licèt lentiùs, & ſenſim peragat. Hoc inſtrumento maximè efficaci in deſtruendis veterum monumentis tempus ſolet uti. *De aurâ corroſivâ.*

5. Animantium vitæ ſæpè non minùs noxii, quàm memoratæ exhalationes ſunt, fumi aliæve Aporrhœæ, quæ a mineralibus, & aliis concretis igni fuſis, *Fumi ſunt periculoſi qui à mineralibus ſunt.*

 vel

vel crematis cieri possunt. Ab *arsenico*, *sandarachâ*, *cobalto*, & aliis id genus mineralibus igni tortis aura venenata, vitæque inimica expectanda est, vis eorum in farinâ quâdam volatili constat, quâ privata pro deleteriis remedia fiunt.

Halitus à metallis mali præcipuè à plumbo.

A Metallis item igni fusis excitantur halitus non admodum benigni; præcipuè à plumbo; qui cerebro, & nervoso generi infesti artuum tremores, & paralysin, & interdum alios morbos fusoribus inducunt. Imo ea est *Saturninæ anathymiaseos* vis, ut agiles Mercurii partes firmè valeat ligare. Hydrargyros enim supra plumbum fusum aliquandiu suspensus in substantiam solidam argenti similem ejus vi cogitur.

Aut Mercurio.

Mercurius verò aurifabris, & aliis metallurgis qui eo multùm utuntur, vaporem adeò exitialem exhalat; ut *Johanni Fernelio* ejus usum in luis Veneriæ curatione improbandi inde præcipuam dederit ansam.

Nec à metallis tantum fusis, sed ab eisdem in principiis solutis, & in terrâ adhuc latentibus, oriuntur aporrhœæ, quæ aerem vitalem graviter inquinant.

Quomodo fit fuligo.

6. In rerum deflagratione partes materiæ combustæ constituentes præter

sal fixum & terram sublimatæ latè in aere spatiantur, nisi quæ ustrinæ parietibus, aut alibi impingentes in fuliginem concrescant. Fumi nonnunquam malignitate corpusculorum, quæ unà oriuntur, nocent. Sed, qui à materiâ quantumvis benignâ fiunt, animalia in eis diu detenta suffocare valent: eo mortis genere ab *Alexandro Severo* multatus est *Thurinus* insignis inter aulicos fumi venditor. Fumus plerumque concreti naturam sequitur non tamen eundem malignitatis gradum semper obtinet quod particulæ solutæ non eandem vim habent, quam unitæ habuerunt.

Fumus carbonum in clauso loco lethalis.

Carbones factitii in conclavi arctè clauso accensi assidentes stupore quodam improviso correptos sæpe halitu extinxerunt.

Quippe isti carbones primùm igniti & subitò suffocatione extincti multum sulphuris narcotici in se retinent: quod ab igni denuò liberatum locum opplens auram vitalem adeò inficit, ut nec cerebrum, nec pulmones sua munia exequantur idem ferè à fossilibus metuendum: quod *Batavi* in *Novâ Zemblâ* experti sunt, qui ibi in hybernaculo ad ignem è carbonibus fossilibus accensum sedentes suffocati periissent, nisi aerem

aerem subitò, admisissent. Ellychnii fumantis graveolentia gravidis quibusdam immaturum partum valuit excutere.

De fumis artificialibus perniciosis.

Fioravantus oleum descripsit, quod (inquit) empyreumate fœtido homines interimit. Sed non ausim credere, quòd rerum, quas dixit compositionem ingredi, innocentiam ex singularum anatome, nôram.

Posse tamen excitari fumum, qui homines perinde, ac sulphur accensum insecta lædat, æquum est credere; sed prodere nefas nè improbi abutantur.

Ostendâ Flandriæ ab *Alberto Austriaco* obsessâ inventa est ratio pulverem pyrium, quo instrumenta bellica pyrobola dicta *Granata* inferciuntur, ita medicandi, ut eo afflati scotomiam aut epilepsiam paterentur.

Platonici Dæmonas fumis affici asserunt.

Certè egregiè deliravit *Porphyrius*, aliique *Platonici*, quotquot prodiderunt; Dæmonas aereos suffumigationibus quibusdam allici, & tonitrua, aut procellas eisdem concieri. *Magici* cor chamæleontis in summis tegulis ustum hoc præstare affirmant: sit fides penes authores.

Fumus cespitum phthisicis prodest.

Observatione dignius est, & scitu magis utile, quod fumus cespitis bituminosi sulphureus phthisi laborantibus

pu-

plurimum conducit. Regiones igitur quibus frequenter comburitur à tabe pulmonari ferè immunes esse observantur.

Fumi fœtidi hystericis & Arsenici fumus tabidis ex ulceroso pulmone confert.

Fœtidus quoque plumarum, aut ungularum fumus suffocationi Hystericæ, aliisque morbis spasmodesi prodest. Sed magis mirum est at verum: quod suffumigium ex *auripigmento* ritè præparatum pulmonum ulcere laborantibus & penè deploratis sæpe mira præstat. Hoc Sulphuri cujus copia in eo magna hospitatur ascribas. Sulphur enim vulgò, at non ineptè Balsamum pulmonum dicitur.

De odoribus infesti, qui à rebus putrescentibus & fermentescentibus oriuntur.

6. In rerum solutione à putredine factâ, & fermentatione accidit magna partium decessio: & inde oriuntur varii odores, qui pro corpusculorum figuris, & motu, animantium nares & spiritus diversimode afficiunt.

Unde odores oriuntur.

Quam latè ambientem afficiant.

Quàm latè effluvia à corpore putrescente decedentia ambientem inficiant, animalium carnivororũ sagacitas docet, quæ è longinquo in prædas odore solo indice rectà feruntur. Quidam asseruerunt Vultures cadaverum, quibus tantùm victitant, strages quingentis millibus passuum distantes odorari. Historici etiam narrant; Aquilas ex *Italiâ in Africam* ad strages transvolasse

lasse cadaverum odore invitatas. Quantum hominibus nocumenti istiusmodi iniquinamenta intulerunt abundè testantur historiæ.

Quantum nonnunquam nocent.

Scribit *Augustinus in lib. 3. de civitate Dei. cap. 31.* & *Orosius lib. 5. cap. 11.* Quòd in *Numidiâ* à Locustis mari demersis, & inde â fluctibus in litus rejectis pestilentia orta est, quæ octingenta hominum millia perdidit, & *Vtica, & Carthagine* exercitum 30. millium tyronum ad internecionem delevit.

Literis etiam mandatur à *Rondeletio* Putridum Physeteris cadaver ad litus appulsum vicinas Provincias dirâ peste infecisse. Et ab hominum bello interemptorum strage pestilentiales morbos imo veram pestem subinde excitatam accepimus.

Materiâ Sulphureâ, & fœtidâ, è carne putri in cerebrum per nares, & sanguinem per pulmones, illapsâ, in utroque humore, sanguine, & succo nervoso graves concitantur tumultus.

Fœtores Bruta minus afficiunt.

Fœdi tamen istiusmodi odores bruta animalia minùs afficiunt, imò canibus grati sunt: putridam enim carnem libentiùs, quàm integram, & recentem vorant. Hoc fit; quod effluvia aculeata, quæ fibras nervosque olfactorios in homine, animali spirituoso, teneros gra-

Ratio ejus.

graviùs lancinant, & molestas spirituum ἀταξίας cient: organa odoratûs in brutis duriora leviter tantùm titillant. Lævia verò corpuscula, quæ à suaveolentibus affluunt, humana sensoria blandè solicitant, robustas brutorum fibras nil movent, licèt ista, eorum, quæ ipsorum organis analoga sunt, odoratu præpollent.

Innumeræ sunt res, quæ putrefactæ, aut fermentatæ, corpuscula sulphurea, adeò aculeata exhalant: ut semper cum periculo, & nunquam sine molestiâ in sensoria admitti queant sed utcunque gravis sit cadaverum putredo, ei plurima mineralium empyreumata & fermentationes malitiâ non cedunt.

7. In rerum putrescentium solutione ferè emanant effluvia fœtida. At à corporibus animalium, & plantarum viventibus, & integris materia volatilis omnimodæ indolis abundè & perpetim in ambientem exit.

E corporib. viventibus effluvia omnimoda emanant.

Ex utrâque classe quædam suavem, & fragrantem odorem exhalant, alia tetrum & ingratum: nonnulla sine ullâ sensûs affectione ad spiritus & humores pervadunt: in quibus sæpe malitiam suam exercent. Ejusmodi sunt venena quædam subtilia, & semina morborum contagiosa.

8. No-

Aromata Balsama.

8. Nobilissima odoramenta, *Balsama*, & *Aromata Arabia*, *India*, aliæque calidæ regiones proferunt. Proximè post illa odore sunt Herbarum, arborumque quarundam flosculi.

Flosculi.

Qui in temperatis plagis ferè odoratiores nascuntur; quorum effluvia quantum spatium occupant, inde intelligitur: quòd ubi *Rosmarinus*, flores aurantiorum, aliæve odoratæ plantæ copiosè proveniuut, earum odores à navigantibus longiùs sentiuntur, quàm litus potest conspici: & tales, quia suavi halitu sensoria nostra afficiunt, ideo spiritus oblectant, aut eosdem languescentes resuscitant.

Planta fœtida.

9. E plantis sunt non paucæ, quæ odores, nec gratos nec salubres emittunt. Inter quas *Anagyris* in proverbium ob graveolentiam abiit: licèt odoris molestiâ potiùs peccat, quàm periculo. Nec *Othone*, etsi florum pulchritudine oculos delectet, naribus jucundior est.

Plantæ umbra exitiales. Taxus.

Taxus verò omnium ferè calculis insalubritatis damnatur: quam *Plinius* prodit tam præsentis mortis in *Arcadiâ* esse: ut siquis sub eâ dormiat, aut cibum capiat, brevi moriatur. Quod tamen non nisi arbore florere incipiente, accidere *Plutarchus* affirmat. Nos quoque ejus, quod *Lobelius* tradit, ocu-

lati

lati testes fuimus: nempe homines in *Angliâ* sub taxi umbrâ impunè dormivisse, pueros que sine incommodo baccas esitâsse. Mulierem quidem novimus, quæ foliis taxi mortem sibi conscivit: quod *Cæsar* etiam lib. 6. de bello Gal. de *Catavulco Eburonum rege* narrat.

Juglans arbor aliàs salubris ob umbram noxiam malè audit. *Grevinus* lib. 2. de venenis narrat: quod sibi in æstivis caloribus sub juglandis umbrâ dormienti, membra universa refrigerata sunt & cephalæam inde ortam sex totos dies durâsse. Mulier etiam rustica, (ut refert *Marcellus Donatus*) sub nuce quiescens à dæmone opprimi & flagris cædi sibi visa est: inde experrecta & terrore perculsa domum rediit febricitans; at tandem decidentibus capillis convaluit. *Juglans.*

In multis *Indiæ, & Americæ* regionibus nascuntur arbores umbrâ, aut reverâ halitu pestilenti exitiales: ex harum succis incolæ toxicon quo sagittæ venenatæ illinuntur, parant. *Hispanis* dicuntur *Manchionella.*

Nerium ut omnibus modis adhibitum intus deleterium est; ita umbrâ animalibus cunctis exitiale. *Fraxini* autem *Nerium.* *Fraxini*

Juniperi umbra.

autem umbra serpentibus solis invisa putatur, *Juniperi* hominibus.

In his casibus umbras vulgò causamur, & qualitates accidentales, quæ quidem proximæ nihilo sunt, ut umbra tantum privatio est. Causa igitur mali effluviis ab arbore perpetuò emanantibus ascribenda. Aliæ igitur plantæ sine umbrâ nocent. *Cardanus* scripsit, aerem à fabis florentibus vitiari. Levinus Lemnius historiam narrat de viatoribus, qui in Belgio fabis florentibus per agros iter facientes omnes insanivere. *Lev. de mir. Miracul.* item herbæ meminit in *Hispaniolâ* crescentis, quæ halitu solo homines inebriat, aut reddit fatuacitos.

Fabæ aerē vitiant.

Idem Levinus Lemnius narrat se Mandragoræ pomis in museo jacentibus somnolentum factum. Et aliæ plantæ, pro singularum naturâ aerem diversimodè afficiunt. *Colocynthus* solo odore aliquando purgat.

Mandragora.

Sed illud mirum est; odores jucundos, qui plerosque recreant, nonnullis exitio fuisse. Novi aliquos, qui *Idiosyncrasiâ* ad id dispositi flores fragrantissimos ferre non potuerunt; graveolentes non item. Sunt quos assa fœtida magis omnibus odoramentis delectat.

Suaves odores nonnullos lædunt.

Ideo

Idem accidit plerisque hystericis, *Scaliger* exercit. 153. sect. 10. de Cardinale meminit; qui mero rosarum odore extinctus est. Attamen qui fœtoribus teterrimis assueti sunt consuetudine diuturnâ callum sensoriis obducente eos facilè ferunt, aut non sentiunt.

De effluviis quæ ab animantibus.

Fascinatio visione tantum non fit.

Basiliscus Catoblepa halitu non aspectu tantum nocent.

Fascinationes malevolorum visione tantùm fieri vulgò putantur. De *Basilisco* etiam, & *catoblepâ* ferebatur, utrosque visu interimere. Imo *Basiliscum* etiam sibilo, & sono omnia alia animalia summovere, aut extinguere, & inde vacuâ arenâ regnare. Sed hujusmodi effectus, siqui sunt, halitibus, quos respiratione emittunt, aut materiæ tenuis per cutis spiramenta exeuntis potiùs effluviis ascribendi sunt: cujus materiæ copiam longè majorem, quàm vulgò creditur, à viventium corporibus effluere probat *Sanctorius Medicina Statica*. Imo liquido constat, *Densam* effluviorum *halo quadam* animalia perpetuo circundare. Unde inter bestias *mus ponticus*, Zibeta, Panthera & fera, quæ moschum profert, semper suavissime olent. Hoc *Aristot.* non satis intellexit: quærit enim problem. Sect. 13. Cur animantium nullum præter pantheram suaviter olet. Alia è

Quædam feræ semper benè olent.

con-

contra nunquam non fœtent: cujusmodi sunt *Hircus*, *Ictis Sylvestris*, & aliæ: è quibus *Birataca*, quæ *martes est Brasiliensis*, odorem adeo tetrum emittit: ut eo venatores, & etiam canes subinde periclitentur, & nonnunquam pereant.

Aliæ semper male.

Volucres item & pisces.

In volucrum classe *anates Afræ* moschum olent: & e piscibus *Thymallus* thymum, & pisciculus, qui *Gallis* à colore Margaritæ *Perlane* dicitur, Anglis ab odore, *a smelt*, violas redolent. Torpedo, licèt ferè inodora sit, vim narcoticam ultra nares jaculata piscatorum spiritus irretit.

Insecta etiam.

Inter insecta sunt muscæ odoratæ, & *cimices* & Græcè Σίλφαι βδέουσαι *Gal. lib.5.* καὶ τόπους *Blatta* teterrimè olentes. Et reverâ cunctis animalibus suus odor est: unde canes feras, quæ dudum præterierant, sagaciter investigant, & Heros absentes inveniunt.

Humanum corpus s. naturam constitutũ nil olet.

Effluvia humani corporis secundum naturam constituti, homini insensilia sunt, & quod de *Alexandri magni* corpore semper suaviter olente à *Plutarcho* narratur, ab assentatoribus fictum, & inde credulis obtrusum suspicamur. Hominibus verò malè olere plus nimio frequens est: nam hircus,

pe-

pedor, & animæ fœtor multos dive-
gant.

Sed monstri simile est, quod extat in *Epist. Med. Gregor. Horstii. lib. 2. Histor.* de *moniali*, quæ semper cadaver putrescens oluit.

Cap. XII.

DE CONTAGIO.

I.

Contagium non nisi in suâ specie radices agit.

TAndem omnium, quæ à viventium corporibus effluunt; illud gravissimum, quod sui similis productionum, morbos, quorum continet semina, in alia corpora vicina dispergit, quæ tamen non alibi, quàm in suâ solius specie radices agunt, fructus adeò funestos producunt, perinde ac surculi, oculive nisi arbori sui generis, aut cognatæ inserantur, minimè proficiunt. Hinc hominum pestis bruta non afficit. Equorum verò lues equos, boum boves, & suum suillum genus tantùm inficit in alienum non transit.

Ætiologia.

Nam corpuscula λοιμώδη ab animæ corporeæ partibus discrepantia, quod ejus meatibus non ritè quadrant, statim rejiciuntur: sin homogenea sint,

ob ὁμειομερεῖαν, & necessitudinem quandam in intimum spirituum penetrale admittuntur ubi hospites suos adorta sicariorum instar aut ægrè expelluntur: & fortasse inde est, quod consanguineos citiùs, quam alienos ferè corripiunt.

Contagia sanguine propinquos facilè afficiunt.

Circumfertur, & vulgò creditur sanguine propinquos, quantumvis loco distantes eisdem morbis contagiosis sæpè ob naturæ cognationem simul affici. Factum aliquando accidisse concedimus: sed de causâ hærebimus, donec ratio sympathiæ planius constiterit.

De Hoplochrismatis & pulv. sympathetici efficaciâ ambigitur.

Per effluentias, inter longo intervallo dissitos, comunicari non potest. Siquis ab efficaciâ *hoplochrismatis* aut *pulveris sympathetici Vitrioli Romani Sole calcinati* hoc confirmari contendit, precario id facit: nam prædicatam a *Hermeticis* efficaciam eis inesse non facile probatur: quod experimenta plerosque fefellerunt; & causas physicas, quæ menti veritatem indaganti satisfaciant, adhuc nemo protulit.

Contagii ortus.

2. Primarium pestis, variolarum, aut enthymatum ortum quòd attinet; Videntur, ubi per aeris constitutionem licet, ab immani corruptione humorum in

in corpore aliquo natâ primum oriri quæ in alio congeneri similẽ putredinem excitare valet, eo ritu, quo è minimâ scintillâ ingens incendium sæpe erumpit, lateque vagatur. Causa igitur contagii nascentis conjuncta est venenum sanguini, aut humori qui spiritibus, vehiculo est, à procatarxi aliqua, puta aere infecto, aut victu pravo innatum. Quippe materia vitiosa in istis copiosè congesta putredinem pestilentialem ciet; ut fænum non ritè siccatum, nisi tempestivè ventiletur, ignem concipit. Sunt, qui vehementia animi pathemata inter morbi contagiosi causas procatarcticas numerant, à quibus corruptio pestilentialis potest excitari; non secus ac calor seu ignis à lignorum attritu, corporum duorum collisione, aut aquæ stygiæ in metalla actione oritur.

3. Quoad natales pestis hominum, austri, aut orientis plerumque soboles est, unde, inquit *Plinius* in occasum procedit. In septentrione rarius nascitur. Semina verò contagii commercio disseminata non mitiùs illic, quàm alibi grassantur: sunt tamen loci ad austrum siti, qui hunc morbum non nôrunt, quòd de *Indiâ Bonzius* affirmat. Variolarum fuit apud me- *Natales pestis.* *De Variolis apud Veteres nulla mentio.*

 di-

dicos veteres adeò altum silentium, ut meritò ambigatur an multo ante *Arabum* tempora sint ortæ, quorum scriptores earum primùm meminerunt. Hic morbus in *Græciâ*, aut *Asiâ*, raro sponte oritur, aut contagione latè spargitur, & si quos corripit benigniùs, quã apud nos tractat. Et pestis licet his plagis rariùs oriatur, tamen huc delata in aere alioqui saluberrimo, & loco ab aliis morbis immunissimo non minùs quam alibi sævit; at in eos tantùm qui μιασμάτων pestilentialium limites ingrediuntur.

Arabes primum earum meminerunt.

Variolæ ad austrum mitiores.

Histor.

Anno *Æra Christ.* 1665. è municipio quo degebã, plusquam mille homines, tertia pars incolarũ peste ingruenti territi in rustica prædia, & casas secesserũt. Qui, peste sedatâ, omnes præter virum apoplecticum, anum nonagenariam, & puerperam domum sunt sani reversi: manifesto, certoque indicio morbum à singulorum contagio, non à communi aeris vitalis labe pependisse: nam intra oppidum plusquam sexcenti homines periverunt.

Itali & Siculi pestis suspectis commercium negant.

Prudentes igitur *Itali*, *Siculique* quorum legibus, venientibus à loco infecto peste aut suspecto ante *quadraginta dierum probationem* commercio omni cum civibus interdici solet. Et

contra

contra *Mahumedis* asseclæ nulla suâ actione fatum posse mutari *Stoicè* asserentes,& contagium ideo non vitantes ferè obstinatè, misereque pereunt.

4. Ab hoc *Turcismo* non diversa est vesana aliquorum inter nos opinio,qui contagii pestilentiales vires negant, singulosque, quotquot peste correpti sunt cœlitus immediatè feriri contendunt. Divina sapientia ordinem naturæ instituit, secundùm quem ferè procedit. Et cum ratio, quâ operatur planissimè patet, aliam ei affingere, numenque ἀπὸ μηχανῆς adhibere,absurdum est. Liquido enim constat, morbos hominum, pecorumve pestilentiales rarò nisi per semina λοιμοῦ propagari. At non sine peculiari quadam aeris diathesi, (quæ tamen eos sola non generat) intenduntur. Eâque cœli diathesi in melius mutatâ, pestis aut remittitur, aut evanescit. Sic sicca Cœli contitutio incendium promovet: in humidiâ verò tempestate, linteum semiustulatum,pulvisve pyrius non facilè ignem concipit, & exinde pestis *Cairi* utcunque priùs sæviat, sub incrementum *Nili* subitò disparet; at Autumno ferè recrudescit.

His similes sunt nonnulli popularium nostrorum.

Cœli conditio contagium promovet aut impedit.

5. Post disquisitionem de aere à rebus terrestribus inquinato, considere-

An aer vitalis à siderum influentiis inficiatur.

mus, quo modo ab astrorum influxu idem afficiatur. Fatidici *Astrologi*, ex quotidiano planetarum motu, varioq; ad se invicem aspectu à cometis, parheliis aliisvè id genus apparentiis pestes, & alios morbos, imo bella, incendia, principum, & magnatum interitus portendi & prædici posse gloriantur. Et hæc placita tanquam è tripode dicta præter imperitum vulgus, credunt nonnulli, qui sibi & aliis sapere videntur. Alii verò non minoris sagacitatis hujusmodi prædictiones, quæ non alio fundamento, quam *Albumansoris*, aut aliorum *Arabum* placitis nituntur, omnino rejiciunt. Nullum enim causarum, quas obtendunt, cum effectis nexum necessarium vident; nec intelligi potest, quo pacto causa adeò communis in res, & personas particulares determinatè, & *electivè* agat.

Aer à stellis fixis non afficitur.

Corpora sublunaria, à solis, (qui motûs vitialis primarium instrumentum est) illuminatione affici, Æstumque maris luminis lunaris dispensationem sequi cernimus. Alias verò planetarum, aut fixarum stellarum extra *suos* vortices, influentias debiles, occultas, reverà nullas arbitramur. *Platonici* quidem influentias admittunt, sed cum in Cœlis nihil sit nostræ naturæ

ad-

adversum, omnino benignas esse putant. Sed verendum est nè, si quid agant, ex accidente etiam noceant. Calore solari nihil est benignius: ab eodem tamen, si modum excesserit, arbores sideratas, & animalia extincta videas.

An aer vitalis possit à dæmonibus aeris vitiari, & inde pestes aliive morbi cieri.

Dæmones aerii nequeunt aerem contaminare.

Nec morbos ciere.

6. Morbos & alias clades ab angelis bonis de jussu, & ab improbis ejusdem permissu præter naturam excitatos sacræ literæ testantur: sed cum boni tutelares sint, & neminem injussi lædant, iniquum est opinari, arbitrium aerem vitalem inficiendi, & tanta mala mortalibus inferendi esse penes malos. Historia igitur, quam *Cælius* narrat *lib.* 2. *cap.* 8. *de peste Constantinopoli* occursu dæmonum factâ apud me fidem non habet. Spectra, inquit, humanâ specie se miseris ingesserunt, qui exinde plagas sibi incussas opinabantur, & febri correpti protinus delirârunt? at morbus non fuit contagiosus. Hoc credi potest: sed illud non item; nempe ægros à spectris cæsos: non enim à *Phantasmatis*, sed singuli à propriâ phantasiâ læsi *erant*, quam facultatem vis veneni primùm invasit, unde postea in spiritus, & humores diffusa est, sic qui *Hioscyami* radices ederunt, loris, aut virgis cæsi sibi videntur: & supra nar-

ratum est, mulierem, quæ sub juglande quieverat, à dæmone flagris cæsam sibi visam. Idem ab aliis venenis nonnunquam contingit. Poteſtque viſioni aliâ de causâ debilitatæ aliquod ſimile accidere. *Ariſtoteles meteorologicon lib. 3. cap. 4.* meminit cujusdam cui dum ambulabat, ſimulacrum adverſa fronte procedere videbatur quod accidebat (inquit) quod viſio ipſo reflectebatur.

De aere præventilationis defectu putreſcente & Elatere laſo.

7. Supereſt adhuc nocentiſſima aeris affectio quam ſine ullâ materiæ adventitiæ acceſſione, ſolo motûs defectu ſponte contrahit. Arctè enim concluſus, & ab omni ventilatione prohibitus tandem adeo peſtilens evadit, ut incautè adeuntes momento jugulet. Multi igitur puteos, ſpecusve diu occluſos aperiendo protinus expirant, aurâ venenatâ prorumpente ſuffocati. Narrat *Julius Capitolinus*, Auram ex arcâ quadam vetuſtâ temere recluſâ tam peſtiferam erupiſſe; ut non ſolùm viciniam, ſed regiones procul diſtantes latè peſte inficeret. Potuerunt peſtilentiæ ſemina in veſtibus, aut alio fomite diu latere: ſed unde Granariis, quæ ſiros dicunt, tanta malitia? In iſtis quædam gentes frumenta loco ſicco defoſſa diu aſſervant: ſed quamprimum

Aer à ventilatione prohibitus peſtilens evadere poteſt.

Hiſtoria de peſte ab arca diu clauſâ ſubito emerſâ.

Varro.

mum recludantur, aura admodum periculosa temerè appropinquantes invadit. Duos item viros, qui in navis bellicæ sentinam descenderant, mephite pestilenti suffocatos accepi.

Mephite extincti.

8. Unde liquet, aerem inerti stagnatione, sine alieno miasmate, posse fieri vitæ inutilem; imo exitialem. Sive quod humoris particulæ, aut aliæ, quæ in eo hospitantur, ob motum prohibitum necessariò putrescentes novas figuras pulmonum poris Improportionatas acquirant: aut forsan quod vigorem elasticum, ut lamina chalybea positu syntatico diu detenta, inertiâ diutinâ amittat, & inspiratus pro vividâ agitatione humores & spiritus inviscando sistat. Ita in magnis concionibus in ædibus minùs laxis feminæ, & viri nonnunquam imbecillioris constitutionis ob nitrum aereum, quod elateri esset, crebra respiratione deminutum, deficiunt, aut cœtu exeuntes recentis auræ refocillationem sub dio quærere coguntur. In convallibus depressis & locis umbrosis, aer sæpe noxius est, quod venti salubres montium, aut sylvarum objectu arcentur: sylvis tamen succisis & aliis obstaculis remotis corrigi possunt.

Ratio.

Aer in convallibus noxius.

Tandem tempestates maximè tranquillæ(quas *Malacias* & *νηνεμίας* dicimus) lenocinio quodam meretricio sunt amabiles; at blandimentis venenum immiscent,nam in eis Atmosphæra solitâ ventilatione destituta sæpe putrescit, & exinde quos, ut mater communis debuit alere , novercali more pessimè tractat , morbisque gravibus passim affligit.

Tranquillitates periculosæ.

Quamobrem in multis locis propè litora *Africæ* occidua ab istiusmodi tranquillitatibus, quàm à procellis impendentibus magis terrâ marique timetur. In insulâ *S.Thomæ* statim à solstitio brumali menses duos, aut ampliùs venti quidem silent, at incolarum plerique languent ; & pereunt, nisi gratus ventus obortus, oppressos eorum spiritus tempestivè reficiat. In navibus maris tranquillitate diu immotis tot perieruut nautæ,ut vix superfuerint, qui navem in portum agerent.

An aer verminet.

Quid si illis assentiamur, quibus persuasum est aerem à ventilatione diu prohibitũ non tantùm prutrescere , sed nonnunquam verminare & ab istiusmodi verminatione morbos exitiales, & interdum subitam mortem oriri? Itidem à nonnullis creditur ; aerem, in pestilentiali ejus constitutione *acarôn*, ocu-

oculo insensibiliũ nisi dioptrices ope adjuto, examinĭb9 scatere & ab istis morbos contagiosos propagari. Certe cujuscunque generis sunt particulæ aeris noxiæ, ventilatione optimè purgantur. Τὸ ἐν κινήσει ὂν (inquit *Aristot.* in Sect. 14. problematon) ἢ ὅλως ἄσηπές, ἢ ἧττον τοῦτο πάσχει.

CAP. XIII.

DE
MOTU AERIS.
i. e.
VENTIS ET TONITRU &c.

I.

Ventus *Helmontio in Lib. cui titulus Vacuum Naturæ*, definitur; Aer fluens à *Blas stellarum* motus. *Hippocrati* est Aeris fluentis unda. Nobis Ventus est aeris, corporumve, quæcunque in eo inconspicua fluitant, sensibilis agitatio: quare qui æstuant, ventulum flabellis facientes, quoties libet se refrigerant: refrigerat autem ita motus non quod à tranquillo ambienti sit diversus, sed quia in corpus animatum impingens altiùs in cutem penetret: & fuliginosis ejus effluviis, *Venti definitio.*

 qui-

quibus est frigidior, dissipatis magis afficit.

Causa materialis. Res, quæ præcipuè maximis aeris motibus dant initium, vapores sunt, aut exhalationes, quæ ex aquâ, aut terrâ calore solis, aut ignibus subterraneis incitatæ, in eo tumultuantur.

Quamobrem in altissimis montium fastigiis, quo istæ vix ascendunt; tanta invenitur tranquillitas, ut notæ, quas in *Atho* vertice sacrificantes in cinere exaratas reliquerunt, à redeuntibus proximo anno integræ invenirentur. Quantum autem vapores calore dilatati valent, docet *æolipylarum* usus: in eis enim à *pauxillo* aquæ vi ignis suscitati, magno cum impetu, quâ data porta erumpere cernimus.

De tonitru & aliis aeris concussionibus. 2. Cum vaporibus undecunque ortis sursum, & sublimis fertur multimoda materia, cujus dissonæ particulæ sicubi congrediantur; quantos tumultus excitare valeant, multa Chymicorum monstrant experimenta, notum est quanto fragore & vi salia, quæ auri particulis adhærent post ejus in aquâ chrysulcâ solutionem, si calore urgeantur, dissiliant. Notior adhuc nitrosulphureorum furor, & quali vi omnia dejiciunt. Tale quid in regione aeris exhalationibus fætâ accidere, &

ma-

maximas Atmosphæræ emotiones inde cieri credendum.

Exhalationum corpuscula terrestria & minùs volatilia suâ gravitate in obliquum agitata proximè terram moventur.

Tonitru ratio formalis.

3. Materia verò spiritalis, & Sulphurea, more suo sublimiùs tendens in nubium vaporibus hospitatur; ubi subinde vi frigoris in moles sui generis congregatur ut in intensis frigoribus, si vinum congelet, spiritus ejus in vasis meditullium relicto phlegmate se recipiunt, ubi illæsi & puri perstant. Sed hæc materia ita coacta sæpe nubium superiorum ruinâ, cum aere interceptô, elisa, eoque motu ignita, *fulgetrum* format, & *fulmina*. Aer è Cœlo ita deturbatus fit *ecnephiarum*, sin nubium, aut montium objectu repercutiatur, fit *typhonum*, aut vorticum aeriorum materia: qui, si collucentibus nitri particulis saturentur, *Presteres* fiunt, & igniti videntur. Ita in nitri destillatione fumi ejus in vase recipiente, antequam in stalagma coeunt, instar ignis rutilant, & affinis materiæ sunt lucidæ istæ sphærulæ, quæ *flammam* mentiuntur & in procellis funibus nauticis insidentes apparent; & isti

Ecnephia.

Typhones,

Presteres.

etiam, qui Cœlo volare videntur, ut terrâ aliquando errant.

Exhalatio nautis dicta oculus bovis. Porro nautis, promontorium bonæ ſpei prætervehentibus nonnunquam apparet nubecula, ſublimis, obſcura, medio ſubrutila, at tantilla viſu; ut inde à *Luſitanis*, *Olho de Buey*; noſtris, *the Buls eye* i.e. oculus Bovis dicatur. Quâ viſâ vela protinus contrahunt. Quippe ni faciant, graviſſimè periclitantur. Momento enim temporis, qua patet ſenſibilis horizon, Cœlum nubibus obſcuratur, aut fulgetris tantùm lucet, & ventus brevi ſpatio in omnem horizontis partem variatur.

Iſta enim nubecula ingens exhalationum & vaporum coacervatio eſt; propter *ſublimitatem* tam exigua viſa; quæ aut ob diverſas ſalium naturas, diſploſa, aut cum impetu, & ruinâ deſcendens commotiones iſtiuſmodi violentas in aere excitat.

Tonitrû commoda. Inter pericula, & terrores, quos habent tonitru & fulgor; aliqua utilitas nonnunquam latet nempe vehementi, & latâ aeris concuſſione, noxæ peſtilentes, ſique inſunt, & ejuſdem ſinu poſſunt excuti, aut igni fulguris perpurgari.

4. Ex

Ventorum causa finalis.

4. Ex his, quæ modo dicta sunt, videtur Atmosphæræ agitatio ad vitam sustinendam non minùs necessaria: quàm ipsa materia: quòd sunt venti tanquam scopæ, quæ aerem inquinatum à purgamentis, quæ aliunde contraxit, everrendo liberant, malignamque illius diathesin pigritiâ acersitam, ventilando corrigunt. Ergo, inquit *Seneca*, ventos dedit summus ille rerum artifex ad custodiendam Cœli, terrarumque temperiem.

Septentrionalis Ventus.

Non autem sunt venti, à quavis horizontis parte venientes hâc purgandi virtute ex æquo præditi. Septentrionali enim præ omnibus in nostro Hemisphærio salubritatis debetur palma: quamquam satius est quemlibet eorum, quam nullum habere. Is ventus à plagis nivosis, gelidoque polo subjectis impetuosè sæpè descendens nitrosis corpusculis, quorum copiam secum defert, aeris labes noxias eluit, nubesque fugans cum serenitate sanitatem desideratam ferè inducit.

In *Lesbo* igitur, flante Austro, incolæ ægrotare; Coro, tussire feruntur: at superveniente Aquilone protinus convalescunt. *Cal. Rodigin. lib. 20. cap. 18.*

Cer-

Etesiæ. Certissimè hoc præstant *Etesiæ* venti; qui biduo ab exortu caniculæ emergentes, in tractibus quibus spirant, ardores æstivos gratissimo flamine moderantur, morbosque pestilentiales ferocientes magicis quasi cantibus consopiunt in autumnum, aut penitus tollunt. Itaque *Cairi* pestis utcunque ante sæviat, illis exortis protinus, donec cessaverint, disparet; quod quidem alii *Nilo* inundanti acceptum referunt. *Plinius lib.* 2. aquilones vocat; & à nivibus calore æstivo solutis cieri creduntur. Horum affines & salutares sunt eorum prodromi, qui octo dies Sirii ortum spirant & *ornithiæ*, qui sub hirundinum adventum Cœlum grate serenant, omniaque blandè demulcent.

Ornithiæ.

Sin *Aquilo* multum invaluerit, ὀκόλαν δυναςεύῃ, inquit Hippocrates, tusses movet, fauces exaspirat, alvos indurat, urinas supprimit, lateri & pectori molestus est.

Eurus. 5. Eurus ab ortu æquinoctiali spirans occiduis *Europæ* tractibus siccus est, & frigidus, animantibus, & frugibus, præsertim vere ineunte minùs salutaris. Vasta enim terrarum spatia transeundo aspera plurima corpuscula salina, & terrestria colligit, secumque de-

defert, quibus aer infectus fit subobscurus, & teneris plantarum gemmis valdè noxius; nec animantibus multò magis propitius.

Idem occidentalibus *Africæ* incolis, & aliis quibusdam gentibus ob calores, ab arenis, quas permeat, retorridis gravissimus est, & si quando diutiùs perseveret interitum minatur. His potiùs convenire videntur qualitates modò dictæ quas *Hippocrates* aphorism. lib. 3. aquiloni imputat. *Aristoteles* quidem omnes ventos in austrinos, & septentrionales dividit.

Austri natura.

6. *Austri* sunt ferè calidi, & vaporibus tepidis à meridie delatis Atmosphæram opplentes omnia humectant: hominumque capita gravant, & sensibus torporem inducunt, ideoque apud *Hippocratem* νωθροὶ, καὶ καρηβαρικοὶ audiunt: poros cutis laxantes corpuscula Sulphurea, quibus scatent, in humores spiritusque intromittunt: & ea ratione febres subinde & capitis dolores cient, in locis nonnullis lapidum & metallorum compages reserare dicuntur.

Favonii dotes.

7. *Favonius* Græcis *Zephyrus* in utrâque linguâ nomen à beneficiis invenit. Hic è regione subsolani spirans in verno tempore auspicatò nobis Eu-

ropæis

ropæis ferè adest, & seminalem rerum virtutem blandè fovendo ver promovet: sunt enim tepidæ quædā auræ ab Oceani vaporibus vi solari dilatatis excitatæ,& inde ad nostra litora delatæ; quæ quia exhalationum terrestrium sunt expertes; animalibus, plantisque fiunt propitiæ. Interdum tamen hic ventus ob immodicam vaporum copiam, qui in ingenti oceano nascentes in immensum dilatantur, fratribus suis impetu non cedit; nonnunquam superat. His quatuor contenta erat antiquitas.

De intermediis.

8. Sed quatuor intermedios à punctis, quibus tropici horizontem tangunt, spirantes primum adjecit posteritas: deinde alios quatuor. Postquam autem magnetis usus nauticus innotuit, viginti alios navigantium solertia adinvenit. Hi quotquot sunt puncta, pro ratione viciniæ cardinalium ventorum quibus interjecti sunt, qualitates participant. Quæ regula licet plerisque locis ejusdem hemisphærii ferè convenit; universis tamen minimè quadrat.

Ventorum varietas pro locorũ diversitate.

Aquilo enim, qui cis æquinoctianalem gelidus est, & siccior, populis *antœcis* morbidus fit & pluvius; Austrinus verò illis est frigidus, & aerem serenat.

Euri

Euri etiam occidentalis Americæ plagas incolentibus, (quibus inter tropicos ſtati ſunt) ſole quotidie ad eos vaporum flumina dilatatorum ex oceano deducente, non minùs benigni ſunt, quam nobis Favonii.

9. Porrò multis regionibus peculiares ſunt venti qui pro origine, unde dependent, qualitates ſortiuntur. Quorum qui deſcendunt à montium jugis nive perenni obrigentibus, etſi ad meridiem ſitis, aquilonios æmulantur. Et à ſeptentrionalibus plagis, ſiquæ Sulphureæ, & uliginoſæ ſint, ſpirantes auſtrinorum naturam induunt. *Venti peculiares.*

10. Sunt etiam ſpiracula materiam terreſtrem & ſalinam exhalantia, quæ aeri immiſſa, undecunque venit, Euri uſitatam ſiccitatem imitatur.

Gallia Narbonenſis ſuum *Circium* habet, qui (inquit *Lucanus*) ſolus ſua litora turbat. Ventus eſt vix ulli in Europâ violentiâ ſecundus. *Circius.*

Eum verò longè ſuperant *Thyphones, aut Preſteres*, quos barbaro vocabulo *Hurracanas* nominant, qui in *Caribeis* inſulis omnia vaſtant: & inenarrabili, quicquid obſtat, furore dejiciunt. *Hurracanas.*

Procellam iſtis vehementia parem, forſan majorem in noſtrâ inſulâ graſſatam, ſed non latè, nec diu duraviſſe me-

memini, & ruinas, quas fecit, vidi. Isti tamen vehementiâ motûs, quam materiæ malitiâ potiùs nocent.

Ventorum pericola.

11. *Guinenses* duplex à ventis patiuntur malum, nam sole in *Capricorni tropico* subsistente, siccissimis illis (qui istis *Harmetani* dicuntur) ventis sex dies continuos miserrimè torrentur eodem etiam in Zenith imminente *ecnephiis* infestis quotidiè vexantur in quibus imbres putres, fœtidique & flatus pestilentes præter fulgetra horrenda è nubibus sulphureâ exhalatione fœtis subinde cum impetu ruunt.

De Vento exitiali in Chile.

Sunt in *Peru*, quâ in *Chilem* conterminam itur, solitudines; quas venti interdum perflant, qui dirâ suâ malitiâ homines illâc iter facientes improvisò conficiunt, aut sine dolore mutilant: quod *Hieronymo Costilla* militum imperatori accidisse restatur *Acosta lib.3 cap.9.* Credendum est hos ventos terrestribus, & acuminatis salium particulis saturatos, à vicinis montium, qui ibi editissimi sunt, jugis in planitiem præcipitari, & inde vim exitialem acquirere.

Memini virum fide dignum mihi quondam retulisse se in *Ciliciâ*, ni fallor, Turcam senem, & Christianum valetudinarium socios itineris, quod

tum

tum faciebat, procellâ vehementi à *Tauri* jugis ſubitò devolutâ extinctos vidiſſe.

In inſulis *Aſoribus*, & nonnullis *Americæ* adjacentibus ventis præcipuè Auſtri ſale quodam corroſivo abundantes lapidum, & metallorum reſerant compages: idcirco ferramenta, quotquot eis ſunt expoſita, quaſi ab aquâ ſtygiâ citò corrumpuntur. *De vent. corroſivis.*

12. Terræ radiis ſolis directè ſubditæ, aut ab ejus orbitâ non admodum remotæ ventis *Apogæis*, *&* *tropæis* ſtatâ horâ quotidiè redeuntibus recreantur. Illi enim interdiu à mari, noctu autem à terris exorti & leniter ſpirantes æſtivos calores multùm mitigant: & ſanè ſine iſtis in plurimis locis non omninò aut certè incommodè viveretur. *Apogæi & tropæi.*

13. Ut feminæ *Europæ* æſtuantes flabellis levibus ſeſe ventilant: ita in *Indiâ*, & aliis *Aſiæ* calidis regionibus ſervuli dominis quieſcentibus ventilabro è pavonum caudis concinnato ventulum faciunt, & eâdem operâ muſcas infeſtas arcent.

Orientalia autem ingenia ad voluptatem ſolertia res multas & inter alia *Ventiductuum* in refrigerationem uſum excogitarunt ad quos deſidentes æſtivos fallunt calores. Ex aquis in *Ventiductus.*

va-

vapores solutis, aut salium diversæ indolis conflictu auras moveri, jam dictum est. At mirum est, quod *Martinius* narrat de monte quodam in *Sinarum* regno, in cujus vertice abyssus est, in quam si lapis, aut aliud grave corpus dejiciatur, aer in cavernoso monte sonitu & crebro repercussu commotus in regione vicinâ impetuosas concitat tempestates: & ob causam, hanc in angustis *Alpium* convallibus, quibus imminent minaces nivis cumuli, qui illâc iter faciunt, alto cum silentio procedunt, non tussire, nec loqui audentes: ne aer sonitu commotus nivem rupibus excutiat & illi obruantur; quod turmis aliquot *Helvetiorum* aliquando acciderat.

An à magis tempestates cieri possunt.

A *Magis*, & incantatoribus tempestates sæpè cieri vulgò creditum est, & reverà è sacris literis patet; malitiosum humani generis hostem Dei permissu multa hujusmodi gravia molitum fuisse. Absit tamen, ut credamus esse penes delirum quemlibet necromantia, quoties libitum est, terram Cœlo miscere.

Narrationes item quæ de *Lappia, & Norvegia sagis qua* ventos utribus inclusos hospitibus navigaturis dicuntur vendere, ad formam fabulæ *Homerica*

rica videntur effictæ, quâ *Vlysses*, ventos pellibus ligatos ab *Æolo* accepisse fingitur : quantum igitur fidei hæc meretur, tantundem illis habendum arbitror.

Nec venti jam concitati magiâ, aut humano artificio sedari queunt. *Empedocles* quidem κωλυσανέμυ nomen meruit, at non quod ventos jam ortos sedare valuit; sed, quia paludes *Agrigento* vicinas derivando, aut obstruendo exsiccaverat; & eo pacto causam, unde fierent penitus abstulerat. *An ullo artificio sedari possint.*

Vires *Hippotami*, *Phocæ*, & *Hyænæ*, quas in tempestatibus pacandis mirata est antiquitas, nostra ætas derisit.

Vanior tamen est *Italarum* superstitio, quæ in *Appennio* inter *Pisas*, & *Bonnoniam* exortâ tempestate aerem caseo, qui die *Ascensionis Domini* pressus fuit, decussatim signantes se ideo illæsas fore sperant. *quorund. superstitio.*

Aut eorum, qui ob ovum eodem *Ascensionis* festo exclusum, quod tecto propè impluvium alligant, incolumes esse non dubitant.

Nostrates à tonitru metuentes, ne cervisiæ acorem incutiat, ei incommodo conantur frustrum ferri rubiginosi singulis vasis imponendo occurrere : nec

nec successum desperant: sed qua ratione expectant, ipsos latet.

Cap. XIV.

DE ARTIFICIALI AERIS INFESTI CORRECTIONE ET CRASI-CRITERIIS AERIS.

I.

Machinæ murales displosæ aerem corrigere putantur.

QUòd tonitru, & fulgur aerem miasmatis pestilentibus inquinatum emendare creditur ideo rationes ejusdem corrigendi eis analogas meditata est humana prudentia.

Et campanæ pulsatæ.

Unde in tempestate pestilente in quibusdam urbibus populosis machinæ murales crebro disploduntur, & pulsantur campanæ, quòd inde pari ratione, quâ à tonitru speratur, aeris mutationem expectant. Quantùm autem, & quam latè aer inde movetur, fragor machinarum ad centesimum usque lapidem à prælio navali exauditus satis probat.

Ignes etiam frequentes.

Ob eandem causam pyras passim, & frequenter accendunt; quo artificio Argon quidam medicus Atheniensis urbem à gravi peste liberare dicitur. *Cælius.* *Et suffitus aliquando possunt prodesse.*

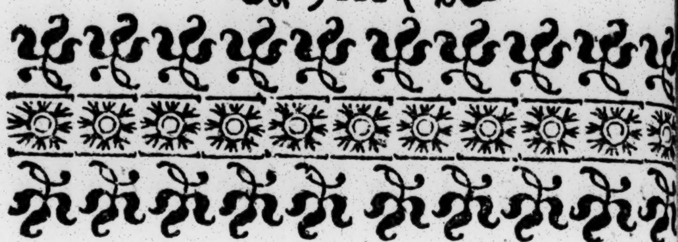
Sunt etiam, qui suffitibus odoratis, è gummi resinosis, aut aliis ejusmodi sulphureis idem moliuntur: potestque hoc prodesse, ubi vis pestilentiæ à maligna auræ vitalis diathesi pendet. Corpuscula enim Sulphurea pulmonum eutoniam conservant, aut labefactam instaurant. Et subtiles purioresque ejusdem particulæ per processus mamillares in cerebrum illapsæ, illud & nervosum systema multùm corroborant, & forsan materiam contagiosam excludunt. *Ratio.*

Sunt etiam quædam ingeniosa recentiorum artificia, quibus aerem justo tenuiorem, aut densiorem in conditionem cuilibet idoneam mutari posse asserunt. *Quod sunt alia de aere emendando commenta.*

Quod si perinde efficiunt; non potest ad humanam sanitatem non insigniter conducere.

F PRÆ-

PRÆLEGOMENA DE CIBIS.

Aer nitrosus animæ brutorum pabulum.

ANImæ corporeæ aër nitrosus videtur esse pabulum, cujus ope & jugi appulsu motus vitalis perennat, eodemque denegato anima instar Automati pondere aut elatere detracto, horæ momento suo ab opere cessat.

Cur animatis corporibus cibo opus sit.

Corporibus autem animatis alio alimento, particulis crassioribus constanti opus est; cujus identidem appositi accessione, animal ad justam molem speciei à naturâ concessam perveniat: quodque motu animali, quasi igneo perpetim deperditum debitè resarciatur.

Unde desumi solet.

Ea materia undecunque desumpta (ex animalium autem & vegetabilium classe depromatur, ambigitur, an mineralia eam præstent) est cibus, sine quo

quo animal non augetur nec diu vivit: est igitur proximè post aerem ad vitam maximè necessarius. At certè minorem ejus quantitatem, quàm vulgò ingeritur, natura expetit; & ad vitam cœlestem proximè videtur accedere, cui minimo opus est.

Omni animantium generi proprii victûs scientiam & ejusdem appetentiam natura indidit: quæ affectio nisi tempestive cibus suppetat, fit fames, primò quidem molesta, mox intolerabilis, & tandem etiam lethalis; ne quis sui conservationis neglectum impunè ferat, sed ea, quæ ad vitam sunt necessaria, etiam ingratiis quærere cogatur.

Appetitus & fames ad vitam necessaria.

Inedia ante diem septimum vix est mortifera; nonnullos refert *Plinius* ad undecimum perdurâsse; constat immo longè diuturniorem quorundam à cibis fuisse abstinentiam, ut infra dicetur; sed nulli animantiū omnino sine cibo vivere datur. Huic autē sententiæ anomala quorundam animalium natura refragari videtur.

Inedia ante septimū diem non lethalis.

Anomalia quorundā animalium natura.

Manucodiatas aves apodas plumâ perquam eleganti *Moluccæ* insulæ mittunt; quas esse proprias *Paradisi* volucres prædicant incolæ & inde (si Diis

placet) emissas, ideo Divinas vocant; & quia terris nunquam insistunt, sine omni cibo vivere asserunt.

Chamaleon. *Chamaleonta* aere nutritum esse vulgo putatur: idem nonnulli de *ave pluviali* asserunt.

Glires. *Glires* etiam totam hyemem edormire videmus, & de *Glire* ait *Martialis* ---- Pinguior illo Tempore sum quo me nil nisi somnus alit.

Serpentes. *Serpentes* quoque post hyemalem inediam verno tempore excitatos senectâ depositâ juvenescere cernimus.

Moluccanæ aves non sunt apodes naturâ. Sed reverâ *Moluccanæ* illæ aves non naturâ apodes sunt (vafri enim incolæ eas pedibus privant, ut admirantibus facilius imponant, plurisque vendant) insectis, quibus ille aer est plenus, more hirundinum possunt victitare. Immo *Bontius* affirmat rapaces esse & aviculis vesci. *lib. 5. cap. 12. Hist. Nat. Ind.*

Chamaleon insectis vivit. *Chamaleon* prælongâ lingua instructus est, cujus apicem mucosâ oblitum materiâ promptissimè exercens insecta inviscata arripit. Itaque par est existimare eum istiusmodi animalculis, non solo aere vesci.

Cur glires diu sine cibo subsistant. *Glires* sine magno spirituum dispendio diu quidem dormiunt, & habitiores experrecti dicuntur: quod non

non nisi à pastu satiati sopore obruun-tur, in quo spiritus animales, nisi qui in motus involuntarios impenduntur, omnes otiantur: Serpentes vero & animalia penè exanguia, quorum humoribus minus inest Sulphuris, spiritus habent non facile dissipabiles: itaque dum frigore hyberno torpent intermortui, cibi non indigent: tanta autem istiusmodi quorundam æstivo calore à torpore solutorum voracitas est, ut in proximam hyemem obsonari videantur.

Cur serpentes.

Inediæ tolerantiam in animalibus, quorum corpora ad eam à naturâ ita sunt disposita, non est quod multo magis mireris, quam somnum aliasque affectiones quæ toti speciei conveniunt.

Inedia quorundā hominum prodigiosa.

At planè prodigiosum est, quod de hominibus nonnullis observatum fuit, qui apperitu præter naturam extincto, menses, imo annos aliquot, sine magno virium dispendio aut functionum læsione, alimentum præter aquæ potionem non gustârunt.

Narrationi, quam Sigismundus Baro in Herbestein, de Lucomoriis gente septentrionali ultra Obi fluvium recenset, fidem habere non ausim. Illos narrat ab initio hyemis omnes inter-

Historia.

mortuos ritu insectorum jacere, & sexto calendas Maii denuo revivişcere.

Verisimile quidem videtur Troglodytas istos septentrionales commeatum (more formicarum) copiosè congerentes, ingruentibus tenebris & frigore hyemali in specus defossos se conferre, ibidemque otiosè latentes, nisi hyeme solutâ nusquam prorepere. Idem etiam ursis usu venit.

Diu dormire sine inediæ incommodo multis contigit.

Dormiri aliquot dies impunè sine ἀσιτίας incommodo posse mihi persuasum est: exempla enim quorundam qui istiusmodi soporem passi sunt recentia habemus; sed Epimenidem, illosque quos Nicephorus memorat, aliquot secula sopitos jacuisse, & tandem illæsos fuisse excitatos, pauci credunt.

Immane quidem est quantum valeat diuturna consuetudo.

Historia alia.

Leonartus civis Pistoriensis (referente Cardano) sensim eo se traduxerat, ut semel tantum hebdomade cibum sumeret. Et juvenis quidam natione Scotus viginti dierum jejunium ferre sponte assuetus, longè diuturniorem inediam postea in custodiâ pertulit.

Jejunia diuturna religionis causâ.

Plurimi Mahumedicæ, aliarumque superstitionum cultores, & quidam etiam

iam

iam Christiani religionis ergo, miræ cibi abstinentiæ se assueverunt: inter quos Helveticus ille Nicolaus de Saxo à Boccatio, & Jacobo Zvingero memoratus, quindecim perpetuos annos in eremo jejunasse dicitur: sed à viris emunctiorum narium non æquè creditur.

Historia inedia ob dyscrasiam.

Multos autem nec sponte nec voto obstrictos, sed infelici corporis dyscrasiâ ex morbo in inediam incidisse, eamque diutissimè aut semper perpeti esse coactos, plurimæ recentes historiæ fidem faciunt.

Historia varia ejusmodi inedia.

Anno 1663. puella quædam (inquit Sennertus) annos quatuordecim nata, in agro Lucensi, solo aquæ simplicis potu sine cibo, sedecim menses perstitit, & tandem non sine omnium, qui eam noverant, admiratione convaluit.

Quidam totum biennium sine cibo aut potu vixerunt.

Puella quadam triennium.

Quosdam biennium abstemios & sine alimento vixisse testatur Cœlius Rodiginus. Et Franciscus Citesius narrat puellam à 14. vitæ anno totum triennium ἄσιτον mansisse; eamque primis abstinentiæ mensibus invalidam, at postea firmiorem, omnia munia domestica (motu sensuve in nullâ parte deficiente) obiisse. Hoc accidit Confolenti, urbe in Lemovicum &

Pictonum confinio anno Æræ Christianæ 1599.

Alia quadriennium. Talis etiam Coloniæ visa est, quæ tamen lusit cum æqualibus, & saltavit (referente Guilielmo Fabricio) tanquam sana. Et Spiræ anno 1552. à Ferdinando Romanorum rege, & aliis imperii proceribus quæ quadriennium jejunaverat, conspecta est puella; ut narrat Joh. Langius. lib. 2. Epist. 27. & Evam Flagenam Mætsiensem viginti novem annorum inediam perpetuam tolerasse narrat dictus Fabricius. *Eva Flagena 29. annos.*

Ipse etiam virum noveram, qui in carcerem conjectus, diu à cibo abstinuit, solâ allâ i. e. Zytho subdulci nutritus. Sed quid illum memoro, cum istum liquorem nostrates instar omnium alimentorum esse prædicant.

Sed quo pergo? Si omnes, quæ occurrunt hujusmodi historias recenserem (sunt enim quamplurimæ) Lector facilè jejuniis posset obsaturari.

Ætiologia istiusmodi inediæ. Causas quod attinet, sunt abstrusæ & intellectu difficiles: multi igitur earum obscuritate à quærendo deterri ad miracula aut qualitates latentes ignorantiæ asylum Philosophis indignum confugiunt.

Sed sine causâ Divina sapientia miracula non solet edere: itaque inquit Sen-

Sennertus non esse credibile eos qui nō vitæ sanctimoniâ excelluerunt, nec aliud quid divini præsetulerunt, in quibus nulla miraculi cussa sub fuit, Divinâ virtute sine cibo conservatos fuisse.

Quercetanus ab aere solo more Chemæleonton tales nutritos putavit: sed nec Chamæleontas ab aere tantum ali supra astruximus.

Multas medicorum & Philosophorum de hâc re sententias adduxit & refutavit Sennertus, tandemque suam meliorem subjunxit, scilicet in taliter affectis, eam esse humoris qui corpus nostrum conservat, dispositionem, ut à calore nostro absumi non possit. Si calor sit validus qui in humores ita dispositos agit, sic affecti sensibus integris vegete moventur; sin debilis sit, somnolenti, taciturni, & ad motum pigri sunt. Ita inediæ diuturnæ causa est humidi ad calorem ea proportio, ut illud ab hoc non nisi longo tempore absumi possit. *Sennerti sententiâ.*

Hanc sententiam lucernæ antiquorum sepulchralis similitudine ingeniosè illustrat, quæ ultra mille annos accensa materiam inflammabilem non penitus absumit; & carbonum è ligno juniperino, qui vel totum annum igniti durant. *A simili illustratur.*

Nostra sententia de mirâ inedia.

Mihi quidem taliter effectorum constitutio in eorum animantium crasin degenerare videtur; quibus humores sunt ita dispositi, ut spiritus animales non facilè dissipari & emigrare sinant.

Animalia penè exanguia inediam diu patiuntur.

Vt rana execto corde aliquandiu vegete saltat; & testudo abscisso capite totum diem observatur vivere, & hæc animalia ferè exanguia diutinam quotannis inediam patiuntur; quæ

Plena sanguine sulphureo non item.

autem sanguine abundant; eoque valdè Sulphureo spiritibus facilè avolantibus cito extingvuntur, & licet actionibus nobiliora, abstinentiam longam nisi naturali crasi mutatâ non ferunt.

De iis quæ præter cibos famem sedant.

Famis cibis sæpe inexpugnabilis vires sponte nonnunquam concidere modò ostendimus. Jam consideremus an arte aliquâ sine cibis sedari

De alimis & adipsis.

possit, & quid pharmaca ἄλιμα & ἄδιψα præstare valeant.

Tabacum.

Nicotiana fumans à multis præsens & certissimum famis sævientis levamen prædicatur.

Scythica radix.

Scythæ, quorum in patriâ regnum possidet fames, eam radice suâ Scythicâ per solitudines sine viatico ituri diu protelare dicuntur.

Et narrat *Monardes Indos* è calce concharum fluviatilium & Tabaci foliis

liis trochiſcos efformare, quos iter per deſerta, quibus cibaria non ſuppetunt, facturi ſub lingvis ſervant, liquoremque quem in os eliciunt deglutientes, tridui aut quatridui (ſi opus ſit) famem ſine magno virium diſpendio tolerant.

Xyris. i. e. ſpatula fœtida.

A puero ſane expertus ſum famis aciem poſſe à Xyride aliisque rebus δυςώδεσι retundi, ſed non vires inde ſervari, nedum fatiſcentes refici. Vinum generoſum aliique liquores generoſi modicè ſumpti, optimè id præſtant.

De ciborum certorum odio. Unde iſtud ciborum odium.

Vt ſubinde inventi ſunt qui cibos omnimodos averſantur, ita ubique ferè occurrunt, qui unius pluriumve rerum tanto odio tenentur, ut eos vix aſpicere multo minus guſtare ſine animi deliquio aut gravi nauſeâ ſuſtineant. Hinc alii caſeum aut butyrum, nonnulli carnem, multi hanc vel illam carnis ſpeciem aut partem exoſi ſunt.

Quidam rem inviſã inſcii edentes non turbantur.

Hoc vitium in nonnullis levi aliquâ occaſione oritur, quòd cibos quos abominantur, fæde tractatos aliquando viderunt. Alii conſuetudine eò adducuntur: ſic *Mahumedani* & *Judæi* ſuillam patrio inſtituto oderunt. Plerique horum ſi rem faſtiditam inſcii edunt, nihil mali inde ſentiunt: ve-

Sed admoniti periclitantur.

rùm de eâ licet longo post tempore admoniti in vitæ discrimen præ nauseâ & aliis gravibus symptomatis conjiciuntur.

Ætiologia.

Nam spiritus animales in cerebro rei exosæ imaginatione perterriti & perturbati, eos, qui ventriculi fibris sunt insiti, ad materiæ fœdæ quasi jam sumptæ expulsionem proritant; qui jam commoti non facile sedantur. Alii adhuc ita afficiuntur ob peculiarem ventriculi diathesin & ἰδιοπάθειαν; & hi, si quid ita fastiditi ipsis clam cibo immistum insciis ingeratur, in animi deliquia aliasque perturbationes incidunt, & sæpe graviter periclitantur. Ventriculo enim inest peculiaris quidam sensus, quo partium rei infestæ constituentium incongruentiam percipit, & in ejus expulsionem insurgit; at interdum dum de mali fuga sollicite satagit, spiritus dissipantur, aut oppressi succumbunt; unde sequitur aut mors aut Lipothymia.

Ventriculi sensus peculiaris.

Miseri quidem illi, qui inediam diuturnam cum anorexiâ pati coguntur: at longè deterior eorum est conditio quibus fames insatiabilis, instar Promethei vulturis, pepetuo viscera exedit, si quibus cibus videtur quasi causa famis, quo enim plus vorant, eo majori eden-

edendi aviditate teneri videntur. Non hîc dico voracitatem hominum quorundam athletice valentium, quæ licet sæpe magna sit, tamen naturalis est, & cibo quamvis multo tandem sedatur: sed esuritionem gravissimam quæ nunquam expletur, quâ si laborantes ingesta statim vomitu rejiciant, κυνώδης ὄρεξις Græcis dicitur: sin cibi copiam quantumvis magnam prompte concoquunt, bulimus est. Hâc miseriâ infamem olim fuisse quendam in agro *Cantiano* memini, qui omnia devorabat, tandemque totum censum, nec dum satiatus, in alvum demisit. *Historia esuritorũ.*

Causidicum etiam *Londini* vidi hoc malo laborantem, qui miser & pannosus incedebat, famelicâ gulâ scapulas defraudante, nec per immensam ingluviem arte suâ se potuit alere. Jecinora bovina à Laniis, ciborum analecta à coquis vili emebat, nec illis offis latrantem stomachum valuit compescere. *Hist. altera.*

Caninæ appetentiæ exemplum non ita pridem habuimus, esuritorem quendam circumforaneum, qui fœdissima quæque & vilia esculenta ingurgitabat, evomere quicquid erat ingestum statim paratus, quo facto, novam illico, si suppeteret, cibi saburram ingessit, *Historia caninæ appetentiæ.*

nec ullas omninò à fame inducias impetrare valuit.

Ætiologia bulimi & canini appetitûs.

Sensatio illa ventriculi quæ fames est, & à vasorum suctione, aut fibris, defectu cibi spasmodicè contractis, esse statuitur. Mihi potius à spiritûs solventis insiti à quo alimentum distrahitur in fibras actione, quas materiâ alimentari deficiente molestè convellit oriri, videtur. Isti verò spiritus si abundent, aut solito sint acriores, ventriculi partes impendio magis irritant, & ingesta promptiùs quam par est solvendo appetitum immanem excitant. At si aurâ solventi nec qualitatibus nec copia modum excedente, fibræ istæ propter sui ἀτονίαν nimium sentiunt, appetitus fit Caninus, in quo solventi inest major famem excitandi quam ingesta concoquendi potentia.

Fames nimis diu tolerata periculosa.

Famem, ubi appetitus est ritè moratus, aliquandiu pati sanitati confert; sed nimia vires dejicit, & biliosos in febrem conjicit, ventriculo bilem immittit, corpus exiccat, ut *Hippocrates* asserit. 4. Aphorism. *Sect.* 2.

Οὐ πλησμονὴ, οὐ λιμὸς οὐδὲ ἄλλο
οὐδὲν ἀγαθὸν
ὅ τι ἂν μᾶλλον τῆς φύσιος ᾖ.

Ne-

Neque satietas, neque fames, neq; aliud quippiam bonum quod naturæ modum excesserit.

Appetitus ut aliquando dejicitur, in aliis supra modum augetur, ita in nonnullis adeo depravatur, ut cibis absurdis & nutritioni inidoneis impense delectentur.

De absurdorum esu. *Appetentia absurdorum.*

Hæc affectio dicta κίττα & pica mulieribus gravidis & puellis cacochymicis adeo familiaris; ut nusquam non visa sit, quâ affectæ terram aut carbones & alia inepta perverso appetitu lautissimis cibis præferunt. Hoc incommodum muliebrem sexum frequentius infestat, sed nec virili omnino hujus immuni esse datur.

Quibus familiaris. *Quæ potissimum appetunt.*

Militem gregarium olim vidi strenuum & torosum juvenem, qui lutum, calculos, & testas, sine magno incommodo, quod novi, vorabat.

Hist. absurda edentium.

Lanium etiam noram sæpe pocula vitreata, & alia æquè dura edentem, sed ille constanti ætate cachecticus in hydropem insanabilem lapsus est.

Sennertus etiam in Epistolâ medici cujusdã docti, Historiã *Claudii Lotharingi* refert, cui ilia adeo ferrea fuerunt, ut nil tam durum fœdumve esset, quin sponte, aut vili merce conductus, ingurgitaret.

Ætiologia istius vitii.

Semina δυσορεξίας istius sunt vitiosi humores in ventriculum aut alibi congesti, quibus fermentum ejus specificum depravatur: etsi plerumque in gravidis & chlorosi ob catameniorum defectum laborantibus phantasiam vehementer movent; magna enim cerebri cum ventriculo per nervos, qui orificio ejus implantantur, est necessitudo.

Simile à Gulonis naturâ.

Nec mirum proprios humores imaginationem excitare, si verum sit quod narrat *Helmontius*, lib. de magnet. vulnerum curatione, eos qui stragulis è pelle Gulonis confectis contecti dormiunt, de epulis, voracitate, & insidiosâ venatione pro animalis viventis indole somniare, idiopathiâ animantis quondam vivi in pellibus hospitatâ, & inde in hominis superdormientis phantasiam traductâ.

Gulo quid sit.

Gulo iste est animal Sueciæ & Livoniæ frequens & voracissimum, quod prædam nactum donec absumta sit perpetuò ingerendo & egerendo occupatur.

Hist. Agyrtæ qui lapillos pro cibis ingessit.

Viri autem isti quos modo memoravi, vanitate aliquâ gloriosâ eo victûs absurditatis adducti mihi videntur, certe alimentum inde non sperarunt. Etsi in mentem mihi venit agyrtæ cujus-

jusdam, qui calculis quos copiosè indies ingessit se nutriri populo persuasit, eoque pacto incautos pecunia, quam ut miraculum viderent dedere, emunxit: sed *ad populum phaleras*: obtrusit magistratui sagaci non item, cui fallacia suboluit, & nebulo, ut accepi, ergastulo quas commeruit imposturæ dedit pœnas.

Digressio de auro & aliis mineralibus.

An alant.

Si minus supplicii, certe non plus fidei meruit mendicus astrologus à *Sennerto* citatus, qui asseruit carnes gallinæ sole in Cancrum ingresso saginatæ, cujus saginæ folia argentea affatim immista fuerant, intra mensis spatium candidas instar argenti factas, volucremque intus totam viridem concolorem isti pigmento quod Chymici ex argento conficiunt, glomeremque ovorum in ventre inventum totum fuisse quasi arte factum argentum. Aliamque sole in Leonem subeunte eodem modo auri foliis pastam, in pectore tres lineas quasi ab aurifice inductas aureas habuisse.

Aurum omnium fixissimum.

In partes non nisi integrales diducitur.

Mihi puerulo, quod ἀτροφεῖν crederer, à medicastro auri dococtum præscriptum est, sed adultus id risi, & eorum omnium sententiam qui aurum omnium fixissimum in animalis substantiam vertendam sperârunt, cujus in mi-

minutias à liquore Chrysulco diducti partes sunt solum integrales, & quanquam volatile salium volatilium accessione reddatur, retinet tamen suam essentiam, & facili negotio in formam pristinam reducitur. Sed fac metalla posse in chylum subigi, certè carnes speciei proprias & concolores facerent.

Color à natura datus victu non mutatur.

Gallinis Mozambiquæ carnes & ossa nigrescunt, eædem in Europam delatæ, uti nec homines Æthiopes, nullo victu colorem mutant.

Piscis aci spina sine argenti esu viridis est; aliud animal, si mille argenti pondo voraret, spinam ejus similem non obtineret.

Chalybs chlorosi medetur. Non nutrit.

At chalybs refragari videtur, qui intus assumptus facies chlorosi pallentes rubore grato & florido cito exornat. Chalybs à ventriculo solvente in partes elementares redactus, fit idoneum sangvinis fermentum, non chylus laudabilis. Ideo nil nutrit sed in sangvinem delatus Sulphureis sui particulis eundem languentem vegete exuscitat, & salinis utpote stypticis vasa majora nimis laxa astringens sangvinis circuitum per vasa capillaria prius pene derelicta promovet.

Nec

Nec ſtruthiocamelis qui ſolida ferramenta vorant & concoquere creduntur; nec gallinis quæ lapillos præduros deglutiunt, talia cibo ſunt. Neque ſi ſtomachi menſtruo poſſint ſolvi carnibus, quibus ſunt alieniſſima vi plaſticâ poſſint aſſimilari, illudque tandem cibus eſt quod vi chylificâ in ſuccum corpori alendo analogum, ſit mutabile: & in hoc à condimentis & medicamentis cibi diſcrepant, hæc enim aſſumpta corporis ſubſtantiæ, quatenus talia, minimè accedunt, ſed qualitates mutant. Illa autem aliorum eſculentorum ſapores emendant.

Struthiocamelus ferrum non concoquit. Nec gallina lapides. Quomodo cibi à medicamentis & condimentis discrepant.

Cibus, ut omnes bonitatis numeros poſſit explere, debet ori eſſe & ſtomacho gratus; quippe quod male ſapit, aut grave olet, chylum laudabilem vix præſtat, ut infra dicetur. Sit item facilis concoctionis, boni ſucci, idonei nutrimenti.

De cibi laudabilis requiſitis qualitatibus.

Facilè concoqvuntur eſculenta, quibus ſubſtantia non nimis ſolida, aut dura, ſed quæ humida ſunt, mollia, & liquida. Cujusmodi ſunt juſcula, ptiſanæ gelatinæ, carnes animalium juvenum, quales ſunt hœdina, vitulina, agnina, & pullorum volucrum perdicum & phaſianorum, Gallinæ villaticæ, & Afræ.

Cibi eupepti.

Euchymi. Euchymi sunt cibi. i. e. boni succi: quotquot sangvinem eximium, & perfectum generant; tales sunt animalia cornigeri generis ad senium nondum vergentia.

Volucres item nonnullæ juvenes, quales phasianus, perdix, gallina, urogallus &c. eorum etiam ova sorbilia, pisces saxatiles, item lac recens animalium. Porrò panis triticeus ritè paratus, Amygdalæ, pistacia, uvæ. Poma redolentia, rapæ, sisera, Battatæ. &c.

Polytrophi. Edulia affatim nutriunt, quæ superioribus dotibus sunt prædita, & alia quotquot satis boni sanguinis efficiunt; unde corpus alendum incrementum capiat, cujus generis sunt carnes ferinæ animalium, quæ montana incolunt, præsertim musculosæ, succi quoque carnium assatarum expressi, caro etiam glandulosa animalium, aut thymus, testiculi & ubera. Ova recentia, lac vaccinum: è piscibus Salmones, Salmerini, truttæ, Sturio recens. &c.

Partes animalium exangues, membranæ, cartilagines & tendines minùs nutriunt, quam musculi aut glandes.

Medicinales ciborum qualitates. Cibus optimus, & præ aliis laudabilis est temperatus: sed vix datur esculentum, in quo aliqua primarum activa-

varum qualitas separatim, aut cum alterutrâ passivarum conjugatim non dominatur: & quo longius à mediocritate recedit; eo propiùs ad medicamenti naturam accedit. Quin etiam pro diversis partium constituentium figuris & contexturâ cibaria facultates varias, & medicinales obtinent.

Qualitates medicinales.

Nonnulli igitur cibi astringunt, alii aperiunt, quidam urinam, alii menses cient: Attenuant, incrassant; alvum emolliunt, aut sistunt, adeò ut diæta rectè instituta pharmaceutices vicem commodè suppleat, & plerisque medendi scopis respondeat.

De saporibus ciborũ.

Omni materiæ è vegetabilium, aut animalium familiis desumptæ aliquem saporem natura indidit: cujus causâ appetitur, aut repudiatur, & dignoscitur.

Saporum genera.

Specificæ saporum differentiæ sunt innumeræ: genericas autem octo instituerunt plerique medici. Videlicet acre, acidum, salsum, pingue, dulce, austerum, amarum, acerbum. *Aristoteles* saporum causas, & rationem affectionis à qualitatibus immaterialibus petens, animis veritatis appetentibus vix satisfacit.

De causis eorum Aristotelis sententia. Chymicorum.

Chymici autem asserunt longe probabiliùs: sal primum esse sapidum, & so-

solùm gustabile, nec posse sapores ab aliâ re oriri.

Democriti diversitas saporum à figuris Atomorũ.

Sed verissimè *Democritus*, qui, testante *Aristotele* lib. περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν *cap. 4.* εἰς τὰ σχήματα ἀνάγει τοὺς χυμοὺς. Sapores figuris tribuit, minutissimarum partium, quæ in linguâ solutæ sensorium diversimodè afficiunt.

A cujusmodi atomorum schematis singuli sapores fiunt.

Rotundas, & mole congruas, censuit, saporem dulcem efficere, magnâ figurâ moleculas, acerbum; multangulâ & minimè orbiculari, acrem; angulatâ esse distorta, quæ salsum; rotundâ, & parvâ, quæ pinguem producunt.

Platonis sententia.

Plato omnimodos sapores ad jucundum, & ingratum reducit, quod postremum in notas species omnes dulci adversas excurrit: omnesque sapidi differentias partium rei gustabilis asperitati, aut lævitati idem imputat.

A quibus saporibus nutrimentum.

Qui minus aut non omnino nutriunt.

Non ab aliâ re gustabili, præterquam dulci, aut unctuosâ, vel ex utroque sapore compositâ posse alimentum confici à quibusdam persuasum est. Hanc sententiam comprobat *Galenus lib. 4. simpl. cap. 15.* affirmans: omnes cibos, quanto plus aliorum saporum suæ dulcedini admistum habent, tanto

minùs

minùs nutrire: nam moleculæ asperæ & meatibus chyli incongruæ, aut hærent, aut in sanguinem illapsæ carnis substantiæ non assimilantur. Proinde pontica, summè acerba, aut amara assumentes emaciant; cujusmodi sunt Absinthium, acetum, & succus fructuum immaturorum. Talibus nonnulli enormem corporis pinguedinem detrahere conantur: certè sanitati nimis ingrata obsunt.

De Chylosi. *Cibi in Chylum mutatio.* Cibum, qualiscunque sit, modò non exosus, per œsophagum demissum ἔνδον ventriculus statim arctè complectitur donec vi spiritûs solventis in cremorem alibilem sit redactus.

Vis spiritus solventis in ventriculo. Ea autem est istius solventis indoles: ut res duras, & nulli coctioni, imo vix igni cessuras, quasi prædicatum Alchaest, in subtilem liquorem brevi tempore transmutet: & illud, sine sensili, aut saltem molesta aciditate.

Vis Assii lapidis. Tale quoddam Assio Lapidi à *Plinio* inesse dicitur in quo corpora defunctorum condita intra 40. dies, exceptis dentibus, absumuntur.

De Sancti Innocentii cæmiterio Lutetiæ. Ali quod etiam ejusmodi, de S. Innocentii cæmeterio Lutetiæ prædicatur. Aer item alioquin innoxius quibusdam in locis lapides, ferrumve brevi spatio exedit.

De-

Demensum illius chyli perfectè elaborati à venis lacteis intromissum, (præterlabente quicquid earum porulis improportionatum est) ad commune receptaculum defertur ubi à latice è lymphæductibus illuc commeantibus extillanti dilutus per ductus thoracios in venâ subclaviâ sangvini committitur, & exinde crebrâ circulatione & cordis systole subactus, & ipse tandem perfectus sangvis evadit.

Chyli transitus in sanguinem.

Hæmatosis.

Cibos pro figuris partium insensilium, & texturâ diversimodè ad chylosin, & hæmatosin disponi supra innuimus. Ab illis igitur, ut pendet vita, ita ab eisdem oriuntur morbi, & nonnunquam accidit mors. Νοσοῦμεν, ὅις ζῶμεν. Sæpe in ipso ventriculo incipiunt tragœdiæ, cibis illic corruptis ut in colostratis pueris, aut ob strictam partium cohærentiam facultati solventi non cedentibus, & nonnunquam ob viscositatem, non concoctis, ut in pane malè fermentato ob principia activa inviscata cernitur, interdum particulæ chyli indomitæ, nec sanguini miscibiles (licet in ejus sinum receptæ) tumultuantur, & nisi tempestivè eliminentur, graves morbos cient: aliàs spiritus vitales, aut animales irretiunt, & crebrò sanguinis, aut liquoris nervosi

Chyloseos vitia.

A chyloseos vitiis morbi.

cra-

crasin ita pervertunt : ut inde aliàs membrorum oriatur.

Sin Alimentum sit euchymum ; id est, particulis constet nutritioni accommodis, post chylosin & hematosin aliquandiu peractam, in corporis alendi substantiam mutatur. De modo verò nutritionis verisimiliter supponitur, quod pars nutrimenti purior, & spiritalis per arterias carotidas in cerebrum, velut Alembicum ascendens nervoso systemati instilletur: quod irrigat, & spiritibus ejus incolis vehiculo est: partium etiam exanguium nutritioni inservit, & forsan aliarum.

Modus nutritionis.

Pars residua crassior, & minus volatilis sanguinis fluvio circumacta sensim carni musculosæ & parenchymatis apponitur & fit ros, cambium, & gluten (ut nonnulli loquuntur.)

Assimilatio.

Sed sine nervosi laticis affluxu vix assimilatur. Unde in membris paralyticis ob nervos obstructos, constrictos aut præcisos, nutritione partium interclusâ musculi extenuantur.

Assimilatio non fit sine laticis nervosi affluxu.

Modico cibo, & simplici contenta esset natura, nisi misera hominum amentia vim ei turpiter inferret : qui dum suaviter, quàm salubriter malunt vivere ; gulæ, cui inserviunt, rationem subjiciunt : & exinde nequeunt in-

Laus & utilitas temperantia.

intelligere ὅτι πλέον ἥμισυ παντός. Quantumque victus facilè parabilis operosæ luxuriæ sit anteponendus. Certè omni ætate verè sapientes Spartanorum jus nigrum, & Phiditia mensis Siculorum aut Sybaritarum luxuriosis prætulerunt. Nec quisquam nisi amens *Apicium*, aut *Æsopum*, *Curio*, aut *Fabricio* sapientiores affirmabit. Imo nec *Epicurus* ipse qui summum bonum in voluptate posuit, illud in cupediis, aut ciborum varietate, & abundantiâ investigandum censuit; nec in dubiis cœnis, sed Platonicis à quibus crastina salus potiùs; quàm hodierna voluptas petitur. Ipsi etiam intemperantes hesternâ crapulâ gravati plerumque fatentur; quanto præstitisset, satietatis voluptate caruisse, & sobriorum animi serenitate perfrui.

Certe ubique gentium qui ad naturam proximè vivunt, maximè sunt longævi: & eâ ratione veteres *Britanni* centesimum, & vigesimum ætatis annum plerumque adimplerunt: & hodiè *Americanorum* nonnulli secundam tertiamve aliorum hominum ætatem vivere feruntur. Quare qui longævitati & firmæ valetudini studet, imprimis curet, ut cibo salubri & ritè parato utatur, sit etiam simplex, modicus, mundus, tempestive sumtus.

Sim-

Simplici victu, utcunque salutaris sit, luxuriosa gula haud erit contenta. Ideoque in cibis assumendis quo ordine potissimum utaris, necessariò quæritur.

Qui ordo in cibo capiendo observandus.

Sunt quidem qui omnem ordinem in cibi assumptione negligunt, credentes parum prodesse: & cibos non eum ordinem, quo assumpti sunt, in ventriculo tenere. Itaq; quidvis temere, & promiscuè ingerunt; sed non sine manifesto, incommodo. Alii statuũt cibaria crassa & solida priùs sumenda: sed perperam, ni fallor.

Galeni de ordine capiendi cibos sententia.

Meliùs *Galenus* aliique proceres medicinæ præcipiunt vid. concoctu facilia dyspeptis, liquida solidis, laxantia astringentibus; quæ facilè descendunt, tardè permanentibus; & quæ citò corrumpuntur, istis quæ non in ventriculo facilè putrescunt, semper præmittenda.

De temporibus cibos sumendi. Nonnullis gent. nullum edendi præstitutum. tempus.

Multis olim gentibus, quibus polítior elegantia minùs placuit, etiamnum plerique *Americanis* nulla præstituta edendi hora observata est; sed ventre monente, quod in promptu est, voratum.

Imo apud *Græcos*, Ἄριστον prandium ἀπὸ τοῦ ἄριστον à grammaticis deducitur, quasi istis etiam stata cibi tempora de-

essent. Sed reverà habuerunt ἀκρατισμὸν, ἄριστον, δεῖπνον quibus tot *Romana* respondent, jentaculum, prandium, & cœna. *Plutarchus* ariston idem & acratismon fuisse arbitratus est. Et, *Festo* authore, cœna antiquitus erat, quod nunc prandium est: & pro nostrâ cœnâ erat vesperna. Horis autem eisdem cibos sumere non omnibus perinde convenit.

Et Græcis & Romanis tria erant.

Crudis jentaculum minùs convenit.

Crudis enim & infirmis novus multo mane perperam ingeritur, priusquam cibus qui in ventriculo hærebat, sit excussus. Validis verò & istis, qui multo labore, & exercitio famem obsonârunt, quidvis cibi, & quâvis horâ licet sumere. Plurimum etiam consuetudini concedendum est. Notum est pueris crebriori cibatu opus esse; quia amplum nutrimenti demensum in eorum incrementum perpetim impenditur. Senectuti quoque lampas vitæ, nisi alimentum crebrò subministretur, cito deficit: itaque senibus refectione sæpiùs, quam adultis est opus. At illis qui integrâ & constanti ætate sunt μονοσιτίαν potius suadeo; nisi crasis aliud postulet.

Exercitati quâvis horâ possunt edere.

Pueris, & senibus opus est crebriori cibatu.

Biliosi non perinde ac pituitosi famem tolerant.

Biliosi enim, quibus ob sanguinem sulphureum spiritus sunt magis dissipabiles, non perinde ac pituitosi inediam

diam ferunt. De adultiorum victu succinctè præcepit *Rhasis* quarto *Almansoris*. Biliosis, inquit, bis in die cibo refici permittamus: pituitosis semel, temperatis, sanguineisve ter duobus diebus.

Rhasis sententia de cibatione.

Horæ cibos sumendi certæ sint, & intervalla non inæqualia, nisi desit appetitus. Quoties illud accidit, præstat abstinere, & cavere ---- Ne sit ante sitim potus, nec cibus ante famem.

Nemini prodest repletio, expedit igitur appetitu cibis modicis refecto, non cœnâ dubiâ obruto à mensis surgere, quod fiet, si cibo simplici delectaris. Fœda erat veterum consuetudo convivia in multas horas producendi, imo in Lucem cœnandi, inde enim pro salubri refectione, cruditates tantùm molestas habuerunt, istiusmodi tamen morem *Roxolani*, & alii Septentrionales adhuc retinent.

Repletio mala.

Diu mensis accumbere mala.

Demensum pro singulorum conditione variandum; aliud senum, aliud puerorum esse diximus. Qui multo labore exercitati spiritus plurimum insumunt, ampliorem refectionem requirunt, quàm studiosi, aut artifices, qui totos dies in museis aut tabernis desi-

Demensum cibi sitis necessario tribuendum.

dent. Validi Septentrionalium ventriculi fere plus cibi flagitant quam Australium.

Temperantes citra appetitum vorant, aliique phagones, ob eundem vitiatum, modum non sciunt. Sed ventri valentissimo, modò benè moratus sit, unciæ 16. in diem sufficiant: aliis eo minus, nonnullis ejus dimidium.

COM-

COMMENTARII DE ESCULENTIS.

CAP. I.

DE PANE.

I.

PAnis etymon nonnulli Grammaticorum à πᾶν quod sit instar omnis alimenti deduxerunt: & *Cornelius Celsus lib. 2. cap. 18.* tradit Leguminà, & panem è frumento cibos esse valentissimos: quam vocem epexegesi subnexâ statim explicat. Valentissimum, inquit, dico in quo plurimum est alimentum. *Panis etymon.*

Panis profectò certissimè alit, raro modò rite sit paratus, sanis, aut ægris ingratus, omni ætati convenit, & aliis cibis ferè famulatur. Quorum nonnullis, alioquin injucundis gratiam conciliat. Carnibus etiam, & aliusmodi eduliis fastidium, nauseamve, quam affatim ingesta facerent, detergit. *Panis usus.*

Tartari panem non habent.

Alii, quibus ex aliâ materia fit frumentũ.

Apud omnes penè nationes præter Scythas Hamaxobios, quos jam Tartarorum Hordas dicimus, dudum receptus est. Et illos arbitror non aliam ob causam, panem contemnere, quam quòd non habent. Gens enim ἀνέστιος nusquam diutiùs commorans, quàm pascua quibus insident, gregibus, quos secum trahunt, sufficiant, agriculturæ non potest vacare.

De materiâ panis minùs usitatâ.

Alii quibus non est frumentum, ex aliâ aliquâ materiâ ejus vicariâ panem, aut aliquod analogum conficiunt.

Veteribus glandes pro pane erant.

2. Fertur antiquitus glandes quercus, aut æsculi aliasve, id genus fructus hominibus pro frumento fuisse, & fortasse etiamnum alicubi eidem usui inserviant.

Septentrionalibus è piscibus frigore siccatis fit panis.

E carne Tarandorum & cortice pini.

Islandii, *Lappæ*, aliique Oceani Septentrionalis maritima incolentes piscibus frigore induratis pro pane utuntur. Neptuno Cereris vicem explente. Mediterranei etiam earum regionum suam cervinam, Tarandorum carnem itidem induratam cum cortice pini in panes subigere feruntur.

Sinûs Arabici incolis

Quin & nonnulli *Sinûs Arabici* incolæ sub alio Cœli cardine pane ejusdem farinæ vescuntur, è piscibus enim sole torrefactis eum formant; ni facerent, minimè illic viveretur. Terram enim

enim ibi colere est verè semina arenis mandare. Ex *locustis* siccatis *Afri* sibi panem conficiunt. *Americæ* incolæ tam advenæ, quam indigenæ pro segete, radicum messe gaudent; siquidem è *Jucca* suæ radicibus panes gustui non ingratos nec insalubres sibi coquunt; sed non nisi humore priùs expresso, qui in insulis, & maritimis venenatus est: in mediterraneis vero salubris.

è piscib. calore solis siccatis.

Afris fit è locustis

Americanis è man-jucca radice.

De *Maizá* frumento jam nobis noto, & illis familiari panem habent: sed vilioris notæ: nec non è *Battatis*, non injucundi saporis.

De Maizá etiam, & Battatis.

Fuerunt olim, quibus castaneæ molitæ panis imaginem præbuerunt: & idem adhuc fieri apud *Cenomannos* à montium incolis testatur *Bruyerinus*.

Aliis è castaneis.

Porrò in nonnullis regionibus incolæ tenuioris sortis ex *Algarobarum* siliquis i. e. *Xyloceratiis* panem sibi parant: eò minùs igitur ineptè à *Germanis S. Johans Brot* i. e. panis *Sancti Johannis* dicuntur; licet forsan *Divus Johannes* nunquam eis vescebatur.

E Xyloceratiis.

Lotus planta est *Ægyptiaca*, è palustrium genere (alia ab arbore illâ *Homericâ* nimis hospitali) quæ recedentibus *Nili* riguis aquis abundè pro-

E Loto Ægyptiacâ.

venit: è cujus semine fluvii accolæ panis genus olim *Lotometram* dictum, conficere solebant. Herbam describit *Theophrastus lib.* 4. *cap.* 10.

E gypso.

Ad *Vogesi* montis tractum prope *Burcken* oppidum, farinam candidam effodi, & ex eâ ab incolis panes, & placentulas confici author est *Claudius Diodatus in lib.* 2. *Panthei Hygiastici. cap.* 4. sed ista materia gypsi genus est, quod in pollinē farinaceum abit: quod in usum cibarium adhiberi, minùs mireris, si memineris *Plinium lib.* 18. *cap.* 11. scripsisse *Romanos* in *Alica* confectione gypsum, cretamve admiscuisse.

Maluccanis è medulla arboris.

In *Moluccis*, aliisqve ultimi orientis insulis medulla cujusdam arboris panis præbet materiam, quæ incolis *Sagdu* dicitur.

Congi incolis è nucum putamine &c.

Et in regno *Congi* nucis certæ putamen eandem præstat. Denique vix credendum qualem panis materiam hominum obsessorum, aut annonæ caritate oppressorum improba necessitas excogitavit. Sic Fame immaniter sæviente in insula *Guadelupa* (Insula est ex *Antillis*) multi vitam pane è fructibus arboris dictæ indigenis *Courbaria* confecto sustentarunt. *Tertraus Hist. nat. Antillarum.*

3. Inter cibos Cereales primas obtinet panis triticeus: Et apud veteres reliquis frugibus palmam præripuit *Siligo:* quam *Plinius lib. 18. cap. 8.* tritici delicias dixit & eam nonnulli existimant, idem esse frumentum, quod nostris popularibus indigitatur *VVhite Lammas VVheat. Gallis Bled Blanch.* i. e. far candidum spicâ muticâ. Magna sanè ubique pro regionum varietate est tritici diversitas. Sed semper id excellit, quod purum, & siccissimum reliquis in suo genere præponderat, id enim ab exiguâ mole plurimum largitur alimenti, & laudatissimum.

De frumentaceâ panis materiâ. Triticum. Siligo quid sit.

Frumenta verò quæcunque in panificio, aut aliis cibariis conficiendis adhibeas aliquandiu ferè reponuntur: ut humoris superflui quicquid insit exudet: & spiritus insiti nonnihl liberiores, ad opera quibus destinantur eo pacto meliùs disponantur.

Triticum moderatè calefacit, panisq; inde factus quo purior sit, & furfure magis exutus eo melius nutrit: sed tardiùs descendit. Qui minùs purus est, pro ratione furfuris relicti magis, minusve alit. Qui valdè furfuraceus est particulis furfurum asperis intestina ad expulsionem sui stimulantibus citissimè dejicitur.

Tritici facultates.

Secale quibus usui est. 4. *Secale* frumentum est montanis & Septentrionalibus populis in panificio usitatum; minùs quàm triticum, & alit, & calfacit; quam hordeum autem magis. *Ejus dotes.* Concoctu difficile est: rusticis verò exercitatis, qui eo ferè vescuntur, satis convenit.

Hordeum. 5. *Hordeum* refrigerat, & quia particulis satis asperis constat, absterget, *Ejus vires.* aperit, & diureticum est: sed modicè nutrit. Idcirco panis hordeaceus triticeis, aut secalinis minùs alit, & est frigidior. Sunt, qui negant eos, qui hordeaceo pane solo utuntur, morbo pedum tentari.

Avena. 6. *Avena* etiam, quam *Galenus in lib. 1. de Alimentis*, Jumentorum, non *Ejus usus in cibis.* hominum cibum pronunciavit, pultes, & juscula sanorum & ægrorum ingreditur; panes etiam non spernendos, nec insalubres præstat. In locis nonnullis præsertim Septentrionalibus ubi aliæ fruges non satis feliciter proveninnt, pane tantùm avenaceo vescuntur rustici, & alii. Panis iste aliquanto calidior est, quàm hordeaceus.

Tragopyrū quid sit. 7. Frumenti genus, quod nostris *Buckwheat*, *i.e. tragopyrum*, aut forsan rectiùs *fagopyrum*. *Bucken* enim fagos significat quarum semen, ad amussim refert, *Mathiolo Saracenicum* dicitur

dicitur. Credo quòd ab *Afris* ad *Italos* delatum sit, quorum nonnullis & *Germanorum* multis panis materiam præbet. Facilè digeritur, parvi alimenti, at boni. *Dodonaus* asserit minùs nutrire, quam secalen; tamen, qui eo tantùm vescuntur, vegeti sunt; & robusti perinde ac qui aliis frumentis utuntur, hoc fuisse *Erysimum Theophrasti*, *Lobelius* putavit: *Ocymum* verò *cereale* credidit *Clusius*.

Unde ad nos delatũ.

Ejus vires.

8. *Ex lomento* etiam, & leguminum farinis, imo viciarum, tenaciori aliquo frumento, ut coquendo consisteret, admisto in magnâ annonæ caritate panem confectum vidimus. At cui non suus sapor, sed famis condimentum gratiam conciliavit.

E lomento & leguminũ farinis fit panis.

9. *Milium & panicum* his regionibus rariora, aliis frumento familiari sunt, & in panes, sed friabiles, & exigui alimenti coqvuntur. Alvum humentem desiccant. Est autem milium panico gratius, & magis nutrit.

Milium & panicum qualem panem præbet.

Melica Italorum, quæ *Plinii Milium Indicum* est, aliis *Saracenicum & Sorghum* dicitur. Hoc rustici *Ferrarienses* in panificium ferunt. Et panes inde confecti, eos, qui ex panico sunt, temperamento referunt, & sapore.

Qualem Sorgum.

Sensamum unde ad nos delatum.

10. *Sesamum* semen est *Alexandriâ*, *Cretâ* aut *Peloponeso* ad nos allatum: quod olim (Testante *Galeno*) panibus fuit immistum *Theophrastus* etiam inter fruges recenset, & *Plinius* frumentis annumerat; *Columella* leguminibus. Comestum tardè concoquitur, sed concoctum multùm alit. Pingue est, & proinde ventriculi eutoniæ ferè obest. Ex eo cum melle, aut Saccharo elegantes placentæ, olim *Sesamides*, *sesamonia* & *Itria* dictæ.

Ejusdem usus & vires.

Maiza ubi nascitur.

11. In multis *Africæ*, *Asiæ*, & plerisque *America* tractibus fructus plantæ arundinaceæ dictus *Maiz* est usitatum illis populis frumentum: duplex ejus species est magnitudine, non facultatibus diversa. *Turcicum* minus, *Indicum* majus, & procerum est. Utriusque farina, furfuribus cribro pollinario exemptis, candida est. In pulmentis nautas, & rusticos pascit, & in *Insulis Caribæis* ergastula, quos modicè nutrit. At panes inde concinnati siccant, ægrè concoquuntur, inflant ventriculum, alvum sistunt, & non nisi robustis, & duro labore exercitatis conveniunt.

Ejus species.

Usus.

Pap. album Pani admiscetur.

12. Papaver album sativum olim alicubi *Italia* & etiamnum, ni fallor, in agro *Tridentino* pani admiscetur; sed par-

parcè id faciendum, nisi coctio vim narcoticam adimat, aut obtundat.

Seminibus *Anisi, Carui fæniculi,* ciborum flatulentorum molestia tollitur. Itaque in panibus à multis unà coquuntur. Sunt Stomachica, & pneumonica; lac abundè augent, & urinam movent. *Et alia semina Vid. Anisi Carui &c.*

13. In panificio imprimis necessaria est fermentatio: sine quâ non fit panis; sed materia digeri difficillima, gravis, & victui penè inutilis: fermentatio verò adhibita particulas massæ activas viscido lentore priùs obrutas exuscitat, quæ exinde massam liberè permeantes eam excavant & majorem in molem attollunt, eoque pacto panis fit levior, gratus & *Stomachi solventi* facile pervius. *In panificio necessaria fermentatio. Ejus effectus.*

Diversa sunt fermenta, & pro ea diversitate in pane ejusdem farinæ magna qualitatum differentia. Nam qui portione pastæ fermentatæ, & ad acorem cum sale servatæ fermentatur, fit austerus, & nonnihil acescit. Quod particulæ fermenti acido salinæ subtiliatæ, & per totam massam diffusæ alias quibus occurrunt, sui consimiles exacuant, & summè exaltent. Easdem qualitates cerevisiæ fæces in eundem usum adhibitæ in pane relinqunt. *A diverso fermento in pane ejusdem farinæ qualitatū diversitas. Quales è portione pasta ad acorem servata.*

Sed

Ex cereuisia facibus. Sed ſpuma cerviſiæ fermenteſcentis concreta maſſam frumentaceam potentiùs attollit, & ſaporem dulciorem producit: iſta igitur piſtores panes ſiligineos potiſſimum fermentant.

Ex flore cereuisia.

Ex ouis conquaſſatis. Ova conquaſſata in fermentum adhibita quia animalium illa primordia ſale volatili & ſpiritu abundant, panem faciunt leviſſimum, & guſtui pergratum reddunt. Itaque hoc panis genus præ aliis in pretio eſt; ut illud primo modo fermentatum agricolis, aliisque duro labori mancipatis convenit.

Subactio. Quomodo fit. 14. Panis utcunque fermentatus, niſi valida accedat ſubactio, laxus, inæqualiter miſtus, & aridus evadit. Eam mulieres manibus panificæ; at piſtores inſtrumentis quibusdam melius perficiunt.

Coctio. qualitates à modis coquendi. 14. Non exiguum in panis ſapore & ſalubritate diſcrimen efficiunt inſtrumenta, & coquendi modus.

Furnaceus Clibanites. Primas quidem furnaceo, ſi ritè tractetur, deferendas cenſemus. Et proximas clibanitæ iſti, qui furnis ex ære mobilibus excoquitur.

Speuſtici. Quibusdam in locis mos eſt panes in uſum domeſticum *Speuſticos* artoptâ ferreâ, aut lapideâ candenti coquere. Hoc edulium ſuo idiomate

Scoti

Scoti dicunt *Clapra prad of the Stone.* Apud illos ferè ex avenâ paratur; eſtque panis ſtomacho utilis, ſalubris, & gratus.

Subcinericei.

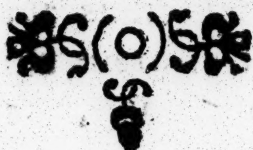
Panes verò foci pavimento coctos, & ſubcinericeos *Galenus* improbavit: nec injuriâ, multos enim eorum uſu in graves morbos, & nonnunquam lethales conjectos vidit omnis ætas.

Panes dulciarii & adipati.

Cibi cereales dulciarii, & adipati cujusmodi ſunt *Artolagani, Itria, & teganitæ* gulæ oblectamento potiùs, quàm corporis ſanitati inſerviunt, de quibus vix memineram, niſi ut monerem tales, nec copioſe, nec ſæpe aſſumendos, & tam panes, quàm alios cibos maximè ſimplices eſſe ſaluberrimos.

Panis ſimplex ſaluberrimus.

Compoſitos vero ob partium discrepantium luctam in ventriculo ferè tumultuari, idem *Ariſtoteles problemat.* τμημ. α. notat. Ποικίλη τροφὴ (inquit) νοσώδης· ταραχώδης γὰρ, καὶ οὐ μία πέψις.

CAP.

CAP. II.

DE FRUGIBUS CEREALIBUS COCTIVIS.

DE FABIS.

I.

Sem. Cerealium utilitas.

SEmina *Cerealia* præter usum in panificio aliis modis parata cibos perquam utiles, & gratos exhibent. E quorum ordine *Symbolica Pythagoræ* doctrina fabas nondum potuit eximere.

Faba.

Gravis quidem *Dioscoridis* authoritas earum existimationem potuit labefactare. Scripsit enim, fabas inflationes excitare, ægrè concoqui, & somnia tumultuosa facere, & ob has qualitates quidam illud à *Pythagorâ* simpliciter præceptum arbitrantur. Inter quos *Cicero lib. de divinatione* hæc habet. *Plato*, (inquit) jubet, sic ad somnum proficisci, corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis perturbationemque afferat, ex quo Pythagoricis interdictum putatur, ne fabis vescerentur. E contà *Aristoxenus Mu-*

[*Masicus* apud *Gellium* affirmat, *Pythagoram* nullo legumine,] quam illo sæpiùs usum. Quod si verum sit certum est, illud dictum, aut ænigmaticum, aut *Pythagoræ* non fuisse. Utcunque nobis experientiâ constat (quicquid veteres censuerunt) fabas nostras virides, & adhuc teneras edulium præstare salubre, jucundum, nec admodum φυζῶδες.

Fabæ nostræ teneræ in cibis quales.

Nobis duplex est fabarum genus, quarum majori *Hortensi* frequentiùs in cibum utimur, minus agreste est, quod, uti & alterum, cùm maturuerit, jumentis relinquimus. Tamen Rusticum novi pauperem, qui in gravi annonæ difficultate eis solis elixis, nec aliâ re liberos aluit. Pueris tamen ita pastis meliùs coloratos, aut habiliores vix alios videres. Unde constat copiosè nutrire fabas aridas; postquam ventriculus eas ferre assueverit.

Duplex earum genus Hortense & agreste.

Fabæ autem nostræ nobis dictæ *Beanes* aliæ sunt ab istis veterum *Græcorum*, quibus solis medici illius seculi usi sunt.

A nostris fabæ Græcorum differunt.

2. Fabæ veterum Græcorum flores purpurascunt: quibus siliquæ angulosæ, & curvæ succedunt: quæ maturitate nigrescentes semina quatuor, aut quinque subrotunda, pisis, quàm nostris

Fabæ Græc. descriptio.

stris fabis similiora continent. Hæc faba fuit *Dioscoridis* & *Galeni*; & ejus sunt facultates, quas illi fabis tribuerunt, pro eâ tamen nostræ fabæ jure substitui queunt.

Faba Ægyptia. *Faba Ægyptia colocasia* fructus est, quæ planta est nymphææ instar, fluviis & locis uliginosis innascens: Et infra inter fructus exoticos describetur.

Pisa. 3. Pisa, & alia legumina eorum affinia tam matura quam tenera esitantur. *Virida cujusmodi cibus sunt.* Viridia primâ æstate priusquam præ copiâ sunt vulgaria, & ideò contemptui, lautioribus pro deliciis, & in magno pretio sunt. *Matura.* Matura verò nautis, Agricolis, allisque quibus valenti cibo opus est frequenti in usu sunt: aliquantò minùs quam fabæ flatulenta sunt: & multum alimenti præbent: â *Diocle* & *Varrone* fabis (græcis) postponuntur.

4. *Lupini* aquâ, donec dulcescant, *Lupini qualis cibus sunt.* macerati cibi sunt non injucundi, qui fastidium tollit, & orexin auget: à *Galeno* autem crassi succi, & difficilis concoctionis accusantur.

5. Lens cocta stomacho, & intestinis malè convenit: alvum sistit. *Lens.* Præstat in cibis, quæ facilè coquitur. Est (inquit *Celsus lib. 2. cap. 18.*) è legumini-bus

bus valentior faba, vel lenticula, quàm pisum. Frequentiùs cibo usurpata venerem nimis lascivientem cohibet: sed & oculorum aciem obtundit, & somnia tumultuosa excitat. Medicinalis lentium usus in variolis & morbillis vulgaris est; & ab *Avicennâ* (ni fallor) primùm probatus. Ad id forsan adductus *Galeni* authoritate qui *lib. 1. de Aliment. fac. cap. 18.* scribit φακοφαγίαν eis recte convenire, qui aquea in carnibus καχεξία laborant.

6. *Dolichi, & Smilacis Hortensis* fructus Phaseoli, cum siliquis teneris conditi eduntur: hæc minùs, quàm pisa flatulenta sunt, affluentius nutriunt, celeriùs descendunt, alvum, & urinam movent, pectoris angustiis conducunt. *Dolichi & phaseoli.* *Eorum usus.*

7. *Cicer sativum*, tam album, quam rubrum plurimum nutrit, & veneri amicum est, sed non minùs inflat, quàm faba. Absterget, diureticum est & leniens, unde nephriticis decoctum ejus confert. *Cicer.*

Vicia, Lathyri, Orobi, &c. id genus alia propter amaritudinem nisi fame misere urgente negliguntur: si quando eduntur succum crassum, & viscosum præbent. *Vicia, Lathyri, orobi.* *Quales in cibis sunt.*

8. *Oryza Theophrasti* ætate peregrinum erat semen. ad Græcos paulò an- *Oryza unde oriunda.*

ante ex *India* allatum. *Plinii* verò tempore copiosus ejus in *Italiâ* erat proventus: ad nos aliunde illata materiam cibatam abunde præbet. Calida est, & sicca; plurimùm nutrit, alvum sistit. Apud nos, & vicinas gentes cupedia elegantia non pauca ingreditur, sed in populis orientalibus tota ferè res cibaria, ei, tanquam basi, innititur. Ex illâ enim cum ovillæ, aut carnis aliusmodi portione & aromatis quibusdam fit pulmentarium celebratum, quod illis *Pila*vv appellatur, quod multiplici conditurâ in miram saporum diversitatem variatur, crebrò vescentes impinguet: unde tabidis & hæmoptoicis conferre possunt, ex oryzâ pulticulæ, & aliis, quibus cibo incrassanti opus est. Oryza cocta & adhuc calens comesta caput edentium tentat.

In Italiâ copiose crescit.
Ejus dotes.
Orientaliū præcipuus cibus.
Caput tentat si calida edatur.

9. Oryzam specie, hordeum decorticatum Græcis πτισάνη quodammodo refert: illud enim glumâ suâ exutum in pultem laudatissimam resolvitur quæ ægris & sanis, ut plurimùm grata, refrigerat, nonnihil deterget, urinamque blandè movet & tanti usûs est, in virium collapsarum instauratione, & in febricitantium diæta: ut præter frequentem ejus mentionem

Hordeum & triticum decorticata.
Ptisana.
Ægris grata.
facultates ejus & usus.

Ga-

Galenus de eâ integrum conscripsit librum.

10. Triticum quoque eodem modo pinsitur, sed ptisana illa exilia ob visciditatem hordeacea multò minùs est laudabilis; ex eâ tamen solet pulmentum quadragesimali tempore usitatum, à nostris confici. Alias fruges, frumenta, & legumenti quibusdam gentibus impertivit natura, nobis, quibus alias affatim indulsit, negatas: quas lubens prætereo, aut in alium locum rejicio.

Tritici decorticati qualitates & usus.

11. *Fœnigraci* semen, græcè Τῆλις quod stomacho minùs convenit, apud nostrates rarò internè adhibetur. Narrat tamen *Prosper Alpinus*; Mulires Ægyptias pinguescere & habitiores fieri affectatè quærentes eodem, sed ad regerminationem defosso, frequenter vesci. Et inde Sacci plurimi semine ita parato in *Cairi* foro quotidie venales sunt. Hoc Mauræ item nunc faciunt: & idem *Galeni* tempore factitatum constat.

Sem. fœni graci. usus ejus inter Ægyptos. Et alios.

12. *Lini semen* suâ tempestate in usu cibario fuisse ostendit *Galenus. lib. 1. de fac. Al. cap. 32.* frixum verò, & garo conditum apponebat. Sed utcunque paratum parum nutrit, inflat & stomacho nocet. Quod *Dodoneaus in Histor. stirpium* exemplo Zelandiorum probat:

Lini sem. veteribus comestum.

Ejus vitia.

bat: quibus in magnâ annonæ caritate *linoſpermo* paſtis, fauces, aliæque partes tumefactæ ſunt, Hypochondria diſtenta: & non pauci eo malo extincti. Oleum tamen recens expreſſum phthiſicis, pleuriticis, & colicis à Medicus cum ſucceſſu propinatur.

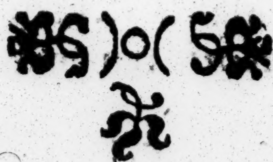
Olei ejus virtutes.

Cannabis quoque ſemen frixum Galeni ætate inter tragemata erat; & etiamnum in quibusdam *Germaniæ* locis elixum cibo eſt. *Melchior Sebiz, de aliment. fac.* verum crebro, inquit, uſu ventriculum debilitat, generationi officit, & caput tentat, unde atociis admiſcetur & baſis eſt narcotici Ægyptiorum pharmaci, quod *Boſam* appellant, & quo feſtivam inſaniam accerſunt.

Cannabis ſem.

Cibo quibusdam eſt.

Ejus vitia.

CAP.

Cap. III.

DE ESU FRUCTUUM HORÆORUM, ET OLERUM IN GENERE.

I.

PRisci homines simplici victu, & facilè parabili contenti, fructibus sylvestribus, victitasse perhibentur. Unde poeta sub *Pythagoræ* personâ *lib. 15. metamorphoseon* idem asserit. *Prisci oleribus erant contenti.*

... Ætas cui fecimus Aurea nomen
Fœtibus arbuteis, & humus quas educat, herbis
Fortunata fuit ...

Et ita reverà fuit siquidem morbis, vitiisque caruit, quæ nostræ politiori ætati luxuria in cibis intulit. Parum sanè esset, id genus victûs, nisi quòd aliud adhuc non noverant: sed non erat insalubre, & vescentibus alimentũ benignè suppeditabat. Et homines eo solo uti coacti, non minùs, quàm alii *Oleribus pasti vegeti & strenui.*

H lautè

lautè viventes vegeti esse, & torosi observantur. Sunt item Hiberni, qui suo *Chambroch*, (quod est *trifolium pratense purpureum*) aluntur, celeres, & promptissimi roboris.

Sic animalia, quibus maximæ vires, & moles, equi, boves, elephanti herbaceo tantùm pabulo nutriuntur, nec aliâ saginâ pinguescunt. Unde nonnulli colligunt, Herbaceos cibos jumentis tantùm relinquendos: sed errant; comprobavit enim experientia, esse magis secundum naturam humanam boum more, quàm luporum, vivere: oleribus subinde, quam carnibus semper vesci. Pomis & aliis fructibus si nostrâ ætate viveretur, faciliùs, quàm olim, fieret; quòd mitioribus eorum generibus nunc abundamus.

Magna pomorum diversitas unde orta.

Hesperidum ad nos hortos translatos dicas. Arborum enim frugiferarum genera in dissitas regiones à naturâ disseminata ita in pomaria congessit industria, ibique diligenti culturâ meliorescere coegit, ut Cœli nostri injurias pati assuescant. Exinde nobis *Persica*, *Armeniaca*, *Punica*; (quorum nomina singulorum natale solum denotant) & alia, quæ viridaria nostra læto virore exornant; aut edentes dulcedine suâ delectant. Et ut fructus ge-

nerosi fere ab oriente ad *Europæ* fines pervenerunt; ita inde transeuntes *Americæ* deliciis accesserunt, quæ antea nonnullis fructibus *Homericæ loti* æmulis affluebat, & nunc novâ accessione luxurians reliquo orbi eâ gloriâ antecellit.

Infinita profectò est fructuum ὡραίων diversitas, quæ indies augetur adeò ut *mali* solius species vix numerari queant novis à naturâ, aut culturâ subinde emergentibus, veteribus rarò intercidentibus. Est autem differentia, inter nonnullas, tantilla, ut discrepantiam formæ sentiens, non statim, unde oriatur, discernas. Commodissimè autem eorum naturas indicant singulorum sapores.

Poma ferè omnia, tam sativa, quàm sylvestria ante maturitatem acerba sunt. *Pomorum sapores.*

Cum autem calore solari cocta sint, terrenis fructus particulis subactis, & activis exaltatis, pro exaltationis ratione novum habent saporem. Exinde subacida, vinosa, mustea fiunt aut prædulcia: pauca verò sylvestria, quæ partibus adeò asperis, & indomitis constant; ut nullâ maturitate mitescant, nec congenitam acerbitatem possint deponere.

Alia quidem tandem maturescunt: sed ægrè, nec nisi longo asservationis tempore, mitigata, talia verò diutissimè incorrupta manent. Cùm ea, quæ ad maturitatem citò perveniunt ob laxam partium cohæsionem spiritu & Sulphure avolantibus ad corruptionem statim vergunt.

De fructuum horæorum qualitatibus & usu in cibis singulatim consideratis.

2. Gloriata est antiquitas, suos proceres, & Imperatores non erubuisse *Pomonæ* culturæ nonnunquam vacare: unde constat, maximam fuisse istiusmodi fructuum utilitatem: sine qua magnates & sapientes tantum operæ non impendissent. Ab eis etiam antiqua malorum nomina originem ferè habuerunt qualia sunt *Manliana, Appiana, Claudiana &c.* quibus species nostra ætate celebres adaptare opus perquam difficile videtur: eis tamen nomina in suâ vernaculâ invenit *Dalechampius.*

Mala. Nomina antiqua. Eorum usus in cibo.

Mala à plerisque non alimenti, sed oblectamenti gratiâ cruda esitantur: ex illis tamen, massa pomis autopyri inclusis & coctis fiunt cibaria: quibus rustici, & pauperes famem depellunt. Imò etiam divitum mensis artomela, sed siliginea & lautiùs cocta sunt epidorpismata. Hæc poma ventriculum cruda nonnihil inflant. Sed cocta

Et medicinâ.

sunt

sunt salubriora: ideò sub cineribus calidis assa cibum ægrotis gratum præbent, & utilem: quod si subacida sunt gulæ & ventriculi ardores restringunt, & modicâ astrictione nonnihil corroborant.

3. *Pyrorum* generi sua forma nomen fecit: species verò aliqua occasio singulas discrevit quæ multæ sunt, & plurimum inter se differunt. Nobilitata veterum pyra an interciderint, an adhuc supersint, incertum est. *Pancirollius* existimavit; ea quæ hodie ab Italis, *Bonos Christ.*, à Gallis *bons Chretiens* appellantur, veterum fuisse *Crustumina*; potiꝰ *Pompeiana*, censet *Dalechampius*. Qui aliis veterũ celebratis pyris nomina Gallica vulgaria aptavit, ut *Falernum* idem putat ac quod nunc *Burgomet* dicimus quod etiam mihi videtur. Nam hæc eundem bonitatis ordinem apud nos obtinent, quem ista apud Romanos veteres tenebant. De quibus *Plin. lib. 15. cap. 15.* Cunctis sunt *Crustumina* gratissima, proxima *Falerna*: quoniam tanta vis succi eis abundat. Sed cujuscunque sunt nominis pro sapore, qualitatibus differunt pyra. Nam laxant dulcia: acida, & acerba astringunt. Cocta placent ægrotis, & prosunt: id autem im-

De Pyris. *Pyris unde nomen.*

Crustumina. *Falerna.*

Eorum sapores & usus.

imprimis præstat *Volemum*. De pyris *Scholæ Salernitanæ* sententiam hoc versiculo expressam habes.

Cruda gravant stomachum: relevant pyra cocta gravatum. Arefacta stomacho & alvi fluxui auxiliantur. *Pyrastra* nimia astrictione edentes suffocare nonnunquam valent.

Uva escaria succosa.

4. Celebres in veterum mensis uvæ erant, *Bumasti*, *duracina*, *Venucula* quæ à ratione servandi *ollaris* dicebatur: & in locis vitium feracibus, multæ adhuc species sunt uvarum ad escam, (ut *Columella* loquitur) sed nostra penuria quaslibet maturas in eum usum admittit.

Uvæ succosæ & generoso humore turgentes gustui sunt gratissimæ sed ventriculum nimis inflant; at valde nutriunt: quare vulpeculæ, quibus vineta patent autumno uvarum esu pinguescunt, & à venatoribus eo tempore captæ nonnullis in locis cibo sunt, & vindemiæ quæ adsunt operæ, à tempestate pinguescere observantur: eædem verò peracta ad pristinum habitum protinùs redeunt.

Caro *acinorum*, modò dulces sint, alvum laxant, sed multo magis succus musteus: sin austerarum, aut acidarum sit, ructus ferunt & frigidum succum

cum generant; aut in ventre corrupta diarrhœas & dysenterias excitat.

Pelliculæ intestina vix mutatæ pervadunt; uti nec semina quæ sicca sunt, & astringentia, & ferè in singulis acinis bina.

Passæ aut sole siccantur, aut furno. Quæ solis calore fiunt, pediculo uvæ ita secto vel contorto ut humor intercludatur; in vite pendere sinuntur, donec solis radiis ritè coquantur, tales dictæ erant σταφυλαὶ πατηθεῖσαι quasi conculcatæ. Aut (si locis satis apricis non crescant) in lixivia è sarmentorum cineribus facta priùs immersæ, in areâ apricatione idoneâ græcè θειλοπέδῳ solibus exponuntur: unde apud *Dioscoridem* σταφυλαὶ θειλοπεδευθεῖσαι leguntur: ad nos aliquando advehuntur ἀγίγαρτοι, i. e. sine seminibus. *Et passis.*

Passæ coctæ vel crudæ plurimùm alunt, si dulces sint & pingues alvum nonnihil subducunt, Faucium, pulmonum, renum & vesicæ morbis medentur.

5. Adferuntur è *Zacyntho*, *Cephalleniâ* & litoribus *Peloponesi* passulæ dictæ *Corinthiaca*; quæ in cupediis nostratium frequentis usus sunt, & comestæ refrigerant, humectant, febrium ardorem contemperant. *Cum Corinthaicis.*

De ficubus. 6. *Ficus* quam alibiles ſint, *ficata animalium jecinora* argumento ſunt: è quibus ea anſerum ficubus paſtorum in molem penè incredibilem nonnunquam augentur. Unde illud *Martialis.*

Aſpice quàm tumeat jecur anſeris anſere majus.

Et ab earum eſu *Ficedulæ*, Italis hodie *Beccafigos*, veterum & recentium epulares deliciæ & nomen & ſaporis præſtantiam invenerunt.

Caricæ. *Caricæ* propriè erant ficus è *Cariâ* delatæ; ſed hodie pro quibusvis ſiccis ſumuntur: idem ſunt recentibus, quod uvis turgentibus paſſæ, ſunt totæ præter κεγχραμίδας nutritiæ: at ob phthiriaſin, quam ſæpiùs comeſtæ parere creduntur, (neſcio quàm juſtè) malè audiunt: forſan à ſignaturâ hoc petitur, quòd granula ſub ungue modo lendium crepant: ſed ſignatura parùm concludit. Utcunque *Mithridatis* regis nobilitatum Antidotum ingrediebantur. Et in morbis malignis ſunt utiles. Vires reficiunt, alvum ſubducunt, frigidis & pulmonum vitiis opitulantur. Palathas è caricis in formas preſſis nonnulli vice caſei edunt.

De Prunis. 7. Magna eſt prunorum diverſitas, & aliquorum ea pravitas, ut porcis potiùs quàm hominibus conveniant.

Ideo-

Ideoque nostrates annum hujusce fructûs admodum feracem fore funestum pronunciant.

Sativorum magna, ratione figuræ, coloris, & saporis, differentia : sylvestrium multo minor. Omnia sunt frigida; sed dulcia non perinde, atque acida, aut vinosa.

Dulcia recens decerpta primis mensis assumpta alvum emolliunt, siccata nutritioni sunt accommodatiora, eademque cocta ventrem moderatè solvunt.

Eis, qui debili sunt ventriculo, à dulcium esu omnino temperandum, nè ἀτονίαν amplius labefactent : nec pituitosis, aut senibus prosunt; acida, acerba, & austera stomacho magis sunt amica, cujusmodi sunt parva illa, nigra, agrestia quæ passim in incultis crescunt; quorum succum pro *Acaciâ* substituimus, eique nomen *Acaciæ Germanicæ* nonnulli adaptant. E siccatis optimæ notæ erant olim *Damascena* : secundas tulerunt *Hispana* : nostris *Gallica* in usu sunt; *Germanis Hungarica*, *aut Moravica*.

8. *Persica & Armeniaca* regiones unde erant oriunda, designant, ut plerique fructus solent : aliis quibusvis pomis, quibus insunt πυρῆνες, i. e. ossa, sapore præstant. Utrumque, ut a- *De pomis Persicis, & Armeniacis.*

liis fructus fugaces, oblectamenti potius, quā alimenti causâ eduntur, quod parciùs præbent: frigida sunt & humida calidis juvenum ventriculis & πικρόχολοις, magis conveniunt, quàm senibus, aut pituitosis. Humidiora sunt Persica, itaque *Galenus. lib. 2. de aliment. fac. cap. 19.* præcipit, ordinate sumenda: nam facilè in ventre corrumpuntur. Viderint igitur, quorum interest, quam rectè Locupletum mensis secundis adhibentur, & hæc, & alia humida, mali succi, quæ facilè putrescunt. Nam inde nascuntur choleræ, dysenteriæ, lumbricorum & aliorum morborum semina.

De Palmulis.

9. *Palma* arbor nobilis regionibus tantum calidis innascitur; ejusque multa genera inveniuntur. Fructum in Italiâ profert nullum, in Hispaniâ immitem: at Afros præsertim Numidas eâ copiâ dactylorum dulcium nutrit: ut inde veterem regionis appellationem mutârit. *Numidia* enim dicta, nunc *Bilodulgerid.* i. e. dactylorum regio nominatur. Multis orientis populis hic fructus cibum, panemque præbet, aliis vinum. *Palmulæ* aliæ siccæ sunt, & astringunt, aliæ molliores, humidæ & prædulces. *Ægyptia* dum viridis, acida est, & sitim commo-

de

dè restinguit. At præ maturitate nigrescens *Phœnicobalanos* dicta inebriat; omnes prædulces caput gravant. Unde καρυωτοὶ videntur appellatæ: tales *Galenus lib. de aliment. fac.* censet hepatis & lienis obstructiones parere. Omnes sunt concoctu difficiles, & crassum succum præbent, unde Numidæ, qui eis ferè victitant, scorbutici sunt, & præmaturè edentuli. Virides magis nocent. Milites quidam ex *Alexandri* exercitu in *Gedrosiâ* eis strangulati sunt. *Plin. lib. 13. cap. 4.* Omnium præstantissimæ olim *Palæstina Hierichunte* natæ sunt habitæ.

10. In plagis etiam tepidis nascuntur siliquæ dulces, Italis & Hispanis *Carobæ* aut *Algaroba*, Græcis κεράτια. Harum esum *Galenus lib. de aliment. fac.* improbat: quod sint difficilis coctionis. Ad orientem tamen sunt pauperum dapes, sed & porcorum. Et istis juvenis prodigus in *Evangelii Lucæ cap. 15.* exaturari voluit. Recentia ceratia ventrem subducunt, siccata verò sistunt.

De siliquis dulcibus id est Ceratiis.

11. *Mala punica, Medica, Limonia* etiam, & *Aurantia*, mensis quidem ancillantur; vix tamen ullâ sui parte cibi sunt: sed languentis gulæ irritamina, & condimenta.

Malum Punicum.

Punicum unde ita dictum.

Eorum genera.

Malum, quod Græcis est ῥοιὰ, latinè Punicum à regione ubi optima proveniunt; aut à materiâ, quam continet, *Granatum* appellatur, Triplex Punicorum genus est. Acidum, vinosum, & dulce.

Virtutes.

Acida, & vinosa appetitum prostratum excitant, & refrigerant; nullum eorum genus non astringit; sed dulcia cæteris debiliùs id præstant.

Cortex etiam hujus pomi, qui *Sidion, & malicorium* dicitur, & flores, *balaustica*, aut *cytini* in officinis dicti vim astrictoriam habent, granulorum quoque pulvis inspersus omnimodum profluvium sæpe sistit.

Malum Medicum Citreum.

Ejus arbor dicta cedrus

12. *Malum citreum* patrio nomine dicitur *Medicum*. Nam Media sola olim istius pomi arbori fuit natale. At hâc ætate in *Italiâ*, *Hispaniâ* aliisque occidentis plagis non admodum frigidis, invenitur. Hæc malus olim cedrus appellata est; licet ab alterâ, quæ *Cedrelate* est; fructu, & folio sit diversissima. Nam foliis laurum refert; Et inquit *Virgilius* de eâdem locutus: *Si non alium jactaret odorem, Laurus erat*. Sed *unedonis* folium habere putat *Plinius*:

Ejus vires.

partes hujus pomi qualitatibus differunt. Semen enim & Corticis flavedo calida, & sicca sunt.

Can-

Candidâ ſubſtantiâ, quæ ei ſubeſt, frigida, & craſſa.

Pulpa verò & ſuccus ejus vinoſus refrigerat, & exinde ſanguinis efferveſcentias ſedat, ſitimque reſtinguit: cortex ſiccus commanducatus oris halitum commendat. *Olentia Medi Ora fovent illo. Inquit Poeta Gergicon 2.* Denique totum pomum quavis ſui parte cardiacum & alexeterion eſt. Quare in Ægypto quidam capite damnatus & ad ſupplicium ductus, quòd malum citreum in viâ guſtaviſſet, ſerpentum morſus impune tuliſſe perhibetur.

Limonia & Aurantia. Ubi naſcuntur.

Arboribus, quæ *Limonia*, *& Aurantia*, fructus mali citrei affines, pariunt, oriens fuit patria unde in ultimum occidentem paulatim migrârunt. Septentrionis frigus non ferunt, Quare licèt apud noſtros â curioſis animi gratiâ ſervantur, ad bonam frugem nequeunt produci. Pro Cœli, ſolique, quibus creſcunt ratione multùm variantur. Nam in *Chinâ* & quibuſdam *India* locis aurantia ſunt ingentia, cortice tecta eſculento, & ſucco mitiſſimo repleta. In occidente ſunt multo magis immitia.

Limonia.

Limonia ut citreorum colorem & figuram, ita eorum virtutem cardiacam

aliquatenus æmulantur, non omninò æquant. At in pharmacopoliis pro eis substitui solent.

Aurantia. *Aurantia* ab aureo calore habere nomen videntur; quasi *Chrysomela.* Aurea autem mala *Virgilii* alia erant. Nam *Plinii* ætate Italia poma vix habuit. A *Nicandri* interprete citrea *Nerantzia*, voce ab hac nostrâ haud multum abludente dudum dicta sunt.

Eorum usus & Virtutes. Hæc poma, quotquot acida, aut vinosa sunt ad citreorum naturam prope accedunt: non omninò assequuntur.

In mensis appetentiam cient: in medicina febriles æstus sedant, sudorem promovent, scorbuticis prosunt, venenis resistunt.

Myxa i. e. Sebesten. 14. *Myxa* vulgò *Sebesten* prunis Damascenis minora sunt, in pharmacopoliis, quàm mensis notiora. Hæc poma Syriâ oriunda Italiæ Horti nunc passim habent.

Virtutes. Myxaria comesta multùm nutriunt, sitim restinguunt, linguæ ariditatem & scabritiem tollunt, alvum laxant, pectoris vitiis auxiliantur.

Zizypha. 15. Arborem, cujus fructus recentioribus *Zizypha*, Arabibus, & officinis *jujuba* dicuntur, ante novissima *Unde orta.* Augusti tempora Italia non habuit: tùm demum *Sextus Papinius* eam è

Syriâ

Syriâ primùm intulit. *Plin. lib. 15. cap. 14.* Calidæ regiones eis jam abundant, sed plagas Septentrioni vicinas minimè ferunt.

Jujubæ recentes, maturæ, & integræ, humidæ & calidæ sunt. Vinosi succi grato sapore gustui placent. Tracheæ asperitatem leniunt; tussientibus, & hæmoptoicis prosunt: ad urinæ ardores & difficultatem utiles sunt: renum & vesicæ dolores mitigant. *Eorum facultates & in medicina usus.*

16. *Olivæ* maturæ & siccatæ ad nos raro vehuntur uti nec recentes δρυπεπεῖς. *Olivæ.*

Sed *Halmades*, id est, salsugine conditæ inter nostra appetentiæ irritamenta præcipua habentur. Triplicis generis meminit Virgilius, *Orchitii, Radii, & Pausia.* Optimè condi orchites, & pausias censet *Plinius*, ad nos vehuntur Majores carnosi *Plinio Sergiana*, & minores, macræ è Liguriâ. *Conditæ quales.*

Halmades ventriculum roborant, astringunt, nauseam reprimunt sed parum alimenti præbent. *Earum dotes.*

17. *Capparis* fructus, aut potiùs flosculi nondum explicati gulam fatigatam, & quasi invitam ad appetentiam excitant. Hepatis & splenis oppilationes reserant. Hos olim *Alexandria*, nunc in primis *Genua* mittit. *Cappares quibus utiles.*

Vi-

Flores Genistæ. Virentes *Genistæ Flores* muriâ conditi capparum usum & virtutes, æmulantur.

De cerasis.

Cerasa. 18. *Cerasos* ante victoriam *Mithridaticam Luculli* Italia non viderat: spatio verò 120. annorum in Britanniam usque pervenerunt. *Plin.* ubi nunc diligenti culturâ cerasa proveniunt eximia. *Plinii* tempore principatus erat *duracinis*; quæ conjicio nostra esse dicta *Hart.Cherries*: Et præter ista in precio erant, *Aproniana, Juliana*, & alia. *Eorum sapores & usus.* Nobis item multa sativorum sunt genera: & duo sylvestrium, quorum frequentiora sunt nigra. Cerasa pro sapore facultatibus differunt. Acida sunt, aut dulciora: hæc minùs refrigerant; sed citiùs descendunt. Illa sitim restinguunt, & appetitum excitant; nec, si hæreant, ita facilè in ventriculo corrumpuntur. *Laurocerasum Trapezunticam* nonnulli ad cerasorum classem ob fructuum similitudinem referunt: sed laurocerasi fructus est calidior, nec stomacho perinde placet.

Corna. 19. *Corni maris fructus* & ruber, & pallidior ubi copiosè crescit, frequens estur, & jucunda austeritate multùm placet. Alvum laxam modicè astringit.

20. *Cydoniorum* nostra ætas quatuor, aut quinque species numerat: *Dioscorides*, & *Galenus* duarum tantùm meminerunt, *Columella* trium. Mitissima eorum sunt, quæ vulgò dicuntur *Lusitanica*; sed nec ista austeritate multâ vacant: reliqua non maturitate sed coctione solâ mitescunt. Ita autem parata refrigerant, astringunt, & nutriunt. Ante cibum sumpta alvum constipare, post mensas laxare dicuntur. *Cydoniorum. Quot species. Usus & virtutes.*

Addamus aliam Cydoniorum virtutem ex *Athenæi lib.* 3. *dipnosophist.* Nimirum quòd contra toxica imprimis valeant. Itaque fertur; Milites *Hispanos*, contra *Afros*, pugnaturos Cydonia poma secum in aciem tulisse, ut sicubi à telis pharmaco illitis læderentur, præstò essent efficacia remedia. Multi nominis, & usus apud nos est cydonites è Cydoniis cùm melle aut saccharo decoctis, quem dulciarii nostri voce Lusitanicâ *Mermillade*, vulgò vocant: Lusitanis malum cotoneum *Mermillo* appellatur. *Contra toxica valent.*

21. *Ribes*, & *grossula* fructus sunt nobis notissimi cùm de utrisque apud veteres altum sit silentium nisi grossulæ sint fructus κυνάκανθου à *Theophrasto lib.* 4. *cap.* 11. memorati, & frutex quæ ribesia fert, sit ejusdem *Isos. lib.* 3. *cap.* 17. *Hist.* *Ribes & grossula.*

An veteribus innotuerint, ambigitur. hist. facultates, quas *Serapio* ribesiis Arabum attribuit, nostris ad amussim quadrant: sed plantæ decriptio prorsus discrepat: forsan hæ plantæ in Grætia, & *Asia* vix inveniuntur. Certè Siculi non ita pridem *Dn. Rajo* grossulariam pro rarâ, & exoticâ plantâ in horto, multâ curâ, *Messanæ* asservatam ostenderunt.

Utriusque virtutes. Uterque fructus refrigerat, subastringit, bilem efferam mitigat, & sitim restinguit.

De fragis fructibus rubi Idæi & moris. *Fragorum facultates.* *Mororum, &c. Qualitates.* 22. *Fraga* refrigerant, & humectant, bilis æstum sedant, & sunt antinephritica: at facilè putrescunt. Idem de moris, & fructu rubi Idæi dicatur, nisi mora συναμμένως plane matura alvum nonnihil solvunt. *Chamæmora* sunt stomacho grata, & utilia; quibus ad satietatem comestis scorbutici in *Norwegiâ* penè deplorati feliciter sanantur. *Catius* apud *Horatium* mora ante solis ortum legenda his versibus innuit.

Ille salubres
Æstates peraget; qui nigris prandia moris
Finiet; ante gravem, quæ legerit arbore, solem.

Certè de ordine sumendi erravit: malè

malè enim (docente *Galeno*) talia prandium claudunt.

23. *Vaccinia, fructus Vitis Idaæ*, apud nos copiosè nascuntur, & comesta refrigerant, & astringunt, ardori ventriculi auxiliantur: nauseam sedant. *Palustria* uliginosis tantum locis provenientia, ab istis montanis specie quidem differunt, at facultatibus consentiunt. Porrò *Dodonæus* tradit: vaccinia palustria morbis pestilentibus resistere: certè utraque bilis ferocientis impetum compescunt.

De Vacciniis montanis, & Palustribus.

Vacciniorũ sylvestrium Vires.

Palustriũ usus.

24. *Mespilus major Theophrasto, & Plinio Setanica* naturâ melior, aut insitione proficiens, poma, quàm vulgare genus longè majora profert, quæ aliquando albescunt. *Mespila Aronia, sive Neapolitana* reliquis sunt mitiora omnia eorum genera asservatione emollita commodè eduntur; at vehementer astringunt: itaque diarrhœæ, & Dysenteriæ nonnunquam medentur.

Mespilorũ species.

Virtutes.

25. *Sorborum* duæ, aut plures sunt species; quarum præstantior poma fert juglandium paria. Quorum nonnullis, inquit *Plinius*, mali est rotunditas, aliis pyri turbinatio, aliis ovata species. Fructus sorbi sylvestris minor est.

De sorbis.

Sorborum species.

est, & quoddam ejus genus torminale dicitur.

Fructus Ariæ Theophrasti. Usus eorũ.

Aria Theophrasti, (*Nostris the White beam*) fructus sorba specie, sed pyrastra sapore, & aliis qualitatibus referre videtur: horum poma in suâ arbore mitescunt, omnia mespilorum vim astrictivam habent.

Unedo ubi nascitur.

26. *Arbutus* in orientalibus plagis frequenter invenitur, vix in Britanniâ, sed in Hiberniæ provinciis occidentalibus sponte nascitur, fructus ejus *unedo*, dicitur, pomum inhonorum, cui nomen argumento sit unum tantum edendum. Specie fragrum refert; magnitudine longè superat. Austerus est, & plurimum astringit. *Galenus* capiti, & stomacho nocere tradit: tamen rusticorum famelicis gulis sæpe placet.

Unde nom.

Vitia ejus & usus.

Fructus Oxyacanthæ officin. Berberes. Earum usus.

27. In sepibus, & culinis nostris noti sunt *Oxyacanthæ fructus*, vulgò *Berberes*, qui refrigerant, astringunt, atque incidunt, ventris quoque tineas necant; cœliacis, dysentericis, & eis qui cibum rejiciunt, auxiliantur: illis item, quibus bilis ab hepate in ventriculum regurgitat in sanguinis excreatione, nimioque mensium profluvio prosunt.

28. Cy-

28. *Cynosbatus* à cane nomen habet; hominì non inutilis: fructus enim, ossiculis hirtis priùs exemptis, coctione emollitur & pulpa indè facta cum saccharo, aut melle condita in mensis secundis non inepè ponitur: refrigerat, siccat, & potentiùs, quàm rubi fructus, astringit. *Gal. lib. 2. de al. fac. cap. 14.* Hæmoptoicis, & calculosis prodesse putatur. Diarrhœis, & dysenteriis medetur. *Dioscorid.* *Fructus Cynosbati. Ejus usus.*

CAP. IV.

NUCES ET GLANDES.

I.

NUces usitata puerorum pægnia à re cibariâ non excluduntur. Ex *Amygdalis enim dulcibus* tragemata fiunt elegantissima, & exprimitur succus Lacteus tabidis, hecticis, pleuriticis & nephriticis utilis. Optimæ sunt, quæ recentissimæ. Temperatè calidæ sunt, & humidæ; alimentum optimi succi, & copiosum præbent: humorum acrimoniam tollunt. *Amygdalæ dulces. Earum usus & Virtutes.*

Amygdalæ amaræ medicinæ potissimùm inserviunt. Calidæ sunt, & siccæ; *Amararū fac.*

ſiccæ; aperiunt, tenuant, incidunt: ante compotandum ſumptæ ebrietatem protelant: urinam movent.

Strobilorū fac. 2. *Strobili, ſeu nuces pineæ* recentes, ſunt moderatè calidæ & humidæ: ſuccum laudabilem faciunt, lac & ſemen augent: tabidis & phthiſicis proſunt. Vetuſtis gratia perit, nam fœdè rauceſcunt oleoſæ factæ.

Piſtacia. 3. *Piſtacia* calfaciunt, & humectant; ſtomacho & guſtui arrident, nauſeam ſedant, & bonum alimentum exhibent; emaciatis igitur hecticis & tabidis, conferunt: nephriticis etiam proſunt. *Quibus proſunt.*

Nux veſicaria. 4. *Nucis veſicariæ, ſive ſtaphylodendri* fructus in quibusdam *Angliæ* & *Germaniæ* locis naſcitur. Germanis ſuum Piſtacium dicitur. Cujus ſpecies à *Scaligero* habetur: credo ob formæ ſimilitudinem, ſed utcunque formâ conveniant, aliis qualitatibus δὶς διὰ πασῶν diſcrepant. Piſtacia enim ſtomacho grata & utiliſſima ſunt: nuces verò veſicariæ eundem graviter turbant. Eduntur tamen à ruſticis, quorum ilia exurdata quidvis ferunt. *Non piſtacii ſpecies.*

Juglandes. 5. *Juglandes* etſi regiæ nuces, & Διὸς βάλανοι audiant, nihil tamen continent: quod eas magnificè commendet,

det. Sunt enim decoctu difficiles, capitis dolorem, tussimque cient, adeò ut nux à nocendo sit veriloquium. At cum rutâ, ficubus, & modico salis *Mithridati, Ponti regi,* insigni Alexipharmaco erant: cujus ope ab omnibus veneni insidiis diu immunis perstitisse perhibetur. Veteres harum nucum pinguescunr; recentes sunt ori gratæ. Virides integræ saccharo ritè conditæ maturarum vitia corrigunt: stomachum enim corroborant, & digestioni conferunt.

Facultates.

6. *Avellanæ nuces, Macrobio Prænestinæ, Plinio Ponticæ* si veteres, puerili Lusui, quàm esui magis accommodatæ sunt: recentes autem gustui placent. Juglandibus magis frigidæ sunt, humidæ & flatulentæ.

Avellanarum nomina.

Concoctioni non facilè cedunt: ventriculum gravant, parcè alunt, at copiosiùs quam juglandes. *Dioscorides* scribit stomacho adversari. *Plinius* verò, Capitis dolorem facere, inflationem stomachi, & corporis pinguedini conferre, id est, *ἰσχυαντικὴν* vim habere.

Qualitates.

7. *Castanea à Castano Magnesiæ* oppido, *Sardiana à Sardibus* dicuntur, notæ nuces sive glandes mavis dici: appellantur etiam *κάρυα Εὐβοϊκὰ* *nu-*

Castanearum.

nuces Euboicæ. Castaneas etiam *Theophrastus, & Dioscorides* Διὸς βαλάνες *Jovis glandes* nominarunt. Et omnium glandium optimas pronunciat *Galenus lib.2. de Aliment. fac.*

Qualitates

Siccæ sunt, & aliquantulum calidæ, flatulentæ, ægrè concoquuntur, crassum succum faciunt, at multum nutriunt.

Antiqui homines glandibus victitarunt, & *Plinii* ætate mensis secundis glandes per Hispaniam inferebantur, sed verisimile est, istas glandes castaneas fuisse.

Glandes Fageæ.

8. *Glans fagina* omnium dulcissima *Plinio*. Et hic antiquorum cibus erat: unde nomina fagus, & φηγὸς παρὰ τὸ φάγειν ab edendo. Calidæ sunt, & humidæ, jam potius porcorum sagina, quam hominum cibus: at comestæ lithiasi prodesse putantur.

CAP.

CAP. V.

DE FRUCTIBUS CUCUMERINIS.

DE MELONE ET ALIIS QUIBUSDAM.

I.

GRandes istos fructus *Melonas*, *pepones*, *angurias*, & *Citrullos*; qui è semine plantæ annuæ ad tantam molem, brevi spatio augentur, crudo, aqueoque succo ferè constare necesse est: è quibus Melo quem nonnulli *Galeni peponem* fuisse volunt, etsi jucundè sapiat, & aromaticum quid oleat, tamen facilè in ventriculo, nisi citò descendat, corrumpitur. Ab historicis memoriæ traditur plurimos magnates ab imprudenti eorum esu interiisse. Ventriculo enim putrescentes virulentam naturam induunt. Unde choleram, colicam, aliosque morbos periculosos excitant, quare primis tantùm mensis tutò estur

Fructus cucumerini.

Melonum natura.

Sunt periculosi.

& cum pane, sin à melone comesto metus sit alicujus incommodi; haustus vini generosi, quod malitiam inchoatam retundat, satis amplus, optimum remedium est.

Peponis qualitates. 2. *Pepones*, quos nos habemus ingentes, pravi sunt succi, minimique: à rusticis tamen fere & pauperibus cocti cum malis sylvestribus, & cepis, ut aliquod sapiant, eduntur: urinam comesti cient.

Cucumeris sativi facultates. 3. *Cucumeres sativi, anguria* sunt aliquanto melioris, sed non admodum laudabilis succi: refrigerant, & humectant, sed cæteris affinibus minùs. Immaturi in acetariis sale, pipere, alioque conditi commodissimè sumuntur: & ita parati valido, & ferventi ventriculo meliùs conveniunt: at illis, qui infirmo sunt stomacho, ab eis utcunque paratis, abstinendum est. *Quibus prodest.* Hic fructus, quod nitrosus, & vi smecticâ sit præditus, lichene seu impetigine laborantibus comestus prodest.

Citrulli ubi nascuntur. 4. *Citrullis*, à citreo colore sic dictis, nostri cœli, solive vix patientibus, Græcia, & Italia abundant. Unde ad nos aliquando feruntur & hos nonnulli *Dioscoridis, & Galeni, pepones* fuisse contendunt. Certè ad pepones nostros formâ proximè accedunt, nonnun-

nunquam mole superant. Intus materiam continent, perquam humidam, ferè dulcem, sed interdum subacidam. Variæ sunt eorum species; sed omnibus vis refrigeratrix, & humectans. Lacè semine expressum febrientibus, & cuivis calidæ intemperiei insigni remedio est.

Varia eorum species. *Temperies.* *Usus.*

Ægyptus hujusmodi fructus habet Europæis longè grandiores; imo tantos; ut testatur ita *Bellonius*, quatuor, ut sex justo oneri essent camelo, qui laticem continent potu jucundissimum, quem aquâ rosacea & sacchaio temperantes hospitibus, ut rem gratissimam exhibent, quos grato refrigerio & salubri delectat.

Citrullorũ Ægyptiorum moles. *Usus.*

5. *Cucurbita* cœli temperie, quam nostra, mitiori delectantur: itaque, quæ locis frigidiusculis nascuntur, specie, quàm sapore magis placent. *Plinius* duplicem earum speciem, *Camerariam* & *plebeiam* exhibet; alii plures. Quæ omnes idoneam cœli cocturam nactæ cibi sunt expetendi. Facultates fructuum affinium omnino æmulantur, refrigerant & humectant ordine secundo.

Cucurbita. *Earum species.* *Earum facultates.*

6. Ad melonum classem redigi potest *Agnus Scythicus*, insigne Tartarorum Zoophyton Caspii Accolis dictum

De Agno Scythico Zoophyto. *Agnus Scythicus.*

Borometz. Est enim non aliud, quàm hirsutum peponis genus, Tartariæ peculiare. Nugæ sunt, quæ de ejus sanguine, esu graminis, & sensu prædicantur: materiam perhibetur tenerrimam & esculentam continere, ideo forsan lupis gratam, ut narratur.

Poma amoris.

7. Plantæ, non magis quàm cucumer, durabilis, sunt *poma cucumerina aurea,* nonnullis *poma amoris*; quæ aliquantò minùs quam mandragoræ refrigerant. Et hæc cum cucumerum condimento cocta eduntur, sed corpori alimentum exiguum comesta præbent.

Usus.

Mala insana.

8. Nec *mali insani* epitheton luxuriosas aut famelicas gulas ab ejus esu deterret. *Bellonius* testatur hunc fructum in Ægypto sponte, & triplò majorem, quàm in Galliâ provenire. Existimat etiam esse *Theophrasti malinathlam,* sed errat. Herba enim cum *Theophrasti* descriptione non convenit. Hæc poma cum pipere, oleoque quibusdam placent, præstat autem parcè aut non omnino sumere. Sunt enim pessimi succi & minimi alimenti. Sed, proh gulæ vanitatem! à *Mandragora,* & *Stramonea* fructibus malefici non abstinetur: quorum hujus semen nux *Methel* Arabum, esse *Matthiol*

Eorum facultas.

Mandragora & stramonea.

videtur: cui ſententiæ *Serapionis* deſcriptio non refragatur. Alter odore ſolo nocet quod in ſe ipſo expertus eſt *Levinus Lemnius* in *explicat. herb. cap. 4.*

Et malum inſanum, & poma Amoris fructibus ſolani pomiferi à Botanicis annumerantur.

8. *Cinara, ſeu ſcolymus*, cardui hortenſis fructus, linguis vulgaribus penè cunctis *Articoca*, aut nomine inde deducto dicitur, ab ἀϛυτικὰ, quo nomine *Trallianus* iſtos fructus denotat. *Galeno* Κύναρα. *lib. 2. de aliment. fac. cap.* 51. nominatur. *Cinara.*

Pars alba, quæ pappo ſubjacet, cruda cum ſale, & pipere comeſta flatulenta, & difficilis concoctionis eſt. Diureſin verò ciet & venerem ſtimulat. Niſi iſti effectus piperi, quicum eſtur, potius tribuantur. Jure decocta, aut paſtâ incluſa & furno emollita melius ſapit, faciliùs digeritur & venerem ſimiliter irritat. *Qualis cibus.*

10. Audax omnia experiri humana gula *fungos* ferè inſipidos, & alieno tantum ſapore placere doctos inter delicias inſanas habet: quos tamen multi palatis non indoctis rejiciunt. Eoſque gentes, quæ Teutoniſſant, ſuis idio- *Fungi.*

matis, *Bufonum sedilia* aut *Lemurum panes* nominant?

Nero. *Nero* quidem, ut refert *Dion*, fungos βρῶμα θεῶν fuisse dixit, quòd eorum usu *Claudius* in divos relatus sit; cui ipse nefariè successit, terris gravius, quàm quod *Claudius* ederat, venenum.

βρῶμα θεῶν.

Periculosi. Hoc cibi genus tota convivia, & familias interemit. Unde *Plinius* exclamat. Quæ tanta cibi ancipitis voluptas, ut Epulones fungos, cum periculo, avidè vorent, & raptim condimento mersatos penè fumantes demittant.

Boleti & amanitæ. *Boletos*, & *amanitas* eorum optimos esse salgamarii statuunt; sed nullis temerè fidendum.

Usus & Vitia. Fungi autem rite collecti & conditi gulæ blandiuntur, sed largiùs assumpti, utcunque tractati, sanitati obsunt. Ægrè enim concoquuntur, & interdum strangulant, aut choleram excitant.

Malitiæ fungorum remedia. Pyrastra unà cocta eorum malitiam emendare dicuntur. Vinumque generosum eisdem comestis præsenti remedio esse fertur.

Quidam sunt olfactu venenati. Nonnullis mel hujus voluptuarii veneni proprium antidotum habetur.

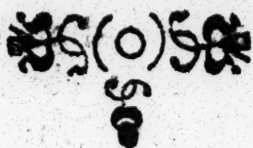
Sed sunt fungi quidam adeò venenati; ut vel olfactu interimant.

11. Terræ tubera in locis ſabuloſis, & ſiccis Italiæ & Galliæ, ubertim naſcuntur, & verno tempore potiſſimum effodiuntur. Calloſa eſt ſubſtantia, ſine radice, aut fibris; ſed in volvâ, ceu ovi luteum includitur, poſt imbres autumnales, & tonitrua uberiùs generantur, terrâ genetrice non extuberante, nec in rimas agente. Idcirco Inſubres ſuum operâ in eis exquirendis utuntur, ſues enim in agros, quibus creſcunt, immiſſi latentia tubera olfactu venantur à quibus inventa ſtatim præripiuntur. *Tubera. Quid ſint.*

Cocta, & cruda edi poſſunt, & ſunt quibuslibet fungis magis innocua. Alimentum præbent craſſum & ſubfrigidum, & reverà perpaucum. *Uſus in cibis.*

At bonum ſuccum eadem *Diphilus apud Athenæum* cenſuit præſtare. *Dotes.*

Alii autem aſſerunt immodicum eorum eſum ventris tormina parere: *Avicenna* paralyſin, aut apoplexiam. *Vitia.*

Cap. VI.

DE OLERE.

I.

Olera. QVod in plantis tenerum eſt, nec guſtui ingratum inter olera numeres. Quæ *Theophraſtus* innuit aliquando arboreſcere; nam *dendrolachanis* meminit. In multis *Americæ* tractibus inveniuntur arbores, quibus in vertice frondium & cymarum glomeramen braſſicæ capitatæ ſpeciem præbet, & ſi coquas ejusdem uſum.

Dendrolachanis.

Braſſica. 2. In cibis oleraceis *caules* utramque faciunt paginam. Sed *braſſica capitata* maxima utilitas, & in criſpâ saporis excellentia, quarum laudibus *Chryſippus* medicus olim volumen dicavit, & Jones per cramben vulgò jurabant: ut Ægyptii ob beneficia cepam vel porrum adoraverunt. Sed braſſica eorum numen non fuit; quòd illic propter amaritudinem non eſtur. Ante potum comeſta ebrietatem protelare dicitur, à potatione ſumpta crapulam diſcutere. *Eraſiſtrati* ſchola eandem ſtomacho & nervis utilem aſſe-

seruit; ideoque tremulis & paralyticis convenire. *Hippocrates* Cœliacis, & dysentericis bis coctam exhibuit: sanguinem excreantibus prodest.

De brassicâ hæc est scholæ Salernitanæ sententia.

Jus caulis solvit, cujus substantia stringit.

3. Persarum juventus *initio imperii* priusquam luxus fatalis emerserat, venationibus bene exercita, *nasturtio* non temere vescebatur. Nam sensus acuit, vigoremque animi, & corporis conciliat. Unde torpentibus, & somnolentis *proverbio* nasturtium edere jubemus. Nostratibus etiam, ineunte vere, multo est in usu: quòd sanguinem emundet, & *scorbuti* specificum sit remedium. Multa ejus sunt genera, & affinia, *aquaticum*, *hortense*, *iberis*, *seu pratense*, *barbarea seu hyemale*, quæ omnia, quod sale volatili abundent, in hoc conveniunt, salinas terrestresque in sanguine particulas nimis fixas confringunt, & labes ejusdem eliminant: itaque scorbuticis penè deploratis nonnunquam subveniunt.

Nasturtii.

Facult.

De urticâ, aliisque quæ sanguin. purificant. 4. *Urtica, aparina, & lupuli salictarii, turiones* & aliæ in *Vere* tenellæ herbæ, ad sanguinis mundificationem, inter cibos non sine ratione & successu vulgò adhibentur.

Lactuca. 5. A lactis soporiferi copiâ *lactuca* nomen adepta videtur: & ab *Augusti* convalescentiâ olim celebritatem; ejus enim usu Antonius Musa illum ægrotantem conservasse dicitur. Varia ejus sunt genera; sed natura omnibus refrigeratrix. Somnum conciliat, bilis æstum compescit, lac & sanguinem auget; copiosum & laudatum suppeditans alimentum: veneri tamen refragatur sæpius & copiosè comesta.

Asparagi. 6. *Asparagos* tenerosque *corrudæ* cauliculos verno tempore, elixos edi notum est; & sunt stomacho utiles, facilè descendunt; & diuresi conferunt, *Ejus facultates.* sed parcè alunt, ut terebinthina, & nux myristica cum maci urinæ fragrantiam violaceam conciliat, ita è contra asparagi comesti lotium fœtidum deturbant.

Cichor. Intubum &c. 7. Varia *intubi* genera, & *cichoreum* cibi sunt oleracei, non minùs utiles, quàm facilè parabiles; quibus accedunt *malvæ & Lapathum.* Imò *Blitum* utut insipidum, *Betaque fatuæ* sunt fabrorum prandia; *Italorum*, qui-

quidem & *Hispanorum*, rariùs *Anglorum*, aut *Belgarum*, qui carnibus & lactariis abundant, eisque potiùs delectantur. Utraque *beta nigra*, & *candida* mali succi est διὰ τὸ ἐν αὐτοῖς νιτρῶδες, inquit *Dioscorides*. Intubus, & cichoreum sanguinem refrigerant, stomacho sunt grata, nonnihil astringunt: Malvæ ventrem durum emolliendo corpori gravi sunt salubres.

8. *Lampsana, Sonchus, & Crithmum* apud multos præsertim tenuioris sortis λαχανεύεται. *Lampsana* stomacho utilis est: sonchorum vis est refrigeratrix: Crithmum crudum, aut pro olere coctum, & muriâ etiam conditum estur. Utcunque sit sumptum, dysuriæ medetur. *Ononis* etiam à nonnullis eodem modo tenera adhuc, necdum spinosa muriâ conditur, & in cibis eundem obtinet effectum, quem habet Crithmum. *Lampsana, Sonchus, Crithmum.*

9. *Hipposelini* (quod Romanorum fuit *olus atrum*) radix cruda, & cocta estur, eis qui stranguria laborant utilis. Italis jam *Seleri dicitur*. *Hipposelinum seu Smyrnum.*

10. *Eleoselinum*, & crudum, & coctum cibo est: radicis ramenta cum oleo, & aceto comesta ventriculi cruditates, & inflationes tollunt & semen *Eleoselinũ paludapiũ* *Eleoselini facultates.*

vino decoctũ à phalangio morsis specificum remedium esse dicitur.

Myrrhidos usus. 11. *Myrrhidos* adhuc teneræ omnes partes res cibaria æquè, atque medica vendicat; nec injuriâ; tota enim planta optimè sapit, aliisque herbis, quibuscum commista est saporis gratiam conciliat: ventriculum calfacit, & flatus discutit: cruda estur, & cocta: sed coctionem, ob partium tenuitatem, non fert: urinam, menses, & veneris appetentiam ciet, cardiaca est pleuriticis, & contusis prodest.

CAP. VII.

DE RADICIBUS ESCULENTIS.

I.

POst cibos oleraceos à foliis, & herbarum scapis desumptos, vescæ radices considerandæ veniunt. *Mnesitheum*, qui omnes radices utcunque coctas, & paratas, affirmârat dyspeptas esse, nec utiles non audiendum censuit *Galenus*.

Rapa, & napi. 2. *Rapa*, vigente Romanorum frugalitate, *M. Curii* senatorium fuit olus;

lus: quod, eâdem inclinatâ, à fossoribus fastiditum est. Cruda jumentorum est pabulum, concoctu difficilis & stomacho humano inutilis: at cocta cibus est hominibus commodissimus. *Rapinam.*

Napi rapis forma, & temperamento sunt similes, quos (referente *Plinio*) in mensam paratos sex coloribus, præter suum, noverat ejus temporibus luxuria pingere. Utraque radix cocta nutrimentum præbet laudabile, & copiosum: phthisicis prodest. Succus earundem expressus asperitatem tracheæ & bronchiorum, bilis etiam acrimoniam lenit: *Avenzon* scribit visum roborare.

3. Radix *Pastinacæ* utriusque, sativæ, *Latifoliæ*, *& tenuifoliæ*, *seu staphylini*, (quam vulgò Italicâ voce carotam dicimus) usitatissimè in cibis ponitur; utraque radix cruda ventriculum nimis inflat; sed percoctæ fiunt suaviores, & probè nutriunt: libidinem nonnihil excitantes: sunt, qui asserunt pastinacæ latifoliæ radices vetustiores torporem & delirium inducere, unde eas, *Madneps*, *i.e. radices insanas* vocant. *Pastinaca utraque,*

4. *Cari* radix cocta pastinaceis utilitate & saporis bonitate antecellit, sto- *Cari rad.*

macho grata est, & coctionem promovet.

Rapunculus. 5. *Rapunculi* radix & cruda, & cocta estur, estque sapore perquam jucundo, appetentiam ciet & nutricibus lactis ubertatem facit.

Raphanus. 6. Tanti in cibis olim æstimata fuit radix *Raphani*, ut in *Apollinis Delphici* templo ex auro dicaretur, beta ex argento, at è plumbo rapum. Scires (inquit *Plinius*) non ibi genitum *Curium* imperatorem. *Raphani virtutes & vitia.* Certè licèt ori grata sit; stomacho ferè non perinde convenit: nam cruda ructus ciet, flatusque gignit, alvo aptior, urinam movet. *Quorundã error.* *Galenus* miratur eos medicos, & idiotas, qui non sine multorum incommodo eas, post cibum, crudas esitandas tradunt. Cocta in tussim veterem, crassamque pectoris pituitam est valde efficax. *Raph. rusticanus.* *Raphanus rusticanus Armoracia* vix cibus; sed cibi condimentum est. Validis ventriculis quibus vice sinapeos intriti usurpantur.

Tragopog. 7. Inter olera vix aliud est delicatius, quàm *lutei Tragopogonis* cocta radix: stomacho tàm grata, quàm utilis phthisicis, & hecticis sæpiùs comesta multùm prodest. Lac auget.

Myr-

Myrrhidos etiam radix eâdem præparatione phthisicis, & crudis conducit.

8. *Siseris* radices inter delicatiores jure numerantur. Sunt etiam salubres, minùs quam pastinaceæ nutriunt, nec sunt perinde flatulentæ: sed venerem potentiùs movent; itaque multis gratiores. Diureticæ sunt & appetentiam cient. *Siser.*

9. *Battatæ* non ita pridem peregrinæ tantùm erant, at nunc nostri soli patientes passim in hortis seruntur, & licèt in *Americâ* Ergastulorum prandia fiat, apud nos scitè coctæ delicatis palatis placent. Siserum vires, usumque æmulantur, & affatim alunt. *Battatæ radices, & Iniami.*

Iniami istarum affines in *Africâ*, & *Americâ* sponte nascuntur, & Battatas mole superant, sapore verò eisdem cedunt, nonnullis quia diu asservantur, in victum nauticum recipiuntur. Guiniensium mensis, non alius gratior cibus, quam hæc radix saccharo, aut suis *Bonanis* condita adhiberi solet. *Iniamum.*

Eis, qui hyeme radices esculentas colligunt, à noxiis cavendum est. Cicuta enim & cicutaria pastinacas, aut sisera mentitæ multis nocuerunt. Quibus nec dissimilis, nec mitior est *Hyoscyami radix*. *Jo. Bauhinus* narrat: se *Montebelgard* vidisse duas familias, *Nota.*

quæ

quæ istiusmodi radices pro pastinacis latifoliis edendo penè extinctæ erant. Sed eas vomitu, theriacâ, & pul. Saxonico sanavit. *Tom.3. lib.27.*

Bolbocastanon. 10. Nucula terrestris, recentioribus Botanicis *Bulbocastanum* ferè dicitur, eam veteribus innotuisse non liquet: etsi sunt, qui *Banium Dioscoridis* esse contendunt: sed descriptiones plantarum comparatæ aliud suadent: duplex earum genus est: majus *Italis*, & *Germanis* familiare, minus *Anglis*, utrumque calfacit, & modicè astringit: *Vires.* comesta, castaneam aliquatenus sapore imitatur, & vescentes haut minùs nutrit. Cruda estur, sæpiùs & suaviùs cocta sanguinis sputo, & mictioni opitulatur, etsi semen diureticum est.

Trasi. 11. In agro *Veronensi*, & *Valentia* Hispaniæ nascitur radix vesca magnitudine fabæ hortensis, Italis *Trasi*, Hispanis *Ciafa* dicta & Siculis, apud quos etiã crescit *Castanatos*, quòd Castaneas sapore imitatur: à Botanicis antiquis, si eis innotuit, videtur inter *Cyperi* radices describi. Hæ nuculæ ob saporis dulcedinem non inhonoræ *Facultates Trasorum.* sunt, sed inter mensæ secundæ delicias locum obtinent. Comestæ pectoris vitiis auxiliantur, & succus lactescens ex eisdem elicitus venerem frigentem la-

sci-

scivire cogit; humorum acrimoniam leniendo urinæ ardori, & dysenteriæ confert. Harum similes sunt *Indicæ Caceræ* à *Fragoso* descriptæ & habet Guiana suum *Bulbocastanum* ab istis formâ diversum; adhuc aliud genus in *Malabarâ* crescens describit *Garcias*, nonnullis *Quibiquilengo* dictum: quod interpretatur idem *Parbū Iniamum*. *Clusius* verò hoc non aliud ab Italorum *Trasis* fuisse arbitratur, & idem cum *Serapionis* radice *Habuculcoul* dictâ, quam comestam semen augere tradit. *Arachidna* cujus *Theophrastus lib. 1.* meminit, non alia atque hæc quibusdam putatur.

Cacera.

De Allio, cepa, & porris.

Allii usus.

12. *Allium* olim Ægyptiorum portentosum fuit numen forsan quòd illic perinde, atque alibi rusticorum fuit theriaca, ejus enim usu à plerisque morbis se immunes arbitrantur: & hodie Hispani quotquot animam allii fætorem, quàm ventriculi cruditatem olere malunt stomachi imbecillitati ejus usu subveniunt. *Galenus lib. 12.* θεραπευτ. Censet eis commodissimum, qui frigidas regiones incolunt. Sed reverâ in calidis, quàm frigidis tractibus frequentior est stomachi debilitas, & ab eâdem laborantibus utrobique satis commodè estur. *Ophioscorodon*, seu

Ophioscorodon.

seu *allium anguimum sylvestre* genus est. Utriusque vis acris est; nimiusq; eorum usus alvum turbat, aciemque oculorum hebetat. Sed cibis assumptum lumbricos extinguit & asthmaticis prodest: urinam & alvum ciet, menses ducit.

Cepæ natura. 13. *Cepæ* calidæ sunt, & acres, earum tamen acrimoniam etiam crudarum, quorundam palata & dura ilia facilè ferunt. *Cepa longa* est acrior quàm *rotunda*; item *flava*, quàm *candida*; sicca, quàm viridis; cruda quàm cocta. Innata earum acrimonia & ipsis, & aliis cibis condimento est: quo appetentiam invitant: nimiâ tamen copiâ ingestæ, etiam coctæ nocent: flatus enim gignunt, capitisque cient dolores.

Porrum. Ejus usus. 14. *Porrum* vix sine incommodo esitatur. Noxium enim succum parit, somnumque facit tumultuosum, visum hebetat, venerem stimulat, at cum ptisanâ coctum pectoris vitia sæpè emendat: mitiora istis sunt *ampeloprassum* & *schœnoprassum*: quod ad cepæ naturam, quàm porri propriùs accedit. Allium & cepa cuti applicata exulcerant: utcunque, intus tutò sumantur.

Ampeloprassum & schœnoprassum.

Radix ari. 15. *Radix Ari*, esculenta dicitur à

Ga-

Galeno aliisque authoribus, sed Syra, vel Ægyptia. Quæ his regionibus nascitur, præ sale piperino, quo maximè abundat, gustari nequit, nisi aceto maceretur. Comesta humores lentos incidit, stomachicis conducit, & excreationem è pectore promovet.

Radix arundinis Indicæ dictæ Bambu.

16. *Arundinis dictæ Bambu* radices apud Indos pipere, sale, & aceto palmeo conditæ *Atchur Mambu* appellantur. Appetentiam cibi cient, ventriculum corroborant.

Rad. Mandyucca.

17. Non licet radicem omittere, quâ magna humani generis pars vice frumenti alitur. Europa miratur, posse magis gentibus vitam sine frumento sustineri. *America* verò posse sine *Mandyucca*. Quæ frutex est pumilus, & nodosus, folio Agni Casti, cujus radicibus confit panis *Cassava* dictus, sed succo, qui venenatus est, priùs expresso.

Ejus species quidam numerant, feruntque unam earum proferre radicem, quæ integra cum suo succo cocta tuto estur; sed rara admodum occurrit.

Hist. nat. Antill.

CAP.

Cap. VIII.

DE FRUCTIBUS QUIBUSDAM PEREGRINIS.

I.

SUnt fructus, qui Europæ cœlum, solumve vix ferant: neque unquam, aut perrarò præ longinquâ navigatione, & teneritudine integri huc queunt perferri quos tamen ex *Christoph. Acostâ, Morcarde, Oviedo, Garcia, Jo. Fragoso, & Baptist. Tetreo* paucis describam.

Anana.

Unde oriunda.

Anana quoad originem Americana fuit: sed inde jampridem in regiones longè dissitas migravit. Inventa est primùm ab Hispanis in provinciâ Sanctæ Crucis & inde in Brasiliam translata. Unde etiam in Indiam & vicina loca propagata multum proficit. Lusitanis & Hispanis dicitur Pina; quia nucem pineam figura quodammodo refert. Eâdem de causa nonnulli veterum carduum sativum, seu scolymum nominarunt strobilum. Hic fructus à quibusdam ejus dulcedinis esse

esse dictus est: ut nihil adhuc excogitarit Pomona, quod ei comparetur.

Magnitudine melonem æquat, sapore malum Armeniacum putares; nisi quod esset delicatior. Comestus calfacit, humectat, & facilè concoquitur; succus expressus vinosus est, & Mustum Rhenanum imitatur. Nauseam quoque potus sedat, & urinam movet. Est etiam antidotus succi mandiuccæ venenati: ab ejus potu gravidis timendum. *Tetreus in hist. Antillar. & Guil. Piso.* *Earum facultates.*

2. *Jaaqua* pomum est arboris prægrandis in Indiæ maritimis nascentis. Figurâ & magnitudine melonis, foris viride, intus flavescens, spinulis instar erinacei sed mollioribus munitum, non è ramis sed more fructus sycomori è caudice erumpit. Maturescens complures nuces castaneis pares, & duriusculo putamine tectas continet. Caro fructus melonem, & aliquando malum Persicum sapore æmulatur: sed haud facilè concoquitur. Nuces igni tostæ jucundius sapiunt & libidinem validè incitant, & eam ob causam ab Indis expetuntur. Alvi profluvium totus fructus sistit. *Jaaca.*

Jaaquæ Sinenses quanta. Hic fructus in Chinâ eò magnitudinis crescit, ut omnes alios facilè superet, nempe tanta sunt singula poma, quanta Bajulus ferre sustineat, & ab incolis appellantur Poloni. *Martinius* & *Michael Boemus*.

Nux Indica dicta. Coco. 3. Crescunt uberrimè in Indiæ maritimis, & quibusdam *Africæ* locis arbores *Theophrasto* cuciophoræ dictæ; quas ille & *Plinius* post eum luculenter descripserunt. Erravit igitur *Jo. Fragosus* qui censuit has arbores antiquis scriptoribus non innotuisse.

Descriptio arboris. Arbor speciem palmæ decoram refert, unde fructus prægrandes instar melonum dependent, quibus cortex extimus in atrum rufescit, intus villosâ materiâ compactus. Cui subest putamen triquetrum, & prædurum, quod nucleum continet, album, sapore jucundum, intus concavum, in quo succus lactescens & perquam dulcis includitur. *Vires.* Medulla excalfacit recessu primo, humectat secundo; & licet succum non malum gignat, tamen ventriculo aliquantum molestiæ exhibet, semen auget, veneremque promovet: pinguedini corporis confert: unde *Indæ* strigosæ eâ saginâ crassitiem optatam acquirunt. Oleum ex istis nucleis expres-

pressum elæomeli Dioscoridis quibusdam putatur, quàm rectè nescio.

4. Est aliud Coci genus Maldiviense dictum cujus virtutes in medicinâ egregias *Indi* prædicant. Grana pauca nuclei in vino aquâve exhibita ratione ægri habitâ vim insigniter cardiacam præbere, & proinde in morbis malignis plurimum dicuntur præstare. Non alibi quàm in litore maris Indici invenitur: itaque fisci regii sunt & magno æstimantur. E ramis arboris Cuciophoræ decisis liquor potulentus magni usûs in istis regionibus elicitur, de quo infra dicetur. *Cocus. Maldiviensis.*

5. *Manga Indorum Persis, & Turcis* appellatur *Amba*. Nascitur in omnibus prope locis Indiæ & vicinarum regionum: arbores, quibus crescit, sunt juglandium pares; quarum singulis poma diversicolora simul pendent. Nam nonnulla rubent, alia flavent, sed pleraque sunt viridia. Horum laudatissima propè Ormusium inveniuntur. *Manga. Arboris descriptio.*

Mangæ recentes plerumque vino maceratæ eduntur. Conditæ saccharo, oleo, aceto, & sale, additis etiam allio, sinapi, & zingiberi viridi in usum, modo olearum Cordubensium, servantur, & earum vicem supplent. *Fructus usus.*

Re-

Facultat. Recentes frigidæ ſunt, & humidæ. Etſi ab *Indis* medicis calidæ habentur. Quod eryſipelata, anthraces & cauſi eas edentibus ſæpe accidunt. Sed iſtos morbos potiùs Cœli intemperiei acceptos referas. Qui enim à mangis abſtinent, ob graviſſimos regionis ardores in iſtiusmodi morbos perinde, atque edentes incidere obſervantur. Mangæ pleræque nuces oſſeas, quibus inſunt nuclei candidi, continent.

Manga ſine oſſibus. Sed invenitur etiam genus earum ἀπύρηνον optimi ſaporis. Eſt etiam earum genus ſylveſtre, quas Luſitani bravas vocant, præſtantiſſimum venenum, & inſanabile. Quid ſi *Perſea Galeni*, quam acceperat in *Perſide* veneni præſentis eſſe: ſed in *Ægypto* translatione mitigatam, ſit manga brava?

Manga bravæ, i. e. ſylveſtres. venenata.

Cajones. 6. *Cajones* ſunt poma viridia aut aurea ſucci plena velut Limones, ſed ſeminum expertia. Naſcuntur arbore malo noſtræ non abſimili, ſingulis pomis vice pediculi nux caſtaneæ ſimilis adhæret: cujus nuclei piſtacia ſapore æquant. In eâdem verò nuce folliculus eſt, quo oleum acerrimum & guſtatu ingratum continetur, at non inutile. Eo enim barbari eryſipelata & guttam roſaceam norunt tollere. Fructus poma & nuces in menſis divitum pro bel-

lariis sunt. Ventriculum debilem corroborant, & nauseam tollunt.

7. Pomum, quod Lusitani dicunt *Jambo*, *Turcæ* & *Persæ* vocant Tuphat, cujus natale solum fuit olim *Malacca*; at nunc in aliis Indiæ tractibus ubique provenit. Et à plerisque expetitur, quòd sapore, odore & medicâ virtute polleat. Duplex est *Jambi* genus, alterum saturato purpurascens osse caret: Rubet pallidè & ossiculum duriusculum continet alterum. Utrumque rosas fragrantes redolent: suntque ejus elegantiæ, ut incautis primo intuitu è cerâ formata & picta videantur. Fructus pyrum majusculum, arbor prunum mediocrem magnitudine æquat, & pomis nunquam vacat; postquam cœperit producere. Flores fructusque saccharo conditi gustui sunt gratissimi; sitim sedant, febrium ardores tuto mitigant. *Jambi.*

8. *Duriones* vix alibi, quam *Malacca* nati inter celeberrimos *Indiæ* fructus recensentur. Nasci dicuntur arbore grandi & excelsâ, mole melonem superant, echinato corpore leguntur & continent aliquot loculos, in quibus singulis insunt nuclei candidissimi, ovi gallinacei magnitudine, terni, quaterni, aut plures, sed quo pauciores eo *Duriones.*

meliores. Qui quinas habent nihili habentur. Ea eſt hujus fructûs dulcedo: ut eo expletos multos : ſed ſatiatos nullos videas ; comedentibus primo tentamine cepam putridam olere videntur ; ſed voluptas, quam eſu præbet, in tantum creſcit, ut tandem ſit inexplebilis. Eſt calidus, humidus. Cum *Betele* ; (ea eſt herba, quam Indi perpetim ferè commanducant) adeo diſſidet ut in eodem loco contineri nequeant. Nam pauca hujus folia cum mille *durionibus* ſimul repoſita omnes brevi ſpacio corrumpent. Et *Indi* neſcio an ab hâc antipathiâ edocti ventriculi à nimio eorum eſu intumeſcentis regioni *Betele* cum ſucceſſu imponunt.

Ficus Indica Plin.

9. Tribus arborum generibus nomen ficus *Indicæ* ab authoribus adaptatur. *Plinius* & *Car. Cluſius* eum ſecutus arborem *Indicam* πολύῤῥιζον à *Theophraſto*, & *Strabone* deſcriptam ita nominarunt. Quæ arbor eſt mi-

Deſcriptio arboris.

ratione digna. Nam primum naſcens aliarum arborum ritu erigitur, ſed poſtea adulta à ramorum extremitatibus flagella quædam demittit, quæ humum nacta radices agunt, & propagine circa parentem latè auctâ pro arbore ſylvam amplam conſtituunt quæ magnam e-

qui-

quitum turmam umbra suâ facilè tegat. Imo alii affirmant; mille homines sub unâ earum posse latere. Frondibus hujus arboris *Plinius* figuram *Amazonicæ* peltæ, *Theophrastus* magnitudinem assimilat: sed neutrius sententiam probant, qui viderunt.

Inter frondes latet fructus exiguus, fabæ magnitudinem non excedens, foris intusque rubens κεχεγχμίοι ut ficus plenus, gustu non insuavis sed ficui *Europeæ* multo inferior. *Fructus.*

10. Fructus alius priori diversus à Lusitanis in *Indiâ* figo i.e. ficus dicitur: qui tamen apud alias gentes diversa sortitur nomina, quorum nullum ficum significat. Arabibus scriptoribus *Moris*, vel *musa*, *Brasiliensibus Pacona*, *Guinienssibus Banana*, Indorum multis *Quello*, sed Malvarensibus *Palan* dicitur unde nonnulli putant, arborem, quæ fructum hunc producit, esse *Palam Plinii* cujus pomo ait sapientiores Indorum vixisse. Quasi vox Latina à *Malavaricâ* profluxisset. *Musa vel moris Arabum.* *Nomina diversa.*

Arbor, (si arborem dicas, quæ ligno caret) humilem scapum habet glomeramine frondium refertum, quæ in scapi summitate erumpunt, & unà cum frondibus flos colore ferrugineo, magni- *Descriptio arboris.* *Fructûs.*

gnitudine ovi struthiocameli è cujus caule ducenta aut ampliùs poma magnitudine cucumerum racematim more uvæ cohærentia enascuntur.

Hæc planta non modò in *Indiâ* & *Americâ* sed in *Arabiâ*, *Ægypto*, & *Syriâ* prope Hierosolyma invenitur: quod Fratri *Brocardo* ansam dedit credendi; fructum ejus *poma Paradisi fuisse*; quibus parentes protoplasti decepti erant.

Planta una semel tantùm parit, & unicum racemum, sed succisa, mensis spacio renata, novum fructum profert, nec toto anno idem facere recusat.

Fructus usus. Fructus crudus rariùs estur: sed siccatus totâ *Indiâ* divenditur: tostus ampliorem saporis gratiam obtinet. *Avicenna lib. 2. tract. 2. cap. 495.* de proprietatibus *Musæ* scribens asserit: quod velociter nutriat, sed parcè edendus, nam copia ejus stomachum offendit. Cui *Rhasis lib. 3. cap. 20.* subscribit. *Serapio* verò ait *cap. 28.* Musam ventriculi, & pulmonum ardoribus mederi: sed nimiâ quantitate assumptam eosdem lædere; renibus prodest, urinam movet, & libidinem stimulat. Indi medici eum febrientibus exhibere feruntur.

II. Ali

11. Alia superest ficus dicta *Indica*, at ex *Americâ* allata, & planè mirabilis. Unicum enim folium terræ insitum protinus radices agit, & è se sursum folia producit, quæ & alia eo ordine ita pariunt, ut tota arbuscula è foliis tantùm sit composita, non sine naturæ miraculo. Folia perquam crassa sunt & aliquantum spinosa. Hæc planta veteribus fuit planè incognita: nisi admittas fuisse *Plinii Opuntiam*. Qui scribit: Herbam circa *Opuntem* nasci etiam homini dulcem, mirumque è folio ejus radicem fieri & sic plantam nasci. Certè ratio inserendi convenit: sed scrupulus manet, unde in *Europam* veniret, & quò evanesceret, non nisi ex *Americâ* postliminio reditura, fructum profert nostris ficubus crassiorem, sed cætera similem.

Ficus Americana. Mirabilis.

12. Scriptores de rebus Sinensibus duarum arborum meminerunt, à ficu nostra diversarum: quarum tamen fructus figura & sapore ad nostras ficus proximè accedunt.

Ficus Sinenses.

13. *Sycomora* sunt fructus arboris in *Rhodo, Caria* & *Ægypto* circa Nili aggeres nascentis: de qua ambigitur utrum ad mori, an ficus figuram propiùs accedat. Nomen ab utrisque sortita est. Fructus est ficui similis, ni-

Sycomora.

si quòd granulis caret, & non tam à ramis, quàm ab arboris caudice erumpit; prædulcis est, & comestus alvum movet. Ventriculo obest, & maligne alit.

Jangoma & alii fructus vilioris nota.

14. *Jangoma* sunt exilia poma arboris spinosæ, dicas sorba *Indica*; sorba enim specie & usu imitantur: validè adstringunt. Alvi & alia quævis profluvia sistunt. Copiosè apud *Indos* proveniunt & vili veneunt.

Brindones.

15. In regione *Indicâ* Lusitaniæ parente nascuntur *Brindones* extrinsecus pallidè intrinsecus saturatò rubentes. Paucis hic fructus arridet, sed pluribus displicet: itaque parvi sunt pretii.

Carambola.

16. Pluris æstimantur Carambolæ prope Goam crescentes Lusitanis & Malavarensibus ita dictæ, sed *Malaiis* bolambæ, aliis *Camariza* nominantur. Sunt poma flaventia mole ovo *gallinaceo* paria, è quibus conserva in cibis & medicinâ gratissima & utilis conficitur: febrium enim ardores restinguit, & sitim sedat.

Jambolina.

17. Arbores quæ jambolina ferunt sylvestres sunt. Cortice lentiscum, specie Myrtum (nisi quod frondes sunt arbuti frondibus similiores) imitantur, fructus olearum *Cordubensium* imagi-

nem

nem repræsentat. Comestus gulam nimiâ austeritate stringit: at cibi appetentiam excitat. Conditur igitur, & cum oryzâ coquitur, ut cibis saporem gratum conciliet, quem ipse solus non habet.

18. *Papajum* fructus est meloni simillimus, olim tanti habitus; ut à *Philippinis* usque in *Indiam* accerseretur. Sed jam sive quod degeneravit, sive quod ad copiam sordet, vilissimus est & passim negligitur: ferunt tamen hunc fructum Sinensibus dictum *Famiacon* etiamnum magno æstimari; dicitur refrigerare, humectare & libidinem restinguere. Unde forsan *Indis* vilescit, quibus stimulus veneris, quàm remota fere optabilior est. *Papaja.*

19. Descriptum fuit à nonnullis fructiferum *Nymphaa* genus in *Javâ* & *India* paludibus nascentis; quæ singulis capitis loculamentis fructum fabæ hortensis parem continet. Hæc planta non alia est, quàm veterum *Colocasia*; cujus fructus faba *Ægyptia Dioscoridi* dicitur, & in calyce, *Ciboтio* propriè dicto crescit. Hæc planta in *Ægyto* olim copiosè sed non sponte provenerat: semina verò lino inclusa in flumen, lacumve mittebant, eâ tantum ratione frugem expectantes, planta *Fructus colocasia.*

in multis *Asiæ* regionibus olim crevit, & in *Italiâ* ob florum elegantiam, sed sine fructus maturitate erat celebris. *India* sola ei natale solum videtur fuisse. Ubi nunc sponte nascitur, fructus in cibo est stomacho utilis & astringendi facultatem obtinere creditur.

Fructûs Vires.

Cacaou è cujus fructu Chacolatta.

20. Fructuum in insulis *Caribaiis* celebrium descriptiones ex *Histor. nat. Antill.* potissimum deprompsimus. Arborum in *Americâ* crescentium *Cacaou* jure regina audiat, cum præter cibum & potûs insignis materiam numos etiam ferat: nucleis enim, quibus infercitur fructus, amygdalorum similibus, merces emunt indigenæ, & quoties libet aliquid pauperibus erogare aliquot eorundem conferunt.

Arboris descripti.

Arbor est magnitudine cerasi, foliis Castaneæ, nisi quod sint ampliora; fructus est instar melonis, & in eo sicut in siliqua continentur multi nuclei, ferè 32. saporis subamari, qui valdè nutriunt, ventriculo frigido prosunt, & veneris monent frigidos: ex his fit potus dictus *Chacolata*, admistis quibusdam aromatis, sacchara. Nihilominus mihi videtur, quo simplicior eo melior.

Fructûs utilitas.

Acojou Arbor.

21. *Acajou Arbor* est parva folio ampliore, quàm nucis, sed eâ ferè formâ.

mâ. Fructum producit ovi gallinacei magnitudine pyri formâ, colore flavo & rubro qui maturus succum præbet perquam jucundum. Fini hujus fructûs adnascitur nux, cujus nuclei amygdalis similes, sed meliores à jejunis comesti ventriculum corroborant. *Fructus descriptio & usus.*

Qui hâc arbore abundant, vinum gratum & spleneticis utile inde conficiunt.

22. *Mommina* sunt pruna flava rubris notis interpuncta succi plena, boni odoris. Continent autem nucleum veneatum, ut aliqui ferunt. Abor quâ crescunt folia habet fraxini, & molem quercûs *Europa*. E succo hujus fructus fit oüicou potus, qui non secus atque optimum vinum inebriat. Et è gemmis arboris fiunt acetaria. *Poma dict. mombina.*

23. Arbor, quæ hunc fructum profert, foliis & magnitudine laurum refert. Fructus est magnitudine melonis, & sub viridi cortice materiam candidissimam continet, quæ sapore malum Persicum imitatur, & ori ingesta in aquam statim resolvitur. *Carasol.*

24. Hic fructus à decidio florum festinanter unâ nocte maturescit: & statim legendus est nam postridiè quàm maturuit, decidit: aliquanto minor est ovo anserino colore foris laureo, in- *Goüjages. Fructus natura.*

tus roseo (inveniuntur autem quibus caro est candida, & tales aliis sapore præstant) immaturus astringit, maturus alvum leniter laxat.

Cachyma pomum in Antillis.

25. In quibusdam *Caribais* Insulis *Cachima* dicitur pomum parte soli obversâ rubrum, cætera leucophæum, intus substantiâ candidâ & adeò dulci repletum; ut mensis impositam inscius florem lactis cum saccharo admisto jurares. Fructus est calidus, & siccus; urinam & sudores ciet; dicitur tamen valdè nutrire, sin nimiâ copiâ ingeratur, guttam rosaceam & psoram inducere.

Ejus descriptio temperies & usus.

Fructus Coryli Guadalupana.

26. Nascitur in insulâ *Guadalupâ* arbor, quæ quia modo coryli plurimos à radice stolones emittit, ab incolis Gallis *Condier*. i.e. *Corylus* satis abusivè dicitur. Nam folia gerit lauri, fructus autem rubros & nigros grossularum instar, & earum ferè sapore.

Coubarila

27. In eâdem insulâ crescit arbor excelsa, quam nominant *Coubaril*: cujus fructus est oblongus tres aut quatuor pollices latus, unum spissus, cortice ligneo obductus. Qui farinâ quadam fibrosâ repletus in magnâ insularium penuriâ panem præstitit.

Ejus usus.

Geniba.

28. Genibæ poma ova gallinacea æquanr, boni odoris sunt; subacida: sed

ſed quia edentium ora contumaci nigritiâ deturpant, raró comeduntur.

29. In *Antillis* etiam ad fluviorum ripas paſſim creſcunt Arbuſculæ tortæ, nodoſæ, folio rotundo, amplo, quàm carta firmiori, primùm viridi, poſtea rufeſcente. Earum fructus ſunt roſeæ uvæ, paucæ carnis ob oſſa magna quæ mediis acinis inſunt ſaporem prunorum habent. *Guiabarana fructus.*

30. Poma ſunt pugillaria, colore aurantii, quibus caro eſt digito uno vix craſſior. Intus cava ſunt, & in eâ cavitate continentur grana piperi ſimilia, & ejusdem ferè ſaporis. *Mamoira ſeu papaja Americana.*

31. *Maugabiæ* fructus in *Braſilia* notus tantâ ſuavitate gulæ lenocinatur, tantâ ſaporis præſtantiâ: ut haud ſciam an venuſtiorem & gratiorem *America* producat.

Luſitani hunc fructum condiunt & nullis ſic epulis cedunt. Facilis eſt digeſtionis; ardores viſcerum domat, & febricitantibus auxiliatur, *Guil. Piſo.*

Qui plura vult de fructibus *Braſilianis* hunc *Piſonem* & *Georgium Margravium* conſulat.

32. Barbaris pauco contentis plurima indulſit natura, quæ in *Europâ* operosâ arte tantum acquiruntur. Nam præter fructuum varietatem apud eos *Arbores ſcenophoræ.*

 omni-

omnimoda fere vaſa ſponte creſcunt, quæ in *Europâ* cœlum, & tornus formant. Talia cujuſvis magnitudinis inter pyrum & maximum peponem, & diverſiſſimæ figuræ profert arbor pomi ſimilis foliis oblongis, quæ paſſim in *Caribais* naſcitur. Hujuſmodi vaſa *Calabacas*. i. e. cucurbitas voce Hiſpanicâ dicta Indigenæ variis coloribus pingunt. Abunde etiam ſupellectilis præbet arbor cuciophora: ſed alia quædam ferè omnia; modò vera ſint, quæ de arbore *Mexicanâ* appellatâ *Metle* prædicantur.

Manchinella. *Quam periculoſa.*

33. De manconellis hic in calce memini, non quaſi de cibis; ſed ut incautos moneam ne veneficâ pulcritudine allecti miſerè pereant. Manconella eſt pypri ſimilis, ſed cortice denſo, quo inciſo abundè ſucci lactei cauſtici, & periculoſi effluit. Hoc pharico barbari ſagittas inficiunt. Paſſim in litoribus Antillarum occurrit: cave ſub eâ dormias, aut imbre urgente maneas: nam guttæ à foliis decidentes venenatæ ſunt. Cibus, qui ejus ligno coquitur, nocet. Poma ejus ſunt pulchra, ſuavis odoris: tamen non aliud eſt præſentius venenum. Imo carnes piſcium & volucrum, qui eis veſcuntur venenatæ ſunt. Remedium hujus deleterii ſumpti eſt

Pomi ejus forma.

quam-

quamprimum vomitu rejicere, & Ananas copiose edere.

Cap. IX.

DE AROMATIS.

I.

AROmatum naturam considerare à re propositâ non est alienum. Sunt & illa aut fructus, aut plantarum partes & cum aliis esculentis, quibus condiendis inserviunt, manduntur.

Piper. Arboris descriptio.

Piper fructus est plantæ in *Indiâ* nascentis *Bryoniæ* ferè similis, arboribus juxta quas seritur adhærescentis. Seritur autem (inquit Garcias) ferme ad palmæ, aut arboris *Fausel* radices. Fructus ipse racematim cohæret, semperque, donec plenam consequatur maturitatem, viret. Racemi adhuc virentes aceto, & sale conditi usui asservantur. In piperis descriptione multum hallucinatus est *Dioscorides* & cum eo *Plinius* & *Galenus*. Censuerunt enim piper longum Plantæ piperificæ quasi siliquam, & piper album ejusdem granum immaturum. Nigrum autem illud, quod tempestivâ maturitate collectum fuit. Cum reverâ plan-

Dioscoridis & aliorum error.

tæ, quæ rotundum proferunt, ab istâ quæ longum producit sint formâ diversissimæ & loco dissitæ.

Pip. nigrũ & album. Nec eadem planta utrumque rotundi genus parit. Licèt adeo exiguum earum sit discrimen ut ante maturitatem non sit cujusvis dignoscere cùm minùs inter se discrepent, quàm vitis quæ rubras, ab eâ quæ albas fert uvas. Ut autoptæ testantur. Maxima horum copia nascitur in *Malabar*, & totâ maritimâ regione quæ à *Comorin* ad *Crananor* pertingit. Porrò in Javâ & prope *Malaccam* aliisque quibusdam *Indiæ* locis, unde in reliquũ orbem divenditur.

Pip. longrum. Piper verò longum à Bengalâ, ubi crescit, affertur. Nascitur etiam in quibusdam *Americanis* insulis. Ut *Baptistæ Tertreo* visum est; hoc piper præcipuè colicis auxiliatur. E rotundis album est melius; utrumque calfacit, siccat & attenuat. Crudo frigidoque ventriculo imprimis necessarium.

Sunt aliæ quarum fructus piperis vicem præstant; & apud quasdam gentes ejusdem nomen usurpant.

Capsicũ. 2. *Capsicon Lusitanis* pimentone fructus est, quo in condiendis vice piperis *Indici* utuntur. 20. ejus species enumerat *Perkinsonus* omnes *Americâ*

ricâ oriundas, nec facultatibus diversas. Nonnulli contendunt Siliquastrum *Plinii* idem atque hoc esse. Calore ferè igneo præditum est, tamen cum farinâ triticeâ subactum, & furno diu coctum piperis usum præbet: at hepati & visceribus nocet.

3. *Hydropiperis* folia, postquam inaruerint, tusa pro pipere à nonnullis in obsoniis admista fuerunt. Est autem *Hydropiper* herba sale piperino abundans & in aquosis passim nascens. Non me præterit quod *Helmontius* negat: hydropiper, si exaruerit, essentiam suam retinere. *Hydropiper.*

4. *Baccæ myrti* antequam piper reperiretur ejus vicem obtinebant, quodam generosi obsonii nomine inde tracto. *Plin. lib. 15. cap. 29.* *Baccæ Myrti & Viticis.*

Semen viticis quibusdam piper Monachorum audivit; quod figuram piperis habet.

5. Non ita pridem à *Jamaicâ* à nostris occupata afferri cœpit fructus quidam aromaticus, qui piper rotundum magnitudine, non gravitate superans *Caryophyllos* & macin olet, & in usu culinari eorum vices supplere videtur. Sponte nascitur in *Montanis* ejus insulæ & ab Hispanis pimete dicitur, & inde nobis pepper. i. e. piper. Sed quia *Piper Jamaicanum seu Mamoxochile.*

quia omnium aromatum sapores refert, nonnullis nostratium appellatur Al spice. i. e. *Panaroma*. Aliis *Americanâ* voce dicitur *Mamaxochile*.

Cubeba. 6. *Cubebæ* in *Javâ* nascuntur piperi similes, dicuntur ab insulanis tanti æstimari, ut non nisi decoctas, ne alibi satæ enascantur, exportari sinant. Multis videtur piperis species; aliis, (quod minime verisimile) fructus viticis, aliis *Rusci*: *Cæsalpino Amomi* legitimi semen, & sunt quibus *Galeni* carpesium putantur: quibus *Mathiolus* refragatur, & negat nostras esse *Arabum* cubebas, aut *Galeni* carpesium. *Cubebæ Javenses* calfaciunt, siccant, & ventriculum pituita languentem aut flatu roborant, frigidis uteri affectibus auxiliantur, crassos pectoris humores attenuant, venerem cient. Vice carpobalsami in formulis medicorum substituuntur.

Zingiber. 7. *Zingiber* est radix plantæ in *Troglodyticâ* olim, jam copiosè in *Antillis* Insulis provenientis, cujus in cibis condiendis frequens est usus. Excalfactoriam vim habet, stomacho est utilis, & alvum leniter emollit: eligendum est integrum & album. Mercatores sæpe bolo quâdam rubrâ oblinunt, ut â carie muniant, eamve tegant.

8. *Nux*

8. *Nux moscata* fructus est arboris persicæ non absimilis quæ vix alibi quàm in Moluccis, aut *Bandis* insulis nasci potest. Fructus macis in volucro & duriusculo putamine legitur. Recens, gravis, & succi oleosi plena eligenda est. Macis probatissima est flavo calore, subacri sapore, & odore grato. Nulli scriptorum de materia medicâ ante *Arabum* tempora innotuit hæc *nux myristica*, nisi sit *Galeni* chrysobalanus, cujus meminit *lib. 3. medicament. sec. loc.* Nux moscata, calfacit, siccat & subadstringit: halitum fœtentem emendat, coctionem juvat, urinam ciet. Cephalica, stomachica, & uterina est. Macis facultatibus cum suâ nuce congruit, sed cum partium sit tenuiorum penetrantior est, & efficacius operatur. *Nux myristica & macis.*

6. *Caryophylli* sunt fructus, aut potiùs flores aromatici ad nos ex *Indiâ* advecti, *Arabibus* dicti calafur. *Caryophylli.*

Arbor, quâ nascuntur, in *Ceilan* aliisque locis à mari non procul dissitis crescit: sed *Garcias* affirmat, illam non alibi, quàm in *Moluccis* insulis esse fructiferam. Duplices sunt *Caryophylli*, minores, qui à Cultoribus usitato colligendi tempore arundine decutiuntur & majores, qui *anthophylli* no-

nominantur. Hi in arbore diutiùs hærentes crassescunt, nec à cæteris aliter quàm maturitate & mole differunt uterque igitur calfaciunt, siccant, cardiaci sunt, ventriculi cruditati & vertigini auxiliantur.

Cinnamomum. 10. *Cinnamomum* cortex est perquam odoratus arboris in Seilan præcipuè crescentis. Nascitur etiam in *Java* & *Malabar*, sed parciùs & vilioris notæ.

Cinamomum dictum nonnulli existimant, quòd Sinenses homines in *Indiâ* negotiantes istud frequentissimè ad emporia maris *Erythræi* detulere, & exinde lignum Sinense sit dictum. *Darchini* enim idem *Persicè* sonat, quâ voce *Avicenna*, *Rhasis*, aliique *Arabes* Cinamonum denotant. Hæc merx inde *Alexandriam* translata, ut Græcis confluentibus divenderetur, à deferentibus aliâ usis dialecto Cinamomum. i. e. Sinarum lignum odoratum dicebatur.

Cassia lignea cinam. Species. *Cassia* lignea huic virtute cedit, non genere differt (ut quibusdam videtur.)

Cinamomum præstat, quod fragrantissimum est, saporis acris, colore subrubrum.

Calfacit, aperit, discutit, astringit con-

concoctionem adjuvat, menses movet, spiritus fatiscentes exuscitat.

11. Semen est Aromaticum, quòd in *Indiâ* annuatim satum ubertim provenit, unde in alias terras ejus indigas devehitur. Magnus est istius usus apud *Indos* & alias quasdam gentes: nam sine ejus admistione nullas carnes mensis inferunt. *Cardomomum.*

Coctionem adjuvat, in capitis & uteri affectibus conducit, flatus discutit, calfacit & viscera corroborat. *Ejus virtutes.*

Hoc autem non est Græcorum Cardamomum, nam ad *Dioscoridis*, & aliorum descriptionem minimè quadrat. Est reverâ Aviceanæ Sacolaa; quod duplex fuit, *Quebir* & *cequir*. i. e. majus & minus. Et eisdem nominibus etiamnum *Arabum* medicis, & mercatoribus cognita sunt. Cardumeni *Arabum* fuisse Græcorum cardamomum verisimile est: sed quid illud sit, non satis constat. Quibusdam videtur semen cujusdem siliquæ albæ, rotundæ; dictum nonnullis Malegetta ad nos rariùs delatum: officinarum nostrarum cardomona sunt illa *Indica*, *Arabum Sacolaa*.

12. In veterum culinis *Rhûs* obsoniorum, ῥοῦς ἐπὶ ὄψα erat frequentis usus. Qui non aliud erat, quàm fruticis coriarii fructus, quo *Hispani*, aliique po- *Rhûs obsoniorum.*

populi in coriis spissandis hodie utuntur. *Arabicè* & nunc vulgò Sumach dicitur.

Antiquitus in condimentis pro sale & aromatis erat: nec usus ejus apud *Syros* & *Ægyptios* adhuc exolevit. *Rhus* astringit, & refrigerat: inde cibis cœliacorum & dysentericorum commodè potest inspergi.

Vice rhois malicoria, aut mora immatura siccata, & tusa obsoniis miscentur.

Laser aut Asa fœtida.

13. Plurimi in veterum condituris usûs erat *Laser*, hoc est *Silphii* succus ὀπὸς κυρηναϊκὸς, cujus usûs meminit *Apicius*. Qui mos, si Laser idem erat atque Asa fœtida, nondum evanuit. Nam in totâ *Indiâ* (Testante *Fragoso*) solent coqui *Asam* jusculis & oleribus commiscere, aut *Lebetem*, vel cochleare culinarium eâdem confricare, uti nostri patinas allio aut *Schœnoprasso*, quoties saporem acutè odoratum, *Gallice Hault Goust*, id est, altum gustum inducere cibis quærunt. Hoc condimentum stomachum corroborat, flatus discutit, &, quod Indigenæ palmarium ducunt, ad venerem potenter excitat.

CAP.

CAP. X.

DE OLEO, SACCHARO ET MELLE &c.

I.

SUnt quædam ſecundaria è plantis, ſed obſtetricante induſtriâ producta, qualia oleum, ſaccharum & alia: mel etiam apum, & aerium, quorum naturam & in cibis uſum conſideratione dignamur.

Antiquitas fabulata eſt *Atticam* à *Cecrope Minervæ* adjudicatum: quod in contentione, quam cum *Neptuno* de iſtâ terra habuiſſe fingitur, oleam produxerat; quâ nihil mortalibus gratius, & utilius concedi potuit. Viti non cedit. Vinum enim cum virtutibus magna affert incommoda. Unde à *Mahumede* ſuæ ſectæ; *Romanis* legibus *Matronis*; principibus in ſacris literis interdicitur. Cùm oleum, quòd omnibus prodeſt, univerſis conceditur. Nobilis eſt arbuſcula *Arabica*, quia dominum oleorum בעל שמן *baal Schemen* profert: ſed balſami eſt tan- *Oleum.*

tantillum ut paucis sufficiat; cum olei tantus sit proventus; ut omnibus omnium usib9 abunde suppetat. Oleum aut à drupis aut è minùs maturis conficit: hoc minùs calidum astringit, & *Omphacinum* dicitur. Illud verò calidius & penetrantius est.

Ol. omphacinum.

Internè sumptum, præter usus medicinales qui innumeri sunt, in acetariis herbarum fructuumque cruditates corrigit; corrosivæ alicujus materiæ, sicubi in ventriculum sit recepta, acrimoniam mitigat, intestina ab ejus injuriis defendit, alvum subducit.

Externè illitum lassitudines tollit, & à cœli injuriis corpus munit, tam caloris, quàm frigoris. In locis igitur calidis, ubi nudi incolæ incedunt, ne cuticula solis æstuantis vehementiâ corrugetur, oleo aliâve pinguedine cavetur: & in Septentrione ne frigore urantur, eodem remedio prospiciunt: utrisque igitur vestitûs vicem præbet.

In *Belgio* & alibi oleo à raporum semine expresso in cibis quidam utuntur.

Septentrionalis Oceani accolis mare pro agro est: nam è piscibus panem habent, & ex eisdem oleum exprimunt; quod illis perinde convenit, atque

atque optimum olivæ oleum delicatioribus Europæorum palatis.

2. *Saccharum* veteribus notum & quibusdam *sal* & *mel Indicum* dictum, non modò *Arabia* & *India* ut olim, sed *Africa* & *America* multi tractus abunde proferunt. Succus est arundinis cujusdam, qui si è lateribus plantæ incisis extillat saccharum fit purissimum. Sed vulgo conficitur arundines mola pensili aut alio instrumento confractas aquâ coquendo, donec saccharum in fundo cortinæ concrescat. Candidum fit, & purius coctione in lixivio è calce, & aqua pura facto, & despumatione multâ. Ita tractatum in formas coni inversi similes effunditur cacumine perforatas, ut quod fæculentum est defluat; & eo pacto in metas, quas videmus, elegantes formatur. Crystallizatur etiam more aliorum salium & candidum dicitur, quod magis candidum aut rubrum, pro ratione sacchari unde conficitur. *Saccharũ.*

Saccharum calfacit, & absterget, sed tantò minus quanto sit purius. Frequens est ejus in re cibariâ usus, at in re medicâ frequentior, cui usitatissimum asservationis medium; sed quam rectè ambigitur. Itaque sunt qui ob acerrimos spiritus, qui in eo & melle *Sacch. Vires.*

con-

continentur, ommes syrupos & conser-vas rejiciunt. Et *Willisius* noster in sacchari esum, sed enormem scorbuti grassantis causam rejicit, quod liquor ex eâ, aquâ stygiâ non mitior potest e-lici. Ex utroque liquores acerrimos aut igni elici aut aliter fieri concedo, sed suspicor aculeos particulis liquorum corrosivis ab igni addi, aut in eo, aliâ-ve corruptione novam aciem eis trahi; in concreto tales ab inito non fuisse. Si essent, probabile est, quod disseminatæ, aut benignioribus implicitæ malitiam suam nequeant exercere. Porro salia quæ ob cognationem metallorum cor-pora subire & peredere valeant, in ci-bis modicè assumpta innocua sunt, imo salubria.

Sic fructus *Anana* dictus ori & sto-macho gratissimus est & adeo salubris, ut neminem ab ejus esu unquam lædi sit observatum: in ejus tamen carne, si cultellum ferreum semihoræ spatio hæ-rentem relinquas, subtilis cujusdam sa-lis acredine semiesum invenies. *Dio-scorides* saccharum εὐκοίλιον καὶ εὐστό-μαχον pronunciat. Sed modus in ejus usu servandus.

Mellatium seu Melazum. i.e. spuma & faces sacchari.

Hic opportunum est vulgi nostri imperitiam convellere qui Mellati-um impuram sacchari spumam & fæces the-

theriacam nominant, & proinde novi vetulas quasdam Clinicas quæ ex eo cum oleo, aut lacte cervisiato omnium morborum remedia ceu à panaceâ promittunt, & ægrotis in quibusvis febribus obtrudunt, quo cum successu facilè conjicias.

Succus arboris *cuciophora* aliquandiu insolatur & ad Sacchari consistentiam decoctus dicitur *Indis* *Jagra*, & sacchari arundinacei vicem præstat. *Jagra.*

In aliis orientis tractibus melleum ceratiorum succum exprimunt, eoque ad Zingiberis & multorum fructuum condituram utuntur. Alii *Sapa* fructus condiunt. *Sapa & defrutum (inquit Plinius) in mellis adulterium excogitata sunt.* *Succus ceratiorũ.* *Sapa usus.*

3. Sed præ aliis rebus dulcibus *mel* apum primas arrogat. Fit autem è subtilibus plantarum, præcipuè florum effluviis sponte naturæ, aut apum artificio coactis. *Mel.*

Est igitur duplex; unum genus aereum illud δρoσόμελι quod calore solis in aerem elavatum, ibi nocturno frigore condensatur, & mane decidens arborum frondibus & ramis adhærescit: hoc quoties in grana concretum colligitur, *Manna* dicitur. Multis in regio- *Mel aereũ.* *Δροσόμελι.*

gionibus hoc invenitur; at nusquam quam in *Syriâ* laudatius: licet in formulis medicis Calabrum pro optimo præscribatur. Creduntur quibusdam *Arabes Mannæ* usum in medicinam induxisse: at verisimilius est *Romanis* innotuisse & idem esse, ac ros *Syriacus*, cujus *Corn. Celsus* & *Columella* meminerunt.

Manna.

Mel apum.

Alterum ab apibus elaboratum è superiore partim colligitur; cujus partem puriorem illa insecta in officinas suas delatum denuo recoquunt. Partim quoque ab arborum herbarumque floribus, quos apes vere strenuè circumvolitant, elicitur. Bonitas igitur mellis herbarum, unde hauritur, naturam sequitur. Idcirco pretiosissimum circa *Hyblam* & *Hymettum* montes, herbis fragrantissimis refertos, olim celebratum est.

In *Sardinia* præ absinthii & taxi copiâ amarescit. *Heraclea* in Ponto, ut *Dioscorides* scribit, ob rhododendri aliosque noxios flores nascitur *mel mænomenon*, quo homines in insaniam aguntur. Et apud nos vilioris notæ est, quidquid ericetis conficit. *Mel virgineum apyrum* in suo genere est optimum. Quodque nec herbarum neque florum odores refert.

Ca-

Calidum est, sed eo minùs, quo magis albicat; siccum quoque est abstergens: pulmoni magis quam hepati amicum, biliosis est noxium. Sed frigidis naturâ & senibus est imprimis commodum. Unde *Vedius Pollio* ab *Augusto* interrogatus: quo pacto vegetus vigorem animi & corporis ultra centesimum annum custodivisset, respondet: *intus melle, foras oleo*, quod *Democrito* quoque ascribitur.

CAP. XI.

DE SALE.

I.

POst Aromata à plantis desumpta salem condimentum unicum minerale subnectam. Qui ob insignes usus à *Basilio Monacho* Aroma nobilissimum, à *Lucretio Panacea* dictus est; & *Plin. lib. 31. cap. 9.* asserit: *Sole & sale nihil in mundo magis proficuum.* Res est facilè parabilis, & in victu adeò necessaria, ut perpauci sint, qui ejus usu omnino vacent, quin in cibis nonnunquam utantur. Ei aut innato, aut adventitio debetur rerum firmitas, & duratio; ejusque solius beneficio

plerique cibi ſapiunt. Unde data fuit occaſio transferendi vocem: facetias enim, & ſermonis leporem, *Sales*; & ſtupidos, qui his carent, *inſulſos, nec micam ſalis habere* dicimus. Neſcio etiam annon ſal conferat ingenium. Teſtantur enim eorum hiſtoriæ *Lappas*, aliasque gentes, qui ſalem non guſtant, *Bardos* eſſe & prope ſtolidos. Et *Homerus* Ὀδδυσ. 11. imperitiam populi alicujus deſcribens hæc habet.

Idem poeta ſalem divinum vocat.

Οἳ οὐκ ἴσασι θάλασσαν
Ἀνέρες οὐδ' ἅλεσσι μεμιγμένον
εἶδαρ ἔδουσι.

Illi non æquora norunt.
Nec ſale conditis noverunt carnibus uti.

His *Euſtathius* arbitratur: ἄκρον δηλοῦσθαι ἀγροικίαν mores ſummè agreſtes ſignificari. Multiplex eſt ſalis ortus; & variæ ſingulorum ſpecies. Ex quibus *marinus* cæteris uſitatior eſt, & in cibis maximè expetitus: è maris ſalſugine aliquando arte, nonnunquam caſu conficitur.

Sal marinus.

Quomodo fit ſal marinus.

Calore enim æſtivo, ex aquis marinis in brevi palude ſtagnantibus, humo-

morem tenuem hauriente, rigidæ salis particulæ in granula κυβοειδῆ concrescunt: aut aliàs ex istis aquis evaporatione ejusdem humoris igni factâ excoquitur: & consimili ratione sal fontanus ex aqueâ salsugine puteis hausta paratur: qui pro naturâ soli, per quod salinæ derivantur, plurimum variatur.

2. Et nè ullis locis de sale non sit prospectum natura in mediterraneis passim salem nativum factitio non minùs purum in terræ visceribus condidit, unde effoditur in usum. Salem hujusmodi fossilem *Dioscorides* τῶν ἁλῶν ὀρυκτῶν dixit, Officinis quòd penè transluceat, *Gemmeus* dicitur. *Sal fossile.*

Non novum est *Sal* artificiale è cinere elixiviato elicere, & hoc genus ad naturam Salis communis prope accedit. *Sal lixivviale.*

Sali minùs syncero depuratione opus est. Quæ fit potissimùm: si aquâ fontanâ solutum ritè filtretur, & coquatur donec humore exhausto concrescat, aut aliquanto humidi relicto crystallizet. *Salis filtratio.*

Salis cibarii officium est calfacere, exiccare, abstergere. Leniter astringit (in marino latet aliquantum vitrioli) ventriculi cruditatibus, & appetitui dejecto conducit, in colicis etiam do- *Salis vires.*

loribus, & alvi, aut urinæ suppressioni prodesse potest. At immodicus ciborum salitorum usus non vacat culpa; scorbutum enim, & cachexiam sæpè parit. *Arnoldus de Villa nova* sal fossile, quod Elixir minerale nominat, ritè usurpatum ad juventutis prolongationem plurimùm conferre scribit. Sed rationem utendi non docet. Vice coronidos sit versus Salernitanus claudicans:

Omnis mensa malè ponitur absque sale.

Cap. XII.

DE ACETO.

I.

E quibus liquoribus fit acetum.

ACetum notissimum intinctûs genus è vino, aliisve generosis liquoribus conficitur cujusmodi sunt pomaceum, pyraceum & latices ex arborum ramis, vel truncis deprompti; nimirum betulæ, aceris, utriusque *Palmæ cuciophoræ*, succus, qui *Indis* dicitur *Tady*. E cervisiâ etiam, & hydromelite, vel rore majali. Imo *Helmontius* in libello de sextuplici digestione humani

mani alimenti testatur: se *Acetum* è merâ *Rhodani* aquâ factum vidisse: quam cado, unde Acetum depleverat, ardoribus solis artifex exponebat, & sic (inquit) aquam in se insipidam in verum Acetum transmutabat, concepto è cado fermento. *Acetum è merâ aquâ.*

Constat in vinosis liquoribus salia insolatione aut aliâ ratione exaltata sulphure depresso acorem gratum inducere, quamdiu spiritus eorum integri manent, duraturum: istis vero avolantibus fit vappa. Et à calce plumbi injectâ dulcescit. Particulæ enim salis Saturnini acetoso sali accrescunt, & figuras corpusculorum mutando aciem eorum retundunt.

Acetum à quocunque liquore, modò sit integrum, appetentiam jucundo morsu excitat: gustui gratum est, & stomacho utile; refrigerat, astringit. Cum *sinapeos* semine intrito fit condimentum hybernum cum carnibus crassis, & salitis utilissimè esitatum, sensus enim purgat, stomachi vitiis, & pulmonum medetur, appetitum ciet & concoctionem promovet. *Veteres habuerunt ὄξ⊛ ἡλυκίζον. Cujus præparationẽ docet Constant. lib. 1. γεωπονικῶν.* *Sinapium.*

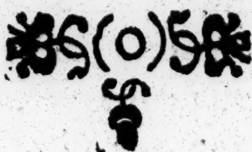
2. In regionibus vitiferis *omphacium*, ex uvis immaturis intinctum non injucundum præbet, & apud nos malorum sylvestrium succus ejusdem vicem *Omphaciũ. & alia quæ pro aceto usurpantur.*

cem præſtat. Nonnulli cerviſiam, aut aquam in quâ vinacea macerata ſunt, acetum verum mentiri cogunt.

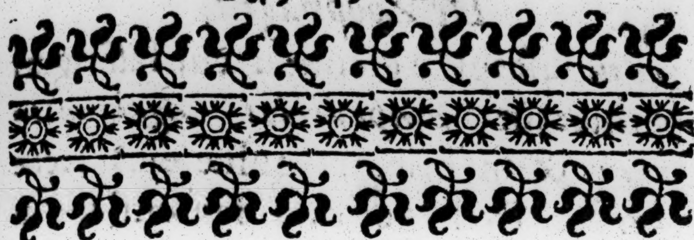
3. Luſitani etiam acidis *Brindonum* corticibus aquâ infuſis acetum conficiunt: *Brindones* fructus *Indicus* eſt inter exoticos ſupra deſcriptus.

4. Ex hujusmodi gulæ irritamentis inter ſe compoſitis omnimoda ferè fiunt embammata ingenioſa ciborum lenocinia: quæ orexin etiam invitam ad luxum pelliciant. Sed omnibus condimentis anteferenda ſunt *Socratica*; Fames & Exercitium, utpote ſaluberrima; quibus, quiſquis ritè utitur, ei aliis non opus erit. *Spartanus*, qui piſciculos emptos cauponi coquendos tradiderat, cum condimenta caſeum & oleum poſtularetur, reſpondet, Si hæc haberem piſces emiſſem? ſic qui ſatis eſurit, præter famem ne aliud condimentum quærat.

Fames optimum ciborum condimentum.

COM-

COMMENTARII DE VICTU HUMANO AB ANIMALIBUS PETITO.

PROLEGOMENA DE ZOOPHAGIA.

I.

POtiſſimam humani victûs partem ubique à carnibus animalium deſumi conſtat: ſed quàm rectè, inter omnes non convenit. Fuerunt enim olim, & etiamnum inveniuntur qui deliberant; an liceat; alii item, an expediat carnibus omnino veſci. *Zoophagia*

Omnium è literatis primus pereuntium animalium patrocinium *Pythagoras* *An liceat.*

 gorас

Pythagoræ & Empedoclis sententia.

gorus suscepisse dicitur: cui suffragari perhibetur *Empedocles Agrigentinus:* & in oriente multæ ejus sectæ familiæ Pythagoricam sententiam in hodiernum diem præfractè tuentur. In animam Philosopho venerat, & ita discipulos docuerat; animas defunctorum in nova corpora tam alienigena, quàm sui generis transmigrare, & proinde, infandum esse scelus, generali illâ cognatione violatâ, animalium lanienam exercere, nec vitam nisi alterius exitio velle producere.

Gymnosophistarum.

Banianes Zoophagiam respuunt.

Incertum est an *Pythagoras* suam metempsychosin apud *Gymnosophistas* in *India* peregrinatus didicerat, an eos illam docuerat. Certè constat istam superstitionem in illis regionibus maximè vigere: illic enim *Brachmanes & Manichæi* mercatores, vulgò *Banianes*, aliique *Gusurata* & *Cambaia* incolæ in eâ persistunt: nec audent à vilissimo animalium vitam eripere imò eadem capta, & peritura, à Christianis, aut *Mahumedanis* nautis pretio redimunt, & redempta manumittunt: sed non sine manifesta injuria, si verum id esset, quod somniant, animæ enim miseræ in nobiliorem sedem migraturæ prodesset è vili extrudi.

Por-

Porro à carnium omnium esu *Essai*, celebris *Judæorum* secta, abstinuerunt: & in eam sententiam Christiani quidam seminudis pedibus ire videntur. Et apud nos, durante anarchia, sub regis postliminium, in agro *Buckinghamiensi* nebulo quidam vitam tristem & severam præ se ferebat, impexus veste crassa & intonsa induebatur: omnes carnes detestatus, olusculo tantùm agresti & aquâ profluenti vitam sustentavit, in gurgustio, aut antro cynicè cubans. Invenit tamen, qui sectarentur, præsertim mulierculas: quibuscum & cæteris sociis omnia erant communia. Tandem vero dux ipse gregis ordinem deseruit: viduam enim fatuam, at opulentam nactus eam duxit, & exinde genio, quem diu defraudaverat, lautè indulsit. Ex illo partim victûs tædio, & partim ducis exemplo secta evanuit, sectatoribus ad carnium, & vini usum prius interdictum cum eo conversis.

Et Essai.

Et religiosi quidam.

Historia nebulonis qui à carnibus abstinuit.

Ut isti, de quibus modo memini, ab omnimoda sarcophagia pariter abhorrent; ita alii passim occurrunt, qui quædam animalium genera satis obstinatè aversantur, aliis verò libenter vescuntur. Hinc accolis *Gangis*, & aliis quibusdam *Indis Bovem*, (quod ge-

De eis qui religionis causa à quibusdam carnibus abhorrent.

genus animalis adorant) mactare perinde est, atque hominem jugulare.

Incolæ *Regni Congi* in *Africâ* ab esu capreolorum abhorrent, nec audent ollam, in quâ cocta fuit eorum caro, digitis tangere; quippe si facerent, credunt se morbo protinus tentatum iri pyafetta.

Nonnulli etiam *Ægyptiorum* oves, caprasque superstitiose sunt abominati. De quibus *Juvenalis*, qui inter eos cum imperio aliquandiu egisset, hæc habet.

... Nefas illic fœtum jugulare capellæ.
Carnibus humanis vesci licet. ...

Ægyptiorum vanitas.

Certè vanissima eo tempore fuit *Ægytus*; & cùm ferè singuli homines sua habuerunt numina, & unusquisque aliena oderat, non mirum est, si multa carnium genera illic nonnullis odio fuerunt. *Chæremon* apud *Porphyrium* de sacerdotibus *Ægyptiis* tradit, quod Ἰχθύων ἀπείχοντο πάντων· καὶ τετραπόδων ὅσα μώνυχα, καὶ πολυσχιδῆ, ἢ μὴ κερασφόρα· πληνῶντε, ὅσα σαρκοφάγα. *A piscibus abstinuerunt omnibus, & à quadrupedibus, quotquot solidas habent ungulas, aut multifidos pedes, nec cornua*

nuagerunt: ab alitibus etiam, quæ sunt carnivora.

Muhamedani, cujuscunque sunt gentis, religioso instituto suillam perosi sunt: & *Judæus* à lege *Mosaica* præter suillam multis carnibus interdictum fuit. Quotquot igitur ei legi abrogatum fuisse negant, ab animalium istorum esu tactuque religiosè abhorrent. E bestiis nullæ permissæ erant, nisi quæ pariter & ruminantes erant, & bisulcæ. *Munsterus* scribit, decem mundorum quadrupedum numerari species.

Muhamedani à suillâ abhorrent.

Et Judæi.

Quæ bestiæ.

Pisces, qui squammas, aut pinnas non habuerunt, erant vetiti.

Qui pisces.

Numeravit *Moses* avium, quibus in cibos uti haud erat licitum, viginti quatuor species, sed ferè *Judæis* ipsis nunc incognitas. Certissimum immunditiei indicium statuunt rapacitatem. Porrò omne reptile volatile erat impurum, nec eo vesci licuit.

Quæ volucres erant vetitæ.

Omne reptile.

3. Ut populi modò dicti, legibus, & regionis instituto, à quibusdam carnium generibus arcentur; ita aliæ gentes singulæ aliquas carnes esitant, quas aliæ exosas aut inusitatas respuunt solâ patriâ consuetudine ad id inductæ: pro ratione autem regionum, quas incolunt, homines victu differunt. Qui

Quibus carnibus &c.

enim in frigidioribus locis versantur, crassiori cibo ferè contenti sunt.

Septentrionalium cibi.

Maritimi Septentrionis populi *Lappa, Samoiedei*, aliique Oceani glacialis accolæ piscibus plerumq; victitant: mediterranei vero eorum *Tarandos* dictos vulgò *Rangiferos*, frequentes habent: quorum operâ pro jumentis utuntur; lacte etiam & carnibus eorum se suosque alunt. Iidem autem, quoties opiparè, & apparatè libet edere, ursinâ, lupinâ, aut vulpinâ carne mensas instruunt.

Anglorum Germ. & Polon.

Angli, *Germani*, & *Poloni*, qui lætis pascuis abundant, pecoris cujusvis carne vescuntur; at frequentiùs *Bovillâ* & *suilla*. *Itali* & *Siculi* minori pecore potiùs in cibis utuntur. *Hispani* antiquam frugalitatem imitantur; raro saturantur; carnes parciùs edunt, quas regio sterilis maligniè suppeditat.

Gallorum.

Galli ex omnimodâ carne, sed multis condimentis pro suo more scitè præparatâ, gustui varietate saporum placere, quam ventres saturare potiùs studeant.

Turcarum.

Turcæ ovillâ & caprinâ cum oryzâ elixis, & cardamono conditis plurimùm delectantur.

Tartarorũ cibi.

Tartarorum Nomadum, qui latissimam orbis partem occupant, feritati, & ventriculis, equina cum hippace sua con-

convenit, eaque semicruda, aut tergore suo cocta; dum ei substratæ equites insident quibus idem sanguis cum lacte equino pro potu est.

Arabibus camelina placet, quorum, & *Afrorum* usui illud animal natum videtur.

Ægyptiis bajulis, ut testatur *Galenus*, & Camelina & asinina in cibos olim *Alexandria* venerunt: nescio an patientiam eorum animalium, & robur inde sperarent. Fuerunt enim, qui generosis animantibus præ aliis libentius vescerentur, quod nobiles eorum indoles eo esu in suos animos transferendas expectarent.

Sinenses asinos edunt, & in eorum urbibus canes in macello, more pecudum saginati, venum prostant. *Sinensium & aliorum.*

In provinciâ *Bengala* ad sinum *Gangeticum* nascitur *Rhinoceros*, Bestia ea est secundum elephantum omnium maxima; quam natura cornu in naso, & firmâ loricâ ex omni parte munivit: sed neque moles, aut munimentum eum ab hominum gula tueri valent.

In iisdem locis vespertiliones eduntur quos in illâ regione, aliisque quibusdam, habent gallinis domesticis penè pares.

Sed

Afrorum victus.

Sed *Africa* alias terras multis parasangis ἀγελοφαγίᾳ præcedit. Monstrorum ea est feracissima, & multas animalium species alit reliquo orbi ignotas; quarum ferè omnes aliqui ejus in cibos recipiunt.

Serpentum igitur quædam genera, Lacertas,&voraces crocodilos illi avidè vorant. Elephantes magnitudine insignes, & leones, pantheræque ferociâ famelicos hominum ventriculos non effugiunt. *Herodotus* scribit *Zygantes* mediterraneam *Libyæ* gentem simiarum, quarum varia sunt genera, carne victitâsse. Sed utinam ab istis hominum simulacris ad ipsos homines ferus eorum appetitus non transiisset. Multi *Afrorum* immanes sunt antropophagi, cujusmodi in *Angolâ* inveniuntur, qui nomina dant militiæ non alio stipendio, quàm occisorum, aut captorum carnibus conducti. Et *Giacchi* immanissimum hominum genus, (nisi eo nomine sint indigni, qui omnem humanitatem exuerunt) generi humano bellum indicunt; non ut imperent, sed vorent. Porrò mihi, de immani horum ingluvie locuto, in mentem venit Locustarum, generis voracis & terribilis, sed istis longe mitioris:

Giacchi gens immanis.

ha-

harum immenſa examina quibusdam *Africæ* provinciis nonnunquam inſident; ubi quicquid viride eſt, rodendo, momento ferè ſpem agricolæ omnem deploratam reddunt; ſed prædones fiunt præda: nam populi ἀκριδοφάγοι amiſſis frugibus, illas collectas in cibos coquunt.

Jam verò in *Americam* trajiciamus, ejus victum conſideraturi.

America jam *Europæo* pecore abundat, olim tantum ſuis feris contenta. Septentrionales illius partes cervinâ ferè victitant: ſuppetit etiam piſcium, & volucrum, quas edunt, copia: in paludoſis quibusdam tractibus buſones naſcuntur ingentes ſed innocui; hos coquunt, & victum putant ſaluberrimum. Hoc fit in *Duriene.*

Hi populi etiam *Alegartos*, (genus eſt *Crocodili*) ſcincos quoque, & ſerpentes diverſos venantur, quorum carnibus ſuaviter vivunt. *Americanorum.*

Guana incolæ, & *Braſilienſes* feras habent innumeras *Europæis* ignotas, volucres item & ſerpentes è quibus cibos parant.

Multi horum fuerunt Antropophagi & adhuc ſunt: quos ad tantam immanitatem ſuavitas turpis vindictæ excitavit; deteſtabile hoc malum; ſed fœ-

dius

dius *Caribum* institutum, qui quotannis longinquas navigationes in monoxylis suscipiebant, homines, quos vorarent, venaturi; idque nullâ injuriâ lacessiti; sed fœdæ gulæ libidini mancipati: quasi humana esset ferina, nihilque inter hominis & bruti vitam interesset. Hujusmodi autem inhumanitatem in *America* maritimis Europæorum autoritas, & exempla penè deleverunt.

An expediat &c.

4. Ex iis, quæ dicta sunt, liquet, vix inveniri ulla animalia, quorum carnibus aliqui mortalium non vescantur: sunt tamen, qui de omnimodæ sarcophagiæ utilitate ambigunt; & argumento à corporis humani constitutione desumpto, negant illiusmodi cibos homini concessos, sed invitâ naturâ usurpari. Quippe illa cætera animantia instrumentis cibo sibi proprio capiendo idoneis armavit: homini verò nec celeritatem, nec uncas manus concessit quibus prædam assequatur, & prehendat: neque rictus habet firmitatem qua confringat; nec ventriculi, quâ crudam concoquat: hæc autem quoties fiunt, arte, non naturæ operâ perficimus. Olusculis autem & fructibus legendis homine nihil aptius creatur.

Per-

Porrò iidem astruunt, naturam noluisse morborum fomites, pro cibis suggererere, quales sunt cadavera, quæ ore sumpta sanguinem particulis sulphureis imbuendo, spiritusque perturbando sæpè immanes morbos cient. Et qui carnes multas ad satietatem esitant, stuporem brutorum, quæ vorant, aliasque qualitates tandem exprimunt. Idem *Theopompus Comprobator cœna Platonica* scite scribit. Πολλὰ κρέα φαγεῖν τοὺς μὲν λογισμοὺς ἐξαιρεῖ, καὶ τὰς ψυχὰς ποιεῖται βραδυτέρας, ὀργῆς δὲ καὶ σκληρότητος καὶ πολλῆς σκαιότητος ἐμπίμπλησι. i.e. carnibus multis vesci rationem adimit, animosque efficit tardiores, eosque ira, immani duritie, & stultitiâ complet.

Incommoda creophagia.

Ob consimilia incommoda nonnulli Hebræorum putârunt ciborum delectum in Lege *Mosaicâ* institutum; quod immundæ carnes homines in cultu Dei remorentur: dum vim digestivam debilitant, toti corpori *Dyscrasiam* ejusmodi inducunt, ut anima nihil præclari agere valeat. Et eandem ob causam adipis bovini esus prohiberi videtur; *Levitici. Cap.* 7. *Maimonides* disertè ait; quia stomacho nocet. Sanguis quoque eodem loco vetatur tam avium, quàm pecudum.

Car Mosis instituto quædam immunda.

Vox

Vox *Hebræa* significat; quod supe
terram incedit: & inde *Hebræi* intel-
lexerunt piscium sanguinem non veti-
tum; quod aliorum animantium sit
temperatior.

Nonnullis itidem visum est: quod
esus carnium non nisi à *Diluvio Noa-
chi* fuit permissus & considerant, quod
ab illo tempore spatium vitæ fuit con-
tractum, & ex eo esu tarda priùs Leti
necessitas corripuit gradum, nec mi-
rum, si tanta ei appendeant incommo-
da quot diximus.

Commoda à carnium esu.

5. Sed qui isti opinioni refragantur,
docent rationem homini pro armis, &
instrumentis quibuscunque concessam,
qua quicquid vitæ humanæ sit neces-
sarium fabricat; nam omnia, quæ mul-
tiplici vitæ nostræ actioni opus essent,
innata perpetuò gestare si non impossi-
bile certe esset operosum, nec decorum.
Homo autem ratione fretus non mi-
nùs feris assequendis quàm frugibus
percipiendis fit idoneus. Errare quo-
que eos arbitrantur, qui asserunt plu-
res & graviores morbos à carnium,
quàm fructuum esu oriri. Consule
Vespillonum ephemeridas; & pluri-
mos quovis autumno invenies, cho-
lerâ, dysenteriâ, aliisque morbis à fru-
ctuum fugacium esu excitatis extin-
ctos;

ctos; at læsos à carnibus ingestis raros. Porrò è plantis, è fructibus, sunt quædam venenata: cùm nulla quadrupedum, aut volucrum integra caro qualitate suâ necat. Nec audiendi sunt, qui carnes injuriæ cerebro illatæ reas ajunt: satietas enim & repletio, quæ id mali ferunt, sunt personæ assumentis, non cibi vitia: fructuum imò panis repletio idem faciet. Et vinum generosum, quod ingenium maximè acuit, immoderatè sumptum ejusdem aciem retundit.

Tandem si concedas carnium esum ante *Noachi* diluvium non permissum; non tamen inde concluditur; ab earum usu vitam contractiorem fieri: constat enim, id Dei jussu factum, cujus nutu, anima fuit primò creata. *Pythogorici Manichai*, ut supra diximus, in *Cambaia* & *Gusurate*, frugibus tantùm victitant, à carne abhorrent, at non sunt *Muhamedanis* suis popularibus, qui carnes libenter edunt, vivaciores.

Hinc credimus & licitum esse & utile carnibus vesci; sed immodicum & intempestivum earum usum aliquando nocere.

De crudarum carnium esu.

6. Homines, quibus amplissimam ciborum varietatem indulsit natura, ratio

tio

tio carnes igni coquere docuit. Unde inter maximè barbaros vix uspiam inveniuntur omnino crudivori. *Æthiopes* & *Americani* anthropophagi carnes non crudas vorant. *Brasilienses*, quicquid bello, aut venatu capiunt, super cratem ligneam, illis dictam *Boucan*, torrent. Tartari quidem, ut olim *Scythæ* carnes ephippiis subjiciunt, ut multâ agitatione calfactas edant. Sed non nisi bello, aut longo itinere, ubi per alia negotia non vacat igni coquere, id faciunt.

Crudarum carnium incommoda.

Crudæ carnes ori & stomacho, nisi canino, vix congruunt: nam insuaves, & ferè insipidæ sunt, & nauseam cient: ægrè coquuntur: & plerumque putrescentes, febres, aut infestas choleras, diarrhœas, & dysenterias inferunt.

Varii carnium coquendi modi.

Varias carnes coquendi modos habet culina; teneris & humidis animalium juvenum carnibus assatio ad ignem luculentum competit. Aliæ frixæ, aut craticula, vel prunis tostæ mensas ornant, & gustui placent. Sicciores elixantur in aquâ purâ aliove idoneo liquore.

Duriusculæ adultiorum partes non aliâ opsopæia tam commodè parantur quàm coctione in furno, aut clibano. Quæ sine humore ita coquuntur, assis.

assis sunt similia: sin accedat liquor aliquis, elixa referunt. Assatæ carnes sunt sapidæ succo intus detento. Elixæ verò alieno humore sunt humidæ; suo elixatione aliquatenus evocato.

Utra sit salubrior assa, an elixa, non est simpliciter dicendum.

Assa iis potissimum competunt, qui temperamento sunt pituitoso, aut morbis frigidis & humidis laborant, hydrope, catarrhis, lue venereâ, aut pertinaci diarrhœâ &c.

Elixæ autem sicco temperamento præditis, biliosis, eisque qui calidis & siccis morbis afficiuntur, quibus alvus nimis astricta est, in regionibus æstuantibus & calidâ anni tempestate maximè prosunt.

Ex *Corn. Celsi* sententia *lib. 4. cap. 10.* res eadem jurulenta magis alit, quàm assa; assa, quàm frixa.

Certè assa, & alia sicco calore cocta tardiùs & ægriùs, quàm elixa, quia sunt humida, digeruntur: at secundum alios minoris sunt nutrimenti elixa: quod assa plus humidi genuini continent.

CAP.

Cap. I.

DE CARNIUM PRO-PRIETATIBUS IN GENERE.

I.

CArnes ejusdem generis quibusdam de causis plurimùm inter se differunt, & ætate à seipsis: nam animalia lactantia, aliaque recenter nata humiditate superfluâ abundant, & carnes præbent esu tenerrimas; adultiora autem firmiores habent, & laudatius faciunt alimentum: sed quæ ultra ætatis suæ acmen provecta sunt, quò propiùs ad senium vergunt, omnia præter pisces aliquot magis arida fiunt, & exucca, quorum nonnulli & alia forsan aquatilia senio ad bonitatem proficiunt, & pro mole corporis in suo genere eorum æstimantur carnes.

2. Sexus item in carnibus non exiguum efficit discrimen: gravior enim earum in masculis sapor & nonnunquam odor, quam fœminis, at id vitii castratione ferè emendatur quâ tempe-

ra-

ramentum masculinum in aliud mitius, & pene fœmineum transit.

3. Alia insignis carnium differentia à victûs diversitate oriri videtur. Quæ in Insula *Sumatrâ* & aliis quibusdam locis *Indiæ* vicinis tanta est, ut non modò earum sapor cum odore, sed & color mutetur, bubalina enim, & boum gallinarumque caro cum ipsis ossibus illic nigrescunt, at gustu sunt suavissimæ: porrò apud istos suilla, utpote concoctu facillima à medicis ægris commendatur, rejecta ovilla, quæ illis est δύσπεπτος, nobis non item: ideo aqud nos contraria præcipiuntur.

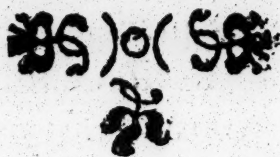
4. Singularum ferè regionum animantia peculiares habent qualitates, quibus ab aliis distinguuntur. Sed quæ maximè secundum naturam vivunt libereque vagantur, reliquis in suo gegenere ferè præcellunt, unde ferinæ præ pecude domestica tanta saporis gratia, & apud plerosque æstimatio. Porrò & in feris, & pecore mansueto quicquid montana incolit, & in eis pascitur carnes præstat ferè suaviores, & sanas, quod sicciores sint, & excrementitii humoris magis expertes, quàm palustrium.

Et quantum valeat pabulum in sapores mutando aperte monstrat suilla,

quam quâ materiâ saginata fuit, nonnulli gustu sciunt dijudicare & omnes propemodum norunt quantum interest inter eam, quam lanii alunt, & carnem suum agrestrium, qui glandibus vescuntur.

Fertur accolas maris glacialis boves inopiâ pabuli commodioris piscibus suo more paratis hyeme pascere, & lac exinde piscem olere. Animos etiam alimentis mutari innuit *Galenus*, dum in *lib. 3. de alimentorum fac.* scribit *Asininos* homines *Asinina*, & *camelina* vesci.

Arte quoque, & ingeniosâ conditurâ mille modis variantur carnes, ut easdem esse non cognoscas. Venatu, & aucupio fiunt conditiores, & si aliquandiu ante coctionem suspensae asserventur, intestino partium à se invicem discedere parantium motu evadunt tenerae, & gustui gratiores.

CAP. II.
DE PARTIBUS ANIMALIUM.

I.

CONsideratione item digna est diversitas, quam in cibis partes ejusdem animalis exhibent: quæ quidem tanta est, ut nepotibus luxuriosis, aliisque gulæ proceribus totum animal unius particulæ gratia sæpe expeteretur: *Phænicopterus* totus olim placuit: at linguam ejus præcipui esse saporis docuit *Apicius*. Unde *Martialis*. *Dat mihi penna rubens nomen: sed lingua gulosis nostra placet.*

Imo eò crevit luxuria, vulgaria fastidiens: ut quidam non erubescerent affirmare, nullam avem præter ficedulam totam comesse oportere: cæterarum avium, atque altilium nisi tantum apponatur, ut à cluniculis inferiori parte saturi fiant, convivium putârunt inopiâ sordere. *Phavorinus* apud *Gellium*.

Infamis fuit *Æsopi* histrionis patina, quâ avium humano sermone vo-

calium linguas singulas iis vi emptas cœnabat. Quam dementiam superavit *Heliogabalus*, ut facile potuit Imperator. Qui, ut *Spartianus* testatur, mensæ Lusciniarum linguas, gallorum cristas & camelorum calcanea convivis apposuit: nescio utrùm sapore, an pretio magis delectatus, quòd talibus, quæ pluris constant, magis placent, raritate mirabili gulam irritante.

Romanis helluonibus *Sumen* quod erat abdomen suillũ uno die post partũ excisum, præsertim primiparæ in summis habitum fuit deliciis.

Publii Mimi, qui nomen suminis ei imposuit, nulla cœna, postquam servitutem exuerat, sine abdomine memoratur. Sed maximo in pretio fuit vulva suis ejectitia.

Et suum & anserum altilium â chenoboscis materiâ aliquâ dulci saginatorum jecinora celebratæ erant decoctorum dapes, censoriis legibus cum sumine, glandiis, testiculis, sincipitibus verrinis frustra cœnis interdictæ: invaluit enim contra leges luxuriæ consuetudo & luxuriæ vulgaria fastidientis.

Capita. 2. *Capita, & pedes* animalium quia ferè constant è partibus exanguibus, vulgò spermaticis, & minus me-

ca

carnis, quam reliqua membra habent, frigidum præbent ſuccum, & glutinoſum; jus igitur in quo coqvuntur, congelat.

3. *Cerebrum* cum appendice ſpinali medullâ ferè inſipidum, craſſum ſuppeditat ſuccum, & pituitoſum, nec facilè coquitur. *Cerebrum.*

4. *Lingua* & ſaporis ſuavitate, & alimenti bonitate reliquas præcedit partes. *Lingua.*

5. *Cornua*, quis crederet, in cibos venire? ſunt autem cervorum recens enata. & adhuc mollia magnatum epulæ. Sunt verò ſive frixa, ſive elixa, craſſa, viſcida, terrena, fungosque & ſapiunt & olent. *Cornua.*

6. *Hepatis* caro, quæ ſimpliciſſima, ſeu parenchyma, eſt ſanguinis affuſio, ut *Eraſiſtrato* placuit, non facilè coquitur, craſſum præbet alimentum; at firmum: magnaque in hâc parte eſt cibi varietas non modò ſecundum ætatem, & ſpeciem, ſed etiam ob pabulum, & pleniorem animalis nutritionem: animalia enim minùs adulta delicatius & molſius jecur habent; & pleniori quoque & dulciori pabulo fit hepar grandius, delicatius, & magis ſucculentum. *Hepar.*

7. *Cor*, quod revera est musculus, carnem habet reliquæ carni musculosæ proximam, succum ferè dat bonum, firmum & stabilem. *Pythagoras* præcipit μὴ ἐσθίειν καρδίαν sed allegorice.

Pulmo. 8. *Pulmonis* substantia rara est, & levis, at non malum præbet alimentum.

Lien. 9. *Lien* etiam dicitur parce alere, nec facilè distribui, sed quibusdam digestivum putatur.

Renes. 10. *Renes* animalium adultiorum, & quæ coeunt, in cibis non commodè adhibentur; hircosum enim olent, crassumque præbent succum: at in teneris animalibus, puta agnis, aut vitulis melioris sunt succi, & facilè coquuntur.

Testes & prostata. 11. Item *testes* adultiorum & prostatæ perinde ac renes, virosi sunt, & insuaves; in junioribus laudatiores, & grati saporis. Ante omnes testiculos *gallinaceorum* probat *Galenus*, asseritque esse suavissimos, & corpori maximè laudabile præbere alimentum.

12. Sed præ omnibus glandusis, quæ ferè suaves sunt, jucundissimi saporis sunt *thymi*, & *pancreatis* parenchymata: nec mirum, si illæ glandulæ, ut verisimiliter censet *D. VVarthonus* qui de eis accuratè scripsit, succum nerve-

um,

um, qui dulcis est, aliquibus de causis excipiunt: hæc igitur promptè nutriunt.

13. *Ventriculus* & animalium *& intestina* durioris quàm viscera sunt substantiæ, frigidæ etiam & siccæ naturæ nec à quovis ventriculo facile queunt concoqui. *Omasum* tamen inter veterum delicias non infimum locum tenuit: & *Souldania* incolis ad *Promontorium bonæ spei* tanti sunt bubula intestina, ut bovem adnavigantibus *Europæis* vendituri intestina recipiant quæ collis appendentes immunda, necdum stercore purgata, fœdè vorant. *Ventriculus. Et intestina.*

14. Frequentissimi autem usûs in re cibariâ est *Caro musculosa*, quæ multis modis, ut suprà innuimus bonitate differt: at præcipuè secundum speciem. *Caro musculosa.*

CAP. III.

DE CARNIS MUSCULOSÆ QUALITATIBUS SPECIATIM CONSIDERATIS.

I.

De Suilla.

SUS animal est maximè brutum, & nisi esui carnes valde commoda præstaret, homini esset inutile. Quare anima ei pecudi tantũ pro sale data vulgò dicitur. *Suilla*, & si totæ gentes & sectæ eam rejiciant, *Galenus* & multi medici eum secuti primas in cibis tribuunt; nec ullas carnes ei conferendas censent. Sed quicquid isti senserunt, constat experientiâ porcinam è suibus domesticis ob animalis inertiam & pabulum immundum, excrementitia humiditate & pinguedine stomachi firmitati adversâ abundare; alimentum verò crassum & lentum suppeditare. Ideoque *Judæis* interdicta putatur & etiamnum Arabibus invisa est. Robustis & multo labore exercitatis potissimum conducit. Imbecillis verò, vulneratis, ulcere, aut scabie laborantibus, mul-

multum nocet. Quapropter *Jul. Scaliger in lib. de plant.* eos omnes vecordiæ meritò arguit, qui eam etiam perdicibus præferunt. *Varro* de hoc animali videtur plura transscripsisse, quàm credidit. Dum scribit suem in *Lusitaniâ* fuisse occisum, cujus lardum à cute ad os fuit pedem & tres digitos: & tales à muribus arrosos, morsus non sensisse.

Aper dicitur propter convivia natus, & reverà carnes aprugnæ, quòd sues sylvestres liberiori aere, & puriori fruuntur victu, domesticis suaviores & sicciores sunt, & ferè *Galeni* encomio dignæ. *Aprugna.*

Callus etiam, quem è domesticis apris paramus, siccus & frigidus, & licet non promptè in ore aut ventriculo solvatur, tamen concoctus copiosè nutrit: sed *porculi lactantis* caro nimis humida est & excrementitia, apoplecticis & paralyticis noxia, pellis retorrida palato arridet: sed ægrè concoquitur. *Callus.*

2. *Ovis* animal est homini utilissimum, vestimentum & cibum præbens. Duplex ejus est species. Altera lanigera & nobis notissima: *Asia* notior est altera pilo crasso & caudâ adiposâ, & tantæ magnitudinis, ponderisque, *Ovina.*

ut pastores eis rotulas, quo tantum molis commodiùs ferant, subjicere cogantur. Nonnulli tertiam addunt, scilicet quo in quibusdam *America* & *Africa* (ni fallor) locis, oneribus ferendis vice jumenti utuntur. Et ovium harum (modo oves sint, *Camelos* potiùs referunt) duplex item genus est: Alterum *Peruvianis Paco*: Aliud *Muromoro* dictum.

Agnina. *Agnina* ob teneritudinem & novitatem primo vere expetitur. At nondum annicula, humida & viscida alimentum parit excrementosum. Ovina autem quæ annum excesserit, præsertim vervecina siccior, & salubrior est, & omni hominum ætati convenit. *Arietina*, qui *hircosum* sapit, minùs placet. Carnes laticaudæ ovis priori saporis bonitate cedunt. Tertii generis caro à nonnullis saluberrima & optimi saporis esse perhibetur. Ovium affines sunt, *Musimon* & *Nabis Plinii*: quam dixit ovem feram.

Caprina. 3. *Hadi lactentis* caro humida est, gustu suavis & tenera: idem verò lacte depulsus statim olere incipit, & carnes minùs gratas habere, nisi juvenis castretur: caper autem tempestivè factus meliùs sapit. Hircina concoctu difficilis est & ob graveolentiam, &

duri-

duritiem ventriculo nisi valdè robusto, aut famelico ægrè ferenda.

Rhasis ad Almansor scribit: caprinam magis quam ovillam refrigerare at parum nutrire. Alii censent plurimum alere. Fertur *Thebanus* quidam pugil caprinâ solâ vesci solitus, omnes suæ ætatis *Athletas* viribus superasse.

Animal in cujus visceribus nascitur *Lapis Bezoar*, *Garcias*, qui *Goa* viderat, hircum vocat, alii *capricervum*: usus horum lapidum in medicina *Arabibus* 600. abhinc annis primum innotuit. Vereor autem, ut sinceri sint, qui nostris officinis veneunt: copia suspectos reddit, siquidem decuplo plures habemus quam *Persia* & *India* queunt mittere aut *hircos* istiusmodi mactant. *Cl. Zvelferus* ab *Hebræis Lusitanis* adulterari credit. *Schrœderus* asserit, è lapidum ramentis & pice (puto potius è *Lacca Bezoar*) orientali fingi. *Pazar capra Persica.*

4. *Bubula* nostris cibus est maximè familiaris, & in mensis plerisque caput cœnæ. Quamdiu *Vitulina* est, saporis dulcedine aliisque dotibus agninam; & hædinam ferè superat. At in consistente animalis ætate durior fit, & crassa, lentoris tamen expers. *Bubula.*

Alimentum corpori ubertim suggerit: idque firmum, nec facilè dissipabile. Attamen à *Galeno libro 3. de aliment. fac.* vitii gravis notatur quasi sanguinem crassiorem reddendo melancholicos affectus, sæpè & copiosè comesta cieret. Sed quicquid *Galenus* in regionibus, quibus versatus est, observavit, in nostris nil istiusmodi apparet. Videas enim è nostratibus, ubique quam plurimos, qui solâ *Bubulâ*, eâq; fere salita victitant, ab istis affectibus, aliisve morbis immunissimos, strenuos, & ad omnia munia obeunda promptissimos. Magna est in hoc pecore pro natali solo staturæ, & qualitatum differentia.

Plin. scribit boves Indicos altitudine camelos æquare: sunt igitur duplicis generis. lib. 7. cap. 45.

In *India* boves sunt exigui, vix asinis nostris pares, at pernicissimi. In montanis quibusdam locis ad Boream vergentibus, frigidis, & sterilibus *Boves* vix istos staturâ superant, cornibus etiam carent. At *Anglia*, & *Belgium* multos proferunt, qui asinos magnitudine tantum superant, quantum *Elephantis* maximis mole nedunt.

Hi pascuis fragrantibus, lætisque pasti aut fœno, alioque pabulo idoneo saginati carnes præbent egregias, succulentas & saporis præstantiâ nulli secun-

cundas. Sed siquis forsan seniles bovis emaciati artus depasci cogeretur, eas vix hoc encomio dignas inveniret: sed rariùs id fit, ubi meliores abunde suppetunt.

Ægyptiorum Veterum superstitio. *Ægyptus* olim, & aliæ superstitiosæ gentes huic animali divinos honores tribuerant, & quædam *Indorum* sectæ idem impiè facere etiamnum non desiterunt: sed non ob carnis præstantiam, quam *Linscotenus* testatur, in *Indiâ* vilissimam esse. In *Sumatra* aliisque *India* tractibus boum carnes nigrescunt.

Bubalina. 5. *Bubali* sunt boum affines, *Italia* hoc tempore familiares, sed calidioribus terris oriundi. *Plinius* eas non viderat: ut ex ejus descriptione videtur. Operâ eorum in agriculturâ utuntur, & in cibis lacte, & carnibus. Caro *Bubalina* est concoctu nimis difficilis, crassa, & ob ista vitia nostrâ bovillâ longe deterior: imo in *India* vix esculenta, ut narrat *Huginus*.

Urus. Taurus Mexicanus. *Urus*, *Bisons*, *&* *Taurus Mexicanus* aut iidem, aut affines esse videntur, omnes, boves feri sunt; qui certè carnes præstant licciores & aliis minùs excrementitias.

Ferina. 6. Præter animalia domestica pleræque feræ in usum cibarium veniunt

imo præ aliis in deliciis sunt. Ferina autem optima è cornigero sylvestrium genere desumitur.

Caprearũ caro.

Et in eo caprearum caro excellere videtur. Membra enim pernicis animalis ut nonnullis visum est perpetuò ferè *saltu* agitata carnes tenerrimas, sapore jucundas, concoctu faciles, & nutrimenti eximii habent.

Gazel: Ibycum & Strepsicerotum.

Gazela item, *Ibices*, & *Strepsicerotæ* earum cognati carnes istis non absimiles exhibent. *Rupicarpa caro* diarrhoeæ & dysenteriæ convenit. Hujus classis sunt *Damæ Plinii* nostri *damæ sunt platycerotes.*

Cervina.

7. *Cervina* apud nos, præcipuæ procerum dapes, sudore & fame venatu partis commendatur. Valentior est, & crassior cervorum, quam damarum caro. Sed utraque sicca, difficilisque coctionis est: apud medicos nonnullos propter succum melancholicum, quem generare creditur, non optimè audit. At divites ferè multis vini generosi cyathis inter edendum haustis huic incommodo occurrunt. Certè rectè tractatus, cibus salubris est, & validum præbet nutrimentum. *America*, quæ, cùm primùm inventa est, animalibus plerisque aliis *Europæis* caruit, cervis, & *Damis* semper abundabat: eis igitur

tur nunc potissimùm aluntur indigenæ. Cervinæ æmulæ sunt *rangiferi*, & *Alces* carnes, & omnibus qualitatibus inter se fere conveniunt.

Plinius lib. 8. cap. 32. scribit se principes quasdam mulieres novisse: quæ cervinam omnibus diebus matutinis gustare solitæ, longo ævo, caruissent febribus: forsan, quod animal putatur aliquot esse seculorum, longævitatem inde sperârunt. *Avicenna* autem tradit cervinam annesam quartanas inducere.

8. *Leporina* magnatibus tanti habita est: ut in nonnullis provinciis, plebeiis mensis sit interdicta: non tamen culpâ omnino vacare creditur. *Galenus* sangvinem crassiorem gignere contendit, eique multi alii medici subscribunt. Sicca quidem est, & dura: sed diuturna venatione fatigata optimus, & laudabilis cibus fit. Esus frequens leporinæ floridum faciei colorem conciliare putatur. Itaque boni succi est; in quâvis parte: at *Epicureus Horatianus* armos tantùm commendat inquiens. *Leporina.*

Sapiens leporis sectabitur armos.

9. Mollior leporinâ est *cuniculorum caro*; sed & humida, & excrementi- *Cuniculi caro.*

tia;

tia : in latebris subterraneis desident, aut non procul pabuli causâ prorepunt: itaque minùs quàm lepores exercentur, nec venatione eorum carnes emendantur, fœtus ventre exectos, vel uberibus ablatos gratissimo in cibatu habent. Animalia sunt fœcunda, & superfœtantia. Talia benigna natura esculenta innocua generavit.

CAP. IV.

DE QUADRUPEDUM CARNIBUS IN CIBO RARO USURPATIS, ET PEREGRINIS ANIMALIBUS.

I.

IN naturæ carnium disquisitione, quæ in cibatum raro apud nos adhibentur, ferè aliorum authoritate, sæpiùs experientia uti cogimur. *Galenus* plerarumque vires non explicuit, quòd barbaræ tantum gentes eis pro cibis utuntur.

Equina. *Equinam*, præsertim cum senuerit, Medici stomacho gravem, vitiosi succi, &

& concoctu pervicacem esse statuunt. Sed *Crimenses* qui ea fermè victitant, posthabitâ bovinâ & aliis plerisque carnibus, valentem, & saluberrimum cibum esse contendunt. Accepi à nonnullis, qui in obsidione urbis eâ vesci fuerant coacti, cibos fuisse non ingratos, sed credendum famem eis gratiam conciliâsse. Certè sylvestres, ubi suppetunt, domesticis sunt longe præferendi, cujus generis multi in *Polonia* conifiniis visuntur.

2. *Asinina, & Camelina* gustui dicuntur insuaves, súcci pravi & coctionis adeò difficilis; ut *Galenus* homines tantum animi compotes asininos & *Camelinos* eis vesci affirmet. *Bajuli Alexandrini asinina* victitant, eâdemque *Sinenses* delectantur; ut *Arabes*, multique *Afri camelina*. Meliùs his sapiunt *Onagri*. *Dum tener est onager, solâque Lalisio matre pascitur*, (inquit poeta) sapore præstat. Pullos etiam asinarum epulari olim *Mæcenas* instituit, multùm eo tempore prælatos onagris. Sed post eum interiit saporis autoritas. *Plin. lib. 28. cap.* 17. ait; carnes asininas ex jure sumptas phthisicis mederi; sed isti sententiæ nequeo subscribere; nisi ratio clariùs elucesceret. Animal est regno *Congi* familiare (ne-

Asinina & Camelina.

(nescio an peculiare) & nisi quòd fœcundum, & pelle eleganter striata sit, omnia mulo simile: quod credo *asinini* generis esse.

Elephantina.

3. *Afros* in multis regionibus carnes *Elephantorum* agrestium delectant, quæ tamen crassæ, frigidæ & siccæ sunt, mali succi & difficilis concoctionis. *Ælianus* affirmat, ex tantâ *Elephanti* mole nihil esse esculentum præter promuscidem, labra, & cornuum medullam. Alii scribunt *Æthiopes* posteriores etiam partes comedere. Carnes Elephanti comestæ, ex *Rhasis* sententiâ, tussi utcunque veteri auxiliantur.

Rhinocerotis caro.

4. *Accolæ* sinus *Gangetici Rhinocerote*, quoties queunt, vescuntur: cujus carnes perhibentur esse suavissimæ; imo eis, & omnibus aliis belluæ partibus inest vis *Theriacalis*, (inquit *Huginus*) prædicatum *Alexeterium* est *Monocerotis cornu*, quod contra venena, *Epilepsiam*, aliosque affectus mira præstare *Græci* recentiores, de *Onagro* quodam *Indico* intelligentes, produnt. Sed ambigitur, an alius sit *Monoceros*, terrestris, quàm *Rhinoceros*. Accepimus à nautis; navem in cursu à piscis valido cornu instructi arietatione perforatam, & certè talia cornua in litore

Oce-

Oceani inventa sunt, & incautis, pro *Alexipharmaco* obtrusa. *Gesnerus* sanè medicos, qui â *Rhinocerote* potius, quàm ab unicorne incerto petunt remedia, non reprehendit: nisi alterius existentia potuerit probari.

5. Ubi frequens *Vrsorum* venatio est, ab eorum carnibus venatores non abhorrent: imo eisdem admodum delectantur: In *Helvetica* igitur & *Rhætia* delicata palata eas non spernunt: Sed diversum à montanis *ursorum* genus est, quod glacialis Oceani litoribus piscibus victitat; illorum tamen carnes nautæ, qui *Grænlandiam* adeunt, satis laudant: alii vero, utcunq; nauticis ventriculis conveniant, crassas esse, & virosas asserunt: *Rasis* scribit: *ursinam* frigidam esse, mucosam, concoctu difficilem, & nullo modo laudabilem, traditur autem, pedes anteriores in cibis insigni suavite delectare, quod forsan verum est: sed minimè ob *Plutarchi* rationes, nimirùm quod multùm moventur, & exercentur. *Vrsarum* catulos quidam in cibis probant: sed certè quamquam sapore possunt placere, humidæ sunt, & excrementitiæ, nec stomacho utiles. Ursina.

6. *Leonum* & *Pardorum* carnes sæpius elixas, *Agriophagi* quidam in Leonina.

Afri-

Africa, & alibi edunt, quas inſuav[es]
eſſe arbitror, ut ſunt pleræque rapac[i-]
um feræ. *Leonina*, inquit *Albert[us]*
craſſa, calida, & ſicca eſt, ventris tormi[-]
na ciet, ſed *Paralyticis* comeſta prod[est]
eſt.

Lupina. 7. Fames ſi *Lupinam* ad menſa[m]
accerſeret ferendum eſſet: ſed petulan[-]
tia ſine neceſſitate id fecit; at no[n]
ſemper impunè. Narrat enim qui-
dam, (ni fallor) *Fernelius* quoſdam,
qui lupi venatione capti carnes come-
debant, omnes inſanos periiſſe: mihi
videntur inſanivisse, cum primum eas
guſtabant: & ſuſpicor lupum fuiſſe ra-
bioſum.

Lupina, inquit *Raſis*, frigida, fœtida,
ſicca eſt & craſſa, melancholiam gi-
gnit, & phantaſiam turbat. Unde
Lycanthropia poteſt ortum habere.

Canina & Vulpina. 8. *Canes, & Vulpes* ſunt ſicco tem-
peramento, earumque carnes à *Lupi-
nâ* non admodum diſcrepare cenſeo.
Licèt *Vulpina* à venatoribus ſubinde,
& canina ab *Afris* quibuſdam, & Si-
nenſibus uſitate edantur apud quos ſa-
ginati *canes* in macello ſunt venales.
Vulpina Sarmatis, etiam Vandalis, &
Gallorum nonnullis olim eſui fuit. Ca-
tuli inter noſtros quibuſdam cibo ſunt;
at vitioſi ſucci. Eoſdem lactantes a-
deò

deò puros ad cibum prisci existimabant ut hostiarum vice uterentur. *Plin. lib. 29. cap. 4.*

9. *Taxi & Lutra* carnes venatores etiam nonnunquam edunt: Imo ipse gustavi: sed neutra admodum placuit, quòd altera piscem oluit; sapuit altera hircosum: lutræ jecur comestum contra colicam valere dicitur. *Taxorum* duplex genus *caninum & porcinum*, hujus caro humidior: illius siccior est. *Taxi & Lutra caro.*

9. Ad carnium *Lutra* qualitates *fiber* in cibis prope accedere videtur. Ejus verò cauda, & pedes posteriores scitè conditi, teneri, & suaves, anguillas sapore eleganti referunt. Unde oxymoron illud *Plutarchi*: Ἥδιστα κρεῶν τὰ μὴ κρέα. i. e. suavissimæ sunt carnes, quæ non sunt carnes. Certè hæ partes ita piscem sapiunt: ut jejunia servantibus pro piscibus concedantur. *Gesner. Bellonius* scribit caudam præparatam myrænam gustu referre. *Fibri caro.*

19. *Hystricis* etiam, & *Ericii* carnes venatoriæ dapes sunt non insalubres: siccâ sunt temperie, & facile distribuuntur: itaque ventriculo gratæ. Renibus, vesicæ, & pulmonibus facultate diuretica prosunt: jecur ejus comestum aut cum aceto mulso potum re- *Hystrici & Ericii.*

num

num vitiis auxilio est: Item hydropi, convulsionibus, *Elephantia* & malè habitis: fluxiones exiccat.

Felium carnes. 11. *Feles* ab agyrtis, errones *Ægyptios* mentitis, & interdū ab aliis eduntur. Carnes siccas & frigidas habent; at sapore, (ut, qui gustarunt, ajunt) non injucundo. A cerebro autem abstinendum; est enim venenosum: cum è contra cuniculi cerebrum venenis resistat.

Mustellina. Eadem ferè est ratio *Ictidos*, *Viverræ* & aliarum prædatricium.

Mustellina Mexicanis dicitur cibo esse. Ea (inquit *Galenus*) inveterata & siccata leporinæ similis est. Sed quorsum, nisi in rem medicam hujusmodi carnes exiccarentur, non video. Mustelinam in cibo sumptam capite & pedibus abjectis contra strumas, & morbum comitialem prodesse tradunt *Avicenna* aliique medici.

Simiarum Caro. 12. Inter alios *agriophagos*, quos habet *Africa*, sunt, qui *Simiis* victitant; quarum multa sunt genera. Caro earum frigida est, & humorem malum procreat. *Rasis*.

Sciuri. *Cor* tamen *Simiæ*, (inquit idem) assum audaciam auget, intellectum acuit, & contra *Epilepsiam* valet.

13. Non-

13. Nonnulli *Sciurorum* carnes edunt: sed animi gratiâ, non cibi elegantiâ inducti. *Bruerinus* eos alimentum aridum & atribiliarium præstare existimat. Credo equidem cibum aridum excremento vacare, & salubrem esse.

Glirium. & muris Avellan.

14. *Glires* olim *Italis* in ganeam asservatos innuit *Varro*, qui *Glirarium* descripsit. Et in eis tandem eò exuberavit luxus, ut lege censoriâ cœnis interdicerentur. Hyeme somno diuturno pinguescunt; aliàs doliis saginantur. Carnes eorum in cibis humidæ & suaves gustui placent, pnevmonicis & empyicis comestæ auxiliantur, in cibo sumpti contra *Boulimon* prosunt. *Mathiolus in Dioscoridem.* Non planè iidem atque isti, sed affines sunt *mures avellani.*

Marmotæ caro.

15. Excelsa *Alpium* juga habitat animal ad gliris speciem & naturam quàm proximè accedens, (nam hyemem totam edormit) sed magnitudine cuniculos æquans, *Plinio* dictum *Mus Alpinus*, Græcis quibusdam *μυωξὸς* sed indigenis hoc tempore *Marmota*: hoc animal ceu porcum jugulant sanguinẽ in vasis excipientes, dein aquâ ferventi depilant, depilem aut assant, aut inveteratũ fumo indurant, instar lardi cum

olere

olere coquendum. Carnes ejus recentes sunt concoctu difficiles, stomachum gravant & corpus calfaciunt. *Mathiolus*. Puerperis tamen contra ventris torsiones commendantur.

Porcell. Indici caro.

16. *Porculus Guiniensis, aut Indicus* carnes habet carne cuniculi minus candidas, & humidiores, in cibo suaves, & pingues, subflavo adipe, lardo suum ferè simili: is comestus marmotæ carnium qualitates imitatur.

Cricetus caro.

17. *Cricetus* est animal quibusdam *Germaniæ* & *Sarmatiæ* locis satis notum. *Thuringia* eis abundat. *Germanis* dicitur *ein Hamster*, nonnullis Græcè Αρκτόμυς, *Anglice* dicas *à bear-mouse*. Est muri *Alpino* magnitudine & figurâ ferè similis: quem etiam sopore hyemali, & domicilio subterraneo imitatur. Animal est iracundum & audax. Carnes ejus *Gesnerus* negat in cibis placere. Sed ille eos, ut ipse fatetur, non viderat. Alii qui meliùs norunt, dicunt, à multis pro deliciis haberi, sed succum minime bonum præstare. *Sebiz.*

Murium caro.

18. *Mures Judæis* lege divinâ *Levit*.11.25.erant prohibiti: sed ab apostatis & idololatris in cibum denuò recepti, unde comminatio ista in *cap.ult. Prophetæ Isaiæ*.

Rha-

Rhasis scribit quòd muris caro sit calida, mollis & nonnihil pinguis, & quòd bilem atram expellat: sed (inquit *Gesner.*) ejus rationem non video. Muribus minoribus elixis & in cibo datis involuntaria puerorum mictio cohibetur. *Schræder.* *Soricis & Mygales.*

Sorex & Mygale his affines sunt: sed adeò plerisque perosæ; ut nemini in cibum admittantur, cui aliud quod edi potest, suppetit.

19. *Vespertiliones* inter quadrupedes & aves ambigunt, sed bestiis proniores, ut vivipari: & qui pennis careant. Hi etiam *Judais* erant vetiti; sed ab aliis gentibus in cibum recepti. Insulis enim *Americanis*, & in quibusdam *Africa* locis ubi columbis, imo *gallinis* pares visuntur, ab indigenis eduntur sapore Gallinæ. *Vespertilionum carnes.*

20. Quasdam *America* regiones natura beavit animali parvo quidem, sed instar *Rhinocerotis* firmiter loricato; à quâ armaturâ *Hispani Armadillam* dixerunt: sed Indigenæ *Tatou*. Hoc animal terram subit, & more *Marmota* aut *Criceti* aliquot menses latet, alia de causa, quam frigoris, quod illic nullum est. *Armadilla.*

Caro ejus candida est, pinguis, tenera, & perjucunda. Itaque essa, elixa, aut furno, aliasve cocta placet. *Hist. nat. Antill.* Laminæ loricæ in pulverem redactæ ad drachmæ pondus sumptum sudorem commodè movet, & idem sæpius exhibitum contra luem veneream egregium est remedium. *Ximenes.*

Acontii. 21. Est aliud animal, *Baptistæ Tertreo, Acontii* aliis *cuniculus Indicus.* Sed mihi, ad cricetorum genus, propiùs videtur accedere moribus, & formâ; dicitur enim cicur pedibus posterioribus erectus incedere, prioribus vice manuum cibum ori admovere: animal item esse iracundum & vehemens; quæ omnia *Criceto* conveniunt.

Carne est durâ nec bene olente: itaque ferè negligitur.

Opossón. 22. Meminit Author modo laudatus animalis, Insulæ *Grenadæ* indigenis nominati *Manotoü*, aliis *Carigueá, Maritacaca* aut *Opossón*, pro linguarum diversitate: quod aliquando videre contigit; est capite ferè vulpino, colore & magnitudine melis, (si recte memini) caudâ corpore multò longiore, adeoque forti, ut ab eâ ramo circumductâ dependeat. Carnes ejus

ejus fœtidè olent; itaque in cibos vix admittuntur.

Plurima animalia *Americæ* regiones, præsertim *Brasiliæ*, nostri orbi incognita suppeditant: quorum in cibis usum petas è *Georgio Margravio aut Ximene*.

CAP. V.

DE SANGUINE ET PINGUEDINE.

DE SANGUINIS CRUDI ESU.

I.

VT caro musculosa plerisque; ita *Sanguis* animalium nonnullis cibo est: Lex Divina ei parci jussit; quod sit animæ vehiculum. Sed *Barbaries* quosdam eò vecordiæ perduxit: ut animam ipsam, si possent, ingererent: fuerunt enim, & forsan adhuc sunt è *Barbaris Americanis* quibus nil perinde dulce est, ac sanguinis hostilis adhuc calentis haustu vindictæ

Sang. crudus.

sitim explere. Proxime ad hos Barbaros accedebant *Romani*; qui gladiatorum in arenâ expirantium crudum sanguinem hauserunt, remedium adversus epilepsiam inde sperantes: qui cum medicis, qui id præscripserunt, omnem humanitatem exuisse videntur. Nec revera remedium est, sed sæpenumerò deleterium: in ventriculo enim facilè corrumpitur, & corruptus periculosa inducit symptomata.

* *Avicen. & Marsil. Ficinum &c.*

Nequeo igitur satis mirari medicos * *Arabas*: & *Christianos* tale remedium comprobasse.

Bisaltæ, & Scythæ *Sanguine jumentorum* venis deprompto, & lacti equino misto sitim & famem in bello sedasse feruntur: potuitque id edulium ventriculis eorum, carni semicrudæ diu assuetis, convenire.

Sanguis taurinus.

At *sanguis taurinus* lethalis est, *Themistoclis* morte infamis: tamen parum lædit nisi recens bibatur; & ne tum quidem, si fibras eximas in quibus solis causa condensationis est.

E contra *sanguis Anatum, anserum, Hædi, testudinis marinæ* antidotis miscetur: unde quædam formulæ veteres *Dihamaton* inscriptæ. Et in hoc usu *Anatum Ponticarum* primas

mas olim tulit, eratque *Mithridatis* regis inventum.

Anseris sanguis calens contra leporis marini venenum bibitur. *Dioscorides.*

Anatis sanguis ex oleo potus, à potu deleterii servat, & à viperæ morsu liberat. *Galen. Euporist.* 2. 182. Calidus, si bibatur, vel siccus in vino generoso ab omni veneno liberat. *Kiranides.* *Anatis Sang.*

Sanguis Hircinus in carbone decoctus alvum sistit. *Plin.* A testiculis exsectis exceptus, & assumptus drachmæ pondere sopit pleuritidem, & sanat. *Helmontius de sexta digestione alimenti humani.* *Sang. Hircinus.*

2. Sanguinem in cibos coctione formare non novum est. *Jus nigrum Spartanorum* adeò celebratum αἱμάτιον fuisse testatur *Jul. Pollux lib.6. Onomastic.* & constat; *Hyposphagma* celebre edulium è sanguine, melle, caseo, aceto, pipere &c. olim confectum fuisse. *Caryce* cibus erat è sanguine paratus apud Lydos celebris: nostris *suillus* in re cibaria sanguis alio quovis frequentiùs adhibetur: *Hædinus* etiam, *Ovinus & Leporinus*, olorum quoque & *Anserum*, quibusdam in farciminum, & apexabonum confe- *Sanguis animalium coctus qualis cibus.*

ctione & embammatis usurpatur. Omnimodus sanguis aliquatenùs calidus est, coctionis difficilis, & crassi succi, & utcunque paratus, valido opus est ventriculo, ut ritè conficiatur.

Pinguedo, sevum & medulla.

3. Animalibus sanguine calido, & sulphureo præditis, tantummodo sani sint, & copia dulcis alimenti iis suppetat, quædam corporis partes multo *adipe* vestiuntur. In genere cornigero *sevum* dicitur, & constat partibus magis terrenis; in utrinque dentatis *pinguedo* est, seu axungia, quæ in pennatis humidior est, & in quibusdam animalibus marinis planè oleosa. Omnis pinguedo calidæ & humidæ naturæ est, & pro ratione animalis, unde sumitur, differt. At *Celsus lib. 2. cap. 18.* ait; eadem omnia pinguia, quàm macra plus alimenti habere. Adeps pauci nutrimenti est, & potiùs carnium esculentarum condimentum, quam alimentum, inquit *Gal. lib. 3. de aliment. fac. cap. 11.* Omnia merè pinguia frequentiùs aut majori copiâ, quàm par est, assumpta ventriculi eutoniæ adversantur, nauseam faciunt, & appetitum evertunt. *Galen. eodem lib. c. 27.* Calidis & siccis temperamentis non conveniunt, nam in bilem facilè vertuntur, & nidores ingratos excitant.

Sevum.

Pinguedo.

Me-

Medulla est ossium pinguedo, ut adeps est musculorum. Constat materiâ sulphureâ, & terrestri (sed puriori quàm quæ adipem constituit) per arterias vix conspicuas in ossa delata gustu suavior est, quàm aliud pingue, & ventriculi tonum non perindè lædit: in animalium juventa rubet, in senectute albescit. *Vituli aut Bovis medulla* cum farinâ & cerâ cocta, & exiguo oleo, ut sorberi possit, cœliacis, & dysentericis prodest. *Medulla.*

Medulla animalium vim habent dura & scirrhosa molliendi. Et in hoc genere præstat *cervina*, *dein vitulina*, *exin hircana*, *caprina*, & *ovilla*.

CAP. VI.

DE LACTE ET LACTARIIS.

I.

BOvinum genus præ aliis animalibus hominis beneficio natum videtur, nam præter carnes, & operam in agriculturâ, tantâ *lactis* ubertate affluit, ut non modò parvuli ferè omnes eo alantur, sed etiam lactariis inde confe-

ctis magna pars adultiorum victitent. De proximâ lactis materiâ inter physicos non satis convenit: alii sanguinem, à trunco venæ axillaris per venas mammarias ad mammarum glandulas delatum, eam constituunt: sed huic sententiæ sanguinis circulatio repugnat. Quare id munus rectiùs arteriis tribuitur, quarum est foras è meditullio convehere sanguinem, & chylum ad partes. *Prosper Martianus ex Hippocrate.* Alii chylum solam lactis materiam statuunt, eumque à lacteis rectà ad mammarias deferri existimant: sed nullum ductûs lactiferi ad mammarias pertendentis vestigium anatomicis adhuc apparuit, quod sciam; itaque verisimilius est, eum nullo compendio, sed regiâ viâ à ductu chylifero in subclavias infusum cum sanguine per cordis ventriculos, & inde per arterias thoracias in glandulas mammarias deferri; item in illis secerni, & elaborari.

Lactis materia.

Porrò sunt, quibus non sine ratione videtur demensum quoddam liquoris nervei lactantium mammis, per nervos thoracicos, quorum surculi aliquot illic desinunt, perpetim affundi; cujus solius ope lac adeò dulcescit, & fit verè nutricium, in corporibus autem cacochymicis & morbosis, quibus isti humo-

mo-

mores vitiantur, lac fit inutile, & vitiosum.

Lactis *partes* sunt tres, sulphurea seu *butyrum*, terrestris i. e. *caseosa*, & *serosa*, quæ aquea est cum salis aliquanto admisto. Sed non in omnium animalium lacte eadem est harum partium ratio: illud verò secundùm animalium species multum differt. *Partes.*

Bubulum lac maximè nobis est in usu cibario, crassum est, & pingue, eique plus materiæ *butyraceæ* inest quàm aliarum animalium lacti; quocirca etiam magis nutrit, & corporibus humanis optimè convenit: ei non absimile est *Lac bubalinum*. *Bubulum.* *Bubalinũ.*

Ovillum terrestrium, seu *caseosæ* substantiæ plus continet. *Ovillum.*

Lac caprinum medio modo se habet, & corporibus nostris medium præstat effectum. *Caprinum.*

Caseosi parum inest animalium utrinque dentatorum lacti; vix igitur coit. *Plinius lib. 8. cap. 41.* scripsit tenuissimum & maximè serosum esse *Camelinum*, suave tamen; proximè ad illud accedere *equinum*. Quo sanguini congeneri admisto in potum utuntur Scythæ; ut testatur *Hippocrates lib. de aere, aquis, & locis.* crassissimum esse *Asininum*. Sed huic *Lac animalium utrinque dentatorũ.* *Camelinũ.* *Equinum.* *Asininum.*

Plinii sententiæ medici penè omn
refragantur; qui id, post humanu
omnium tenuissimum statuunt.

Lactis usus.

2. Lac alimentum optimum præ
sertim nondùm adultis suæ speciei, si
ventriculo recte coquatur, præstat: e
enim temperatæ, & humidæ natur
aut sangvine nostro paulò frigidiu
Inde *Hecticis*, & phthisicis à medic
commendatur, sed imprimis *Asininu*
& recens emulctum, quod melius fo
Helmontius putat si *asina* quotidie
pexa; credo, quòd poris strigili pat
factis fuligines, quæ lac possunt infice
re, libentiùs exeant: quas *Sanctori*
experimentis plures esse constat qu
aliàs credas. Os lacte colluere angi
nosis prodest, & bibitum lithiasi labo
rantibus auxiliari putatur. Item
bubulum sit, eis qui corrosiva pharm
ca vorarunt convenit: si ferrum in co
sit extinctum, diarrhϾ & dysenteriæ
nonnunquam medetur. *Arthridit*
paroxysmos lenit.

Lac autem non omnibus perinde
convenit, in calidis enim & *biliosi*
temperamentis fit nidorosum, ideoque
febrientibus & capite dolentibus ma
lum est; ventriculis verò frigidis, &
eis quibus aliquid acidi liquoris pri
insit, aut lacte recens hausto incautè i

ge

geratur, sæpè acescens coagulatur; unde mortis periculum, aut ipsa mors aliquando sequitur. Inde tutius est quod maximè serosum, & casei ferè expers, quale est *Asininum*: sed huic incommodo occuritur, sacharo, melle aquâ vel sale lacti admisto, quæ *caseosa* materiæ coitionem impediunt: spleneticis & hepaticis non convenit. Porrò *lac* & *lacturia* pabuli qualitates participando subinde nocent. Sic caprillum, si capræ herbis vescuntur catharticis, putà gratiolâ, tithymalo, aut scammonea, in Syria alvum vehementer purgat.

3. Lactaria edulia sunt imprimis partes lactis arte ità separatæ ut seorsim edi possint, aut bibi. *De Lactariorum proprietatibus.*

Pinguior lactis portio priùs dissemi-nata, quiete, quia levissima, in ejus superficie colligitur, & *flos lactis* dicitur: multâ hujus agitatione, dum partes sulphureæ relictis serosis se invicem prehendunt, fit *butyrum* quod nostratibus, præsertim junioribus, usitato cibo est: & alimentum præstat præcipuè si cum pane edatur: olei naturam refert, ejusque vicem in condimentis præstat; fauces, asperamque arteriam magis lenit quàm oleum; quod, nisi planè recens sit & optimum, eas aspe- *Butyrum.*

 rat.

tat. *Butyrum* intestina contra corrusivorum malitiam munit: at nimius ejus usus bilem ciet; & ventriculi tonum laxat. Saccharo, aut sale injecto in cremorem nullâ arte aut labore consit *butyrum*.

Lac ebutyratum à *butyri* confectione relictum multum *caseosa* materiæ continet, & est frigidum: æstuantibus igitur stomachis moderatè sumptum aliquando prodest.

Flos lactis. 4. *Flos lactis*, seu cremor recens palatis delicatulis, æstate fervente, ferculum licèt rusticum, & facile parabile, maximè arridet; ritè concoctum valdè alit. Sed ob pinguedinem, ventriculo nimia quantitas aut frequentior usus vix convenit: nam tonum ejus, etsi minùs *butyro*, nimiùm relaxat. Minùs lædit, qui à lacte decocto desumitur. Morem *Belgarum*, aliorumve, qui eum, aut *Butyrum* à secundis mensis copiosè ingerunt, probare nequeo: nam cibis innatat, & stomachi constrictionem impedit.

Lac schiston. 5. *Lac schiston*, aut scissile est, à quo serosa portio secernitur: quod variis modis perficitur, sed usitatius coagulo injecto, aut acido liquore. *Dioscorides lib.2. cap.62.* ut lac ramo ficulno agitetur, inspersis, postquam bis aut ter

effer-

efferbuerit, tot oxymelitis cyathis, quot sunt lactis heminæ : lac coagulatur facilè, quod ſtatim à partu emulctum ad ignem parumper caleſit. *Coloſtra* apud veteres in deliciis fuiſſe innuit *Martialis* diſtichon.

Surripuit paſtor, quæ nondum ſtantibus hœdis,
De primo matrum lacte coloſtra damus.

Comeſta tardè concoquuntur, non facilè deſcendunt, ſuccum craſſum pariunt. *Avicen. lib. 2. cant. tract. 2. cap. 442.* pueri quibus lac in ventre coagulatur *Coloſtrati* dicuntur, & morbus *Coloſtratio. Lac coagulatum*, inquit *Galenus*, *copioſè nutrit* : ex eo *Caſeus*.

6. Lacti cum integro, tum pinguedine ſuâ privato ſi aliquantum coaguli injicias, præcipitantur illico *caſeoſa* partes, quæ formis preſſæ fiunt caſeus : qui adhuc recens frigidus eſt, & humidus ; ſed ætate calidus & ſiccus evadit : non facilè coquitur : alimentum craſſum præbet, quod tanto eſt deterius, quanto caſeus ſit vetuſtior. *De caſeo.*

Peſſimæ notæ, minimique nutrimenti is eſt, qui fit è lacte, cui omnis

butyracea materia prius substracta fuit. Nam *caseosa* substantia molem; sed *butyracea* sola bonitatem isti cibo conciliat. Pro ratione animalium differt caseus. Nonnulli *Ovillum* facilitate, & substantiæ tenuitate præstare arbitrantur: *bovillum* nutritione; caprinum verò infra omnes putant. *Plinius Hippaces*, id est, equini meminit, sed certe id lactis caseum parcius præbet; est enim valde tenue. Multi hunc cibum aversantur cujus idiosyncrasiæ rationem reddere non est facilius, quàm cur gallinæ malunt fame perire, quàm phaseolos edere. Primas inter *Britanniæ* caseos *Cestriensis*, inter peregrinos *Parmensis* tenet.

Serum lactis.

7. *Serum* post casei coagulationem relictum nonnihil salis continet: vix cibum dicas, non enim alit, nisi diu ei assuescas: serosos & adustos humores purgat, præsertim magnâ copia quotidie sumptum, ad tres quatuorve libras, cum herbis idoneis incoctis si libet; multæ apud veteres lactis acidi præparandi rationes fuerunt; alii enim alia incoxerunt: hi lac acidū in recens addiderunt; nonnulli in vasis acore aliquo imbutis quiescere, donec acesceret, sinebant, & molcem vocabant: cu-

cujus σκευασίαν habet *Constantinus Cæsar in Geoponicon lib. 18. Paul. Æginetæ* ejus meminit *lib. 3. c. 37.* Et *Galenus* qui vocem Latinam esse credidit; sed totâ viâ erravit: vox enim *Germana* erat: unde usum ejus didicerant *Romani*, ut nomen indicat.

Nonnullis gentibus *oxygala* multo in usu est, & imprimis nostris *Hybernis*, qui lactariis abundant; eorum idiomate *Bony claper* dicitur: calidioribus ventriculis, & *biliosis* in æstate prodest, & talibus *Galenus lib. 7. methodi medendi* concedit: *Æginetæ* cibum fastidientibus loco citato commendat. Laudatissimum *oxygala Nomades Scytharum hippomolgi* dicuntur conficere.

Oxygala.

Quibus prodest.

8. Non prætermittendum *Zythogala*, quod *Angli* jamdudum usu ceperunt, quibus dicitur *possetum*. Et fit, cervisiam, vinum, aliudve acidum lacti efferventi affundendo: Inde enim partes lactis terrestres & sulphureæ se mutuò prehendunt, & coagulantur; aquosæ verò cum salinis funduntur. Serum ita factum febrientibus exhibent; quem usum *Forestus lib. 16. obser.* non re-

Zythogala.

Quomodo fit.

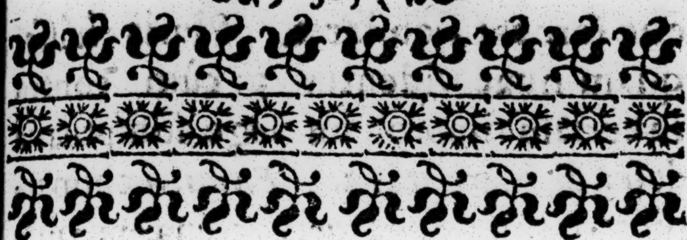
Ejus facultates.

recte improbat. Non enim ori, aut ſtomacho eſt ingratum & vaſis intromiſſum ſale ſuo meatus reſerans, ſanguinis æſtuantis, impuritates blande foras educit: diureticum eſt, & lene diaphoreticum.

Huic etiam liquori pro diverſis medendi ſcopis varia incoquunt, quæ feliciter ægris propriant.

COM-

COMMENTARII DE VOLVCRVM CARNIBVS ESCVLENTIS.

CAP. I.

I.

CIbatum valentiorem ferè præbent quadrupedes, lautiorem verò & delicatulis palatis potiùs expetitum exhibet volucre genus. Nonnulla igitur Alitum genera domestica alimus, mensarum tantùm usui dicata, dapes inemptas & facile paratas: alia aucupio tantùm ad manus veniunt.

Gallinæ cicures saporis elegantiâ paucis volucribus cederent, imo forsan phasianis & perdicibus palmam præriperent; nisi copia, quâ optima quæque *Gallina.*

que sordent, obstaret. Pluris fuisse, quam nunc videntur; cùm contra luxuriam improbam lege sumptuaria defendi meruerant. *Fannia* enim unica gallina Senatoriæ cœnæ permissa est.

Earum carnes. *Carnes earum* temperatæ sunt, & facillimè concoquuntur; non excrementosæ, sed eximii succi. Unde sanguinem adeo laudabilem procreant: ut sint, qui frequenti earum esu præsertim pullorum & caponum ingenii acumen, ampliorem spirituum copiam, & seminis ubertatem sperent. In hoc genere *Caponum* carnes maxime temperatæ sunt: *Gallinæ* sicciores, & *Galli* siccæ & duriores. Jus *Galli decrepiti* absterget, aperit, alvumque movet.

Robusti, & quotidiano labore exercitati alimentum carne gallinaceâ firmius postulant. A morbis verò convalescentibus, & emaciatis, ea præsertim, quæ è pullis est, optimè convenit.

Gallinacei generis diversitas. *Magna* est domesticarum diversitas, quæ à regionibus, unde oriundæ sunt, ferè nascitur.

Sunt pugnaces. Præter vulgares, genus est pugnax, generosæ indolis, è quibus gallos ad pugnæ spectaculum tollimus, eosque adeò magnanimos, ut antagonistæ vi-

ctori

stori nunquam vivi cedant. *Nana* quoque apud nos inveniuntur.

Patavinæ alias statura & mole excellunt, & *Turcicæ* plumarum varietate & elegantiâ. *Frisiæ* dictæ *crispæ* sunt; & *Persicis* cauda & uropygium desunt.

Patavina. *Turcica.* *Crispa.* *Persica.*

In quibusdam *Indiæ* tractibus carnes & ossa gallinarum nigrescunt, tamen suavissimæ sunt.

Quæ ossa nigra habent.

Chinæ fertur lanigeras habere, quibus lana est *Ovillæ* similis. *Athanas. Kircherus in China illustrata.*

Lanigeræ.

Caro gallinacea vocis claritatem efficit. *Avicenna.* Medici nonnulli tradunt: gallorum juvenum testes *Hecticis*, & marasmo emaciatis prodesse. Si mulier statim à conceptu eos edat, mares in utero fient. *Plinius.*

Virtutes medicinales.

Mirum est, quibusdam persuasum fuisse carnis gallinaceæ esu contrahi podagram: forsan ita somniatum est, quòd locupletas cives, quos ob liberaliorem ejus usum, nostrum vulgus *caporum gurgites* joco nominant; eà sæpe tentantur: quod non ob *Ornithophagiam* accidit; sed arthritidem ditiorum ignavia, aut intemperantia accersit, quam pauperies, labor & temperantia, cum cibo euchymo (cujusmodi

Cur à quibusdam podagram dicuntur parere.

modi sunt gallinarum carnes) arcent; aut si sit hæreditaria, protelant.

Aves Afræ. 2. *Aves Africanæ*, nonnullis *Indicæ*, Græcorum *Meleagrides*, aut eis congeneres carnium suavitate sunt caponum æmulæ. Plurimum & laudabile alimentum præstant: itaque vires promptè reficiunt. Alites hujus generis, eximiæ magnitudinis & præstantissimi saporis producunt provinciæ *Americanæ*, *Nova Anglia* & *Virginia*.

Pavones. 3. *Pavonum* pulchritudo, eos aliquandiu contra gulam defenderat, aut forsan aliqua religio. *Hortensius* orator primus cibi gratiâ occidit. *Aufidius Lurco* primus saginavit.

Carnes eorum. Carnes habent fibrosas, duriusculas, & non admodum faciles concoctu. Ab eorum esu nonnulli epilepsiæ remedium sperârunt: sed quo successu nondum comperi. Jus eorum pleuriticis specificè prodesse dicitur.

CAP.

Cap. II.

DE GALLINACEO GENERE AGRESTI ET MONTANO.

I.

OB eximiam carnium suavitatem, & salubritatem cum aucupii voluptate, magnates *phasanos, perdices & attagenas* suis mensis vendicârunt. Vires egregiè reficiunt.: itaque à morbis convalescentibus, & ventriculi imbecillitate laborantibus cibi sunt utilissimi. *Phasiani.* *Carnium usus.*

è. Montes sylvosos, & ericeta vastiora colunt duæ avium agrestium species, quæ phasiani naturam participant, sed colore differunt. Nam mares præter palpebras rubentes & cinereas quasdam maculas interspersas nigricant. Feminas hujus speciei natura elegantiori plumarum varietate vestivit, quod, quia in aliis avibus non usu venit, *Gesnero* ansam dedit putandi, aliam esse speciem non sexûs discrimen. Hoc genus *Hibernia* familiare est ubi no- *Urogallus major Generis*

nominantur, *Cocks of the VVood.* i.e. *Galli Sylvestres* ; ut mole phasianos superant, ita carnium suavitate eisdem non cedunt.

Urogalli minores Gesneri & Aldrovandi. 3. Altera species minor phasianâ ericeta tantùm frequentat, eaque fere montana: in his, maribus supercilia late rubent, sed totum corpus nigricat, at splendore plumarum variabili, ut in collo columbino aliquando cernitur. Feminas plumæ cinereæ rufescentibus interspersæ perdici, aut rusticulæ concolores reddunt. Hanc avem veterum *Attagenem* multi credunt.

Lagopodes nostris: the vvithe and red game. 4. Regionibus, quæ fere nive albicant, montanis, & borealibus natura feras, & volucres nivi concolores dedit, & inter alias *Lagopodas*. Avis est ita dicta ab hirsutis pedibus; quos ei natura videtur indulsisse: quòd in frigore intenso vivendum esset; *Lagopodes albi.* candida tota est, præter pennas in caudâ utrinque nigras, in aliis perdicem refert. A quibusdam igitur Alpinis *perdix candida* nominatur.

Variegati. In Alpibus *Rhaticis*, & *Helvetiis* invenitur avis alia perdici similis, & cothurnis plumeis similiter induta; sed variegata.

In excelsis *Angliæ*, & *VValliæ* montibus nascuntur volucres, nostris à plumis rufis appellatæ *the red Game.* Hæ, quia in nive ferè versantur plumeis etiam crurum, pedumque integumentis muniuntur: rarò admodum in planitiem descendunt. *Lagopus ruber. i. e. the. Red game.*

Has non alias ab *Italorum francolinis* quidam arbitrantur.

Quænam harum avium veterum fuit *Attagen* inter *Zoographos* non convenit. Alii id honoris *Francolino* tribuunt, alii alteri *Lagopodum* speciei sed plerique *urogallos minores* veras *Attagenas* esse credunt. Sin, ut aliqui censent, *Attagen* palustris erat; neutri harum nomen convenit: sed ex *Gesneri* sententiâ, *GodVVittæ Anglorum* potiùs debetur: quod ita fiat, si ista *GodVVitta* perinde in *Italiâ*, atque in quibusdam *Angliæ* tractibus sit frequens, sed ex *Joniâ* etiam *Romam Attagenes* delatæ sunt. *De Attagene veterum.*

Inter sapores fertur alitum primus
Jonicarum gustus Attagenarum.

Martialis lib. 13.

Certè tunc temporis in procerum mensis primas tenuit, nec injuria, si præter saporis excellentiam (ut *Galenus*

lenus affirmat) succus ex *attagenum* carne laudabilis, neque tenuis neque crassus gignitur. Sed quicquid *Attagen* erat; liquet urogallos, & *Lagopodas* saporis bonitate phasianos superare, & insuper reliquas eorum virtutes æmulari.

Urogalli & lagopodis bonitas.

Perdices.

5. Carnes *Perdicum* sunt facillimæ concoctionis, boni alimenti, excrementi penè nullius, & perquam siccæ. Quæ dotes *Cardano* ansam dederunt asserendi in *lib. 3. de sanitate tuenda tract. 19.* Quemvis lue venereâ correptum, si solis perdicibus totum annum victitaverit, sine alio remedio convaliturum. Pituitosis temperamentis & frigidis inprimis conveniunt, ventriculum imbecillum corroborant, venerem cient.

Diu comesta Luem Veneream sanans.

Nostræ perdices columbas magnitudine non multùm superant: sed *Strabo lib. 15.* scribit *Porum India* regem *Perdicem* vulture majorem dono misisse *Augusto*.

Perdices rubræ, quas *Chios*, aliæq; in *Ægao* insulæ, *Guernsia* quoque & *Casarea* in nostro mari alunt, carnium facultate à vulgaribus non discrepant.

Bistardi qui Tetraones & o-

6. Alitum maximus nostratium est *Bistardus* quem Latini *tetraonem* &

& *tardam*, Græci *Otida*, nonnulli novè, sed non ineptè *Erythrotaonas* dixerunt. *Tarda* est hæc avis, adeò ut à canibus nonnunquam deprehensa sit, antequam ad alas se recipiat; sed & cauta; quocirca sylvas vitat, planitie, campisque latissimis tantum gaudens. *Plinius lib.10. cap. 22.* scribit *Otidas* in cibis damnatas. Sed aliud suadet experientia. Carnes enim dulces sunt, & salubres. Et *Synesius* nominat hunc alitem Ὄρνεον ἐκπάγλως ἡδύ. *Bellonius* etiam in mensis easdem probat. Sed *Galenus lib. 3. de aliment. fac.* Otidos carnem inter gruum & anserum mediam statuit.

tides dicuntur.

7. *Coturnicum* caro habetur calida, humida, difficilis coctionis, & mali nutrimenti: unde nimius ejus esus improbatur: nam nonnullos in spasmos & morbos comitiales conjecisse fertur. Idque in *Phocide*, *Bœotia*, & *Doride* accidisse *Galenus* putavit: quod veratro illic vescerentur. Sed siquid sit istiusmodi incommodi, à pravo, quem præbent, succo oriri credendum. At forsan pravi victus in istis locis recepti culpa in coturnices rejicitur; certe palato arrident, & stomacho placent.

Coturnices & orthygometra.

Coturnix.

Orty-

Ortygometra. *Ortygometra* avis est coturnicibus corpore major, sed formâ similis; quibus in migratione ducem se præbere dicitur: in agris genistâ obductis fere versatur: & quibusdam fuisse *Crex Aristotelis* videtur, *Anglis* dicta à *Daker. hen.* aliis est *rallus terrestris.*

Cap. III.

DE COLUMBIS DOMESTICIS ET LIVIIS.

I.

Columba. Columba in cibis non faciles concoctu sunt, succum præbent crassum, & excrementosum; hoc de domesticis intellige; quarum magna diversitas est. *Livia.* *Livia*, quæ, saxis & montibus relictis, durante sementi in agris cultis victum quærunt,ucciores sunt, & melioris succi.

Palumbi. *Palumbes* cibi difficiles sunt, melancholicis prorsus incommodi, animi alacritati, & venereæ libidini obstant. Unde illud poetæ monitum.

In-

Inguina torquati tardant, hebetantq; palumbi:
Non edat hanc volucrem, qui cupit esse salax.

Turturum caro sicca est, & admodum calida. Aucupes *Itali* circa Cremonam abunde *turturum* æstate capiunt, quos milio impinguant. Nam pingues lauti saporis sunt, hinc *Martialis* in *Xeniis lem.* 50. *Turtures.*

Dum mihi pinguis erit turtur, lactuca valebis.
Et cochleas tibi habe; perdere nolo famem.

Alimentum quoque laudabile, (testante *Galeno*) pingues neque tenuius, quàm par est, neque crassius præbent. Sunt quibus carnes columbini generis in paralysi & tetano, prodesse videntur. Morbos etiam pestilentiales frequenti earum esu præcaveri.

CAP. IV.

DE PALUSTRIBUS VOLUCRIBUS.

I.

Grus. GRues relictis Pygmæis in *Europam* quotannis transvolant, ubi etiam hostes inveniunt: à quibus capti in mensas saginantur.

Ciconia. *Ciconiæ* etiam à longinquo veniunt: sed unde aut quo se conferunt, adhuc incompertum est: in cibis olim magis *Romæ*, quàm grues placuerunt. Pietas in parentes celebrata eas aliquandiu à cæde vindicaverat. *Sempronius Ruffus* mensis primus invexisse traditur. Sed injuriam piæ volucris populus turpi repulsá ultus est, ut versus isti testantur:

Ciconiarum Ruffus ille conditor,
Quanquam est duobus elegantior Plancis,
Suffragiorum puncta non tulit septem:
Ciconiarum populus ultus est mortem.

Apud

Apud *Thessalos* ob serpentum excidium referentes gratiam, capitale fuit ciconias occidisse. Carnes harum volucrum duræ sunt: & nisi diu suspensæ ventriculi solventi ægrè cedunt: at non parcè nutriunt. Succum melancholicum generant. *Avicen:* itaque nostro tempore in mensis non perinde, atque olim probantur.

2. *Phænicopterus* ingens avis est, Gallis *un Flammant*, nostris maritimis ignota. Sed maris mediterranei litore frequens. Nomen ei alæ puniceæ fecerunt: sed celebritatem *Romana Luxuria*, cui imprimis erat dicatus. Linguam ejus præcipui esse saporis docuit *Apicius*, nepotum omnium altissimus gurges. *Juvenalis* phænicopterum inter lautiores cibos numerat: sed nostro seculo, forsan lingua vix placeret erudito palato: credo carnes instar Gruum nervosas esse durasque, nec facilis concoctionis; sed à ventriculo confectas plurimùm nutrire. Secundum *Corn. Celsum:* qui tradit, omnem avem grandem valentis materiæ esse, & plurimi alimenti. *Phænicopterus.*

3. Tria *Ardearum* genera descripsit *Aristoteles lib. 9. de hist. animalium*, *Pellam*, *albam*, & *asteriam*. Alii plura faciunt; *Oppianus* innumera esse *Ardea.*

se in *Ixeuticis* Hyperbolicè dicit. Credo equidem hanc avem pro regionum diversitate, coloribus, & magnitudine variare; & avem, quàm à rostro deorsum falcato *Itali Falcinello* nominant, hujus esse generis. Diomedeas aves (in Insulis maris Adriatici Artanes nunc dictas) Servius in 11. *lib. Æneidos*, ἐρωδιὺς dicit. Ερώδιον *Theodorus Ardeolum* vertit, quam rectè nescio; ad Larorum familiam potiùs pertinere censeo.

Larum carnes quales. Ardearum carnes piscem nimis olent, duræ sunt, & concoctu difficiles. Sunt autem, inquit *Sebizius de alimentorum fac. lib. 3.* quàm gruum carnes sapidiores, & teneriores. Alii verò easdem, nisi è pullis desumptas, in bonorum & salubriorum ciborum album non admittunt. Quibus hæmorrhoides pulsantes infestæ sunt, à gruibus, & ardeis abstineant. *Arnold. de Villa novâ.*

Rusticulæ majores. 5. *Rusticula major* (quæ *Aristotelis* σκολόπαξ est) rostro longo, & tereti, colore verò ferè perdicis notissima est: de quo *Martialis*.

> *Rustica sum perdix, quid refert,*
> *si sapor idem?*

Minor. *Minor rusticula* tota palustris est; nam

nam à stagnorum, aut fluminum ripis vix discedit, vermiculis, ut altera vescitur.

Carnes utriusque suavissimæ in mensarum deliciis sunt. Lac augent, & semen, unde & venerem proritant: sed ferè præfertur minor. Harum intestina meliùs, quam aliarum avium olent & sapiunt, itaque concisa suis carnibus condimento sunt.

5. *GodWitta, Gallinula palustris*, avis est palustris, rusticulâ majori paulo grandior; sed cætera ei ita similis, ut non sit cujusvis distinguere. In locis uliginosis degit: ob eximium carnis saporem & succi, quem præstat, bonitatem, magnatum palatis adeò arridet, ut triplo pluris quàm gallinago vendatur; proinde quibusdam *attagen* videtur. *GodWitta. sive Fedoa.*

6. Palustria loca colit insigne avis genus, quæ à nostratibus appellatur *a Knot*. & à Rege Canuto, qui eis imprimis delectatus erat, nomen habuisse à *Camdeno* nostro traditur. In agrum *Lincolniensem* sub hyemem gregatim veniunt, & post aliquot menses inde migrant, carnes sagina quâdam pinguescentium sunt regiis mensis dignæ, teneræ & suaves. *Gallinulæ dicta Anglis à Knot Callidris Bellonii.*

Ruffa avis pugnax. 7. In agro etiam *Lincolniensi* & vicinâ *Croulandia* nascuntur aves palustres *Aldrovando* dictæ pugnaces, quòd ad internecionem sæpe pugnant. Mares in hoc genere dicti, *Ruffes*, collari plumeo ornantur, sed adeò vario, ut inter sexcentos vix duos concolores reperias. Feminæ eo carent, & nominantur *Reeves*, uterque pane, in lacte, macerato saginati in mensarum deliciis sunt.

Morinellus. 8. *Morinelli* avis aucupium jucundum præbet spectaculum. Quippe volucris mimica dum aucupis gestus exprimit, in retia ridiculè agitur.

Avis est palustris locis proximè dictis familiaris. Morinellus dici creditur quoniam apud Morinos etiam invenitur, aut forsan quòd morio stultulum denotat, nomen inde formatum est: talem etiam *Doterelle* apud nos significat; utcunque hæc avis viva desipit, cocta in mensis lautis benè sapit.

Pardali. i.e. pluviarii. 9. Duplicem *pluvialium* speciem vulgò constituunt, *virescentem, & cineream*; hanc *Aldrovandus*, & plerique ornithologi *Aristotelis* pardalum esse conjiciunt: illam autem alii ut *Jo. Rajus in ornitholog. Willobei.* Fuerunt, qui eas aere ali putârunt, quòd in pinguescentium ventriculis nihil

hil

hil inventum eſt. Sed reverà vermiculis victitant: carnes utriusque de primatu contendunt, alii cineream præferunt; nonnullæ viridem: ſed ambæ menſarum deliciæ ſunt. His congener videtur *Vanellus*, nec in cibis contemnendus. Minùs affinis eſt *Aldrovandi* pluvialis major, quæ *Geſneri Glottis* eſt, & vulgò dicitur *Totanus*.

Rhintacen avem *Perſicam*; (quam *Plutarchus* è *Cteſia* ſcribit, eſſe columbæ parem intus pinguedine refertam, at excrementi expertem, & proinde aere, vel rore ali putatam) quidam *avem Paradiſi* dictam putant, at pluvialem fuiſſe veriſimiliùs conjeceris, cui deſcriptio meliùs convenit. Quin etiam avis *Paradiſi* prædatrix eſt, & avibus minoribus victitans: ut *Bontius* affirmat *lib. 5. cap. 12. natur. Hiſt. Indiæ orientalis*. *Rhintace avis perſica.*

10. *Numenius Italicè*, & Latinè à recentioribus à roſtri forma *arcuata* nominatur. *Gallis* & *Anglis Onomatopœia*, à ſono quem edit, nomen fecit. Illis igitur dicitur *Curlue*. Græcorum κύρυλ☉, quem *Gaza carulum* vertit, alia avis eſt.

In cibis laudatur hæc avis & à nonnullis Gallinæ villaticæ præfertur. Eſt

 verò

verò carne siccâ & quàm gallinacea, duriori.

Erythropus. II. *Erythropus, seu ralla aquatica* avis est tibiarum longitudine, & rubore pedum (ut nomen innuit) satis nota, in cibis turdis non postponitur: quippe optimè sapit, & saluberrimè nutrit.

Cap. V.

DE VOLUCRIBUS MINORIBUS.

I.

Turdus. TUrdos veterum Romanorum popina tanti fecit, ut recentiores præ illis, eos neglexisse videantur. E triplici eorum genere *Turdus Aristotelis* ἰξοβόρος nostra vernacula, *the Missel trush*, nobiscum toto anno tantùm manet. Cæteri *Trichus, & Illas* quotannis migrant: hæc post autumnum è continenti proximâ; illa, (ut ajunt) è *Sueciâ*, & *NorWegiâ*, quo exactâ hyeme redeunt. *Galenus* carnes turdi cibariis succum laudatissimum gignentibus annumerat. Saporis verò bonitatem poetæ celebrant, *Horatius, & Martialis*.

Turdorum 3. genera.

Nonnulli in morbo comitiali turdorum

dorum esum prodesse putant, quòd viscus, quo victitant, est antepilepticum remedium.

In mensis, *Illas* reliquis cedit, à quibusdam *trichas* viscivoris præfertur.

2. *Merula* turdis videntur cognatæ; sed non eandem carnium excellentiam assequuntur: in cibis tamen boni succi numerantur à *Salernitanis*: & à *Marcello Empirico* torminosis comestæ prodesse traduntur: genus merularum vulgare nigrum est rostro croceo; sed & albas vidimus. *Merula.*

3. *Sturnus* avis nota, hyeme gregalis. Carnes earum calidæ & siccæ, ab *Anglis* ob amaritudinem rejiciuntur. *Italis* autem cibo sunt, & meritò, si, (ut *Kiranides* tradit) venenis resistunt. *Sturnus.*

4. *Coccothraustes* avicula est, quæ hyeme aliquando cernitur: nomen habet, quod fructuum officula rostro valeat frangere: unde *Germanicè* dicitur *ein steenbisser*, *a stonebiter*, in cibum venit. Et à *D. D. Charleton* calculosis dicitur prodesse. *Coccothraustes.*

5. *Cuculi* pullus nonnulli cibo est. Rusticorum tantum ferculum, (inquit *Sebizius*) nec palato admodum placet. Delicatulos tamen quosdam novimus ejus sapore delectatos. Imò *Aristot.* ejus è nido (qui alienus est) sumpti saporem lau- *Cuculus.*

laudat; Et *Plinius* scribit: nullam avem suavitate carnis ei comparandam, sed postquam suo arbitrio vivit, saporem mutat.

Alauda. 6. Nulla minorum avium in mensis frequentior est, quàm *alauda*, aut melior: nam succum generat optimum, & facile concoquitur. Speciem, quæ *galerita* dicitur, à colicâ ingruenti præservare & præsentem sanare ferunt.

Ficedula. 7. *Ficedulis* nostra insula non careret, si ficus, quibus vescerentur, suppeterent. Eandem enim speciem, *μελαγκόρυφον*, habemus: hæ in *Italiâ* ficubus, aut uvis saginatæ *beccafigos* dicuntur, & in mensarum lautitiis primas tenent: visum hebescentem acuere putantur. A nostris appellantur *Aves Cypriæ*, credo quod *Cyprus* eis abundet, unde in *Europam* muriâ conditæ olim advectæ sunt.

Hortulana. 8. *Hortulana* avis est magnitudine *Alaudæ*, rostro & cruribus rubescentibus; in viciniâ *Bononiæ* (ut ajunt) satis frequens. Carnes ejus mensarum deliciis annumerantur; Calidæ sunt, semen augent, & catamenia movent.

Oenanthe. 9. *Oenanthe* avicula est meticulosa; quæ nubeculæ supervolantis umbrâ territa, subinde in cuniculos se recipit: ubi laqueis ab aucupe suspensis excipitur.

pitur. In *Sussexia*, ubi frequens est, nominatur *a VVheat ear*, alibi â *Horsmech*, Italis *Culobianco*, circa calendas *Julii* pinguescit, & sapore ficedulæ vix cedit.

10. *Hirundines murariæ, & ripariæ* epilepticis in cibis sumptæ auxiliari creduntur. *Riparia* & *muraria* pinguescunt, & commodi saporis sunt, itaque divitum mensis apponuntur; alia genera amarescunt. *Hirundo.*

Passerum esus venerem excitat, & *troglodytarum* stranguriæ mederi, & calculos expellere fertur. *Troglodytæ* vulgò sed malè *reguli* appellantur. *Tyrannus*, aut *regulus Aristotelis* alia est avis proximè dicenda. *Passer.* *Troglodytæ.*

11. Avium omnium in *Europâ* minima est ea, quæ in vertice maculam croceam aureæ coronæ instar gestat, ab *Aristotele* ϐασιλεὺς, & Τύραννος dicitur, unicam tantùm drachmam pendit. *America* tamen minorem *Tomineum* appellatam profert: quæ comesta epilepsiæ medetur. *Trochilus.* *Tomineus.*

12. *Lusciniæ* caro improbatur. *Heliogabalus* tamen à *Spartiano* fertur Lusciniatum linguis, ut & Pavonum vesci solitus, quod istis cibis utentes Epilepsiam non sentiunt. *Luscinia.*

Upupa. 13. *Upupa* plumæ sunt pulchræ, sed mores fœdi, & carnes insvaves: eadem tamen in cibis sumpta colicos dolores mitigare dicitur. *Avicenna fen.* ib. *tract.* 4. *cap.* 11.

Erithacus. 14. *Erithacos* (ut ajunt) una arbor duos non capit, præ contentiosâ natura, unde avi nomen hyemale: quod cum formâ æstate mutat, & dicitur φοίνικουρος (*a redstert*) sed pace *Aristotelis* & aliorum, qui hoc tradunt, *Erithacus* etiam æstate formam servas; nec fit φοινικουρος. Si hæc avis sit *Helychii* Ῥόβιλα, nomen *Anglicum* non multùm abludit: nam eam dicimus *a Robin*, addito epitheto, *Redbrest*. i. e. pectore rubro in cibis facilis coctionis & boni succi.

Loxia. 15. *Loxia* aliis *cruciata*, quòd mucrones rostri decussatim transponit. Anglicè *the Crosbill*: nobis rara est; quia ferè desunt abietes, quorum strobilis vescitur. In cibis non est insuavis.

Sunt, qui hanc aluerunt perinde ridiculè ac superstitiosè persuasi, ædes, in quibus servatur, nunquam conflagrare. *Sebizius* ait hanc avem in cibis minùs probari, quod semine cannabino pinguescat: quam rationem haud probo.

Lanius. 16. *Lanius* avis, *the Bucher bird*, Italis *regestolo falconeiro*, quod accipitris

pitris instar aviculas rapit & raptas occidit; triplex ejus genus est: primum *Anglis* dicitur: A *Shrake*, avis insolens, at nonnunquam hyeme visa, magnitudine sturnum æquat. Secundum passeri par est, natura & colore priori simile: in *Anglia* non visum.

Tertium capite rubro insigne *Italia* habet in cibo laudatum, tanquam saluberrimum. *Gesn.*

Struthius nomen habet passeris exiguæ avis quamquam ipsa avium sit maxima (nisi quod à *Paulo Veneto* de ave *Ruc* scriptum est: non sit fabula) post aviculas igitur considerabitur. *Struthiocamelus.*

Tanta ei est moles corporis, ut remigio alarum in cursum promoveri, à terrâ tolli non possit. Cibus erat *Judæis* vetitus; sed ab *Arabibus* & *Numidis* receptus. Eum *Romanis* mensis insana *Heliogabali* luxuria invexit, & (teste *Lampridio*) unâ cœnâ sexcenta struthorum capita convivis, ut cerebella ederent, apposuit. Carnes eorum ferunt, duras esse, ægrè concoqui, & melancholiam parere. Grandium struthorum omnia membra (inquit *Galenus lib. 3. de Aliment. fac.*) sunt dura, excrementosa, & dyspepta.

Horum congeneres videntur *Cassovares* ingentes aves, quas in Regio *The-* *Cassovares.*

Theriotrophio Londini vidimus: sed pennis struthorum caret: e quibus plumarii militum cristas tam elegantes conficiunt.

CAP. VI.

DE GENERE AQUATICO.

I.

GEnus aquaticum fere est esculentum: Exhibet autem carnes notæ inferioris, quàm volucres montanæ, & sylvestres.

Cygni. *Carnes olorinas* nisi admodùm juvenum in cibis pauci probant: quippe crassæ sunt, duræ, & difficilis coctionis. Qui autem feri sunt, & liberius vagantur, ii carnosiores sunt & purioris succi.

Anseres. 2. Veteribus Britannis *anserinam* gustare piaculo fuit: Est tamen vitiosi, & excrementosi succi, & quamvis palato respondeat, in ventriculo, nisi robusto, ægrè concoquitur: sin talem nacta sit, non parum præbet nutrimenti. De *hepate anserino*, ejusque incremento, si ritè saginetur, suprà diximus; quo-

quoad qualitates, temperatum, suave est, euchymum & multi nutrimenti. *Galenus* solum ventriculum, & hepar in cibis probat.

3. Anserinæ similis est *anatum* caro: calidior tamen, & aliquanto humidior, præsertim domestica, nec succi multo melioris est, aut facilioris concoctionis. In omni volucrum genere sicciores sunt feræ; quippe quæ liberè vagando victum magis commodum inveniunt & volatu magis exercentur. *Jecur Anatis* vim obtinere fluxum hepaticum sistendi scribit *Rasis*. *Anates.*

Anatum & volucrum consimilium capiendi ratio hæc est. Allectrices quædam, πυλόδρομοι artem eam edoctæ, in paludes evolant, unde magnis palustrium gregibus comitatæ redeunt & miris illecebris easdem in aucupum retia pelliciunt.

4. Apud nos & vicinas gentes alitur *anatum genus ex Indiâ, aut Africâ* oriundum. Quæ vulgares corporis figurâ referunt, nisi quòd dimidio majores sint; capite item & collo rubescent: ventre candidæ sunt, tergo fuscæ, suave olent. Nostris satis ineptè dicuntur *Muscovy Ducks*. Id est. *Anates Muscoviticæ*. Carne sunt suavi, & quàm aliarumq; anatum calidiori. *Anas afra.*

5. Ad

Querquedula. 5. Ad anatum formam & naturam proximè accedunt *Querquedulæ*; sed sunt minores. Anatæ sunt in ore suaviores, in ventriculo leviores, & multùm nutriunt.

Boscades. 6. *Boscades* anatibus, & *querquedulis* saporis elegantiâ cedunt: ventriculum magis gravant, & succi sunt deterioris. *Glaucium.* *Glaucium à Boscade* oculis glaucis dignoscitur.

Ad genus νησσωδὲς multæ aves feræ pertinent: quarum quædam sunt anonymæ, aliæ ab anatibus feris adeò exiguo discrimine distant ut non facilè discernantur; sunt etiam marinæ Anates.

Chenalopex. 7. *Chenalopeces* nostris in usu cibario sunt; sed pro lautioribus cibis cum veteribus Britannis non utimur, nam carnium suavitate, & euchymiâ à toto anatum genere superantur.

Brenta & Berniculа. 8. *Brenta, & Barnicla* aves Britannis notæ, inter anseres & anates ambigunt, specie quidem differunt, sed discrimine minori, quàm ut facile internoscas, de æquivocâ earum generatione plura legi & audivi quam credo. Carnes earum doctioribus palatis non placent, ægrè concoquuntur, & succum melancholicum *Anser Bassanus.* præbent.

Anseres Bassani ova pariunt, & exclu-

cludunt in rupibus & clivis insulæ dictæ *Bassa*, in *Scotiâ* nec alias in totâ Britannia. inquit *Turnerus*. Incolis dicitur hæc volucris a *Solandguse*: piscibus victitat, & à Scotis inter mensarum delicias habetur.

9. *Platea* ab aliis aquaticis, quæ rapto vivunt, prædam astutè præripit, & avidè vorat. Et ob rapinam, (ut quidam existimant) *Judæis* fuit symbolicôs interdicta nihilominus multis olim in deliciis habita est, & adhuc habetur. Caro anserinæ sapore, & aliis qualitatibus non dissimilis videtur. *Platea.*

Oppianus hanc avem ab *onocrotalo* non diversam esse innuit, dum scribit: κόλπον ἐξηρτῆσθαι περὶ τοῦ στέρνου. Sinum ante pectus dependere.

Onocrotalo quidem quasi sacculus ante pectus dependet, non Plateæ. Sunt qui *Porphyrionem* cum *Pelicano* confundunt, eandē avē arbitrati; quod ubi Septuaginta *Pelicanū* reddiderunt, Hieronymi translatio porphyrionem habeat. *Onocrotalus*, ut specie ita & carnium sapore cygnos refert. *Onocrotalus.*

Porphyrionem verò *Ælianus* affirmat, in cœnis posuisse neminem. Unde miror scripsisse *Plinium* laudatissimos è Commagene nobiles è *Balearibus* mitti.

10. A-

Puffini.

10. Avis est maritima ab *Anglis* nominata *a Puffin*, à Gallis *Matrouse*; magnitudine æquat *querquedulam*. In Insulis quibusdam maris *Hiberni* inenarrabilis eorum copia est. In cuniculi cavernâ pariunt, depulso vetere incolâ. Pullus, qui semper unicus est, mirum in modum pinguescit. Sed carnes pisces sapiunt: imo quibusdam pisci sunt. Nam esus earum muriâ servatarum in solenni jejunio à *Romana Ecclesiâ*, perinde atque piscium dicitur concessus.

De avibus quibusdam quæ rarò in cibos veniunt.

11. Reliquæ volucres aquatici & palustris generis propter aliquod vitium ditiorum mensis vix admittuntur. *Ardeas stellares, Gavias, Laros*, aliasque tam digitatas, quam palmipedes multas strigosa macies præter carnis duritiem à delicatulis expeti prohibet.

Corvum marinum præter alia vitia color furvus dehonestat: ut *Mergum & fulicam* quare Galli quidam hanc Diabolum, illum Græci αἴθυιαν nominarunt.

Marinarum avium species innumeræ sunt & pleræque anonymæ latinè; quod erant veteribus incognitæ; utpote qui maria, quibus versantur, non noverant. Carnes earum, quotquot pingues-

guescunt, oleosæ, rancidæ, & excrementiciæ fere sunt, sin macrescant, crassæ, duræ, dyspeptæ. Plurimas volucrum species lubens omitto.

A carnivoro, & rapaci genere ferè abstinetur. Tamen *Jo: Rajus* observavit: quod carnes istiusmodi in *Italia* macellis nonnunquam venirent, & inter nos pauperculi inedia pressi à corvis carnivoris, & rapaci genere non abstinent: item *Gesnerus* citat *Rab. Mosem* scribentem: Carnes accipitris juvenis, & pullos noctuæ boni esse saporis, animum corroborare, & melancholicis prodesse. In Balearibus insulis, (inquit *Plin. l. 10. c. 29.*) *Buteo* accipitrum generis in honore mensarum fuit.

CAP.

CAP. VII.

DE OVIS VOLUCRUM.

I.

Ova. Volucres domesticæ dominis, quam sibi, sæpius pariunt: nam *Ova* in omnium ferè mensis usitatum ferculum est. Ab eis enim antiqui cœnas auspicati sunt: & eisdem finiebant: nam secundis mensis (teste *Athenæo*) inferebantur. Locupletibus, qui magno emptis genio indulgēt, *Phasiana* & postea *Afra*, nonnullis *Anserum ova* maximè æstimantur. *Epictetus apud Athenæum, & Heraclytes Syracusanus pavoninis* primas, secundas *Chenalopecis ovis*, tertias *Gallinæ domesticæ* attribuunt.

Galenus lib. 3. de aliment. fac. ait: Gallinarum & *Phasianorum ova* præstantiora sunt. Deteriora anserum, & struthocameli. Alii vero hæc laudant, & aliis præferunt.

Sed reverà Gallinacea è villaticis nullis aliis cedunt. Nam recentia, & ritè cocta gustui sunt jucunda, & sine ullo in-

incommodo abundè boni nutrimenti præstant: *Subventaneis* & vetustate irritis nil fœdius.

Molliuscula, & *tremula* cinere, aut aquâ cocta ventriculum non gravant, & facilè distribuuntur. Æstate quidem calidis & biliosis temperamentis minùs conveniunt, & frixa sæpè ingratum nidorem cient.

2. Formam quod attinet, alii cum *Catio Horatiano* longiora probant.

Longa quibus facies ovis erit, illa memento,
Vt succi melioris, & ut magis alba rotundis
Ponere, namque marem cohibent callosa vitellum.

Quæ tamen istius formæ sunt *Aristoteles lib. 6. animalium* scribit, fœminea; rotunda verò mascula esse. *Plinius* huic sententiæ repugnat, & fœminas è rotundis, mares è longis produci asserit, *lib.* 10. *cap.* 52. cui *Columella* & *Avicenna* subscribunt: de veritate, si tanti sit scire, consule experientiam.

3. *Partes* ovi *albumen*: & *vitellus* qualitatibus discrepant. Hic enim calidus est, & humidus; illud autem frigidum, siccum & dyspeptum. Sed firmiter

Albumen.
Vitellus.

miter nutrit. Vitelli ovorum multis modis in cibos laudabiles, & debilitatis reficiendis idoneos coquuntur.

4. *Ova sorbilia* i. e. albumine nondum coctione densato, pharygna leniunt. *Gal. lib. de euchymis.*

Tussi, pleuritidi, phthisi, raucedini dyspnoeæ Hæmoptiæ auxiliatur vitellus; si tepidus sorbeatur. *Avicenna.*

Vesicæ, renumque exulcerationibus gutturis scabritiæ, sanguinis rejectioni destitutionibus & thoracis rheumatismis Ovum leviter coctum & sorptum prodest. *Dioscorid.*

Ovorum albumina tria vel quatuor in aquæ fontanæ congio concussa febrientibus prosunt, refrigerat hic potus & alvum ciet. *Hippocrates lib. 3. de morbis.*

In ovo sorbili sulphur contra tussim, cimex in vomitum, & quælibet catapotia in alios scopos commodè exhibentur. *Marcellus Empiricus. Ova Pavonis* in arthritide vagâ prosunt; sunt qui corvorum ova in dysenteriâ exhibent. *J. Schroderus.*

Nidi volucrum esculenti.

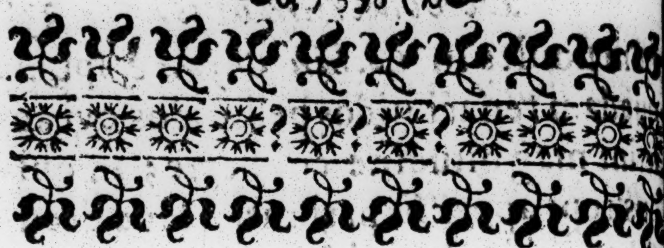
5. Quis ultra carnes, & ova aliquid cibi aut medicamenti ab avibus expectârit? tamen constat testimoniis fide dignis: aviculas quasdam hierundinum

um similes in *Cochin Chynâ* è spumâ quadam tenaci nidos pellucidos ovi anserini magnitudine conficere; in quibus rupi appensis pariunt. Hoc decuunt incolæ, & totâ Indiâ nepotibus luuriosis vendunt, qui eisdem jure aliuo solutis cibos condiunt: in quo usu *Europaæ* gulæ irritamenta superare diuntur. Insuper vires collapsas instaurant, & libidinem veneream admodum proritant.

Ubi inveniantur.

Eorum usus.

COMMENTARII DE PISCIBUS

CAP. I.

DE PISCIBUS ESCULENTIS IN GENERE.

I.

De Piscibus.

HUmana industria, gula cogente, magnam sui victûs partem ex alieno emento petit. Vastus igitur Oceanus, fluvii & stagna piscatorum everriculis passim hauriuntur. Unde priscis innotuerunt plusquam 70. species piscium, præter crustis testisque intectos. Nostrâ verò ætate longè plus, ob novas Oceani regiones recens detectas.

Pisces

Pisces cujuscunque generis sunt, ci-um humanæ temperiei vix perinde ongruum, ac reliquæ animantium asses suppeditant. Quippe facilè pu-escunt, & corruptionem nostræ natu-e diversissimam subeunt. Sunt ferè cibis animantibus terrestribus magis igidi & humidiores.

Varia sunt piscium species.

Saluberrimi habentur *Saxatiles* ita cti à vadis saxosis, quibus versantur; ægris etiam febrientibus tuto esitan-ur; quod facilè distribuuntur, parum ulphuris continentes, quod in san-uine febriles æstus resuscitet.

Saxatiles saluberrimi.

2. Vix aliud ampliorem ganeæ ma-riam præbet, quàm pisces. Vel pot-s coqui in lenocinio condimentorum, imis piscibus abutuntur. Inde olim *cipenseri* tantus honos, & *mullo* etium, ut hic *Asinio Celeri* octo mil-bus nummum veniret; ille à mini-is coronatis (ut *Macrobius in Satur-alibus* testatur) in convivia induce-tur. At *Plinii* ætate idem multo in nore fuit.

Pisces amplam luxuria materiam præbent.

Piscium nonnulli ætate proficiunt; os juventus commendat. At eædem cies pro loci, tempestatis, & victûs tione magnam in cibis differentiam bent.

Quomodo differunt ratione victus.

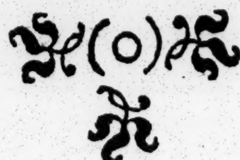
Qui in limosis stagnis degunt cœnum ferè & olent, & sapiunt. Qui intempestivè capiuntur, scabri sunt & plerumque macilenti, & qui sordibus magnarum urbium victitant, pessimi habentur. Unde *Nar*, quàm *Tiberis* qui *Romæ* purgamenta excepit, meliores pisces à *Galeno* habuisse dicitur.

Ratione diversa coctionis.

Rationem piscium coquendi quod attinet, elixi fermè sunt innocentiores & proximi his assi: sed oleo aut *Butyro* frixi usitatius eduntur: at e istâ præparatione nidorem in ventriculo multis excitant, nec facile concoquuntur.

Sed reverà cum alii aliam coquendi rationem postulant, coqui mille condiendi modis, aliquam saporis gratiam cunctis nôrunt accersere.

Qualitatum autem in rebus, ad victus salubritatem pertinentium, tantum satagens, coquinariam Epicureis relinquo.

CAP

CAP. II.

CETE ET PISCES CETACEI.

I.

NAutæ *Angli*, *Vascones*, & *Belgæ* Balænas in mari septentrionali quotannis Pisces venantur, & aliquando *Orcas*, *Pristes*, aliave immania *Cete*, eademque fuscinis vulnerata sæpè capiunt: sed pinguedinis, quâ vice olei coriarii utuntur, raro carnium gratiâ. Soldani verò & *Æthiopes* litorales prope promontoriũ bonæ spei Balænarum carnibus, quoties licet, vescuntur: & caninis eorum stomachis convenit, quibus intestina etiam cruda, & fœtentia sapiunt.

Balena, orca & Pristes capiuntur.

Et quibusdam cibo sunt.

Rondoletius tradit: linguam balænæ sale conditam Aquitanis in deliciis haberi. Carnes verò earum *oleosa*, & olentes sunt à ventriculo humano utcunque valido ægrè subigendæ. Has qualitates vix noverat crassus ille *Judæus*, qui somniavit: Carnes *Leviathanis*, quem ingentem quandam balænam fuisse intellexerat, in universale beatorum convivium salitas & reconditas.

Lingua balenæ Aquitanis in deliciis est.

Carnes.

2. Pho-

Phocana qualis piscis.

Aristoteli est delphini species.

2. *Phocana* sive *Tursio*, bellua est marina, nautis maximè nota, delphini similis, nisi quòd tristitiâ aspectus ab eo differat: lasciviæque quæ in delphino conspicitur, prorsus expers sit: rostro canicularum maleficentiam præ se ferens. *Plin. lib. 9.*

Phocanam delphini speciem esse docet *Aristot. lib. 6. de Hist. anim. cap. 12.* Est autem *Tursio* breviore, & crassiore corpore quàm Delphinus, & coloris ex cœruleo in obscurum liventis. Gregalis est, & quòd greges eorum ad naves ludibundi frequenter appropinquant, fuscinis percussi capiuntur.

Carnes phocanæ.

Carnes Phocanæ præpingues sunt, & olentes, à nautis tamen sæpe manduntur, sed gustui non placent, stomachum autem relaxant, mali succi sunt, ut reliqui *Cetacei.*

Delphinus.

Ejus descriptio.

3. Piscis è *cetaceo* genere nobilissimus est *Delphinus* φιλανθρωπίᾳ, & mirâ pernicitate insignis, 5. vel 6. pedes longus tergo livente, ventre albicante, rostro tereti & oblongo in Anseris modum, quamobrem vulgo *Gallorum*, *anser marinus*, *Oye de mer* appellatur. Non est dorso repando incurvus, ut in antiquis marmoribus & numismatis fictum videmus: id solum

um statuariorum, & pictorum libido effecit.

Carnes Delphini laudatas audivi. *Carnes.* *Bellonius* dicit, delicatiores esse carne *Phocænæ*, & minus pingues. *Germani* igitur eas libenter edunt.

Galli opipare coctas principum mensis inferunt. Quod *Rondoletius* miratus est: cum ferinus odor cibi gratiam, siqua sit, tollat. *Itali* ab eis prorsus abstinent: & *Galenus lib.* . *de aliment. fac.* delphinos inter *Cete* numerat, quæ omnia carnem pravi succi & excrementiciam habent.

4. Navigantibus in mari *Atlantico* occurrit, & nonnunquam prope litora intercipitur, *Bellua* marina; quam *Hispani Manati*, quasi manibus præditam vocant, *Angli* vero & *Belgæ* Seacow, vel Zeecugh, id est, *Vaccam marinam.* Nam præter faciem bovis, quam refert, carnes, quas firmas sine ossibus interspersis habet, *bubulæ* adeò similes sunt, ut ferant, salita frusta pro *bubulâ Anglicâ* in *Hispaniâ* incautis obtrusa fuisse. *Manatus i.e. Vacca Marina. Describitur. Ejus carnes quales sunt.*

Hæc Bellua *cetacea* amphibia est, ut etiam *phoca*, *Hippopotamus Nili* à *Bellonio Byzantii* visus, & descriptus, animal etiam quod *Russi* dicunt *Morz*. quibus, licet terram nonnunquam pe- *Hippopotamus Nili. Mortz.*

 tant,

tant; aqua habitatio est: itaque inter Cete numerantur.

Boves marini veterum.

Veterum boves marini, erant pisces cartilaginei è maximo *Rajarum* genere. *Rajam oxyrhynchon majorem* antiquitus bovem fuisse appellatam putavit *Rondoletius*; quæ carne est molliore & suaviore quàm cæteræ.

Salpa est bos dictus quia herbis vescitur.

Salpa etiam *Bos* dicta est, quod herbis marinis ut *bos* terrestribus vescatur.

Manati adeps.

Manati adeps cum pane vice butyri comestur, lapis in capite ejus inventus nephriticis prodest, calculum frangit, arenam expellit. Sed usus quibusdam improbatur: quòd stomachũ nimis turbet & vomitum cieat. *Tertram in Hist. naturali de Antillis. tom. 2. tract. 4.*

Phoca.

5. *Phoca* animal est cetacei generis, corio, & pilis contectum, & amphibium, in litoribus notum, in quibus mari relicto sæpe altum stertit. Dicitur etiam vitulus marinus ab aliquâ vituli terrestris similitudine; non quod sit vaccæ marinæ fœtus, nam totâ specie differunt.

Carnes.

Carnes hujus belluæ carnium *Manati* firmitatem non æquant: sed molles sunt, spongiosæ, pingues, mali succi, ocyus satiant, & nauseam pariunt.

Ni-

Avicenna tamen, & aliis videntur epilepsiæ & suffocationis hystericæ remedium. Nescio quamobrem, nisi quòd fœdè oleant.

6. Mare graviorem pestem non habet; quam belluam *cetaceam*, quam à dentibus asperis, & exertis *carchariam*, à voracitate *Lamiam* appellant: *λαιμὸς*, unde lamia deducitur, ingluvies est.

Canis carcharias aut Lamia.

Unde ita nominatur.

Bellonius inter canem carchariam, & Lamiam distinguit: alii non item. Quanquam possunt esse istius animalis diversæ species. Credo equidem *Tiberones* urinantibus in mari *Indico* infestos, hujus generis esse, non phocas, ut *Rondoletius* nec *gladios pisces*, ut *Gesnerus* conjecit.

Hæc bellua ob rapacitatem facilè inescatur, & hamo exceptus fit cibus nauticis: sed non laudabilis, aut grati saporis. *Rondoletius* vero negat esse ferini saporis, sed candidam, non multùm duram, & ob id multorum *Galeorum*, ad quos pertinent, præferendam.

Carnes ejus quales in cibis sunt.

Galli hunc piscem appellant *Requiem*, quod requiem pro defunctorum animis sæpe cantari facit.

7. *Thynnus* nomen habet παρὰ τὸ θύειν, i. e. impetuose ferri; quòd cani-

Thynnus unde dicitur.

culâ æstuante, asilo agitatus in litora & navigia nonnunquam ruit, idem patitur *Xiphias*, & aliquando *Delphinus*.

Ubi capitur. Ineunte æstate *thynnus* in freto *Gaditano* copiosè capitur, sub id tempus enim in mediterraneum ex Oceano Atlantico irrumpens piscatorum sagenis objicitur, innumeri horum ita capti, & membratim cæsi in cetariis *Gaditanis* saliuntur, unde in plerasque *Europæ* regiones divendi solent.

Ejus partes. Cetarii *Italiæ* pingue *thynni* saliti abdomen seorsum asservatum *tarantello* appellant, partes autem pinguedinis expertes, *Tonina*. *Hippolyt*. *Salvianus*.

Græcis olim caro salita dicta est *Omotarichus*, & *cetena*. *Clidion* erat ejusdem jugulus præcipuè in recenti commendatus. *Cybium* segmentum est; cui medium æquè patet in omnes partes. *Cybia uræa* sunt è partibus caudæ proximis: aliæ thynni partes *melanærya* dicuntur.

Carnim qualitates. *Alexis apud Athenæum* caput *Thynni* præcipuè laudat: aliis hypogastrion arridet.

Sed reverà pingues & teneræ abdominis in *thynno* partes, utcunque gustui placeant, stomacho inimicæ sunt,

quem

quem relaxant, ut alia ejusmodi: è contra segmenta dorsi & circa caudam, ut minùs delectant, ita parum officiunt.

Jovius præcipit, recentes *thynni* carnes in vino *Corsicano* cum oleo, pipere & cepis incisis coqui, quod condimenti genus Ligures *Azeminum* vocant.

8. *Xiphias* piscis est pelagius *cetacei* generis, quem *Plinius* & *Gaza* latinè *Gladium* appellarunt. Notus est rostro osseo è superiori maxillâ prodeunte & duos tresve pedes exporrecto, cætera *thynno* non multùm dissimilis. *Rondoletius* affirmat, eum decem cubitorum magnitudinem nonnunquam attingere. Et *Jovius* tradit: in Oceano *Indico* tantas esse, ut navis latera rostro aliquando perforârint. Sed credo; illud si factum sit *Monocerotem* piscem, non *Xiphiam* fecisse. *Xiphias. Ejus descriptio.*

Piscis est pinguis, nisi ubi œstro agitatur, *Jovius*, cum bonitate & pretio *Siluris* (ita sturiones mendosè vocat) æqualem censet. *Cujusmodi habet carnes.*

Eundem verò *Simeon Sethi* judicat, mali succi esse, concoctu difficilem, & nauseam afferre; nec edendum, nisi acrioribus condimentis emendatum; & vinum generosum superbibendum

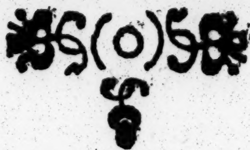
monet. *Rondoletius* tradit: Gladium carne esse longè candidiore, quàm *thynnus*, non insuavi, sed concoctu difficili; multùm nutriente.

Amia figura. 9. *Amia* piscis *thynno*, aut pelamydi aliquatenus similis à nautis nostris *Hispanico* nomine *Bonito* appellatur. *Amia* vox Græca est; Latino nomine caret.

Carnes. Carnes ejus pingues, molles, & suaves sunt, boni succi, & parvi nutrimenti.

Galenus è *Philotimo. lib.* 3. *de aliment. fac.* inter pisces duræ carnis videtur recensere. Sed menda, ni fallor, subest: & legendum Λαμία pro Αμία. Nam *Philotimus* alio loco, *Galeno* ejus verba citante, *Amias* inter pisces μαλακοσάρκους, teneræ carnis enumerat.

Amia in cibo sumpta fertur dysenteriæ mederi. *Kiranides.*

CAP.

CAP. III.
DE
ASELLIS.

I.

NUsquam vastiora sui pecoris armenta *Neptunus* habet; quàm *asellorum* in mari Septentrionali, quorum capturæ accolæ magnoperè incumbunt, & suis saturatis, eorum ad exteras gentes abundè convehunt. Græcè hi pisces ὄνοι, & ὀνίσκοι dicuntur. Latinè formâ diminutivâ tantum utimur, *Asellos* à cinereo dorsi colore nominantes.

Aselli ubi potissimum capiuntur.

Unde id nominis habent.

Plinius lib. 9. cap. 17. duo tantum eorum genera statuit. *Callarias*, qui minores, & *Bacchos*, qui non nisi in alto capiuntur. Cujus vocis vestigium in *Hispanorum* linguâ superesse videtur, quibus *Aselli* siccati *Bacchalaos* dicuntur.

Callaria & bacchi.

Nostræ verò *cetaria* longè plura *Asellorum* genera ostendunt, de quibus speciatim.

2. Piscis in nostris icthyopoliis, & mensis ex *asinino* genere maximè celebris est, cui à labro inferiori, ut *Barbotæ*,

Asellus Barbatus.

bota, pendet barbula carnea, venter est prominens, caput crassum; & longitudo trium pedum, nonnunquam quatuor, dicitur quibusdam, sed novè *capito*. Nostris *a Codde*. Batavis *ein Bollick*. Caro ejus recens tenera est, suavis, facilis coctionis, præsertim caput, quod artificio, quo oportet, coctum sit ferculum, quod *Apicius*, si nunc viveret, mensis nostris invideret: folliculos glutinosos continent, quos vocamus *Sounds* quibus multi non imperitæ gulæ delectantur.

Qalis in cibis.

Asellus longus.

3. Aliam *asellorum* speciem prioris similem, nisi quòd sit ventre contractiore, & minore capite tenuior etiam & longior, dicimus *Linge*. Caro hujus recens capti sapore est jucundo; sed salita fit cibus illaudabilis; & non nisi aliquot annorum spatio inveterata maturescit. Sed exinde inter Magnatum delicias ejus cibdium locum obtinet. At tum quidem duriuscula est, nec expeditæ concoctionis.

Cujusmodi carnos pracet.

Asellus niger.

4. *Asellum nigrum*, quem dicimus *a Colefish* i. e. piscem carbonarium, *Bellonius* putârat *Anglis* esse peregrinum. Sed potiùs dixisset: Cretense nesciisse pelagus. Nihil enim nostris hoc pisce est notius. Recens captus, &, ut oportet, coctus probe sapit. Sed exic-

exiccatus omnem saporis gratiam amittit, & in Rusticorum tenuioris fortunæ casas receptus tantummodo famem mitigat, nam cibus est durus, & parvi alimenti.

5. *Asellus*, quem nostrates nominant *a Codling*, Asino barbato multò minor est sed cætera ei non absimilis. *Guil. Turner in Epist. ad Gesnerum* tradit suæ Northumbriæ peculiarem esse. Sed alibi capiuntur. Idem scribit eundem formâ *Coddum*, sapore *Lingum* referre: mihi edenti caro visa est arida. *Asellus medius.*

6. Mare Britannicum Piscium dictorum nostris *Hakes*, asinini generis copiam profert, formâ *Asellum* longum, colore, & sapore Barbatum refert. *Asellus dictus Anglis* a hake.

7. *Callarias* dictorum piscium affinis est, sed minor: sive recens: rarò igitur divitum mensis, at pauperum, quia vili venit, necessitatibus inservit. *Callarias* a Haddok.

8. Minimum *Asellorum* genus saporis gratiâ & salubritate præstantissimum est. Hi nostris audiunt *VVhitings*, Carnes eorum friabiles, dulces, & coctionis adeò facilis; ut quibuslibet ægris concedi possint, & ob hujusmodi dotes, licèt abundent, in procerum mensis non sordent: sed aulici dicun- *Asellus candidus Oniscos.*

cuntur. Nutrices quædam, lactis, si mammis deficiat, frequenti hujus piscis esu, ubertatem reducendam sperant.

Merlangus. De piscis sui *Merlani* dicti excellentiâ gloriatur *Gallia*. Quem vulgò dicunt; non graviori oneri esse ventriculo comestum quàm si *Zona* appensus gestaretur. Est ex *Asellorum* genere, & idem atque noster *Asellus* candidus, aut ei simillimus, & tam deformi non dignus nomine.

Asellorum quadam appellationes. 9. Alias appellationes apud nos sortitum est *Asellorum* genus: à locis enim prope quæ capiuntur, dicimus; *New found Land Fish*. i. e. piscis à terrâ nuper repertâ. *North Sea cod*. i.e. asellos à Mari Boreali. *Hebardune* ab oppido *Islandia* ita dicto. A modo asservandi: ut *Barrel Codde*, id est, Asinus doliis inclusus. Aere siccatus dicitur *Stockfish*, quòd non nisi in stipite malleo subactus præ duritie sit esculentus. *Stock Anglicè* significat stipitem.

A locis ubi capiuntur.

Quoties à capturâ grandes & habiliores seliguntur, qui supersunt, tenues & jejuni siccati, dicuntur Gallicè *pauvre Gents*. i. e. plebs tenuis. Et à nostris, voce non intellectâ *Poor John*. Asellos candidos aere siccatos nominamus

namus *Buckhorn* hoc est, *Platycerotis cornu*, quod duritie ferè æquant.

Cap. IV.

STURIO ET PISCES COGNATI.

I.

STuria nonnullis nobilitatus *Romanorum acipenser* videtur. Quibus *Archestratus* insignis opsodædalus apud *Athenæum* haud astipulatur. Sed contendit: *Acipenserem Galeum Rhodium* fuisse (*Galeum Gaza mustelam* interpretatur) & *Paulo Jovio in libello de Romanis piscibus*, is esse videtur, qui vulgò dicitur *Lampetra major*. Alii *Acipenserem* sturionem fuisse, sed Maris Mediterranei alumnum, qui, testante *Rondoletio*, cubiti magnitudinem non excedit; cùm in Ponto, & Oceano ad molem cetaceam crescat.

Sturio.

An Veterum acipenser.

Vox, *Sturio*, à *Gothis* in linguam *Romanam* introducta videtur, Piscis autem, quem denotat, (quocunque nomine antiquitùs insignitus erat, magnus est, cartilaginei generis, qui aquarum dulcedine allectus, è mari, in quo

Sturio est Vox Gothica.

Sturionis descriptio.

quo plerumque nascitur, fluminum magnorum ostia subit, & sursum tendens capitur.

Ubi potissimum capitur. Ingenti hi copiâ ad nos à *Rheno, Albi*, aut Sinûs *Balthici* litoribus muriâ conditi deferuntur. Ad *Venetos, Græcos, Turcasque* à *Tauricâ Chersoneso*, unà cum suo *Caviario* veniunt.

Carnium qualitates conditurum. Recentium. Hepar. Carnes ex illiusmodi præparatione plerisque palatis gratè sapiunt, candidæ sunt, sed duriusculæ, boni succi, & multi nutrimenti illis qui ventriculum, qui conficiat, nacti. Sunt qui vitulinæ recentes conferunt, quâ tamen ferè pinguiores sunt, & suaviores. Hepar *sturionis*, quòd dulcius sit, quàm palatum commodè ferat, à coquis suo felle fricari solet.

2. Sunt item alii pisces his formâ non multum absimiles, & magnitudine pares, aut superiores, qui multis in fluviis eorum capacibus inveniuntur, istiusmodi sunt *Husones Danubii*, qui *Husones.* (ni fallor) iidem, ac *Antacæi Strabonis* sunt, quos ait, *Delphinis* esse pares, & ad Mæotin, aut *Borysthenis* ostia è glacie effodi.

Attili. 3. Quibus affines sunt *Attili Padi*, qui inertiâ pinguescentes sæpe ad mille pondo hamo capiuntur.

4. *Silurum*, qui etiam fluviatilis,

& marinus est, & mole prægrandis, præsertim, si *Nilo*, aut *Gange* nutriatur, *Jovius in lib. citato* ipsissimum *Sturionem* putat. Quem etiam nonnulli eundem atque *Glanim* autumârunt. Sed utramque sententiam refellit *Rondoletius*. Siluri caro salita in annum servatur: sed eruditis *Gulis* non perinde placet, atque *Sturionis*. ***Siluri.***

5. *Glanida* carne durâ, & insvavi, rustici vix suis mensis dignantur, ab ipsis lacus, in quo capitur, accolis negligitur: credunt enim ab eo tempestates induci, nec unquam majores capi sine proxima tempestate. ***Glanis.***

Pellibus glandium firmis & tenacibus, vice membranæ *Pergamizæ* sua *Tympana Turcæ* contegunt. *Bellon.*

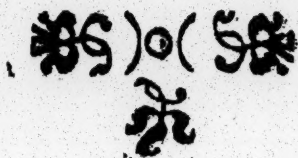
6. Liquet omnibus, *Lupum piscem* inter *Romanas* lautitias amplum gradum tenuisse, præcipuè si inter duos pontes caperetur. Sed ambigitur quisnam è notis piscibus erat. Fuerunt, quibus persuasum erat *Sturionem* esse veterum *Lupum*. Hanc sententiam refellit *Paul. Jovius*. Alii putârunt *Lucium* eundem esse atque *Lupum* quæ opinio autoritate *Galeni* convincitur. Qui *lib. 3. de aliment. facult.* hæc scribit: *Lupum in aquis dulcibus natum non vidimus; sed ex mari* ***Lupus marinus.***

ri in flumina & lacus ascendentem conspeximus. Jam verò *Lucius* à mari prorsus abhorret, nec unquam ad ostia sponte descendit. Plerisque igitur eruditis placitum est: piscem qui Græcè λάβραξ, παρὰ τὴν λαβρότητα à voracitate, *Romanis spigola, Venetis Varollo, Hispanis rovallo, Gallicè bar, Anglis* dicitur *a Base*, veterum fuisse *Lupum.*

Duo eorum erant genera, qui erant macularum expertes *lanati* dicti à candore & carnis mollitie; reliqui varii, unde nunc Venetis *Varoli.*

Gal. de aliment. fac. lib. 3.

Lupi carne sunt candida, molli, perquam sapidâ. Alimentum è pelagio *Lupo* sanguinem consistentiâ tenuiorem gignit: sunt, inquit *Hicesius apud Athenæum*, lupi εὔχυλοι & πολύτροφοι i. e. boni succi & multum nutriunt.

CAP.

CAP. V.

DE CANIBUS MARINIS ALIISQUE MUSTELLINI GENERIS.

I.

AD *cetaceum* genus ſpectant alii *Canes Marini*: quibus caro in cibo eſt duriuſcula, inſuavis & excrementicia, in cybia tamen ſecta plebem famelicam paſcit; delicatulorum palatis non reſpondet.

Qui *Vulpem, centrinam, Zygænam, ranamque piſcatricem* ad *Galeorum* tribum, perinde ac canes marinos refert, non extra rationis oleas vagatur. Sunt omnes *cetacei*, durâ carne, ferinum olente, dyſpeptâ; ſed quæ ſtomachum nacta, qui conficiat, multùm nutrit.

2. *Congrus* Græcè γόγγρος dicitur à verbo γρᾶν vorare, eſt Piſcis vorax, longus, anguillæ formâ. Duplex eſt congrorum genus, unum qnod albicat, & eſt plagium; alterum nigricat, & ma- *Congri.*

magis litorale est. In Oceano nonnunquam tantæ molis sunt, ut ἀνδραχθεῖς quantos homo ferat: imo ἁμαξιαῖοι plaustri onus dici meruerint. Carnes præbent duras, nec faciles concoctu, modicè nutrientes.

Archestratus tamen apud *Athenæum lib. 7.* gulæ consultissimus magni & pinguis congri caput & interanea commendat.

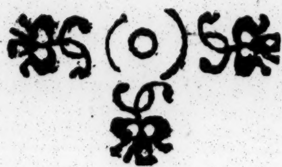
Myrus & myrana. 3. *Murana* in Oceani litoribus rarius conspicitur, in aliis vulgaris est. Mas *Myrus* dicitur, & formâ à *murana* differt. Muræna multis modis varia est, & imbecillior: *Myrus* concolor robustior, & coloris pinei, ideo non opus est, ut *myrana* ad serpentis coitum aquis exeat. Romana Luxuria eis vivaria instituit, & immanis sævitia humanas escas paravit. Nota est *Vedii Pollionis* historia. *Crassus* amissam murænam, ut filiam lugebat: alii monilia, ut puellæ appendebant.

Varro. Maximis impensis in Ganeam perditam alebantur, unde dixit quidam, Vivaria murænis magno extrui, magno impleri, pluris ali. Sed unde id honoris & pretii pisci malefico? Carnes earum *Galenus* vix probat: sunt enim difficiles concoctu, pravi succi; Inflationes, & malos humores generant:

ma-

magis alunt, quàm anguillæ, minùs quam congri. *Archestratus* modò laudatus myrænam e freto Siculo celebrabat. Illic enim in summâ aquâ præ pinguedine fluitantes *fluta*, vel Græcè πλωτὰ dicebantur, aut potiùs sole torrefactæ muræne, & anguillæ se curvare posse & in aquam mergere desierunt, atque ita faciles captu fiebant. *Macrob. è Varrone.*

4. *Ophidion* piscis in nostris litoribus subinde captus congri similis est, sed multò minor; sui omnino generis, non congri fœtus, aut species. Ut Græcè voce diminutivâ ὀφίδιον, ita nostris nomine ejusdem significationis appellatur (*a Snake*) i. e. anguiculus. Carnes habet candidas, at duras, in cibo paucis probatas; tamen contra urinæ incontinentiam prosunt. *Plin.* *Ophidion. Plinii.*

CAP.

CAP. VI.

DE PISCIBUS SAXATILIBUS GENEROSIS A GALENO OLIM CELEBRATIS.

I.

Julides. PIscem *Julide* pulchriorem mare non habet, itaque à Venetis Massiliensibus *Donzella* nominatur. *Bellonius.*

Carnem præstat, ut supra notatur, saluberrimam, mollem, friabilem, optimi succi, & perfacilis concoctionis. Sed de hoc pisce aliud *Ælianus* notat, (quod aliis pulchellis nonnunquam usu venit) os habet venenosum, quo quicquid degustaverit, inficitur. Adeo ut, qui inopiâ pressi pisces ab illis semesos gustârunt, in graves dysenterias inciderint.

Phucis. 2. *Phycis à phyco.* i. e. alga dicta est in quâ præter piscium aliorum morem nidificat: carnes ei molles sunt, & concoctu facillimæ sed non nisi sale, & aceto conditæ gustui satis placent, alimentum verò idoneum, & saluberrimum præstant.

3. Sca-

3. *Scarus* inter pisces saxatiles primas tenet: squamis magnis, & tenuibus tegitur; colore est è cœruleo nigrescente, ventre candido, & figurâ ad rotundam prope accedente, dentibus humanorum instar planis. *Rondeletius* scribit; in Oceano rariùs capi. Carnes ejus suaves, leves, molles, & friabiles sunt, itaque concoctu faciles, & cito distribuuntur. *Scarus.*

Intestina scari, ut *Eperlanus*, violas redolent: *Suetonius* tradit scarorum hepata *Vitellii* principis gulosæ luxuriæ inserviisse. Quanti apud veteres fuit scarus, docet *Ennii* versus ab *Apuleio* citatus.

Quid scarum præterii cerebrum Jovis penè supremi.

4. *Merula* saxatilis piscis, & marinus tincam fluviatilem aliquatenùs specie refert, carnes molles, friabiles, & eupeptas exhibet. *Trallianus* hunc piscem, & turdum marinum in hepaticâ dysenteriâ ex intemperie frigidâ commendat. *Merula.*

5. *Turdus* piscis etiam saxatilis, & litoralis, ut volucris ita dicti nomen, ita ejusdem, ob egregias in cibo facultates, famam assecutus est: de palma *Turdus marinus.*

euchymiæ cum reliquis saxatilibus contendit, nec ulli cedit. Multa eorum genera *Columella* numerat, si recte memini, duodecim, quæ omnes non sunt ejusdem notæ; quæ puriore victu gaudent, sunt optimæ.

6. *Perca est marina & fluviatilis.* *Marina* à fluviatili pinnis distinguitur, hæc enim duas in tergo habet; illa unicam, sed continuam: marinæ in Oceano rariùs occurrunt. Mare mediterraneum eisdem abundat. Saxa muscosa & algosa colunt. *Bellonius.*

Omnes bonitatis numeros in cibis explet, *Rondoletius* eos reprehendit, qui ea, quæ de marinâ à *Galeno* dicta sunt, fluviatili accommodant, cujus caro, inquit, dura est, glutinosa, & concoctu non facilis. Et *Gesnerus* *Rondoletio* subscribit. Medici tamen *Angli, Galli*, & *Itali* fluvitiales valetudinariis etiam febrientibus experientia ducti apponere non dubitant: quæ enim fluviis purioribus aluntur, marinis saporis bonitate, aut aliis dotibus non cedunt.

CAP. VII.

PISCES LITORALES ET PELAGII.

I.

Gobius marinus piscis litoralis optimus, qui arenosis locis aut saxosis vivit: duplex eorum genus album & nigrum, utrumque cibum laudabilem exhibet. Sed album præfertur: si *Venetorum Paganelli*, sunt *Gobii* ab *Anglis Sea Cobs*, vulgo appellati optimi sunt cibi, facilis coctionis & eximii nutrimenti. *Gobii mar.*

2. *Salpa* in plerisque *Europa* linguis nomen antiquum obtinet; sed Narbonensibus quædam *Salpa* species appellatur *Virgadelle*, i. e. Virgatula à striis aureis à capite ad caudam in latere ductis, quibus radiat: est igitur pulchella; sed formæ nec mores nec carnes respondent, quippe quòd in cœno ferè versatur *Plinio* dicitur *obscænus*: aliis σκαλοφάγος. *Salpa.*

Carnes ei duræ sunt, insuaves, nec quidem edules, nisi plagis emendentur. Itaque nonnullis videntur noster *Stock fish*, i.e. pisces stipitis. Sed

Stock fish sunt asini marini frigore, aut vento siccati, ut supra dictum est, *Gesn.*

Novacula Plinii.

3. *Novacula* piscis ita à dorso cultelli lato dicti solus veterum quòd sciam, *Plinius* meminit. Hunc *Rondoletius* scribit à *Gallis & Hispanis* dici *Rason*, & esse carne tenera & delicatissimâ, & captum fuisse olim affatim *Rhodi*, ea verò expugnata ad Melitam quasi cum militibus S. *Johannis* una illinc migrassent. Abundant etiam eisdem *Majorca & Minorca*, & forsan aliæ insulæ istorum marium.

Mullus.

4. *Mullus* veterum nepotum deliciæ in nostris mensis satis est notus, at minoris quàm olim æstimatus. Carne

Quanti olim fuit.

durâ est, at friabili; sapore perquam jucundo, ideoque Romanis olim adeò placuit, & tanti venit, ut magnitudo pretii fidem historiæ labefactaret, nisi magnâ authoritate niteretur; succo est optimo, & omnibus aliis piscibus copiosiùs alit. Sed ejus hepar gulosis imprimis semper placuit. & secundas in mensis post jecur tulit caput, sed neutrum *Galeno* tantæ savitatis visum est, aut tantam corpori utilitatem afferre, ut magnopere esset concupiscendum. *Apicius Gulæ* magister Mullos

in garo Sociorum enecare instituit, & ita enectos dixit sapidiores fieri.

5. *Scombri* cum per omnia maria affatim capiantur, nusquam maritimorum locorum non cognati sunt. Copiosa eorum piscatura in nostro mari sub æquinoctium vernum exercetur. E *Scombrorum* intestinis in liquamen putrescentibus nobile illud *Sociorum garum* olim confectum est. Quod ex aliis piscibus potuit fieri. Carnes eorum teneræ sunt, & grati saporis, sed excrementiciæ, unde assæ, quam elixæ meliores sunt & proinde *Bellonius* nostrum eorum coquendi morem, qui multa aquâ elixamus, improbat. Et suos laudat; quod eosdem super craticulam assent. *Scombri.*

6. Pisces *Græcis thrissas & Aristoteli trichadas*, a capillari ossium exilitate ita appellatos, *Gaza* vertit *Alosas*; forsan quod *Ausonius* è vulgari dialecto eosdem ita dixerat. Hi mari oriundi ineunte vere fluvios macilenti subeunt: & quo altius ascendunt eò magis proficiunt. Sed si quando tonet, fragore territi, ad pristinas stationes refugiunt. Cibi sunt viles & (inquit *Ausonius*) *Plebis obsonia.* Nam caro ob ossicula spinarum instar ubique interspersa plus periculi, quàm vo- *Thrissa seu Alosa. Thrissa major seu Clypea.*

voluptatis gulæ affert: alioquin esset innocua, & harengorum carni similis.

Alosa minor.

7. *Alosam minorem Virginis*, aut *Pulchella* nomine (*La Pucelle*) Galli cognoscunt; *Anglicè* dicitur *a Pilchard*.

Quæstuosa earum Piscatura prope Devoniæ & Cornubiæ litora exercetur. Piscis est pinguis, suavis, & boni succi. Salitæ alosæ & vasis idoneis conditæ, & in *Hispanias*, aliasque regiones transvectæ plebeculæ famem depellunt.

Harengi.

8. *Harengus* est thrissarum species Oceano peculiaris.

De nomine antiquo hujus piscis nil certi habemus. *Leucomanides*, qua voce *Cambdenus* noster in *Britanniâ* suâ utitur, sunt *Boces* pisces ab his longè diversi. *Halec & Halecula*, quibus vocibus nonnulli *Harengos* intelligunt, generales sunt, & quoslibet minutos pisces muriâ servatos significant. Non facilè dictu quanta eorum examina in nostro mari piscatorum sagenis sese objiciant, quorum pars maxima saliti in exteras regiones divenduntur. Harengus recens pinguis est & sapidus, facilis coctionis, & boni succi.

9. In

9. In magnum Plebeculæ emolumentum ingentem *Sardinarum*, seu *chalcidum* vim circa brumam piscatores nostri everriculis ferè excipiunt, quas eruditi quidam *apuas*; nostrates verò suâ vernacula nominant (*Sprats.*) Hi pisciculi recentes carne sunt lapidâ, tenerâ, nec mali succi, quas qualitates falitæ nonnihil mutant, exinde enim duri sunt, pejoris succi & difficilis coctionis. *Sardinæ* *Turn. in ep. ad Gesnerum.*

10. *Mugilum* genus squamosum est: fluviatile & marinum: caro fluviatilium ossiculis spinosis molesta est, quorum marini sunt penè expertes. Porrò si fluvii aut stagna, in quibus versantur, pigra sunt & cœnosa, *Mugiles* lutarii sunt: carnesque mucosas & excrementicias habent. Sin mari & aquâ puriori vivunt, carne pinguedinis experte, (pinguedo nocet) jucundi saporis, & commodi succi erunt præditæ. Celebrata *Outaricha* vulgo *Botaricho*, sunt *Mugilum* ova multis maris mediterranei locis condita. *Mugiles.*

11. *Draco* piscis est litoralis, cui sunt spinæ in capite venenatæ: sed carnes saluberrimæ, & gustui gratæ. Est etiam ipse piscis vulneratis præsens, & facilè parabile sui veneni remedium. Nam hepar loco affecto admotū protinus mede- *Draco.*

tur. *Piscis scorpius* carnes salubres, at aculeos venenatos etiam habet, ipse etiam est sui mali remedium.

Scorpius marin.

Acus.

12. *Acus seu belone* rostro rusticulæ avis, colore cutis argenteo & spondylorum viriditate notus est. Sed carnes sapore delicatis non admodum placent, nec succum laudabilem procreant, aut multum nutriunt.

Cuculus.

13. *Cuculus* piscis, ut avis cognominis, à voce nomen habuisse putatur, quam branchiarum attritu edit. Huic uti & *Milvo pisci*, quem *Itali capum marinum* dicunt, caro purissima est, friabilis, & in cibo gratissima: duplex in litore nostro *cuculorum* genus est, quorum, qui *rubri* sunt, nostris dicuntur *Rochets*: quibusdam, *Red Gurnards*.

Hirundo.

14. *Hirundo* pisciculus ita dictus quod volucris aliorum piscium voracitatem fugiens, aerem experitur: carne constat durâ, siccâque, quæ multum nutrit: sed haud facilè concoquitur.

Orbis.

15. Piscis est in mare Britannico frequens, nostratibus dictus *a Lump.* i.e. *Massa informis.* Et idem est ac *Plinii orbis*, aut ei persimilis. Hic cute, quam admodum crassam habet, exu-

exutus, carnes exhibet dulces quidem, sed mucosas, nec boni succi.

16. Pisciculus, quibusdam à colore unionis *perlanus* dictus, (unio vulgò dicitur perla) *Bellonio*, aliisque *Viola marina* ob odoris fragrantiam nominatur. Latinè & Græcè est anonymus, nisi *Aristotelis* φύκις sit, *Hist. animalium lib. 6. cap. 13. Turnerus* in Epistolâ ad *Gesnerum Aristotelis* gobionem non alium, atque hunc piscem fuisse putavit. *Viola marina.*

17. Pisci *Aurata* aureum supercilium nomen fecit, ut ipse piscis olim *Sergio Orata*, cui erat præ aliis charus. *Hicesius apud Athenæum*, piscem hunc suavissimum; orique gratum, maximè etiam alere affirmat: at *Cornelius Celsus* in cibis duris & robustis recenset. Piscis est litoris mari mediterraneo familiaris, sed litorum nostrorum accolæ alium piscem scilicet *Abramidem marinam a Gilthead.* i. e. auratam nominant. *Aurata & pisces cognati.*

Gesnerus existimat Gallos Oceani accolas, & *Anglos* veram auratam, aliosque complures similis figuræ squamosas, & latos communi *Bresma marina* nomine comprehendere.

Cujusmodi sunt *Sparus*, *Cantharus*,

Sargus, melanurus, Synodus, &c. Bellonius.

CAP. VIII.
RHOMBUS ET ALII PISC. PLANI.

I.

Rhombus. QUanti apud veteres fuit *Rhombus* docet gulæ consultorum concio, eo de pisce, *Domitiani* jussu convocata; quam *Juvenalis poeta satyra 4.* jocose descripsit. Carnes habet candidas, quæ optimum succum, & copiosum præbent nutrimentum, non facile corruptibile, ideoque salubre.

Passer. *Psetta.* 2. *Rhombum*, ut figurâ, ita carnium facultatibus *passer* aliquatenus imitatur, non omninò assequitur sed tanto propiùs accedit: quanto puriore aquâ degit.

Solea. *Buglossus.* 3. Item *Solea* suavitate, & carnium teneritudine paucis cedit, passerem certe superat. *Inde* succi, & nutrimenti præstantiâ à quibusdam *perdix marina* dici meruit: ut *Rhombus phasianus*.

Citharus. 4. *Citharus* è planis est inter Rhombum, & soleam medius: utrumque refert. Citharo caro est tenera, & in cibo

cibo laudabilis, sed à *Philotimo* inter μαλακοσάρκους non numeratur.

Rhomborum fluviatilium genus salubritatis nomine omnibus ferè mensis perquam gratum est. Nec immeritò; nam omnes bonitatis numeros habet. Sunt enim saporis grati, nutrimenti salutaris, facilis, & promptissimæ concoctionis, in ventriculo minimè morantur, ægris itaque conceduntur, & sanitati perinde atque voluptati conferunt. *Rhombi fluviatiles. Anglicè Flounders.*

Piscis planus passerini generis *Anglis* dictus *Halibut*, Gallis *Fletelet*, mole est prægrandis, carne candidâ, sed durâ & dyspepta, sapidâ verò & esu jucundâ; multi nutrimenti, sed nihil ad *Rhombum*. *Passer marinus Anglis Halybut.*

Cap. IX.

GENUS CARTILAGINEUM.

I.

C*Artilagineum* piscium genus (Græcis selachos dictum, παρὰ τὸ σέλας ἔχειν, nam noctu lucent) in cibos veniunt. Hujus generis sunt *Raja, squatina, pastinaca, & Torpedo.* *Pastinaca.*

Horum posteriores à naturâ muniuntur, alter telo venenato, aurâ alter narcoticâ.

Capiuntur tamen, & *Pastinacæ* radio spoliatæ carnes præbent molles, jucundas sapore nec concoctu difficiles: mediocriter nutriunt. Alia est *Pastinacæ* species, quam *Bellonius* & alii aquilam marinam dicunt.

Torpedo. 2. Ejusmodi habet *Torpedo*; sed suspectas, itaque in quibusdam civitatibus *Italiæ* præfecti sanitatis authoritate cautum est, ne foro vendatur. In aliis verò vulgò venit, & cibus est plebejus.

Raja. 3. *Raja* (Græcis Βάτος, quia spinas in caudâ & tergo eis similes, quæ rubo nascuntur habet: nostris etiam, a *Thorneback*. i. e. tergum spinosum) piscis est notissimus.

Squatina. 4. Qui, ut etiam *Squatina* (*Græc.* Ρίνη quòd fabris lignariis limæ vicem præstat) carnes habet duriusculas, carne torpedinis, aut pastinacæ concoctu difficiliores: sed copiosiùs nutriunt. *Rajæ Brasiliensis Narinari* dictæ ea est moles; ut caro unius 40. homines commodè saturet. Est & alia rajarum species isti genti *Ajereba* nominata, cujus caro injucundi saporis est; itaque vili æstimatur. *Jaberete* melius

tius sapit, & in pretio est. *Geo: Margravius.*

Raja caro quibusdam veneris incentiva ultra conchas creditur: nec mirum, si *Cartilaginea* omnia (ut *Diphilus apud Athenaeum* asserit, flatus gignunt. Nimio etiam eorum usu acies oculorum hebetatur: nam flatibus, & crassis humoribus, quos efficiunt, spiritus etiam opticos offendunt.

Sepia. *Loligo.*

5. *Sepia, Loligo, & polypus* sunt ex *Malacadermis* i. e. molli cute praeditis; & fugâ periculi, quàm carnium utilitate notiores. Hic enim assumpto rei, cui insidet, colore piscatorum fuscinas vitat. Illae alterae, quoties libet, aquam naturali atramento obscurando hostes suos latent, & praedae simul insidiantur.

Polypodis esus.

Carnes horum piscium ob duritiem & succi viscidi pravitatem parvi aestimantur, nisi quòd Polypodis caput jucundè sapiat. Caeterum somnia parit tristia & prodigiosa. *Plutarchus.*

Unde *polypodis esus* eis, quorum erat futura ex insomniis praescire, interdictus est. *Idem in Sympoſiacis* veneris impotentes polypodas edere praecipit. *Aëtius.*

Multas piscium species alit Oceanus in nostro litore insolentes, aut prorsus

ignotas, quibus, nisi naturâ probè intellectâ, haud tutò creditur.

Nam *Belgæ* quidam prope insulam *Margaritam* dictam in piscem inciderunt; cujus caro à viginti viris comesta omnes in morbum conjecit; à quo tandem convaluerunt. *Margravius*. Novi item nautas, qui pisce ignoto propè *Caribana* litora comesta diu ægroti, capillorum & cuticulæ damno temeritatis pœnas luerunt. Sed non temeraria est conjectura: tales pisces non suapte naturâ venenatos: sed quod malis venenosis, *Manchonellis*, quæ plurima in istis litoribus nascuntur, vescerentur. Est tamen piscis, in isto mari nonnunquam captus, qui comestus perinde inebriat, ac vinum, & largius ingestus narcosin lethalem, ut nimium opium inducit. *J. Bapt. Tertreus Hist. Antillarum.*

CAP.

Cap. X.

PISCES FLUVIATILES ET LACUSTRES.

I.

Salmones recentes & tempestivè capti ob carnium suavitatem in pretio sunt, & summis deliciis: nisi ubi copia fastidium parit. *Salmones.*

Hi pisces mari oriundi verno tempore fluvios subeunt, & aquâ dulci delectati fontes versus tendentes capiuntur: quo tempore carnes eorum rubescunt, dulces sunt, & boni succi, si qui verò sagenas & fuscinas elapsi in rivis morantur, eis in maxilla inferiori apophysis quædam curva adnascitur: quâ obortâ sub hyemem piscis ipse languet, carnesque pallent, fiuntque esui penè inutiles. *Lampetra* hunc piscem non minùs vexat quàm *thynnos Asilus*.

2. Proximè *salmones* figurâ & carnium suavitate aliisque qualitatibus sunt *trutta*. Illi etiam rivis dulcibus, & puris gaudent. Sunt etiam *trutta palustres*, & horum cognatos censeo *Laveretum Allobrogum*, *Besulam*, & *Char-* *Trutta.*

Charrum VVinnandere maximo *Angliæ* lacui peculiarem: horum illi salubritate præcellunt, quorum carnes pinguedinis expertes & maximè friabiles.

3. In quibusdam *Angliæ* fluviis nascitur piscis à truttarum formâ haud multũ abludens quem nostrates nominant *a Grayling*, & *Germani Een Asch* à colore cinereo, & forsan est *Italorum Thymalus* aut ad eum propè accedit, carnes hujus piscis suaves sunt, teneræ, friabiles, optimi succi & mediocriter nutriunt.

Salar. 4. *Salar Ausonii* in Mosellæ descriptione memoratus aut trutta noster, aut ei perquam similis videtur, quod poetæ versiculus ratum facit.

Purpureisque salar stellatus tergora guttis.

Salmonetta. 5. Est & alia *truttæ* species nostrâ vernaculâ *a Salmon pele*. Quasi è Salmonum tribu esset, quibus quidem minor est, at carnium salubritate & sapore præcellit.

Et piscis nonnullis *salmunculus* dictus à Salmone specie differt, *truttis* propior & utrumque saporis elegantiâ superat.

6. Thy-

6. *Thymalus* piscis eximiæ bonitatis à thymo, quem redolere videtur nomen sortitur, *Ticino & Athesi Insubriæ* fluviis maximè familiaris, sed etiam in multis aliis inventus, hoc pisce omnibus fere sensibus natura placere instituit. Quippe jucundè olet, optimè sapit, & speciosâ formâ cum nitore oculos pascit. *Flos* igitur *à Divo Ambrosio in lib. Hexaemero* aptâ metaphora dicitur. *Thymalus.*

Carnes præstat friabiles, optimi succi, modice nutrit, proinde inter deliciarum saluberrimas meritò numeratur. *Gesn.*

7. *Carpio* piscis *Benaci Lacûs* celebris alumnus est à Cyprinis, quos quidam Carpiones putant, diversissimus, & truttacei potius generis, estq; aut cognatus, aut idem, ac *Charrus noster.* Lexicographi nostri *Charrum* Latinè vertunt *Aurisequam*, & inter istiusmodi pisces numerat Carpionem *Gesnerus.* Carne est durâ siccâque minime viscosa, rubescente. *Rondoletius.* *Carpio Benaci.* *Charr.*

8. *Cyprinus* vulgò *carpa* piscis est *Lacustris, & fluviatilis* notior, quam, ut descriptione egeat: A nostris piscinis, aut lacubus magnis alitur; eòque crescit, ut in *Allobrogum* lacubus plus- *Cyprini.*

plusquam bipedalis aliquando visatur. Ingentes *Asiæ* fluvii eis abundare feruntur. Itaque illic fit ex eorum ovis *caviara rubra*. Sunt qui credunt hoc piscium genus sponte naturæ oriri: & *Rondoletius* affirmat: se cyprinos in montium lacunis aquâ tantum cœlesti repletis generatos vidisse. Carnes Cyprinæ sunt molles, humidæ, succi nimis excrementicii: magnatibus tamen ob saporem expetuntur. Sanguine præ multis aliis piscibus abundat.

Substantia carnosa, quam vice linguæ habet, sed palato non faucibus adhærentem, ganeonibus in deliciis est.

Lapillus triangularis in capite inventus colicis & epilepticis est proficuus.

Cyprini Lati sive Brama.

9. Aliud piscium genus, (quos *cyprinos latos* plerique nominant; sed vulgo *Bramas*,) fluvios pigros & penè stagnantes colit. Compresso corpore est, & latiore multò quàm alter Cyprinus; at carnium facultatibus ab eo haud multum differt. Carnes enim præbet molles, pingues; at excrementicias, magisque suaves, quam salubres, medicorum judicio.

10. Ad

10. Ad hoc Cyprinorum genus forsan commodè referas piscem quendam *CharWella* fluvio *Oxoniam* præterlabenti peculiarem, accolis dictum *a Finscale*, quem *D. Rob. Plot.* solers naturæ indagator observârat, & mihi descripsit. Erythrocyprinum dicas, sed suspicor *Balerum Rondoletii* esse. *Erythrocyprinus.*

11. *Tinca*, (nonnullis *merula fluviatilis*) stagnis cœnosis, & pigris lacubus ferè alitur. Cyprinos, aliosque quosdam pisces, qui consimiliter degunt, carnoso palato imitatur; Colore autem est cum paucis communi; nam è viridi flavescit. Caro tincæ non adeò insuavis est: quin à quibusdam non indocti palati saporis gratiâ expetenda videatur. Ob succum autem, quem præbet, illaudabilem, nimisque excrementicium, & obstructiones, quas parere creditur, à medicis damnatur. Quò puriori aquâ *tinca* victitat, eò melioris notæ est. *Tinca.*

2. *Lucius* fluvios, stagna, & paludes colit, piscis voracissimus, in suum genus desæviens, ubique notus. Nemo ante *Ausonium tincæ*, aut *lucii*, quasi non extitissent, meminit, forsan neglectui erant apud veteres, quòd palustres; voces erant vulgares; eis tamen vir eruditus uti maluit: quam *Lucius.*

apud

apud vulgus esse obscurus. Eidem hic piscis vili æstimatus est : at nostris delicatioribus inter mensarum lautitias non immeritò habetur. Nam carnes exhibet laudabiles, suaves, puras, & optimi succi ; modice etiam nutrit. Mandibulæ *Lucii* medicinales sunt, & ossiculum in capite cuneiforme.

Barbus. 13. *Barbus* etiam *Ausonio* suum nomen vulgare acceptum ferre debet. *Græcè* dicitur Μύζος. Qui minores hujus generis suis mensis dignantur, gulæ suæ sapienter obsonari non videntur, tot enim spinæ carni interspersæ gutturi minantur, ut esuro opus sit nuncupare testamentum. Ætate verò proficientes & grandiores factos à viris eruditæ gulæ laudatos audivi. Caro enim ossiculis demptis, candida est, levis, concoctu facilis. Boni quidem at pauci alimenti.

Barbi ova cathartica. Ab eorum ovis abstinendum, quibus non opus est vehementi cathartico. Quippe sursum & deorsum violenter purgant.

Perca fluviatilis. 14. *Percam fluviatilem* mensarum delicias dixit *Ausonius* ; nec injuriâ. Quippe carnis candidæ & purissimæ ea est, friabilitas & in ventriculo summa levitas, cum succi bonitate, ut quibuslibet ejus esum medici indulgere non du-

dubitent. *Cyprini, tinca & perca lapides* in usum medicum è capitibus præbent.

15. Pisces à naso simo & crasso *nasones* dicti in *Germania* amnibus frequentes sunt, non peculiares, sed alibi capti in familiam *Capitonum*, quibus similes sunt, fere ascribuntur. Nonnulli *Barbis* potiùs comparant, alii Leuciscis: peritonæum hujus piscis est nigerrimum: sed carnes albæ, molles, laxæ & pene insipidæ: itaque assæ magis quam elixæ placent. *Nasones.*

10. *Cephali* etiam, aut (quod magis Latinè) *capitonis* carnes præ spinis plus molestiæ, quàm voluptatis edentibus præbent, alioqui salubres sunt, sed parciùs alunt; cibus est levis & exigui nutrimenti. *Cephali.*

17. *Leuciscus Bellonii aphya* est fluviatilis, quam populares nostri nominant, *a Duce*, hic piscis à capitone, colore argenteo, & capitis magnitudine differt, cætera ferè similis; cibus est levis, candidus, citò decoctus, & inde ortum est adagium: *Aphya vidit ignem.* *Leuciscus.*

18. *Rubellius, & Ausonii alburnus* cibi sunt vulgares, sed tuti: quippe vacant materia pingui, quæ stomachum laxet, aut sanguinem inflammet, tar- *Rubellius & alburnus.*

tartareâ quoque, aut viscidâ sunt immunes quæ viscerum poros obstruat.

Gobii fluviatiles. 19. Idem ferè de *gobiis fluviatilibus* dicendum, quos ob alimenti puritatem à febri convalescentes medicorum permissu tutò edunt. Quod tamen *Gesnerus* improbat. Quod *Galenus* qui idem permisit, de *gobiis marinis* intellexit.

Gobius capitatus. 20. *Gobius capitatus* à nostratibus rariùs estur, quanquam carne gaudent molli, suavi & minimè spernendâ.

Gobites. 21. *Gobites* pisciculus est *Anglis* & *Gallis* dictus *Locbe*, qui rivulis puris & limpidis delectatus adeo mundus est, ut in cyatho vini generosi commodè vivus hauriatur: quod in multis locis usu venit.

Cernua sive porculi. 22. Pisciculum quendam plerisque *Anglis* notum multi nullâ veterum authoritate, sed quadam formæ similitudine inducti *porculum* appellant. Eundem nonnulli nostratium dicunt, *a Pope*; Saxones verò *Germania*, *Een Bapst*. quæ voces Papam denotant, sed quapropter ita dicatur, nequeo adhuc indagare. Hic piscis sub aspera & viscosa cute carnes gratas habet, & salubres, quæ carnibus percarum virtutibus non cedunt. *Capriscus* quem

Sig

Siculi, & Narbonenses *porcum* appellant alius est piscis.

23. Fluvii plerique pisciculis abundant, quos *Angli menows*; *Galli Verons* nominant: & ni fallor, sunt minus *Phoxinorum* genus, hos utcunque parvulos ovis gravidos *vere* invenimus, & frixos edimus: cibus vilis est at salubris. *Phoxini fluviatiles.*

24. Pisciculus à *Theophrasto centriscus* dictus omnium minimus est; & sponte naturæ genitus à nostris ob spinarum tædium rejicitur. Ab *Italis* verò *Maris* accolis, ubi abundant, in cibum coquuntur; præsertim mensibus *Aprili & Majo*, ubi ovis turgent. *Rondoletius*. Cibus est non insuavis, & salubris, at perpauci nutrimenti. *Centrisci.*

Cap. XI.

PISCES SQUAMIS CARENTES.

I.

ANguillarum variæ species sunt: quas *Aristoteles* univocâ generatione procreari negat: traditque *Plin. lib. 29. cap. 3.* strigmenta *Anguillarum* *Anguilla.*

rum atterentium se scopulis viviscere: nec aliam earum esse procreationem. Sed præ experientiâ nihil est alia autoritas. *D. D. Charleton* anatomico experimento viviparas invenit. Undecunque natæ sunt, carnes dulces præbent. Meliores quidem reliquis eas dicimus; quæ ventrem & latera habent colore argenteo splendentia; nasum acutiorem, nec sunt carnivoræ. Meliores autem tantùm gustu tenus. Omnes enim *Anguillæ* succum pravum generant. Esusque earum stomachicis, lithiasi, & Arthritide laborantibus nocet, & in feminis catamenia retardat. A capite horum piscium nonnulli abstinent; insalubre arbitrantes. Qui liquorem, in quo *Anguillæ* suffocatæ sunt, biberit, fiet abstemius. *Mizaldus.*

Lampetra. 2. *Murana, seu mustela fluviatilis* vulgo *Lampetra* est duplex species. Major in maximis deliciis est tempestivè capta, & aromatis ritè condita. (Ratio condiendi infra, ubi de muriaticis agitur, dicetur.) Hic piscis, si *Galenus* sit (ut *Paul. Jovius* censet) in veterum mensis tantùm non primas tenuit. Sed haud ita sanitati conducit, ut gulæ sapore blanditur. Itaque à medicis ob crudum lentorem, & alia vitia

Ar-

Arthriducis & nervorum vitiis laborantibus interdicitur.

Mustela seu *Lampetra minor* in cibo majoris vitia participat, saporis præstantiam non assequitur.

Sed quod in horum aliorumve ejusmodi esu peccatur, vino generoso moderatè hausto corrigendum est.

3. *Lota à Barbotâ* parum distat utraque lacubus, aut fluviis pigris, puta *Arari* aliisve ejusmodi minime concitis delectantur. Cute *Anguillas* referunt; sunt enim læves & lubricæ: è mento cirrus instar *Arunci* dependet: color *Dorso*, & lateribus fulvus, ventri ferè albus. Hepar pro piscis magnitudine grande, & simul delicatum. *Lota vel Barbota.*

Caro *Lota Lugduni* in pretio, & deliciis est. At *Barbota* apud nos doctis palatis non magno æstimatur, quia ferè cœnum, in quo versatur, nimis olet, & sapit, nec cibum præter jecur, purum præbet.

Ab ovis horum piscium, non secus atque à barbi ovis abstinendum. Nam ventriculum, & alvum istis similiter turbant, choleram cient.

Hic piscis, si 12. ætatis excesserit annos in vastitatem maximam crescit, & vocatur *solaris* (potius *silurus*) *Gesn.* ex *Isidoro* citat sed haud credit.

Anguilla arenaria.

4. Litora Britannica piscem ad *Anguillæ* formam accedentem, passim habent. Qui cum ammodytes sit, arenam recedente mari sponte subiens, à piscatoribus inde fuscinis eruitur: hic piscis locupletum palatis non admodum placet. Cæterum tenuiorum necessitatibus copiosa capturâ commodè, & licet φαῦλος ab *Aristotele* dicatur, non est injucundi saporis: ut G. *Turnerus in Epist. ad Gesnerum* testatur.

Congrorum minutulorum examina Anglis Elfare.

5. In *Sabrinam celebrem Angliæ* fluvium è mari Hibernico immensa *anguillarū* aut congrorum minutulorum examina quotannis ascendunt; quos accolæ, reticulis idoneis exceptos, & coctos in formas premunt, massæque instar palatharum confectæ, & cum aceto, aut sinapi comestæ gustui gratæ sunt; sed difficiles concoctu.

De piscib. fossilibus Plin. terrenis.

6. Natura, ne ullâ sui parte non occurrerent miracula, non modò pisces quosdam in aere, quoties libet, volitare instituit, sed & alios talparum more subter terram profundè degere voluit. *Theophrastus* aliique graves authores prodiderunt, hoc in *Heracleâ circa Lycum* fluvium contingere: dicuntur etiam in *Paphlagoniâ* effodi pisces cibi gratissimi, terreni, in locis

ubi

ubi nullæ restagnarunt aquæ: tales *Theophrasto* sponte nasci videntur, & jugiter; siquidem coire nequeant atq; semina, & principia generationis eò non possint deferri, quo aquæ nunquam perveniunt. Sed aliud magis mirandum subest: unde in suo loco, ut terræ tubera, immobiles detenti, nutrimentum, quo crescunt, habeant. Centriscos & anguillas aliqui volunt sponte oriri, at post soluti, & sui juris facti victum quærunt; isti loco non moventur. Rei quæ forsan non existat, causam non quæram: sunt certiora quæ sequuntur.

Geo. Agricola in libro de animalibus subterraneis à Con. Gesnero citatus duplicis piscium fossilium generis meminit & descripsit, qui è fluminibus egressi per riparum venas longiùs in terram penetrant, & sæpe in cellas vinarias, aliave *Hypogaa* pergunt, sunt ferè longitudine palmi, crassitudine digiti, & aliquando majores, dorsum habent cinereum, nigris & cœruleis punctis maculatum, ventrem flavum cum maculis albis punctisque rubris, & nigris, ita parvis, ac si acu pictæ essent, cirri ab ore pendent, quos nando extendunt, à nonnullis eruditis *mustela fossiles* dicuntur, earum certè

Mustellarum fossilium descriptio.

maximè similes, (excepto colore) videntur. In quibusdam *Misnia* locis trans *Albim* copiose effodiuntur, & licet carne durâ sint & insvavi, tenuis plebeculæ mensis apponi solent. Ab agyrtis popello vitris inclusi pro serpentibus ostentantur. Serpentes imposturæ ignarus putares idem.

CAP. XI.

DE PISCIBUS CRUSTATIS.

I.

Locusta, Pisces *crustis loricati* carnes ferè habent gustui gratas, sed duriusculas, multum salsi continentes, nec sunt concoctu faciles. Varia eorum sunt genera è quibus *locusta marina* (nostris icthyopolis satis inepte *a long Oister*, forsan quòd *Massiliensibus & Hispanis langouste & Genuensibus alagoste* dicitur) Cancer carnes præbet reliquis substantiâ molliores.

Astacus. 2. Sed nostratibus *Astacus* præ aliis in pretio est ob succum gratè salsum, quo Bacchi & forsan Veneris desiderium excitat.

3. *Can-*

3. *Cancri fluviatiles Astacis* figurâ proximè accedunt, sed sapore minùs salsi sunt, & multum minores. Horum & carnes, & succus expressus, quia refrigerant, & humectant, tabidis & hecticis prosunt. *Squillæ, paguri*, aliique *crustacei*, ab his qualitatibus parùm discrepant. Nulli *crustacei*, prurigine, aliâve psorâ laborantibus, uti nec salsamenta conveniunt. Mirum est, quod de hujusmodi piscibus observatur. *Cancri.* *Squillæ & paguri.*

In Oceani regionibus *Europæis* circa plenilunium vigent carne, & succo turgidi: deinde deficiente lumine ad interlunium unà decrescunt. E contrà in mari *Indico* lunâ silente, & tempore intermestri succi pleni sunt; sed lunâ plenè illustrata languent penè inanes. Hoc literis prodidit *Lincostenius* & *Philibertus Vernallius Præses Bataviæ Javensis* in responsis ad quæstiones *Regalis* curiosorum *Societatis Londinensis* idem confirmavit.

In eodem mari prope vada dicta *Baixos de India* sunt cancri admirandæ magnitudinis, hominibus infesti: quod chelis apprehensos nonnunquam submergere aut discerpere feruntur. *Astacorum* fluviatilium in *Polonia* fluviis, *Silesiæ* vicinis, ea est copia,

ut *Philippus Jac. Sachs in gammaro-logiâ* testatus sit: se currum eorum lapillis plene onustum *Uratislaviam* allatum vidisse. Quod nisi idoneum nactus essem testem, vererer ut crederes.

Cap. XIII.

DE TESTACEIS.

I.

Testis intecti, ὀστρακόδερμοι sive simplici, alterâ ex parte patulâ, sive duplici bifidâ muriam innatam in se continent, quâ fere placent: alvum movent, & venerem stimulant. Igitur non de nihilo *Venerem* mari ortam veteres μυθολογοῦσι.

Ostrea. 2. *Ostrea* aliis hujus generis ob saporis excellentiam in pretio & usu solent anteferri. Sed & illa pro regione maris, quo nascuntur, magnitudine, colore, & sapore non parùm differunt. In quibusdam *Indiæ* litoribus visuntur immensa: in *Europæis* omnia mediocria. In mari *Hispanico* inveniuntur rubentia, & alibi carne & testâ nigra. *Romani* olim saporem optimum *Lucrinis* adjudicarunt. Nonnulli

Circæis; & *Strabo Cumana* laudat, sed nondum *Romanæ* luxuriæ inservie-bant Britannica littora. Ex illo enim ostrea inde desumpta palmam aliis præ-ripiebant. Et hodie primæ notæ sunt ostrea ad litora *Angliæ* tempestivè ca-pta; præsertim, quibus testa est tenuis, & lævis, & limbus intus subviridis, quæque vivariis aliquandiu aluntur. Carnes omnium mollissimas è testaceis habent ostrea & sæpius apud nos cruda, quàm cocta eduntur: alvum subducunt, sed corpus imbecilliùs a-lunt. Scorbuticis, & arthriticis eorum esus à medicis neotericis commenda-tur. Cæteræ conchæ durioris sunt car-nis, at firmioris nutrimenti: cujusmo-di sunt *Pectines*, *pectunculi*, *Echini*, *tellinæ*, *Lepades*, *Otia*, *strombi*, *mytu-li* &c. *Pectines* &c.

3. *Pectines* à se invicem multùm discrepant. *Athenæus lib.* 3. Τῶν κτενῶν ἁπαλώτεροί εἰσιν οἱ λευκοί· τῶν δὲ μελάνων καὶ πυῤῥῶν οἱ μείζονες εὔστομοι. Pecti-num illi teneriores, qui albi sunt: ex nigris, & rubris gustatu gratiores sunt, qui majores. Caro pectinum est suavis, & satis tenera, facilè concoquitur & non parcè nu-trit. Venerem irritat: adnascitur *Pectines.*

carni materia ovorum luteum colore referens, quæ carni edendæ condimento est.

Pectunculi. 4. *Pectunculi* sunt pectines parvi sui generis satis noti; carne subalbida constantes gustui satis gratâ. *Rondoletius* censet plurimos, inter *Burdegalenses, & Xantones* calculo laborare; quòd his, & ostreis salsi succi frequenter, & copiosè vescantur. Sed *Rondoletio* constat eosdem in cibo vesicam vi detersivâ purgare, quod *Plinius* affirmat.

Echin. 5. *Echinorum* genera diversa sunt; sed non omnia edulia. Imo *Aristoteles* unicum esculentum esse, *de histor. Animal. lib. 4.* affirmat. ἓν ἐχίνων γένος ἐσθιόμενον, τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν ᾧ τὰ καλούμενα ὠὰ τὰ μεγάλα γίνεται.

Lepodes. 6. *Lepades* de saxis ægrè avulsæ à piscatoribus crudæ eduntur: coctæ gustui placent, nec admodùm duræ sunt, nisi plus nimio coquantur.

Otia. 7. *Otia Veneris auricula marina*, similiter saxis adhærent: sed ingratè sapiunt carnes, & ægrè concoquuntur; at multum nutriunt.

Pinna Ang. Sea nacre. 8. *Pinnæ erectæ* in locis cœnosis, & arenosis nascuntur byssino vinculo detentæ. In Oceano rarò, in sinu *Adriatico* frequenter occurrunt. Carnes earum

um haud facilè distribuuntur; urinam erò cient.

9. *Buccina, muricis, & purpuræ* carnes à *Scribonio Largo*, quod corroborant stomachum, laudantur: & murices à *Corn. Celso* inter cibos ἀςομά-ους numerantur. De quibus *Martialis.* *Buccina, murices & purpura.*

Sanguine de nostro tinctas, ingrate, lacernas
Induis, & non est hoc satis, esca sumus.

Et hæc animalia lunæ imperio ita obsequuntur ut pro ejus phasibus mutationes subeant. Secundum illud poetæ

....Implent Conchylia Lunam.

10. Multi alii sunt ostracodermi; quibus omnibus inest succus salsus (inquit *Galenus*) qui ventrem solvit. *Ostrea, pelorides, echini, musculi & omnes ferè conchulæ alvum movent, Celsus. lib.2.*

11. *Mytulorum, seu musculorum* genus marinum est duplex. Majores, qui nonnullis tantùm mytuli dicuntur, minoribus, id est musculis saporis bonitate multùm cedunt. *Mytuli.*

De istis sub *Catii* personâ ait poeta.

Si dura morabitur alvus
Mytulus & viles pellent obstantia conchæ.

12. Est adhuc mytuli genus; quod in dulcibus tantùm aquis natum amplis valvis pinnarum instar hiat: à quo abstinendum. Sunt enim (inquit *Rondoletius*) carne durâ, concoctu difficiles, quo fit: ut, qui eis copiosius vescuntur, in febres incidant.

Concha Veneris.

13. *Conchæ Veneris, seu porcellanæ* patinas potiùs quàm cibos præbent: ex istis & ovorum testis formantur Sinensium vasa, inde dicta *Porcellana*. *Æthiopes* & gentes quædam *Americanæ* Conchis Veneris vice nummi utuntur, non minùs earum copiâ, quam nostri suo auro superbientes. Carnes earum Veneris desiderium, & urinam cient.

CAP. XIV.

DE PISCIUM OVIS.

I.

E piscibus *Cete*, & alii quidam pariunt animalia: cæteri ova: quibus ovis aut lactibus, si mares sint, prægnan-

gnantes in cibis naximè probantur. Quædam tamen eorum ova minimè esculenta sunt. *Barbi* enim, *Mustelæ lacustris, Barbota* seu *Lota* choleram periculosam & diarrhœam, comesta cient (ut supra notavimus) & Lucii ova apud nonnullos idem audiunt. Sed *Mugilum, Husonum, Sturionum, Atilii oxyrrhinchi, Cyprinorum* ova salita in pretio sunt, & magni usus, ut infra dicetur.

CAP. XV.

DE SALSAMENTIS.

I.

QUædam condiendi rationes in luxum fuerunt inventæ: in aliis verò utilitas tantum quæsita est; nimirum, ut pisces diu asservarentur; & ut populi à litore dissiti beneficio maris aliquatenus fruerentur. *De piscibus qui crudi saliuntur.*

2. Piscium *cetaceorum* segmenta, at imprimis *Thynnorum*, ubi copiosa eorum captura est, cruda saliuntur, & inde *Omotarichus*, *&* *cetema* dicuntur. His affines, aut congeneres videntur *Pelamydes, orcyni*, & *Pelamys* *Cetacea.*

Sarda. Hispanis nunc dicta *Biza*, aut *pigo*.

Cordyla & auxides sunt *Thynnorum* fœtus, qui omnes similiter condiuntur, sed cæteris hujusmodi salsamentis pelamydas *Galenus* prætulit. *Xiphias* eodem modo tractatur, & cum *Thynnis* in vicinas regiones divenditur. Ad nos, qui *Asellis* abundamus, raro defertur, istud esset *ululas Athenas* mittere.

Aselli. 3. In multis Oceani tractibus septentrionem versus uberrima est *Asellorum*, pisciumque congenerum piscatura. Quos eviſceratos, dempo capite (quod conditurae ineptum est, alioqui delicatum) saliunt, &, nostris saturatis, in exteras gentes distrahunt.

Salomones. 4. *Salmones* ubi præ copiâ viles sunt, eandem condituram subeunt; sed exinde pristinam nobilitatem amittunt.

Carpionos. 5. *Paulus Jovius in cap. de Salsamentis* autumat: palmam saporis *carpionibus è Benaco* lacu salitis deberi. *Lancastrienses Angli suas Charras* eorum similes, quæque eum istis de nobilitate contendant, salitas servant.

De coctis & muriâ asservatis. Sturion. segmenta. 6. In his restim ducunt *Sturiones*, quorum segmenta in aquâ, vino *Rhenano*, & aceto cum aromatis cocta, & aliquandiu muriâ condita & rite servata

sta apud nos delicatorum palatis imprimis arrident: concoctu non facilia, & satis nutriunt.

7. Piscis *Hispanis* dictus *Manatus*, *Delphinus* aliaque *Cete* eodem ritu condiri possunt: at ita condita consimilem bonitatem minimè assequuntur. *Manati segmenta.*

8. *Harengi*, & *Alosæ* minores muriâ inveterati è nostris litoribus mercatori quæstui sunt; & Gentibus nonnullis grato cibo; sed sine coctione servantur. *Harengi i. e. leucomanides.*

9. *Anguillæ* hujusmodi conditurâ aliquid humoris excrementicii deponunt, sed saporem non simul emendant. *Anguilla salita.*

10. Sed *muræna fluviatilis*, vulgo *Lampetra major*, ut oportet, condita omnes omnium, quos nepotes adhuc è piscibus excogitarunt, ciborum sapores, superare quibusdam videtur. De ejus conditura gulæ artifices præcipiunt: ut in vino dulci immersa enecetur: quodque ori enectæ inseratur nux myristica, & singulis utrinque foraminum caryophyllus dein in aquâ, & vino coquatur, & jusculo aromatis inspersis, pastillo, aut ollæ clausæ imposita furno coquitur. *Gedani* salitæ do- *Lampetra.*

doliis includuntur ; *Hamburgi* in fumantur.

Hepseti. Athenæus lib. 7.

11. *Hepseti* dicuntur quædam exiguorum pisciculorum species παρὰ τὸ ἕψειν i. e. à coquendo, quod propter parvitatem plurimi simul coquantur, quales sunt, *Encrasicholi*; *Jopes atherina, gobiones, parvi mulli*, aliique id genus: & hi pisciculi muriâ servati à veteribus *halecula* appellari videntur.

Haleces infumati.

12. Quædam piscium genera fumo suspensa commode in usum diu servantur, & præ aliis apud nostros *Harengi, Alosa* & *Chalcides* istiusmodi præparationis patientes sunt.

Pisc. plani siccati.

13. Accolæ maris *Balthici* pisces cartilagineos & planos cujusmodi sunt *raja, squatina, passeres, solea, rhombi*, aliive, aere siccant.

Pisces frigore indurati.

14. Quædam etiam *Asellorum* genera frigore indurant. Hos nominant *Stockfish*, Srock stipitem significat, credo quòd in stipite malleo emolliuntur, aut quòd stipite sunt aridiores. Illos verò nominant *Buckhorne* quod *Anglis Platycerotis cornu*; Belgis vero *capri* denotat. Quod duritie ferè æquant. Pisces his artificiis parati humiditatem excrementiciam amittunt: sed duri, & coctionis difficilis, & pauci

fere

fere alimenti fiunt. *Accolæ ſinûs Arabici* piſces ſolis ardoribus expoſitos ſiccant & in uſus ſervant.

15. *Salſamenta* omnimoda ſanguinem inflammant, bilem augent, pſorâ & ſtranguriâ laborantibus obſunt, ſtomacho pituitoſo medentur, libidinem etiam in ſilicerniis proritant. *Salſamentorum vires.*

Cap. XVI.

DE GULÆ IRRITAMENTIS E PISCIBUS AUT EORUM PARTIBUS.

I.

IN Mari *Liguſtico*, & ejus viciniâ paſſim capiuntur piſciculi: quos quidam ad cobitidas aut apuas referunt, alii *aleculas* dicendas putant. Sunt autem *encraſicholi*, ab *Æliano* ob vaſtum oris hiatum dicti *Lycoſtomi*. *Encraſicholi.*

Hi ſale, & origano nonnunquam conditi in multas regiones diſtrahuntur. Mihi videntur piſces ſui generis: etſi ſardinis ſint ſimiles & *Tho: Muffetus* in libello *Anglico de Victu*

non

non dubitavit asserere; nostras *chalcidas majores* eodem ritu conditas encrasicholis præstare: seque id probatum vidisse.

Altarich. Arabum.

Et forsan *Altarich Arabum* non aliud erat, quod *Andreas Bellunensis in Avicennam* testatur, non fuisse *Oataricha*, sed pisciculos prope urbem *Achalat* captos: quos salitos in exteras regiones exportabant. Et aliquid ejusmodi credo ejusdem *Sahune* fuisse. *Encrasicholi* in garum liquati aliorum piscium condimento sunt: Integri comesti languentem cibi & Veneris appetitum excitant.

Ostrea & pectines muriâ condita.

2. Illecebras Gulæ, *ostreis* rite muriâ conditis magis elegantes, popina vix habet. Siquidem in ore & stomacho jucunda sunt: fastidiis ventriculi & cruditatibus opitulantur: cibi itidem appetentiam faciunt, & Veneris. Nostri *majus ostreorum genus* condiunt: quibus testa scabra est, & lata instar ungulæ equinæ. Diversa tamen sunt ab istis, quæ *Bellonius* cum hodiernis Græcis *Gaideropodas*. i. e. pedes asininos nominant. Ea saxis adnascuntur, & sunt *Veterum spondyli*. Porro *pectinum* carnes muriâ aromatis conditâ inveteratæ idem cum ostreis penè præstant.

3. *Oata-*

3. *Oataricha*, non levia gulæ, & Veneris irritamenta, sunt piscium quorundam ova in crapulæ lenocinum condita. Notissima sunt *mugilum ova*, quæ salita, & sole siccata in usum ita servantur, & nomen Græcum sed fœdè depravatum retinentia *Botaricho* vulgò dicuntur. Lupi quoque piscis *Oataricha* sunt gratissima. *Oatar. Quid.*

4. Istud autem, quod *Italis caviara* appellatur fere fit ex ovis *Husonum* sale inveteratis: sunt autem *Husones* pisces ingentes *Ponto*, mari *Caspio*, fluviisque in illa confluentibus familiares; è quibus etiam fit ichtyocolla. Sed & ova *Sturionis*, *Attili*, *Siluri*, *Oxyrrhynchi* piscium istis affinium consimiliter parata usui eidem inserviunt. *Caviara. nigra.*

In *Judaorum* gratiam, qui de piscibus nisi squamatis nolunt vesci, è cyprinis confit *caviara rubra*, quæ ferè à *Caphâ*, (unde forsan *caviara* nomen) *Taurica Chersonesi* emporio, olim Genuensium, nunc *Turcica* ditionis, *Constantinopolin* affertur. *Tanais*, aliique *Tartaria* fluvii cyprinis ingentibus abundare dicuntur. *Bellonius*. *Encrasichols* liquati, & *Oataricha garo sociorum* apud veteres tantopere celebrato successisse videntur. *Rubra unde.* *Bellon.*

5. Ga-

Garum sociorum quid sit.

5. *Garum illud sociorum* è sanguine & intestinis scombrorum confectum est, ut *Martialis in Xeniis.*

Expirantis adhuc scombri de sanguine primo
Accipe fastosum, munera prima, garum.

Hujusce liquaminis certo salis condimentarii genere parati quædam species eô pretii venerat; ut nullus liquor præter ungventum pluris fuerit. Tamen non minùs in usu Romæ olim erat, quàm hodie acetum. Turcisque hodie (inquit *Bellonius in singularibus observat.*) adeò usitatum est: ut *Constantinopoli* nulla sit Ichthyopolarum taberna, in qua non veneat.

Alecem dixit *Plinius gari vitium* fæcem imperfectam, necdum colatam.

Muria è Thynnis facta in plebejorum usum parata erat: utrumque liquamen *Seneca in Epistolâ 96. pretiosam malorum piscium saniem dixit.*

Ceshup. Garum indicum.

6. In divitum ganeam ab *Indiâ* usque adfertur pretiosum liquamen; quod voce peregrinâ nominamus *Geshup.* succus est tabescentium gammarorum, & forsan aliorum istius regionis piscium, sale idoneo conditus, &

solibus æstivis ad perfectam coctionem expositus. Hoc gari genus cibis gratiam parit, languentem stomachum vellit, & frigidos veneris monet.

Garum olim tantum ex ejusdem nominis pisce factitatum postea autem, ut *Plin.* habet, *Alex* pervenit ad ostreas, echinos, urticas, Gammaros Mullorum Jecinora, innumerisque generibus ad saporem Gulæ cœpit sal tabescere. *Garum olim è pisce cognomine fiebat.*

7. Celebre in *India*, & *China* est *Soy* nobile garum, & longè melioris notæ quàm *Cesbup. J. Slede Navarcha* in locis istis diu versatus mihi retulit, se à Sinensibus & *Japanensibus* accepisse, tam excellentiam huic liquamini admistione fructus cujusdam fabæ similis conciliari. *Soya Japonensium Garum.*

8. *Hamation* confectum est ex *Thynnorum* visceribus, unà cum branchiis & sanguine sufficienti salis portione inspersis. Hæc vase idoneo duos menses includunt: eisque expletis *Garum* hæmatium dictum depromunt. *E Constantini Geoponicis Langius in ep. medic.* *Hamation quid.*

9. Græci hodierni *Scarorum* ventriculos unà cum fæcibus, & hepate, quod fere prægrande est, & sine felle, conferentes adjecto sale, & aceto pulmentum elegans conficiunt, quo ipsius *Oxyporum Græcorum.*

scari

scari carnes alioquin non admodum sapidas condiunt. Et offis eo intinctis quoties seriò Græcantur, ventriculum reficientes, Vini malvatici amphoras strenue siccant. *Bellonius.*

Garum è mullorum hepate. 10. *E mullorum* etiam *jecinoribus* & Vino & Garelæo ita mixtis, ut liquor simplex, & ad sensum similaris videretur, veteres *Garum* seu generosum embamma, cui multi carnes edendas intinxerunt, facere solebant.

CAP. XVII.

DE AMPHIBIIS, ET INSECTIS ESCULENTIS.

I.

SUpersunt *Amphibia* quædam, & *insecta*, quæ licèt plerisque invisa, ab aliis tamen pro cibis usurpantur.

Crocodil. Ex his *Crocodilus* quibusdam *Ægypti* civitatibus olim fuit pro numine: & etiamnum pro tali *Peguanis Gangis* accolis habetur; metu superstitionem incutiente. Hæc tamen vicinorum numina *Tentyritæ* audacter interfecta avidè vorabant. Sed *Fredericus Wendelinus*

inus in Nilographia suâ negat: carnes eorum gustui gratas esse, aut expetendas, nisi deficiente cibo commodiori. Elixæ verò ischiadicis prodesse, & tussim veterem sanare perhibentur. Hodie *Floridani*, & alii *America* indigenæ *Crocodilorum* carnes in deliciis habent.

2. *Virides* etiam *Lacertos*, & illi & *Afri* quidam edunt, carnesque ferunt gustatu esse jucundissimas. *Juani Lacertorum* genus sunt, quos *Petrus Martyr Decad. lib.3.* ob eximium saporem quibusdam *America* gentibus in summis deliciis esse, & proinde magnatum mensis arrogari tradit ut phasianos apud nos. *Lacerti.*

3. *Dubh* animal *Numidis, & Libyæ* incolis notum, è lacertorum familiâ est: nomen *Arabicè ursum* denotat. Sed ob quam *ursi* cum lacerto similitudinem facta sit *Metaphora* non video. Carnes eorum *Afris* in cibo placent: forsan hoc animal ex *Scincorum* genere est, quod *Arabibus* nominatur *Aldab* addito suo Articulo; facilis est vocalis Antithesis, & usitata. *Dubh.*

4. Complures *Africa* & *America* indigenæ sunt *Ophiophagi*. Certè *viperarum, & colubrorum* carnes, dempto capite, & felle nil nocent: nec sunt *Ophiophagia.*

ori,

ori, aut stomacho ingratæ: sed paru alunt, sale verò subtili præditæ sangui ni immiscibili, *Diaphoresin*, & *diuresi* promovent. Ideò *Alexeteria* sunt & in morbis malignis cautè adhibit sæpe prosunt. Imo diutino earum e luem veneream sanari asserit *Cardanus*.

Baptista Tertreius in Hist. naturali Antillarum Gallicè script. *pag.* 3 tradit observatum fuisse: nullos *sau rophagos* unquam pinguescere; sed sæ pe sensim fieri *Hecticos*: & asserit, *La certorum* esum male eis cedere, q lue Venereâ fuerunt tentati, & quo morbum reducat.

Bufonum esus.

5. Idcirco *Bufo*, animal maximè in visum, carnes habet non omninò inu tiles. Nam in insulis quibusdam *A mericanis* eorum esu, & aeris bonitat ea lues certissimè tollitur. Ex eisde quædam scita remedia præter *Paracel Xenexton* parari queunt: in *Ameri* inveniuntur magnitudinis supr quam cuiquam sit credibile, qui no vidit.

Rana.

6. *Ranas* præsertim *Virides*, ex a quis puris captas non *terrestres*, *mu tasve Itali*, & aliæ gentes cute detra ctâ, & capite dempto, oleo frixas e dunt. Caro partium posteriorum (nam

tantum in usu est) candida est, & ura. *Rana* in oleo cum sale decoctæ contra serpentum venena antidoto unt. *Dioscorid. Æginet. lib. 7.* Jus arum contra inveteratos tendinum igores, & virulenti animalis morsum ollet: sed siqui ranis crebrò vescuntur, ecolores, & plumbeo vultu fiunt, (ut liqui produnt) mali sunt succi, non liunde enim istiusmodi chlorosis potst oriri.

7. Nisi *Cochleæ* inter veterum deliias fuissent, earum asservationi vivaria on instituissent, quod factū esse *Varro Plinius* authores testantur: in quibus arre & sapâ saginatæ sunt: sed ea saginatio haud diu duravit. Nam *Marobii* tempore exoleverat, & ignota eat, ut idem innuit. *Saturnal.* 3. 13. *Cochleæ.*

Hodie apud *Italos* aliosque ingenioos opsodædalos ex eisdem, vino, aronatis & oleo conditis cibos maximè elicatorum gulis expetendos confiere luxuria nondum desiit.

Præferuntur autem cæteris *pomatiæ* lictæ, ab operculo è suâ salinâ concreo, quo hyeme clauduntur, & præcipuè uæ in *Liguria* nascuntur, sed & alibi. *linius* tradit; *Politanas* ex *Africa* audatissimas fuisse, & tantas; ut eoum calyces octoginta quadrantes caere possint.

Dio-

Dioscorides scribit *terrestres cochle-as* stomacho gratas esse, nec facilè cor-rumpi. *Marinas* item ventriculo ido-neas, & excerni faciles: sed *fluviatile*s (inquit) virosum olent: ea quoque spe-cies, quæ vepribus & herbis hæret, qui-busdam *seseli* dictis, nonnunquam ven-trem & stomachum turbant.

Cochleas & limaces hæmoptoicis, & *phthisicis*, sed nulla veterum authori-tate, quod sciam, medici commendant. Sed quia refrigerant & leniendi vim ha-bent, visæ sunt idoneum remedium quod postea experientia comprobatum est. Sunt verò, qui de earum facul-tate medicâ ambigunt. Aliique ea non toti carni; sed materiæ quam ha-bent, quasi caseosæ attribunt, eamque *Meconium* nominant.

Testudines, 8. *Testudo* item animal est φερέοικον i. e. domicilium portans, esculentum & boni saporis; cujus carnes, & san-guis phthisicis quoque & hecticis pro-desse feruntur. Quod tamen *Græ-corum* proverbium in dubium vocare videtur. In eo enim dicitur. ἢ δεῖ τῆς χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν. *Car-nes testudinis edenda, aut non edenda.* Quo innui creditur, easdem modicè sumptas tormina ciere; copiosè au-tem ingestas ventrem solvere, & exin-de

de a malo liberare. *Cardanus lib. 9. de testudinibus* scribit: quod *Africanarum* carnes septem diebus continuis cum pane sumptæ Elephantiasin ejus, qui non plus 7. annis eâ laboravit, magno miraculo curent. Creditque rei causam esse siccitatem, cum temperamento humidi, tenuis & bene pinguis. Sed si ab earum esu ejusmodi subsit effectus, à sale volatili, quo scatent, potiùs oriri videtur. Ab isto enim Tartari & Sulphuris in sanguine concretiones dissolvuntur; aut per cutis poros aut vias urinarias exterminantur. Et eâdem de causa utriusque testudinis caro marinæ, & terrestris pro *Alexeterio* habetur.

9. Quis crederet improbam *gulam* à vermiculis vilissimis non abstinuisse? At illa veterum nonnullis persuasit; *cossos* (vermes sunt è lignis editi) farinâ in ganeam saginare, & cibos inde factos perhibent delicatiores fuisse, & lautiorum nepotum mensis dignatos. Quidam, quorum palatis caseus putrescens arridet, vermibus in eodem generatis delectantur; sed hæc male eis conveniunt; quibus ventriculus infirmus est: vermiculi ejusmodi urinam cient. *Cossi.*

 10. Ad

Locusta. 10. Ad *locustarum* esum quasdam gentes adegit necessitas: messibus enim spoliati à prædonibus res repetere coacti sunt; eas igitur acervatim collectas pro frugibus amissis in rem cibariam servant & gravissima pestis fit cibus non ingratus, & salubris, nam urinam movet, & contra venenatorum morsus prodest. Quare hic cibus *Judæis* non fuit interdictus & verisimile est *Baptistam* locustis hujusmodi non *ceratiis*, ut quidam volunt, victitasse. *Syris* etiam eorum vicinis & *Parthis*, in cibis olim in usum fuisse, à scriptoribus perhibetur; nec hodie idem facere destiterunt. Tradit autem *Diodorus Siculus lib. tertio cap. 3. Acridophagos* vitæ brevis esse aut à pediculis alatis infestatos interire. Sed nihil horum habet *Dioscorides*, qui eorum regiones peragrâsset, & in eorum viciniâ esset natus.

Ova Testud. 11. Nulla *Amphibii* quadrupedis, aut serpentis ova esculenta præter *testudinis* & *Juana* accepimus. Ista etiam *testudinum* nonnulli censent noxia. Sed *Balthasar Pisanellus* de Esculentis, & Potulentis; eorum esum præ aliis vel febrientibus commendat; quia æstuantes frigidâ sua natura contemperant, aut somno inducto pervigilii

gilii tædium auferunt: præferuntur maculata, quibus testa prædura est, & diu servata recentioribus meliora sunt. *Muffet de Victu.*

Nullum epularum genus *Ovis Juanarum* par ferunt, quæ per se & leniter coquuntur. *Pet. Martyr decad. Oceanea lib. 3.*

Ova Juana, i. e. Lacerta Americana.

CAP. XVIII.

DE ZOOPHYTIS MARINIS ESCULENTIS.

I.

NE quid prætermittam, quod famis necessitas, aut gulæ petulantia in ciborum album ascivit, paucis agemus de eis, quæ, ut ait *Aristoteles* φυτῷ καὶ ζώῳ ἐπαμφοτερίζουσι, inter plantas & animalia ambigunt; qualia sunt *holothurion, Tethya, urtica marina &c.*

2. *Urtica Marina*, Græcè etiam ἀκαλήφη, quod terrestris modo tacta pruritu quodam tangentis digitos afficit. Saxis fere hæret: sed aliquando soluta vagatur. *Arist. lib. 4. Hist. animalium 5.* sentire affirmat, & etiam fixam pisciculis præternatantibus vesci, alioquin vivere vix crederes.

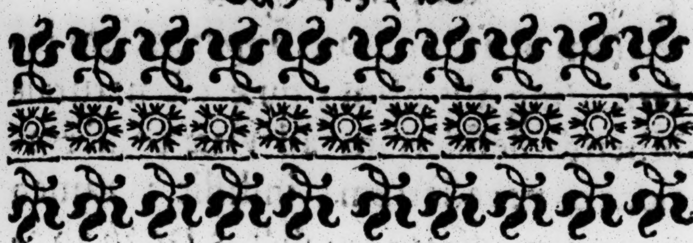
Urtica.

Esculenta est, & *Burdegalensibus* & aliis quibusdam in deliciis habetur. *Rondoletius.*

Græci eas assant, dein farinâ conspersas ex oleo frigunt. *Diphilus apud Athenæum* tradit urticas comestas alvo esse faciles, urinam movere & stomacho esse gratas. Hibernis mensibus meliores sunt, quippe tum carne magis constante. Duplex est edulium urticarum genus. Minores cibo sunt aptiores : sed majores, quia duri, minus gustui placent.

Tethya. 3. *Tethya Zoophyta* sunt esculenta, maris tubera dicas ; sub tegumento calloso carnes membranâ involutas continent, saxis aut ostreorum testis adhærescunt, magnitudine juglandis & nonnunquam ovi Gallinacei, colore extra fusca, intus crocea. Non nisi adhærendo vivunt : ideoque parùm à plantis differunt : at sunt (inquit *Aristoteles*) spongiis vivaciora ζωτικώτερα. Carnes eorum in cibo sumptæ quibusdam placent ; multùm alunt. Emaciatis & cachecticis prodesse feruntur.

PRO-

PROLEGOMENA COMMENTARII DE POTV.

CAP. I.

I.

PLerisque terrestrium animantium non minor bibendi; quàm edendi incumbit necessitas. Quippe calor à motu vitali in nonnullis satis fervido excitatus eorum humiditatem jugiter depascitur, eamque nisi latice idoneo subinde infuso resarcias, penitus deperdit: perinde atque curruum axes, nisi aquâ, aut axungiæ lenimine mitigentur, vehementem rotarum attritum sine incensione diu non ferunt. *Consideratio de potu in gen.*

Natura igitur, quæ rerum conserva-

tricium penè omnibus appetentiam inserit, singulis sitim, quæ est naturale bibendi desiderium ad vitæ conservationem necessarium, indidit: tamen *Lacertus Africanus* dictus *Dubh* ab aquâ abhorret: imo ei aqua est letalis & nex præsentissima. *Scaliger ad Cardanum*. Aves, quibus ungves sunt adunci vix bibunt, *Arist.* *Mures* etiam *Libyci* si bibant, moriuntur. *Plin.* nec bibunt canes rabidi & ab eisdem demorsi à liquidis abhorrent, inde *Hydrophob* dicti.

Sitis.

Quæ sitim augent.

Hanc sitis affectionem calor externus, exercitium, aut nimiæ evacuationes plurimùm intendunt. Salsi item cibi & aromata idem faciunt: depravant etiam morbi multi. Diabete exhaustâ humiditate; febres, & hydrops materiâ vitiosâ, sulphureâ, aut salsâ gustûs organa, & ventriculi orificiũ obsidente, in immensum augente: porrò sangvine nimis diluto, & calore nativo deficiente sæpè diminuitur. Imo nonnunquam planè tollitur: fuerunt enim, præsertim fœminæ quæ languentes quidem diutissimè sine potu perstiterunt: quarum temperamentis frigidis & perquam humidis humor aqueus aeri disseminatus suffecisse videtur: sed in sitis ἀφορίᾳ plurimùm valet consuetudo;

Quædam fœminæ sitim diu ferunt.

tudo;

tudo : nam qui *solitudinum squaloribus*, ubi aqua rarò suppetit, assuescunt, ejus molestiam diutiùs, quàm alii, & faciliùs ferre possunt, sed cameli eorum ad id nati videntur, nam sæpè ultra *quatriduum* in itinere sine potu perseverantes nec solis colori, nec oneribus præ siti succumbunt.

2. In siti restinguendâ calori, & siccitati, è quibus oritur, opponuntur sua contraria, idcirco oportet rem potabilem, quæ sit verè ἄδιψος, frigidam esse & humidam : quibus qualitatibus cum *aqua* excellat; ei potissimùm tribuuntur hæ partes, quibus ferè eò promptius fungitur, quanto magis limpida sit & ab omni alienâ tincturâ immunis. *Materia potabilis est.* *Aqua.*

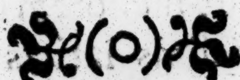
Quare juscula carnium, aliave ejusmodi sorbilia nutritioni, sed non sitis restinctioni inserviunt; uti nec spiritus liquoris alicujus fermentatione exaltati puriores : qui liquori suo quandiu insunt, gratiorem conciliant saporem : eumque meliorem reddunt : sed in primis, si salinis laticis particulis eminere incipientibus ad acorem vergat; siquidem acida sitim naturalem blandè fallunt, & morbosa, saltem febrilis nulli alii potui satiabilis, aquis Vi- *Non juscula.* *Aut spiritus fermentati.* *Acida sitim fallunt.*

Vitrioli Sulphuris aut Salis stagmat aciatis cedit.

Quàm cito frigida sitim restinguit.

Et generosi liquores spiritus recreant.

Observatione dignum est; quam citò haustus frigidæ sitim naturalem, utut gravem compescit, & quod liquores generosi quam primum hausti vires fatiscentes instaurent. Potus mirum sumptus faucibus, & tracheâ obiter irrigatis, in ventriculum descendit, unde viâ compendiariâ sanguini suffusus effectus suos sive humectatione, sive refectione opus sit, dictum factum exerit. Plurima potuum genera excogitavit luxuries: paucis fuisset contenta natura: quorum quæ usitata sunt quasi transenna observare non pigeat, & quia *aqua* simplex fines bibendi primarios exequitur, ab eâ potissimùm exordiar: deinde succos, aliosque potus tam fermentatos quam azymos considerabimus.

CAP.

CAP. II.
DE
AQUA.

I.

AQua dum ad manus est, & facilè parabilis ferè vilescit, sed si pro utilitate æstimaretur, nulli naturæ, aut artis operi valore cederet: ideò *Pindarus* in initio ait, Ἄριστον μὲν ὕδωρ. Utcunque *Thaletis* placitum; quòd omnia ex *aquâ* fiunt, plerisque paradoxum sit: tamen hoc certum est, sine eâ nil crescere, nil posse vivere; provida igitur natura largam ejus copiam ubiq; præbuit, terrasque omnes habitabiles diversis quasi machinis hydragogis irrigavit, in plerisque locis *aqua* per terræ venas discurrentes in puteis excipiuntur, aut in scatebras erumpentes, fontibus & fluviis dant origines: sublimes etiam rapiuntur, pluviæ, aut nivis futuræ materia.

Aqua simplex.

Ejus utilitas.

Nil crescit sine aquâ.

Pluvia præter alias utilitates fontes alit; non omnibus sola dat initium, (ut quibusdam visum est) sunt enim insulæ angustæ, & valde editæ, in quibus fontes vivi, & nullâ anni siccitate exhauriendi, passim scaturiunt, qui-

Pluviæ usus.

bus nulla terra, unde humor suppetat, editior imminet.

In *Ægypto* rarò admodum pluit; quasi se *Nili*, cui soli ea regio potum, & irrigationem debet, negotiis pluvia nollet immiscere. Admiranda est naturæ quædam *Hydragogia*, quâ sitientibus *Afris* in quibusdam provinciis consuluit; sed ægrè credenda, nisi multâ, & gravi oculatorum testium fide confirmaretur historia.

Hydragogia naturalis.

Aq. ex arboribus.

Sunt *arbores* quædam vastæ, ubi maxima aquæ fontanæ est penuria, crescentes; quæ incredibilem aquæ limpidæ vim præbent; cujus abundantiâ perpetim destillante vicinia loci jugiter rigatur: & si è tali arbore viginti hydrias, aut amplius depromas, tantundem illico subit: ideo vix exhauritur. Narrat αὐτόπτης quidam apud *Purchasum* aquam unius arboris quadringentis equitibus potui suffecisse. Est insula maris *Atlantici Turro* dicta in cujus meditullio crescit arbor, nescio an ex dicto genere, quæ aquam præbet, quanta insularium necessitatibus inserviat: arbori semper insidet nubes cujus humor roscidus à ramis destillans ab incolis excipitur.

2. Optima *aqua*, pellucida est & levissima, talis enim nullas heteroge-

neæ

neæ materiæ particulas in poris continet: ideò ventriculum non gravat; sed venarum oscula facile subiens, in saguinem ocyssimè transit, eadem etiam citò calefit, & calefacta statim frigescit: nihil enim in se continet terrestre quod qualitates transeuntes impediat, aut receptas diu detineat. Aquæ bonæ nota est carnes, & legumina celeriter coquere, & smegmati facilè immisceri: quod non fit, nisi salium stypticorum sit expers: *aqua* terrestribus, aut salinis particulis asperior, si insolaveris aliquot dies, mitescet; & exinde coctioni, aut absolutioni erit magis idonea: terrestria enim, quæ infuerunt, præcipitata in sedimento videbis, quibus nitrum aereum succedere videtur.

Nota bonitatis in aq. potabili.

Aq. insolata mitescit.

3. *Aquæ meteorica* in aeris sinum sublatæ nimirum *nivalis*, *& ros* diversas ibidem sortiuntur qualitates. Sunt quibus aqua pluvia in potu præferenda videtur, præsertim verna, aut æstiva à meridie delata, utpote cæteris levior, pura & radiis solaribus excocta. Sed certè in ejus examine plagæ, unde oritur, ratio imprimis habenda est: nam loci & cœli impuritatum participant unde imbres maritimis *Guineæ* hominib9 morbos, vestibus, in quas decidunt, vermiculos

De aq. proprietatibus.

De cœlesti aq.

Ubi est insalubris.

creant. In *Duriene* gyrinos, & inde ranas pariunt, & fœtent, nam sulphure abundant: hoc etiam nonnunquam alibi factum fuit; & inde percrebuit fama ranulis pluisse. In regionibus, quæ solo meliori, & cœlo salubri fruuntur, aqua pluvia pura est & defæcatior, commodè igitur talis in potu cruda usurpatur, sed meliùs destillata.

Aqua nivalis.

4. *Nix* quoad ortum pluviæ affinis est, utraque sunt vaporum soboles. Sed illa soluta ab hâc diversa est, & minùs in potu salubris.

Hippocratis de nivali sententia.

Itaque ejus, & glaciei usus in potione; quam voluptas in æstivis caloribus comprobavit, magnorum virorum autoritate damnatur. Nam *Hippocrates in libello de aere, locis & aquis* asserit, omnes, quæ à nive aut glacie fiunt, aquas, pravas esse, nec amplius ad pristinam naturam redire *in Aphorismor. lib. 5.* easdem tussim movere, sanguinis eruptiones & destillationes efficere. In causa esse putat quia quod eis leve, aut dulce infuit, in congelando excernitur & evanescit, manente fæce & parte ponderosa.

Cur sit insalubris.

Peripateticus quidam apud *Gellium lib.* 19. *cap.* 5. amicos à nivalis & glacialis usu dehortatus *Aristot.* autoritatem easdem eadem de causa improban-

bantis citat ὕδατος πηγνυμένου (inquit) τὸ λεπτότατον διαπνεῖται. aquæ congelatæ, quod tenuissimum, difflatur. At mihi horum opinio magis, quam ætiologia arridet. Spiritus liquorum in congelatione profligari agnosco: sed ubi sunt spiritus in *aquâ* sincerâ profligandi? Mihi igitur verisimilius videtur particulas rigidas concretionis causas in liquoris solutione non statim omnes evanescere aut rigorem deponere. Ideoque ingestæ fauces lædunt, & spiritibus viscerum incolis torporem inducendo, eorum εὐτονίαν nimius eorum usus labefactat.

An bronchocelas faciat.

Porro nivalibus crimini datum est; quod *Bronchocelas* frequenter bibentibus excitant, quæ in *Bavaria*, & *Stiria* montanis ideò endemiæ sunt; quod in istis locis istiusmodi aquæ vulgo usurpantur. Alii verò malunt hoc vitium particulis *Mercurialibus* imputare: quibus aquæ à montibus metalliferis descendentes possunt infici. Mercurii enim proprium est, humores pituitosos ad fauces deducere, & hoc probabilius videtur: quòd in *Rhæticis* montibus nil tale accidit: etsi fere nivali in potu utuntur, & in quibusdam *Africæ* montanis *Bronchocela* fre-

quentes sunt istis, qui è torrentibus potum habent.

Hæc autem nivis vitia, utut gravia, *Italos*, *Hispanos*, aliasque gentes ab ejus usu non deterrent. Quin in *hypogæis* studiose asservant, in pocula æstuantium, conjiciendam: sed voluptatem refrigerii nimio sæpè emunt: ejus usu periit *Gonzaga Mantuanorum princeps; ut narrat Bryeurinus de re cibaria cap. 9. Pisanellus* tamen nivis usum laudat, ejusque usu febres putat arceri: idque probat *Siculorum* exemplo, qui ab ejus usu introducto fuerunt febribus minus obnoxii.

Grando.

5. *Grando* sæpe sordibus terrestribus non vacat, media est inter glaciem & nivem. soluta in potum quàm nivalis, aut glacialis minùs commoda est.

Ros quid sit,

6. *Ros* raròbibitur, quod aquæ magis parabiles ubique præstò sunt, tenuis est, & purus, nisi quòd primâ æstate suo *aeromelite* imprægnatur, ideò ex eo tunc collecto liquor acerrimus potest fieri: sed *Ros* non ideò minus salubris aut potabilis est: uti nec hydromeli: quod ex eo liquor elici potest lapidibus sine calcinatione solvendis idoneus, uti *Hartmanus* prodit.

Aq. è cisternis cujusmodi sit.

7. *Aqua* meteorici generis in cisternis, aut stagnis exceptæ in usus do-

mesticos asservantur sed vix illimes inde hauriuntur nec sine defæcatione commodè bibuntur, nam semiputridæ gustui displicent; & fæculentæ viscera gravant, aquas quidem stagnantes plurimis ignominiæ notis oneravit *Hippocrates lib. de aere, aq. & loc.* scribit enim; frequenter bibentibus splenes facere magnos, & ventres duros reddere; attenuare humeros & faciem, sitim & edacitatem afferre, hydropes creare. Æstate dysenterias, diarrhœas, & febres quartanas; hyeme juvenibus peripneumonias, μανίας τε καὶ μελαγχολικά ... [illegible] &c. incitare, deniq; abbreviare vitam, & præmaturã senectam accelerare. Itaq; [illegible] judicat. Cui sententiæ subscribit *Oribasius*. Sed ego nequeo, qui noverã multas familias, quæ hujusmodi aquis uti coactæ sunt, nec alias habuerunt, longævas, & ab istis morbis omnino immunes.

8. Paratissima *aquæ dulcis* promptuaria sunt *fontes perennes*, qui suâ sponte in lucem emergunt, quibus proximè accedunt isti, quos humana industria, puteos fodiendo, aperit: fontanæ maximè laudabiles sunt, quæ nulla mineralia alluentes, à quorum *Fontana & putealis.*

...par-

particulis afficiantur, omnis saporis, & odoris sunt expertes.

Tales sine faucium, aut viscerum injuria refrigerantes, & humectantes sitim jucundè restinguunt, & ad alios usus domesticos imprimis quadrant: at aquas omni ex parte sinceras haud passim invenias, tanta enim est glebæ, quâ transitur varietas; ut omnimodi inquinamenti immunes esse vix detur. Quare diversissimas qualitates sortiuntur, & nonnullas planè mirabiles.

9. Sunt fontes qui *petrificant. Pythagoram* de talibus loquentem *Ovidius lib. metamorph.15.* inducit.

Flumen habent Cicones quod potum saxea reddit
Viscera.

Aq.petrificantes. Et præter hoc poetæ, constat plurimis fontibus hujusmodi *lithiasin* inesse: cujus rei multos idoneos testes citavit *Thomas Shirlæus in libello de naturâ petrificationis*, & inter eas *Joh. Petrum Fabrum* narrantem; quòd propè *Clermontiã in Arverniâ* è saxo quodam emanet rivulus, cujus *aqua nychthemeri* spatio in saxum vertitur: potu necat: & vasis excepta, velut glaeies, eorum figuras lapidescens exprimit.

mit. In quibusdam quoque Peruvianæ locis ex istiusmodi *aquâ*, formis exceptâ, & *lithiasin* passâ muri & ædes fieri, non secùs ac latere coctili feruntur, at eadem *aqua* suo alveo profluens, aquæ limpidæ formam servat donec separetur, aut à motu prohibeatur. Difficile dictu est, cui *Gorgoni* hæc mutatio debeatur, an sali alicui cognato ei, qui in pulvere alabastritis calcinati latet cujus ope *aquâ* perfusus in lapidem protinus durescit. Sive spiritui, aut (quod probabilius) semini saxifico *aquâ* quiescente suam vim exerit, fluorem ejus coagulo insensili sistendo, eumq; indurando: aliquid analogum à vase acescente lacti accidere videmus, & Mercurii partes agillimas solo Saturni tusi halitu figi.

10. Ut istæ concrescunt, ita *Stygia* metalla & alia distrahunt. *Styx* olim in fabulis notissima, & *Alexandri* morte infamis, fons erat *Arcadiæ* propè *Nonacrin*; cujus aquæ animalibus lethales omnimoda vasa perrumperent. Si ea quæ de earum vi corrosivâ prædicantur, vera sunt, probabile est, fuisse spiritus salium acutos à naturâ, vi caloris subterranei in montium cavernis elaboratos, artificialibus non dissimiles, puta Oleo Sul- *Aq. stygia.*

Sulphuris per Camp. aut acido ammoniaci. Solum enim salibus subtiliatis potest ascribi tanta penetrabilitas: nam ut sal soliditatis πηξῶ τον δεκτικὸν; ita ejusdem est post ignem præcipuum solvens. Non videtur *Alexander* ab eis læsus, nam si merum bibisset, vehementia aciditatis insidias prodidisset & multum dilutæ non nocuissent.

Aq. fluv. inebriantes.

Leviori vitio *Lyncestis* aquas natura affecit quem *Lyncesium Vibius Sequester* nominat, *Thraciaque* fluvium esse tradit; de ejus aquis quotquot bibunt, velut vino temulenti fiunt, qui hausiti, nquit Poeta:

Haud aliter titubat, quam si mera
vina bibisset.

Hic effectus bitumini, quo aquæ istæ inficiuntur, capiti, & nervoso generi infesto, ascribendus videtur. Majori ejusmodi materiæ copiâ vitiantur *Æthiopiæ* lacus; de quibus quisquis bibit, aut furore, aut lethargo subitò corripitur. *Plin.* in *Naxo* insula fluit fons vino prædulci *Cal. Rod. lib.* 22. *c.* 13.

Aq. fluv. qui abstemios reddit.

Clitorius amnis *Arcadiæ* (*Pausanias Clitorem* vocat) è vinosis prorsus abstemios facere perhibetur. Nimirum sensus quibus vini delectatio percipitur hebetando, ejus desiderium tollit; eodem modo, quo *Xyris* gustata

ſtata famem fallit, cibique tædium inducit. Porro mira fontium quorundam efficacia olim decantata eſt, quaſi non tantum colores, & ſtaturam, ſed & mores animalium mutare poſſent.

Unde *Salmacis* fons juxta *Halicarnaſſum* infamis fuit, corpora bibentiũ aut in ea lavantiũ, effœminare cederetur, at mollities luxuriæ, & incõtinentiæ propago eſt, vix aquæ, & ob hanc alii *Aſiatici* etſi à *Cariâ* ſatis diſſiti olim malè audierunt: tamen non negandum eſt corpora morbis ab inſalubrium aquarum potu contractis interdum enervari: & ejuſmodi potuit eſſe *Salmacis:* ſed *Strabo* id negat. Selemni *aqua* viros fœminaſque eâ ablutos à libidine liberare putatur: quod ſi ſit, (inquit *Pauſanias*) omni auro pretioſior eſt.

Aq. effœminantes.

Certius eſt forſan illud vaccas quæ *Clitumnum* bibunt, candidos partus, quæ *Melan*, tantùm nigros edere. *Strabo lib. ſexto* ſcribit, *Crathin fluvium magna Græcia*, ἀνθρώπους ξανθοτριχεῖν καὶ λευκοτριχεῖν ποιεῖν. Hominum comis flavos, aut albos colores inducere, hoc ſi lotione tantùm fiat, conjicias, aquas per ſubterranea perusta delatas lixiviæ naturam induiſſe; nam lixivia in conſimilem uſum non-

Aq. colores inducentes.

nullæ *Itala* hodiè utuntur : sed si po tione fiat, hæret *aqua*, & vereor ne posteriori rem tantùm scire cogamur sed, utut obscura sit causa, rei existen tia est satis probabilis. Nam apud no in quibusdam regionibus solos bove nigros, in aliis rufos & alibi omnes bi colores nasci videre est, & eam diversi tatem ab aquis oriri plurimi suspican tur. Imo sunt, quibus persuasum e *Æthiopas* nigredinem suam, & colo rem, *Indos* fuscum ab aquarum potiù quam aeris sui proprietate traxisse.

Innumera sunt fontium miracula *Plinius* negat in ullâ naturæ parte esse majora, & certè omnia, quæ ille, & alii authores istiusmodi congesserunt, re-petere, citiùs tædium afferret, quàm fi-dem faceret & forsan in jam dictis ali-quis putet, me de causis rerum nun-quam existentium esse sollicitum : ad certiora igitur transeo.

De aquis mineralibus. Thermæ & acidulæ.

11. Aquas quidem sinceras, odoris, & saporis expertes potui imprimis ido-neas diximus, sunt tamen pleræque, quæ mineralium participant, non inu-tiles, imo magno hominum beneficio natæ videntur. *Thermæ & acidulæ* in quibusvis ferè regionibus scaturiunt, à quibus, adhibito periti medici judicio, gra-

graves & contumaces morbi profluantur.

Plurimos hujus generis fontes habet *Germania*; multos *Italia*, & *Sicilia*, quorum virtutes pro variâ mineralium mixturâ, diversas *Fuesius*, *Rulandus*, & *Savonarola* descripserunt. Nec nostræ insulæ desunt acidulæ; imò abundant. Calidos item fontes *Bathoniæ*, & *Buxtoni* in agro *Darbiensi* celebres habemus, & hominum frequentiâ, & madiâ efficacitate nobilitatos. Omnibus enim nervosi generis obstructionibus, & paralyticis, puerisque rhachiticis medentur: obices enim humorum, aut spirituum quoscunque, aut viscerum laxatis poris, eliciunt, aut removent. Hypochondriacis etiam eadem energiâ prosunt, viâque flatibus patefactâ fuliginosis, spiritus alleviantur; psoræ quoque aliisque morbis cutaneis aut ulceribus sunt utiles. *Thermæ.*

Causa coloris in *thermis* naturalibus obscurior est, quàm fontis initium: unde de eâ variæ sunt sententiæ. Sunt, qui eam lapidi cuidam calcario attribuunt, qui aquæ affluxu perpuò candescens calorem aquæ jugiter transeunti inducit. *Causa caloris in thermis obscura.*

Sed lapis calcarius nisi alius sit atque is qui ustrinâ vim θερμαντικὴν contraxit eam

eam madore aliquo laxatus citò deponit: quare calor, inde si fieret, non esset perennis.

An ab ignibus subterraneis.

Alii ignes subterraneos ad partes vocant: quales in *Campania & Sicilia* sunt multi, ideo illic *Thermæ* complures erumpunt, ut censet *Kircherus in mundo subterraneo.* Non ibo inficias ignes subterraneos nonnunquam fontes calfacere: sed ignes istiusmodi fomite absumpto, donec novus suppeterat, in tempus cessant: plurimæ autem *Thermæ* sunt perpetuæ; itaque alia causa perennitatis quærenda est.

Qui in aurifodinis, aliisve satis altis versantur, sæpe ingentes calores sentiunt; qui à semine mineralium, in principiis solutis ad perfectionem tendentibus excitari videntur. Semen enim invisibile, id est, aura seminis spiritalis, jugi motu opus suum absolvit: qui motus calor est. A tali calore in mineralium genesi, satis intenso possunt affici aquæ in lucem mox emersuræ & hujusmodi focus potest constans esse & durabilis, nam metallorum perfectio multorum seculorum opus putatur. Sed hujus causæ veritatem meritò suspicati sunt, qui fontium calidorum originem fodiendo scrutati, sine ullo talis foci indicio ultra calorem a-

quæ

quæ venam sequuti sunt: ideoque verisimile existimant; *thermas* fieri ex aquis duabus, pluribusve mineralibus separatim frigidis, in concursu verò ob mutuam salium diversi generis repugnantiam incalescentibus: ut videre est, in Tartari vitriolati præparatione; ubi liquore Tartari per deliquium Oleo Vitrioli commisso oritur calor. Idem faciunt aqua fortis, & Oleum Tartari, *Butyrum* Antimonii, & spiritus Nitri cum in præparatione *Bezoardici* mineralis misceantur; imo planè ardent, si spiritus Nitri *Butyro* Antimonii confertim injiciatur: idem in aliis quibusdam mistis accidit: idcirco potest & in *thermis* fieri.

An à salibus diversi generis.

Sed *Thermæ* minùs ad rem nostram pertinent (nisi ubi valetudinis ergo in potu usurpantur) quam acidulæ stomachicis potæ prosunt.

Aristoteles problemat. sect. 24. quærit: cur *Aqua Magneso & Artana* satis fervidæ sunt potabiles, unde suspicor pro potu ordinario quibusdam fuisse, quærit etiam cur dictæ aquæ fervere desierunt, salsæ nihilo minus esse non destiterunt. Philosophus conjicit, aquæ copiam frigidæ aliunde in fontes fervidos usam calorem extinxisse; probabilius dixisset: ob alteram materiæ

ex-

excalfactoriæ partem absumptam illam affectionem cessasse, quam nisi conjunctæ causæ non producunt.

12. Fontibus interdum magna succorum mineralium putà aluminis, vitrioli, aut salis copia, cocturâ separabilis immiscetur: & tales per vehementem acredinem non sunt potabiles, alii horum nonnihil continent, & metallorum spiritus adeò intimè mistos, ut nullo modo possint separari; at levi artificio sæpe suam naturam fateri coguntur. Nimirum destillatione

Acidulæ. vel admistione gallarum, aliusve rei, quæ liquori mutationem σημειωτικὴν afferat:

Quid prosunt. variæ sunt acidularum virtutes, primùm ventriculum & intestina corroborant, & vasa sanguinea majora

Et quomodo operantur. constringendo, priùs nimis laxa, circuitum per capillaria pene derelicta promovent (id particulis vitriolicis potissimum ascribendum) hoc pacto sanguini languenti motum, & frigenti calorem denuo conciliant, & si ferro, (ferro solubili, aut ut dicunt in fieri) plenè imbuantur, quasi clave inde facta, obstructos viscerum, lienis, hepatis, & renum meatus reserant; ideoq; morbi alioquin indomiti nonnunquam earum potu sanantur, delectu earum & quantitate pro morbi natura, & perso-

nx

næ constitutione, à medico prudente præscriptis, & cum aliis circumstantiis necessariis ritè observatis.

13. *Fluvii* magni, etsi ex omni profluenti, pluviali, nivali & fontanâ omnis generis constent; tamen nisi ubi magnarum urbium sordibus inquinantur ferè salubrem, nec insuavem potum præbent: & imprimis, quotquot à meridie descendunt, & ipso sole, nam cursus longinquitate, & diuturnâ insolatione attenuati præ aliis dulcescunt. Hoc *Nilo* illam dedit prærogativam, ut omnibus aquis præferretur; de quo *Seneca lib. 4. quæst. natur. cap. 2.* *Nulli fluminum dulcior gustus est*; & *Pescenius Niger* militibus stationariis vinum postulantibus respondisse fertur, *Nilum habetis & vinum petitis?*

Aq. fluviatiles.

Quales.

Aq. Niloetica.

Quare *Ægypti* proceribus potum præbuit, ut *Choaspis Persarum* regibus, quâ solâ illi, & finitimi reges ob eximiam svavitatem in potum usi sunt. Et *Philadelphus Ægypti* rex filiam *Berenicen Assyriæ* regi desponsam alio potu quàm *Nili aquâ* uti noluit: forsan quod *aqua Nilotica* fœminas fæcundas faciat & viscera, inquit *Seneca in Nat. quæstionib.* longiore sterilitate præclusa relaxet. Magnis igitur

Aqua Nilotica.

impensis eam *Assyriam* deferri curavit Rex: quod facilius erat factu, quod *aqua Nilotica* instar vini optimi à putredine est immunis cujus ἀσηψίας causa eadem videtur, quæ dulcedinis, & salubritatis; nimirũ tenuitas, & exacta puritas, quam longissimo cursu elaborata & in maximâ ejus parte radiis solis excocta consequitur, tenetque quamdiu fit illimis, sin forte à cœno, aliave re heterogeneâ turbetur, defæcatio expectanda est; *Ægyptii aqua Nilotica* utcunque turbidæ defæcationem accelerant, amygdalarum contusarum magmate aut Lomento è faba *Ægyptiaca*, injectis. *Vanslebius.* Hoc ni fiat sequitur putredo, certissima mistorum affectio. *Nilotica* quidem aquæ, & quæ ad eas sinceritate proximè accedunt, navigantium commeatui sunt utilissimæ, & post eas, eligendæ sunt, (si fieri possit) quæ multo decursu, aut insolatione aliquid heterogeneitatis deposuerunt, aut exhalârunt: cujus quanto minus continent, tanto pauciores putredinis vices in navigatione subeunt.

In plagis calidis. Aquæ sunt optimæ.

In plagis aliis australibus passim scaturiunt aquæ leves, lenesque sapore quasi lacteo dulces in quarum poris nihil absurdi hæret; calore solari, & ni-

tri

tri aerei energiâ facile si quid ejusmodi insit, deturbatur, quod natura videtur indulsisse, ut facilior sit hydroposia, ubi alii liquores vix suppetunt, aut minùs prosunt.

Cap. III.

DE LIQUORIBUS FERMENTATIS IN GEN.

I.

QUanquam frigida modo pura sit, siti restinguendæ sufficiat: tamen cum perpauci eâ contenti sint: liquores complures generosos, qui præter sitis restinctionem, spiritus animales recreant, excogitârunt homines. Cujusmodi sunt succi fructuum, & latices seminibus, aliave vegetabili materiâ infusa imprægnati, qui tamen ad id generositatis non nisi fermentatione evehuntur.

Frigida sitim restinguit.

Generosi liquores spiritus recreant.

2. *Fermentatio* liquoris motus est intestinus, quem principia activa concitant, dum à crassioribus particulis, quibus erant implicata extricari satagunt, & ex illa commotione partibus spi-

Quid sit fermentatio.

ſpirituoſis exaltatis, terreſtribus verò ſubactis, aut exterminatis, liquor guſtui gratus & generoſus evadit.

Spiritus quid.

3. Spiritus autem liberati, & jam ſui juris, ſponte avolant; niſi vaſis commode obturatis aſſerventur. Ignis etiam vi à reliquo liquore facilè ſeparantur, & rectificatione alcholizantur, id eſt, phlegma ſuum omnino exuunt.

In potu quid faciunt.

Item potati ſanguini ſeſe promptè inſinuant, ſpiritusque vitales & animales moderatè aſſumpti reficiunt. Sin modum excedant, œconomiâ eorundem perturbata inebriant, & ſæpè ſunt morborum graviſſimorum cauſæ; nonnunquam ſubitæ mortis.

Abuſus.

Itaque difficile dictu eſt, utrum majori humani generis emolumento, an malo fuit fermentatorum liquorum inventio: fac ſpiritus fatiſcentes inſtaurare, cardiacos eſſe, & ſtomacho utiles; at ebrietatem & crapulam afferunt, quæ ſanitati corporis multùm nocent; at magis moribus: nam mores ita mutant, ut *Circes* inſtar homines in belluas transformare videantur. Sed reverà hæc hominum, qui eis abutuntur, non rerum vitia ſunt: tamen his homines plus nimio delectantur. Itaque rebus variis præter liquores accerſunt.

Ebrietatis cauſa.

4. Ebrie-

4. Ebrietatem, quam spiritus liquidorum faciunt, *Lolium*, *Hyoscyami radices* aliaque multa vi specificâ repræsentant. Totas familias à farinâ loliaceâ in panem coctâ inebriatas, & penitus deliras vidi. In mentem mihi venit historiæ, quam alicubi legi de nautis: qui in insulâ maris *Indici* quâdam, prunis, in quæ incidebant, comestis, quòd insidioso colore, & sapore dulci ad id invitabant, insanivere, unde quidam ridere, alii flere, nonnulli saltare; denique omnes ineptire: sed singuli diversimodè sic ab eodem liquore ebrii pro temperamenti varietate diversas partes sæpe agunt, ut panni ex eâdem cortinâ colores diversos accipiunt, pro præparatione, quâ à tinctore priùs fuerant imbuti. *Quæ præter spiritus fermētatos ebrietatem faciunt.* *Hist.*

In *India* passim nascitur herba *Datura* seu *Dutroa* dicta; cujus semen inebriat. Eo igitur propinato impudicæ mulieres maritos in delirationem aliquot horas duraturam conjiciunt. Et interea mœchis ante oculos eorum adductis coram sui copiam faciunt, securitate voluptatem augente, illi verò ridiculè deliri nihil intelligunt, aut postea reminiscuntur: neque priusquam vis pharmaci evanuit, nisi pedibus frigida perfusis, ad se redeunt. Sed *Datura.*

aliquo delirii genere plerique orientales delectantur, & ideo ultro accersunt. *Linscoten:* in hunc finem *Turcæ* suum *Maslack*, *Indi* & *Persæ Banguem*, *Ægyptii Bosam* infra descriptam assumunt. A quibus aliquandiu jucundâ amentiâ afficiuntur, & utcunque aliàs miseri interea in cœlo sibi videntur. Cæteræ gentes compotationibus indulgent, quoties animi relaxationem quærunt: sed ex intemperantiâ sæpius in ejusdem alienationem incidunt.

Bersa. Bosa. Scythæ herbis in ignem missis & crematis ebrietatem accersunt. Max. Tyrius.

5. Habent autem ferè singulæ gentes liquores patrios quibus potissimùm utuntur. Sed nec peregrinis importatis, modo generosi sint, parcunt. *Tertraus in Hist. nat. Antillarum* piscis meminit, qui comestus non secus inebriat, atque merum largius sumptum.

Benignissimè temperatæ nostri hemisphærii *Zonæ* natura consuluit: ea enim sola vinum liquorum nobilissimum generat, quo & indigenæ, & alii ad quos invehitur se exhilarant. Et esset optandum; quod eodem ultra lætitiam non abuterentur. Apud *Italos*, & *Hispanos*, ubi optimum uberrimè provenit, ferè exolevit ebrietas; inter quos olim erant *bicongii*, & *tricongii:* quod eorum laudi sit, nisi alia vitia in ebrietatis locum successerint.

Hemisphærium arcticum solum vini ferax.

Mu-

Muhamedis sectæ vino est interdictum; sed plurimi præsertim *Turcæ* non sic absterrentur, quin subdolâ stropha, legem & conscientias suas eludentes clam affatim hauriant: se verò innocentes pronunciant quòd neque inseverant vites, aut vinũ expresserant. Septentrionales, ubi vitis deficit, potum è frugibus, aut melle pro vino parant.

Quare *Angli*, *Germani*, & quotquot ultra eos ad Arctum vergunt, *cervisiâ* utuntur; uti *Moscki*, *Sarmatæq;* insuper *Hydromelite* & *Methy*, quorum strenui potatores sunt.

Septentrionales pro vino cervisiâ aut hydromelite utuntur.

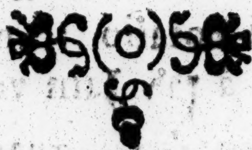
Ad austrum & citra & ultra *Tropicum Capricorni succus palmæ*, quæ nuces fert, quas *Lusitani cocos* vocant, vini præbet imaginem & usum.

Australes succo palmæ.

Et in *Americâ* radices, quæ Cereris dona mentiuntur, & *Bacchi* vicem supplent.

Americanorum potus.

Multos alios potus excogitavit luxuria aut necessitas, quos sigillatim dispiciemus.

CAP. IV.

DE VINO.

I.

Vinum. IRasceretur *Bacchus*, nisi omni liquori nobilem uvarum succum velim præponere, quippe qui tot nominibus illam prærogativam meretur: ut à quibusdam οἶνος ἀπὸ τῆς ὀνήσεως deduci videatur; quod etymon ipse admitterem, nisi aliud probabilius nossem. *Vitis*, sive sit frutex, sive arbor, ut *Theophrasto lib.* 1. *cap.* 5. aut medium quoddam, ut *Columella lib.* 11. visum est, à *Tropico Capricorni* ad gradum quadragesimum nonum vini ferax est; quotquot supra istam plagam crescunt, uvas crudiores & succi tenuis producunt: quia solaribus radiis minus excoctæ sunt.

Vini etymologia. 3. Illum in oriente primùm cultam fuisse perinde atque plerique fructus generosi, si sacræ literæ siluissent, evinceret vini notatio: nam omnia ejus nomina à יין Jain voce Hebræâ idem significante in linguas *Europæas*, derivantur; qualia sunt οἶνος, *Vinum*, *Wine*.

Wine, &c. Ex illis plagis vitis in ultimum occidentem propagata pro cœli ſolique varietate innumeras produxit ſpecies ; è quibus tanti vini diverſitas ut *Plinii* tempore 80. ejus fuerint nobilia genera, & ex eo numero duæ partes *Italiæ* fuerunt, & quanquam illorũ pleraque cultorum incuriâ aut ſoli fatigatione jam interciderunt, tamen novis ſubinde exortis, non minor eſt hodie copia, aut varietas, unde nunc *Romæ* triginta ſerè vini generoſi diſtinctæ ſpecies numerantur.

Speciei diverſitas.

Tota quidem *Italia* vini boni fæcunda eſt ; at *Campania* præ aliis regionibus *Bacchi* dotibus ſemper ſuperbiit : nam racemi ejus præter viciniores ſolis radios, proprio telluris Sulphureæ tempore ad maturitatem coquuntur. Et reverâ in plagis calidis ubique vina ſunt fortiora, & magis Sulphurea, ideoque ſpiritus ſuos meliùs retinent. Loca autem, quæ langidiùs tepent, vina ferunt tenuia, & ſpirituum malè tenacia, itaque niſi cautè aſſervantur, aut citò aceſcunt, aut in vappam degenerant. Porro natura ſoli cujusque vitibus aliquid ſui addens, & partes vini conſtituentes pro ſuo modulo, varie diſponens, ubique inſignes vinorum differentias

Ubi optime creſcit Vitis.

efficit. Unde (inquit *Plin.*) tot vina, quot agri.

Vini anatome. 3. Vini partes in ejus anatome separabiles sunt *Essentia* ejus *subtilis*, i. e. *spiritus, seu alchohol*; dein *aqua insipida* corruptibilis, tum *Sal volatile* instar fumi ascendens, oleum quoque, seu Sulphuris pinguis aliquantulum prodit; è capite mortuo sal acre extrahitur, quod inde superest, terra est damnata omnino inutilis.

Faciendi ratio. 4. *Uvæ* sereno tempore sunt colligendæ, è quibus, quod sponte, antequam calcentur, profluit, protropum dicitur: succus expressus, & recens è lacu, turbidus est, propter particulas fæculentas, quibus oppletur: nec nisi à fermentatione clarescit. Fermentatio autem in musto ob copiam spirituum sponte oritur: repositum igitur in doliis apertis, (dissilirent occlusa) vehementer effervescens quasi igni subjecto ebullit, in hac liquoris commotione spiritus & alia principia activa exaltata, & dominii potita, partes terrestres, aliasque fæculentias deturbant, quæ partim ad vasorum latera oblique detrusæ illic hærent & Tartarus fiunt: partim ad fundum subsidunt, & fæces sunt, quibus continentur

tur sal, sulphur, multum terræ, & spiritus aliquantulum.

5, Magna in vini duratione est diversitas ; pleraque sunt facile fugientia, alia supra fidem durabilia. *Vina generosa ἀνθοσμίαι* in gleba ubere, & sub optima cœli temperie nata non citò corrumpuntur, sed in secula aliquot durant senio quotannis proficientia, si asserventur ab externis injuriis immunia. Ejusmodi vina gustui sunt jucunda, quia omnes partes habent perquam subtiles, utpote multa cœli cocturâ elaboratas ; & diutissimè integra in vigore perstant, quòd spiritibus, & sulphure puro abundantia non sui salis, aut aliarum partium, vim, aut injurias, sentiunt. Vina, quæ *L. Opimio* consule in *Italiâ* diffusa erant quod erat anno ab urbe conditâ 637. usque ad *Plinii* tempora durarunt, ducentis ferè annis in speciem mellis asperi redacta, nec potari per se poterant, nisi pervinceret aqua : sed minima aliqua ejus mistura cætera vina commendabat. *Asservatio.*

6. Externa vinis hostilia sunt nimii calores, aut frigora intensa, hæc spiritus eorum obtundunt, aut fugant, illi eosdem eliciunt, & sal acuunt ; unde liquor brevi acorem contrahens fit a- *Quæ vina lædunt.*

cetum. Itaque acetum facturi liquorem sub dio exponunt. Fulgetra etiam nonnunquam uno impetu spiritus liquorem dissipant. Tonitrus, aliive sonitus vehementes eorum crasin pervertunt, commotio enim aeris, quæ in sonitu edendo fit, spiritus fugat, aut partes terrestres prius præcipitatas excitans eosdem deprimit. Sed ab his incommodis, apothecis subterraneis ferè cavetur.

Vini ægritudines & remedia.

7. Sunt quædam vini ægritudines, quæ non aliunde, quàm ex ejus sinu oriuntur: quibus œnopolæ mederi sat sciunt, utinam non etiam adulterare, aut jam deperdita, & corrupta artificio suo fucata pro bonis obtrudere.

Vina nonnunquam post fermentationem manent turbida, aliquot particulis terrenis in liquore diu hærentibus. Vinitores igitur defæcationem sponte naturæ non succedentem, arte maturant. Injiciunt enim marmoris aut alabrastritis pulveres, silices calcinatas, *Ichthyocollam* etiam, aut ovorum albumina, quorum operâ fæculentiæ innatantes exterminantur. Viscosa, ut *Ichthyocolla*, in vinis fortioribus fæces volatiles sublimando ejiciunt, in tenuioribus deturbant.

8. In

8. In vinis utcunque defæcatis subinde oritur effervescentia, & ebullitio satis vehemens, ea interdum à suo Tartaro emicante ob spiritus aliquot, in eo detentos, & sese liberare satagentes, excitatur; aliàs fit à nimiis caloribus, agitatione, aut aliquo hostili corpore injecto: nostrates nominant hoc vitium *Fretting of VVines*. Huic morbo occurritur transfusione vini efferventis in aliud vas, relicto Tartaro luxuriante, priusquàm rancorem, aut acorem indebitum contrahit.

9. Interdum efferum Sulphuris in vino tumultuantis motum lacte infuso demulcent: sed vina eo artificio emendata haud diu incorrupta perstant: quamobrem à cauponibus œnopolis quamprimùm licet, divendi solent.

10. In his effervescentiis, & principiorum vini luctâ, Sulphure nimis evecto, vina sæpè fiunt lentescentia, pendula, aut sale subtiliato acescunt. Priora admistione aluminis combusti, calcis, marmoris candidi pulverati, & præcipuè lixiviæ è cinere sarmentorum aliquatenus ad se redeunt: & eisdem tollitur ranciditas. Vinis ad acorem vergentibus aut aliter sapore peccantibus vinitores præter præcipitatoria, alia adhibent remedia, sacchari enim,

melle, defruto, ſapa, & tritico elixo, eis gratiam afferre ſtudent. Porrò fragrantiam vino malè olenti aromatis, qualia ſunt *Cubeba, Zedoaria, Cinnamomum, radices Iridos &c.* ſacculo ſuſpenſis conciliare nituntur, ſed ægre efficiunt.

11. *Vina* quoque *decolorata*, ut omni ſenſui ſimul placeant, artificiosè emendantur: ſi alba fuerant, lacte, amylo, aut *Ichthyocolla*, candorem vinitores reducunt: rubellis colore peccantibus betæ rubræ radices, *Baccarum Sambucinarum*, aut mororum ſuccos adhibent, ut prunorum Sylveſtrium ſucco, præter colorem, auſteritatem deſideratam quærunt.

12. *Vina depauperata*, & plane fugientia Vinarii artifices apud nos non ſtatim pro deploratis habent quin artificio aliquo animam fugientem reducere, aut novam inducere conantur. Talia igitur recentibus ditioris vini fæcibus perfundunt, ut earum afflatu novos ſpiritus, & vigorem concipiant, confectionibus etiam è vino generoſo, & aromatis vires eorum inſtaurant: carnibus quoque quibusdam paſcere feruntur: porro ramentis abiegnis in eundem finem utuntur: quòd *terebinthina*, quæ in eis continetur, tenaci-

citate spiritus vini detineantur. Vina autem sic emendata, caput tentant, & hoc veterum artificium erat, non recens inventum.

13. Sed vino fugienti, & exoleto utcunque sit tenue, nullum præsentius est remedium quàm *aigleucos*, id est, mustum arte à fermentatione prohibitum, donec fermentescere dedidicerit, (nostris vulgo *stum*) modicum ejus vasi pleno immissum toti liquori gratiam saporis, & vigorem conciliat: sed quia sanitati potantium sæpè fraudi est; quòd fermentationem gravem in sanguine subinde ciet, lege interdicitur.

Tædet sanè omnia, quæ accepi, cauponum mangonia recensere, quibus incautis potoribus fucum faciunt & quoties libet Falernum impunè jugulant, modos duntaxat quibus adulterant vina nobis usitatiora, paucis subjiciam.

Oenopolarum fraudes.

14. Vino à *Canariis insulis* delato, & imprimis illo ἐνώδει quod viviradicibus à *Rheno* petitis, nascitur plerique nostrorum vini potorum delectantur: at quòd illius non tanta est copia, quanta expetitur, pseudocanarinum ex *Hispanico Malaca* molli, & *Xeresino* conficiunt. *Vinum* vulgò *Claretum* dictum mentiuntur album tenue, rubro

bro austero, & succo *prunorum* sylvestrium aut mespilorum inficiendo.

Pro *Malvatico*, *seu Chio Rhenanum* uvarum passarum decocto dulcoratum subdunt.

Vina dulcia Cretica, seu alia, quæ vulgô *Muscatella* dicimus, hepsemate *Hispanici*, addito Saccharo, & semine coriandri, imitantur œnopolæ. *Dodonæus* in *Herbario*. *Gallica* tenuiora melle aut saccharo, temperata, & semine *Hormini sativi* imbuta *Rhenanum* novellum mentiri cogunt.

Has fraudes, dum citra valetudinis dispendium fiunt, leviùs feras: sed scelus est lenociniis bibentes in vitæ discrimen conjicere, quod faciunt, qui vappæ, aliisque liquoribus exoletis passulas putrides immittentes cum aromatis cariosis vina adulterant, quæ pro laudabilibus, emptoribus incautis obtrudunt, non sine gravi incommodo: unde *Plinius* exclamat de istiusmodi imposturis: *Tot veneficiis placere cogitur; & miramur noxium esse vinum?*

Vini virtutes & vitia.

15. Vino optimo non opus est hederâ, quæ emptores allicat, nec virtutes ejus egent præconio; satis notæ sunt vires *Cardiacæ* dictæ, quibus cor languidum creditur recreare, etsi reve-

ra

ra sanguinem primariò afficit, non cor. Haustus vini generosi sanguini statim intimè unitur, cui motum vegetum, & vigorem conciliat, novumque spirituum animalium commeatum cerebro subministrat. Sed pro ætate crasique varia qualitatibus differt. Novum enim flatulentum est, stomacho grave, insomnia parit: illud quod multa ætate vires auxit, cerebro & nervoso generi vim citò infert; nec ferendum nisi paucum & dilutum. Quod dulce est & ἀδρομερὲς difficiliùs à corpore expirat: alvum perinde ac mustum turbat; quod molle est cum partibus crassiusculis nutrit; tenue, si album, stomacho est utile, & diureticum. Saturatè rubrum, & austerum valde astringit. *Merum polyphorum* affatim haustum auxilio est eis, qui cicutam, taxum, aut opium assumserunt. Idem modò integrum sit, modice sumptum cujuscunque generis, ferè prodest, sed nimium, aut malum tot affert incommoda, ut quædam gentes eorum metu abstemiæ esse legibus teneantur: alii nè *oligophorum* quidem nisi aliqua *aquâ* temperatum bibunt.

Vinum hominis frigidi Veneri utilitabis.

Vina *Romanis* legibus mulieribus interdicta erant & tempestiva principibus

bus, à ſacris literis. A *Muhamede* omnibus ſuis aſſeclis prohibentur.

Idem Galen. lib. de tuend. ſan. 1. cap. 9.

Plato 2. de leg. inquit, lege ſancitur ne puer ad annum duodevigeſſimum vini uſum ſciat, quòd ignem in corpus & animam ſuggerit. Senibus verò vinum modicè ſumptum adverſus ſenectutis incommoda optimum eſt remedium. Idem *Galenus lib. 1. de tuenda ſanitate cap. 9. tradit.*

Cap. V.

DE POMACEO, PYRACEO, ET ALIIS FRUCTUUM SUCCIS.

I.

Pomaceum.

POpulis ad quos *Bacchi* benignitas non extenditur, quibusdam *Pomaceum* pro vino patrio eſt: cujus liquoris inſignem copiam noſtræ inſulæ *Pomona* non gravatè ſuppeditat: in regionibus nonnullis aut ſponte aut levi agricolæ induſtriâ, etiam in ſepibus tanta invenitur *malorum* copia; quanta incolarum potui ſufficiat.

Et

Et quia istarum arborum species sunt innumeræ; maxima item est liquorum à fructibus earum expressorum diversitas. Qui à fructibus æstivis & fugacibus exprimitur; haud diu in vigore perstat: quin citò pervertitur: sin è crudis, & austeris conficitur, nondum ad maturitatem perductus acescit. Spiritus enim, qui in pomis non erant elaborati, à liquoris fermentatione nequeunt evehi: at in priore casu nimis liberi cito aufugiunt: antequam plenè fermentatur. *Poma* huic usui maximè idonea sunt dura & penè sylvestria, quæque non nisi longo tempore ad maturitatem perveniunt, at eam adepta diutissimè in eâ perstant incorrupta.

Pomacei species.

Succi fructuum expressi doliis infusi non secùs ac mustum modò spirituum satis suppetat, effervescunt: quo motu fæcibus ad fundum vasis deturbatis, liquor depuratur, si hujusmodi defæcatio non rite succedat, arte opus est: ut peragatur: quippe, ni fieret, liquor statim corrumperetur, fæces enim innatantes sunt carnium pomorum particulæ putredini æquè ac ipsa *Poma* obnoxiæ. Quamobrem nonnulli depurationem pomacei plenam *Ichthyocolla* in vino soluta moliuntur: & quoties

Ratio faciendi.

de

de acore periclitatur sinapi vasi injiciunt; aut depromptum in utribus testaceis, aut vitreis strictè occludunt; ubi spiritibus à fuga detentis, & sale nonnihil evecto multa gratia liquori accedit.

Pomacei dotes.

Singularem hujus potus salubritatem passim testatur experientia: nusquam enim videas saniores, magis vegetos, aut melius coloratos, quam ubi vulgo bibitur. Insigne ejus rei exemplum habet *Verulamius Fr. Bacon. in Historiâ Vitæ, & mortis*, ubi refert octo senes prope, aut plusquam centenarios, (nam singulorum ætates collectæ in summam octingenti erant anni) ex eadem viciniâ vegetos, juveniliter *Pyrricham saltâsse*; qui omnes totâ vitâ, pomacei potores fuissent.

Hist.

Certè in scorbuticis, melancholicis, aliisque morbis illum liquorem, modò bonus sit, & defæcatus, plurimum valere vulgaris observatio est, quotidianis experimentis comprobata: nervosum etiam genus minus quam vinum tentat, stomacho æquè gratus.

Pyraceum.

2. Liquor è pyris maturis expressus *pomaceo* confinis est; sed utilitate cedit, etiam bibentium stomachum inflat, & copiosè haustus alvum nimis solvit, saltem si dulcis sit: qui paratur è py-

pyris nimis austeris potest valde astringere, nam ut fructus, ita & liquores pro sapore differunt, conficitur eodem modo quo *pomaceum*; & eis qui ei assueverunt, pro potu familiari est.

3. Quia grata est varietas, plurimos fructus, è quibus latices potui, modò ritè tractentur, idonei, possunt exprimi, natura produxit, quare è *cerasis, prunis, moris, & grossulis*, paratur *Villum* æstivo tempore refrigerans & gratum, neque contemnendi sunt succi fructuum sylvestrium, *rubi vulgaris, & Idæi*, ex istis enim nonnulli potum conficiunt. E malis Cydoniis succus vinosus exprimitur stomacho utilis, diureticus, prodest etiam cœliacis, dysentericis, hæmoptoicis, & cholericis, sed singulis quindenis succi sextariis, unus mellis adjiciendus nè in acorem citò vergat. Horum omnium spiritus exiles sacchraro, aut melle retinendi, aut adjuvandi, alioquin citò fugiunt liquore in vappam ruente.

Villum è prunis, cerasis, moris grossulis & ribes.

Qui potuum istorum proprietates nosse cupit, fructuum, unde fiunt, facultates consideret.

4. Superiori ætate inventi sunt fructus nulli veterum cogniti, inter quos primas tenent *Anana*, *seu pin.* dictæ *Brasiliâ* oriundæ; sed nunc omnibus

In-

India, & America locis, in quibus per frigus possunt crescere, disseminatæ. Harum succus potus est jucundus; refrigerans, at biliosis & calidis temperamentis convenit.

Vin. ex ananis.

Nuces item, quas dicunt *Cocos*, nondum plenè maturæ liquorē dulcem exhibent & gratè refrigerantem: ideoq; calidæ hepatis intemperiei auxiliatur. Arbor alium profert laticem, de quo, suo loco proximo capite dicetur.

Latex è nuce coco dicta.

Æthiops è fructu quodam vinum suum *Sebanscou* dictum conficiunt.

Sebanscou.

5. In *Carebeis insulis* pomum arboris *Acajou*, in *Peru & Chile fructus murtilla* liquores vini æmulos præbent, & stomacho utiles.

Vin. acovinum.

6. *Brasiliæ* usibus fructus arboris *Pacobebe* potum præstat; & poma *Ocaiba* contusa, & pressa liquorem reddunt lactescentem: qui tandem depuratus potantes inebriat. *Margravius.*

Vin. pacobeb & ocaibâ.

7. In potu nautico dicto *Palopunz*, nostris *punch*, *succus limonum sylvestrium* est basis, cui vim inebriantem *arracke*, seu spirirus vini afferunt, saccharum aciditatem mitigat.

Punch.

8. *E caryotis*, (*palmulæ* genus est) succo suo uberrimis, præcipua vina orienti sunt, sed capiti iniqua, unde pomo nomen. *Vinum è punicis malis* expres-

Vin. caryota palmeum.

E punicis.

pressum nauseæ, choleræ, hemoptoeæ, & diarrhœæ medetur.

E myxis, fructu arboris in Oriente familiaris, *Arabib.* medicis, & officinis nostris *sebesten* dicto in *Ægypto* fit vinum. *Plin. lib.* 13. *cap.* 5. quod biliosis temperamentis prodest. Et ejusdem facultatis fuisse vinum è *Zizyphis* videtur. *E myxis.*

CAP. VI.

DE SUCCO ARBORUM EXSTILLANTE.

I.

LAchryma, seu succus vegetabilis aliquarum arborum, quibusdam potus est, non minùs utilis, quàm facilè parabilis, qui ad præcipuos fructuum succos proximè nonnunquam accedit, nonnullos superat. *Lachryma arborum.*

In insulis, & maritimis *India*, & *Africa* etiam, passim crescit arbor *palma* specie non absimilis *Theophrasto in lib.* 3. *de Histor. plantarum cap.* 2. *cuciophora* dicta, qui eam ibi describit, hodie quoque ab incolis locorum, quibus tales crescunt, & advenis *Coco* dicitur. *Cuci.*

In-

Indi harum arborum domini non minus emolumenti ab eis percipiunt, quam *Europæi* è pecore; nam singulæ pleraque ad vitam necessaria præstant supellectilem, vestitum, cibos, & quod maximè in rem nostram est, liquoris potabilis abunde: quem cultores â ramusculis, unde flosculos decerpserunt, in vasis apte appensis excipiunt, eumque pro potu familiari usurpant, linguâ vernaculâ *Suram*, *aut* *Taddy* vocantes, ex hoc latice insolato acetum ex eodem decocto Saccharum faciunt: spiritus quoque vinosos destillando eliciunt. Iste potus recens depromptus ori suavis est, stomacho gratus, calidisque hepatis & renum effectibus utilissimus: ejus beneficio *Seres* longævi fuisse perhibentur.

Sura aut Tody.

Betula.

2. *Helmontius libell. lithiasi cap. 8.* *succum Betulla* laudat, scribitque principibus quibusdam *Germaniæ* fuisse vernaculum, ejus usu à *lithiasi* præcaveri: eumque in vigorem oleo olivarum affuso vindicabant. Certè non tantum *Germanis* sed aliis gentibus idem hodie factitatum est. Liquorque salubris, & potui maximè idoneus depromitur, qui si ramulis decisis extillat, meracior erit eo, qui è trunco arboris pertuso depromitur, spiritus hu-

Succus Betulæ.

hujus laticis sunt magis *fugitivi*, quàm ut commode diu possit integer servari.

Itaque nonnulli adjectâ singulis congiis sacchari puri librâ unâ eum decoquunt, dein fermentatum dolio recondunt, unde post aliquot dies in lagenas depromunt loco frigido asservandas, nè spiritus liquoris efferus, commotus eas disrumpat, depromendus est ex arbore initio veris, antequam folia explicantur. Multi medici insignes ejus efficaciam in calculo renum, & vesicæ, stranguriâ, & phthisi scorbutica non immeritò celebrarunt.

3. *Acer majus* vulgo nostro sed fallo *sycomorus* dictum trunco, ramis, aut radice cæsis dulcem, & potulentum succum copiose emittit, idque potissimum gelidâ, & pruinosa cœli constitutione cum in betulâ contrarium evenit. *J. Rajus.* *Succus acerum.*

4. Ex *acere* item *minore* inciso ejusmodi potus uberrimè emanat, nec non è *Juglandis* radice terebata; quem insignis *Boylius in lib. de utilitate Philosophiæ part. 2.* in multis morbis mira præstare scribit, Podagræ dolores sedare asserit *Schroderus in pharmacop. chym.* *Succus juglandis.*

Vinum è paliuro.

5. In *Cyrenaicâ* regione crescit frutex *Paliurus*, cujus succo vina olim commendabant: imo eodem pro vino usi sunt *Troglodytæ*. Sunt, quibus *paliurus Theophrasti*, *Zizyphus* recentiorum videtur, de cujus fructus succo capite superiore memini.

CAP. VII.

DE POTULENTIS E MELLE AUT SACCHARO.

I.

UBicunque natura vites, aliasve arbores quæ potum ferant, non concessit, humana solertia liquores potabiles *melle*, *frugibus*, aliasve, quæ spiritibus scatent, *aquâ* infusa substituit.

Hydromeli ubi abundat.

2. *Lituania*, *Polonia*, & *Tota Muscovia ferè* sylvolæ regiones à *Mari Caspio ad circulum usque Arcticum* melle abundant. Nec mireris, qui fiat, ut apes hyeme longâ, & frigoribus intensissimis possint substare;

stare; cum constet, hyemis inclementiam licet gravissimam perpetua æstatis serenitate abundè pensari: eâ igitur tempestate apiculæ tantum mellis colligunt, ut eo, suoque calore hyemes facile ferant. Quamobrem istarum regionum incolæ tantum *Hydromelitis* quotannis parant: ut vix alio potûs genere opus sit, eoque perinde delectantur ac vino quantumvis generoso: imo ei suum melioris notæ *Hydromeli* non dubitant præponere.

Ratio faciendi.

Conficitur plerumque admiscendo aquæ cœlestis vel fontanæ tantum mellis, quantum ovum liquori innatans sustineat; quem liquorem decoquunt, donec aliqua ovi portio aquam supereminea. Dein singulis *Hydromelitis* refrigerati quindenis congiis aromatum crassè contusorum circiter uncias addunt: postea eidem doliis recondito fermentationem promovent.

Exinde depuratus, post mensem in utres depromptus, optimè servatur; à nonnullis aliquandiu insolatur ut sale acui incipiente mellis fastidium tollatur, & dulci ab acido temperato gratior sapor potui concilietur.

Asservatio.
Diversitas ab infusis.

Gentes supra dictæ, ut *Hydromeli* strenue potant; ita ejus *σκευασίαν* præ aliis callent. Et *mora, cerasa, fraga, aut fructus rubri Idæi, vel vaccinia* in *aquâ* macerando jucundam coloris, & saporis diversitatem inducunt.

Nonnulli nostratium simile quippiam herbis fragrantibus *Thymo, rosmarino, aut cynobato redolenti*, sed successu non æquè felici, moliuntur.

Melicratum.

3. Ubi magna est *Mellatio*, è favorum, & vasorum loturâ *melicratum* dilutius, & quasi *lora* paratur in domesticum, & viliorem potum. Potibus hujusmodi mellitis, ut salubres sint, ætate opus est: nimis enim recentes stomachum inflant, & suæ dulcedinis satietate nauseativâ nimium gravant, ætate verò proficientes vinosi evadunt, ori suaves, & stomacho utiles.

Usus hydromelites.

Calfaciunt, appetitum languentem excitant, alvum molliunt, *Tussientibus, Phthisicis, & Ictericis* auxiliantur, & necesse est potum tot virtutibus præditum longævitati etiam conferre.

Biliosis vero temperamentis picrocholis, & *μεγαλοσπλάγχνοις*, in febribus

bus etiam ardentibus & colloquativis sunt nixi.

4. Medicis sunt aliæ mellis compositiones, *Oenomeli, omphacomeli, oxymeli &c.* quarum materiam nomina monstrant.

Oenomeli, mulsum, è musti optimi partibus & mellis quintâ conficitur, & in usum familiarum rusticarum, olim quibus vinum non defuit asservatum est. Ventriculum calfacit, nutrit, tracheæ asperitatem lenit, & spiritus transitum impeditum expedit. *Oenomeli.*

Omphacomeli è succo uvæ immaturæ, & melle confectum olim erat in usu multo; & in febribus julepórum vicem præstitit. *Omphacomeli.*

Sitim restinguit, in diarrhœâ, dysenteria, nausea, anorexiâ, picâ, stomachi debilitate multum prodest.

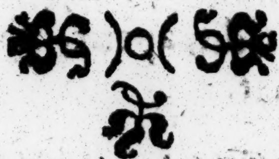
Oxymeli simplex, Acetum mulsum, attenuat, incidit, aperit, sputum educit, sitim sedat. *Oxymeli.*

5. *Saccharum* perinde in potu, atque in cibis mellis vicem potest præstare. Itaque *Æthiopes* servi, qui Saccharopœis in ejus præparatione inserviunt è rubro, & crassiori Sacchari genere potum familiarem sibi faciunt: *Hydro Saccharũ.*

qui Zingibere aromatizatus Melicratum aliquatenus refert.

Cervisia è Saccharo.

Et non ita pridem quidam cerevisiæ coctores, gliscente frugum caritate, potum è passulis vilioribus, & saccharo vix melioris notæ fermentatum confecerunt, quem in commeatum nauticum vendebant, pacti nisi tota navigatione in vigore perstaret, se damnum resarturos. Certe pleraque dulcia ejusmodi artificio tractata potum exhiberent non ingratum, quippe cum per se figura partium gustui placent; si quod spirituosi continent fermentatione id evehitur & quicquid salini habent, leviter aciatur. Et exinde liquor non illaudabilis, & saporis quidem vinosi evadit.

CAP.

CAP. VIII.

DE CEREVISIA.

I.

POtus è frugibus confecti usus longè antiquior est, quàm vulgo creditur. Constat enim veterum authoritate magnam orbis partem etiam ubi nunc vina egregia abunde proveniunt, *Cererem* pro *Baccho* habuisse è frugibus, non vite vinum habentes. Cervisia.

Zythum antiquitus *Ægyptiorum* fuit potus, inde *Columella Pelusiacum* dicitur. Materiam, unde parabatur, ostendit *Aristoteles* dum scribit, fuisse *Zythum* οἶνον κρίθινον. Vinum hordeacum: *Aetius* eorum popularis *Serm. 19. cap. 19.* ejus præparationem describit ubi ait ἐστὶ κριθὴ βεβρεγμένη καὶ βλαστήσασα καὶ πεφρυγμένη μετὰ τῶν γλωσσιδίων. i. e. hordeum madefactum, quod regerminans cum ligulis enatis torretur. Zythum.

Ejusdem farinæ fuisse *Cæliam Hispanorum* & cervisiam *Gallorum*, par est credere, nomina ejusdem rei diver- Cælia.

sarum gentium linguis discrepantia. Sic *Curmi*, *Sabaia*, *Brytum* barbara erant ejusdem liquoris synonyma apud *Phryges*, *Illyricos*, *&* *Thracas* usurpata, *Cervisia* apud Latinos receptior est.

Curmi. *Sabaia.*

Byne. i.e. malt.

Byne, *seu Brasium* vulgò *malt* è quovis frumento, vel legumine potest confieri: sed præcipue ex hordeo, aut tritico parari solet. At potus pro frugum specie nonnihil differt.

Cervisiæ scenasia.

2. *Cervisiam* parandi ratio ubique fere eadem est: viz. farina brasii in aqua cocta aliquandiu maceratur, & liquor particulis ejus activis impregnatus in cortinam exantlatur denuò coquendus; ut commistio sit plenior & consistentia crassior. Incoquuntur ei plerumque *lupuli salictarii* flores, nonnunquam *genista* aut *absinthium*; nè præproperè acescat. *Germani*, inquit *Polydorus Virgilius de rerum invent. lib. 3. cap. 2.* *lupum* herbam *cervisia* admiscent, sed idem omnes Septentrionales nunc faciunt. Hujusmodi americantia salinas liquoris particulas, sale suo volatili retundunt, & spiritus alioqui fugitivos in officio continent. Liquor autem iste etsi percoctus, non est absoluta *cervisia*, nisi debita accedat fermentatio: quæ, ubi refrixerit, adjectis *cervisiæ* alius

alius floribus, excitatur: tanto autem promptius oritur fermentatio, quantò liquor farinâ brasii saturatior, & spirituum sit abundantior.

Cervisia ab amaris incoctis primum amarescit; sed postea sale iterum emicare incipiente vinosa evadit & sapore jucunda. Potus ita paratus à nostris aliisque quotquot sermone *Teutonisant*, dicitur *Beer*. Sin sine lupulis, aliisve analogis fiat, nobis & *Danis* nominatur *Ale*. Cui recens cocto multi betulæ ramos adjiciunt: ut ab eorum succo subacido nonnihil acoris contrahat, & usui sit statim idoneus. Alii præsertim *Angli Septentrionales Chamæcissum* in dolia immittunt, cujus operâ nychthemeri spacio liquor depuratur. *Alla* videtur deduci à vocabulo *all*, quod istis gentibus totum significat, quibus instar omnis alius victus & cultus sit. Fuerunt, qui potus hordeacei injuriæ renibus, & nervoso generi allatæ postularunt: sed calumnia nunquam valuit apud eos, qui norunt, quam vegeti, & longævi sint, qui alio potu non utuntur. *Alla.* *Usus.*

Certè *cervisia* ritè cocta, & satis fermentata, diuque servata modo integra sit, est saluberrima; nec nisi corrupta, *Cervisia*: *lam.*

rupta, aut immodicè hausta unquam nocet: & constat *Zythopotas oenopotis* esse habitiores, quare *cervisia* magis quam vinum alit.

Dizythiū. *Pallada in epigrammate* quodam, de *dizythio* meminit: cujus usu à febre *Hepiala* liberatus est. Quod *Erasmus* in proverbio *Crotone salubrius*, duplicem cervisiam fuisse conjicit: sed febrim ciebit citiùs, quàm sedabit vinum simplex aut *cervisia* duplex.

Salernitani hoc disticho *cervisiae* dotes describunt.

Crassos humores nutrit cervisia, vires
Praestat, & augmentat carnem, generatq; cruorem.

CAP.

Cap. IX.

DE ALIIS QVIBUSDAM LIQVORIBUS POTULENTIS E FRUCTIBUS CONFECTIS.

I.

IN multis locis, in quibus aliæ fruges non feliciter proveniunt ex *avenaceo brasio* fit potus gratus nec insalubris.

2. Potus est apud *Saxones* celeberrimus dictus *Mum. Brunsvvici* præcipuè coquitur, & è *Brasio* supra modum tosto, eoque fere triticeo, cum *Cardamomis* aliisque aromatis, & radice *Helenii* incoctis conficitur. Spirituosus est, & stomacho utilis. Nuper *Londini* fieri cœpit. *Mum.*

3. *Hecatæus* in *Europa periodo* prodit *Paonas* ex *hordeo Brytum*, at *Parabiam* è *milio & conyzá* confecisse. Et *Olearius Holsatus* in itinere *Persico* observavit *Tartaros Maris Caspii* ac- *Parabia.*

accolas è milio potum fæculentum habuisse citò inebriantem quem dicunt *Dragga*. Et consimilis è *panico* confieri solet.

Cervisia Libyca. 4. Sunt item ex *Afris*, quibus liquor ex isto frumento ad regerminationem madefacto, & sole siccato pro potu familiaris est.

Macassius. 5. In oriente *Oryza* artificio alio tractata potum parit inebriandi facultate vix ulli secundum. Madefacta grana pilâ diu pista in massam cogunt. Cui fermenti paululum adjiciunt & postquam deferbuerit, in *aquâ* diu macerant, donec liquor valdè spirituosus evadat: qui super suum magma servatus, ætate meliorescit; cujus quod clarum est, in potum servantes *Macassum* dicunt: quod vero fæculentum residet, cibis immiscent. Ex *oryzâ* itidem fit potus ruber dictus *Brum*.

Pot. è maizâ. Chauseta. 6. Eâdem planè ratione è suâ *Maiza Americanis* conficitur potus consimilis. Et è pastâ frumentaceâ fit liquor *Turcis*, & *Arabibus*, dictus *Chauset*.

CAP.

CAP. X.
DE POTU E RADICIBUS.

I.

HEllanicus βρύτε ἐκ ῥιζῶν *Bryti è radicibus* mentionem fecit: quas *Scythicas* fuisse suspicior; è *glycyrrhizâ* enim non exucca liquorem satis validum elicias, quippe radix ista per se ἄδιψ@ est & multo magis ejusdem recentis decoctum. *Bryton è rad. Scythicâ.*

2. In *Insulis Caribæis* radix *Battata* dicta, & obsonium & potum præbet siquidem *aqua* pluvialis ejus ramentis impregnata fermentescit, doliisque recondita dicitur indigenis *Mabbia*, quæ quatridui spatio potui matura est. Nonnulli vero succo pruni cujusdam dicti istis *Mombain* huic potui ampliorem gratiam conciliant. *Mabby.*

3. Panis *Cassava* quem radices Yuccæ exhibent, *aquâ* fontanâ maceratus potum dictum *Peranovv* præbet, usu, & sapore *cervisia hordeacea* fere similem. *Peranaw.*

Pot. Brasiliensis.

4. Barbari *Brasiliæ* incolæ è radicibus suæ *Mandynecca* liquorem potulentum conficiunt; quo supra modum delectantur. Sed præparatio istius descripta nauseam faceret. Has radices vetulis quibusdam edentulis tradunt: quæ ore emollitas aquam limpidam continenti expuunt. Saliva earum pro fermento est: unde liquori oritur *Zymosis*, quæ eum jucuudum reddit, & tantarum virium, ut non alio debacchentur istæ gentes, quoties mactato captivo triumphantes festum agunt. Scilicet labris eorum lactucæ istæ immundæ conveniunt.

Fœda ejus scenasia.

5. Caupones *Sinenses* in *Javâ* liquori cuidam *daturam* incoquere solebant; quo milites, & naucæ plus nimio delectati, frequenter olim inebriabantur: insaniâ adeò periculosâ, ut lege opus esset, qua cautum erat, nè amplius fieret id genus potus.

Philib. Vernallus in Respon. Ad Reg. Soc. curiosorum.

Cap.

CAP. XI.

DE
VINO ARDENTI SEU SPIRITIBUS MERACIORIBUS.

I.

Spiritus à dictis liquoribus, fermentatione liberati sunt separabiles, & proinde caloris vi, & nonnunquam frigoris uniuntur, ab igni in recipiens aguntur, & sufficienti rectificatione phlegma suum ferè in totum exuunt: à frigore vehementi aliquando phlegmate congelante spiritus puri in dolii meditullium compelluntur. *Spiritus Vini.*

In *Europa* maximè celebres *spiritus Vini* præcipuè *Gallici*, etsi ex hydromelite, cervisiâ & horum omnium fæcibus magna spirituum copia elicitur.

2. *India* verò suam *uraquam* i. e. *Spiritus oryzæ, palmularum*, & *Sura*, quæ succus est arboris *cuciophoræ*, præfert; & reverâ in confectione

Pa-

Palapunzia omnium consensu præferendi sunt.

3. In locis ubi saccharum coquitur è cannis saccharinis abunde liquoris ardentis destillatur, quem barbaro nomine dicunt *Rum* quo nautæ periculorum metum, & maris tædium; Indigenæ suas curas depellunt.

Rum.

4. *Sinenses* è lacte spiritus quosdam fortes destillatione elicere feruntur & forsan non alius erat liquor dictus *Chuia* quem *Paulus Venetus* scripsit, à *Tartaris* ita fuisse præparatum, ut vinum album videretur.

Spt. Lactis.

5. *Sinenses*, qui in *Javâ* frequenter cauponariam exercent, *uracqua* genus ardentissimum ex *Oryzâ*, & quodam *Holothurii* genere conficere feruntur (est autem *Holothurion Zoophyton* callosum in mari fluitans) ita forsan dictum ab *Aristotele* quod θοῦρον id est, vehemens sit, & huic liquori *Jac. Bontius de medic. Ind. lib. 2. cap. 4.* dysenteriam *Batavis Javensibus infestam* imputat.

Vin. ard. ex oryza holothurio.

6. Ea fuit veterum temperantia, ut multi viverent abstemii, pauci non nisi dilutum biberent. Illi quidem *meri* vires *aquâ* temperabant: nos verò ut meraciùs bibamus, aquam quam natura admiscuit, arte detrahimus: sed non

De usu aquævitæ.

non sine sanitatis dispendio: nonnulli etiam cum vitæ jactura. Vidimus quidem *aquam vitæ* sæpe fieri mortis repentinæ causam: nimirum homines nimio ejus potu extinctos, spiritibus animalibus, quos reficere voluerunt, penitus profligatis. Alii licet *aquâ* ardenti nunquam inebriati eam tamen subinde pitissando in malam consuetudinem delapsi à periculosa *Sirene* avelli nequeunt, antequam visceribus labefactatis in Cacochymiam immedicabilem incidant.

Vitia vin. ard.

Liquores tamen ardentes modicè sumpti, quoties opus, non libido postulat, plurimum sæpe profuit. Spiritus enim animales, labore, vigiliis, vel inedia exhaustos promptissime instaurant, nec stomachum gravant, sanguini languenti motum & vigorem restituunt: sed vergenti ætati & frigidis temperamentis maxime conveniunt. Sunt duces, qui militibus prælium inituris hujusmodi spiritus copiose propinant, ut fortitudinem augeant. Sed nequeo id probare, quod audaciam addendo consilium adimat, nec vera, & durabilis est virtus, cui istiusmodi cote est opus, forsan *Belluis* magis conveniat. *Elephantis* (inquit *Ælianus*) pugnaturis non modò è vite confecti; sed

Virtutes vin. ard.

Militibus pugnaturis vin. ard. propinatur.

Elephantis etiam.

sed etiam ex *oryza* factitii vini usus indultus est, quod utrùm *Uraqua* fuit, an *Macassus* supra descriptus, non liquet: certe fuit aliquid satis spirituosum; quod usus *belluas* ferre docuerat.

CAP. XII.

DE LIQVORIBUS MISTIS.

I.

Palapunzia. CElebris cinnus apud *Indos* est *palopunzia*; quam è *Limonum sylvestrium* succo, *aquâ* rosaceâ, & suâ *uraquâ* componunt, pro *uraquâ Europæi spiritum vini* substituunt, quibus est potus nauticus: cui nautæ, & mercatores potissimum indulgent.

Cerebetta. 2. *Cerbetta* eâdem materiâ præter *uraquam* aut *spiritum vini* ferè constat: quæ potio in æstate *Syris Turcisque*, quod multum refrigerat, & sitim optimè restinguit, in frequenti usu est.

Serbet. *Nenuphar.* 3. *Ægyptii* syrupo è saccharo, & *aquâ Niloticâ* succum siliquarum, & florum loti admiscent: & refrigerantem

tem, *Arabice Cherbet Nenuphar* dictum conficiunt. E *citrullis* quoque quos *Chates* vocant, laticem exprimunt: cujus usus est egregius, in *Cherbetta* optimæ confectione.

Duscab. 4. *Persa* mustum generosum ultra mellis consistentiam coctum nominant, *Duscab.* cujus *sapa* portio aliqua aquæ, & aceto mista potum reddit *Cherbetta* similem & ejusdem ferè usus, quo superstitiose abstemii vice vini oligophori utuntur. *Olearius in itinerario.* *Persica* vox *Duscabh* à voce *Posca* non multum abludit & materia fere eadem est.

Nectar. 5. Si crederemus, immortales *Nectare* cœlesti lætari, quid esset, quæreretur; sed terrestre *nectar* esse *Oinomeli Constantinus* testatur, aliique produnt, fuisse vinum ex *Olympo Lydia* favis permixtum, & floribus odoratis. Et verisimile est *Κυκεῶνα*, *Heroum* potionem apud *Homerum* cinnum consimilem fuisse.

Κυκεών.

Nepenthes. *Nepenthes* verò, & *Helenes* craterem nonnulli è buglossa confectum conjiciunt, quòd, inquit *Calius*, vino injecta hilaritatem inducit.

CAP.

Cap. XIII.

DE CHOCOLATTA.

I.

Chocolata. NAscuntur in *Mexicanâ*, & vicinis insulis ad ventos spectantibus, fructus illis dicti *Cacoas*: è quorum nucleis, cum aromatis quibusdam componitur massa; quæ nominatur *Chocolata*. Ea in liquore idoneo soluta fit potus cognominis, in *Americâ* semper usus maximi, & in *Hispaniâ* jampridem celebris nuper etiam in reliquis *Europæ* tractatibus satis notus.

Ejus præparatio. Massæ dictæ compositio hujusmodi est viz. singulis *Cacoa Carracensis* libris, duodecim *Siliqua* odoratæ arboris *Xochinacatli dicta Hispanis Vanilla* admiscentur *Memaxochitis* etiam i.e. *Piperis Americani* Drachm. 3. Cinnamom electi Drachm. 1. ß. *Amygdalarum de Bayle uncia dua, piperis rubri longi* Drachm. 1. sæpe item in hâc sceuasia nuclei fructus arboris *Acchioti* adjiciuntur. His omnibus additur

tur Sacchari purissimi lib. sesquialtera. *Achioti* siccare, refrigerare, & nauseam tollere dicuntur. In præparatione *Cacoæ*, *&* *Amygdalæ* igni lento torrentur. Siliquæ, & aromata contusa & cribrata in pulverem tenuem rediguntur, & omnia cum Saccharo pista in formis chartaceis excipiuntur; dein massa formata in usum asservatur, quæ quo recentior sit, eo melior est: & forsan quo simplicior.

In potûs confectione aquæ fontanæ, aut alius appropriatæ partibus octo, & sacchari parti dimidiæ additur massæ pars una. His adjectis liquor fervens ab igni semotus, rudiculâ, donec multum spumaverit, agitatur, & statim calidus sorbetur.

Sæpe vice aquæ lac recens animalium adhibetur; & nonnunquam amygdalinum. Lactis amygdalini libræ dimidiæ adjicitur sacchari unciæ dimidium; & paulisper coquitur dein immissa massæ *Chocolatæ* uncia etiam dimidia, liquor strenue quassatur.

Biliosis loco aquæ fontanæ, aut lactis, aqua Endiviæ, aut Cichoreæ, vel emulsio quatuor sem. majorum substituitur: sunt, qui lapidis *Bezoardici*, aut ambræ portionem aliquam admisceant, ut sit cardiaca.

2. *Cho-*

Chocolata Virtutes. 2. *Chocolata* bona & rite parata (nam facile adulteratur), frigido ventriculo multum prodest, omnia viscera corroborat, vires collapsas instaurat, unde phthisi caute adhibita sæpe medetur. Venerem valde proritat. Cui, licet sæpius fræno egeat, aliquando stimulo opus est: & hic mihi in mentem venit historiæ non illepidæ, quæ hujus potus vires ostendat: novi virum qui Phthisicus, & pene deploratus ad *Chocolata* usum se recepit: uxor etiam, ut viro complaceret, eandem bibit; miro utriusque successu. Nam vir brevi convaluit; mulierque prius effœta habita, ex eo gravida filios peperit tergeminos omnes vitales.

In usu hujus potus, nisi mavis jusculum dici, quædam sunt observanda. *Hispani*, quibus familiarissimus est, eam sumpturi, prius frigidæ haustum bibunt. Cum verò sumpserint, horam aut amplius à frigida abstinent.

Manè commodissimè bibitur moderata dosi ad uncias quinque aut sex; sub horam somni sumptus nocet. Biliosis naturis nunquam convenit; uti nec aliis in tempestate præfervidâ. *Ex manuscriptis Hispani cujusdam generosi.*

Quanti apud *Americanos* sit Cacoæ

coæ fructus, docet alius ejus usus, quippe quo vice numi utuntur, eoque merces emunt: & quoties stipem mendicanti aliquid erogare libet, nucem cacoæ unam atque alteram conferunt.

CAP. XIV.
DE COFFA.

I.

Coffa liquor Turcis familiaris.

Turcæ, *Arabes*, aliique orientales, quibus vinum bibere religione est, potum dictum *Coffa* pitissando in tabernis, ubi venditur, desidentes tempus fallunt.

Eius usus ad nos non ita pridem venit.

Qui mos paucis adhinc annis ad nos in ultimum occidentem migravit.

Fuerunt, quibus persuasum erat; *Jus nigrum Spartanorum* non aliud fuisse, quam hunc potum, quod non verisimile videtur, & *Pollux in lib. 7. Onomastici* diserte asserit, jus nigrum *Edulium Laconicum*, fuisse [illegible] *sanguiculum*.

Quid Hiposphagma.

Mihi quidem illud fuisse videtur, quod quibusdam *Hyposphagma* dictum, è sanguine [illegible], cum sapâ, caseo, aceto & herbis nonnullis, percocto

cocto confectum. Certe undecunque compositum, ejusmodi erat, ut non aliis, quam *Spartanis* stomachis conveniret: qui fame, & labore cibos, potumque condiebant.

Fit autem *Coffa*, è baccis cognominibus ex *Arabiâ*, *Perside*, *aut India* delatis, quæ ad ignem lentum tostæ molâ trusatili, aut pistillo in farinam rediguntur.

Hujus farinæ unciam unam, aquæ fontanæ ad dimidias decoctæ, & ferventis *lib. 1. ss.* adjiciunt: dein vase clauso bullire parumper sinunt: & exinde fit potabilis. Iste potus neminem ad sui usum suâ dulcedine allicit. Nam crustam panis ustulatam sapit. Sed quia ventriculi cruditates & morbos inde pendentes tollit, quos populi hydropotæ, & pauci exercitii facile contrahunt, in quotidiano usu istis diu fuit, & non ita pridem à nostratibus receptus est.

Coffa dotes. 2. *Coffa* moderatè sumpta, eis qui sunt frigidæ constitutionis, & plenioris corporis habitus sæpe prodest.

Sed biliosis, melancholicis, & sangui e crasso præditis minimè convenit. Nam sanguinem particulis adustis vitiando nutritionē impedit, spiri-

tuum

tuum meatus obstruit, & semen minuit, unde nonnullis istiusmodi nimius ejus usus paralysin, aut veneris impotentiam attulisse observatur: observarat *Cl. Willisius*.

Cap. XV.

DE POTU THEA, POTU JUNIPERINO &c.

I.

NOs, qui omnium ferè gentium mores in cibis & potu recepimus, ab oriente sole usum liquoris dicti *Thea, vel Tiza* accersivimus. Nascitur in *Chinâ & Japonâ frutex* aut arbor myrti similis, è cujus foliis vere collectis, & ad ignem aut sole siccatis conficitur iste potus incolis istarum regionum quàm maximè familiaris. In potûs præparatione foliorum pauxillum ita siccatorum, donec subsidant, & explicentur in aquam calidam immittitur: qua folia brevi tempore suam amaritudinem non ingratam liquori imperti- *Thea.*

 unt,

unt, cui nonnulli aliquod ſacchari admiſcent.

Virtutes Theæ.

2. Multa de virtute hujus potûs prædicantur: Nam dicitur omnibus cerebri, & nervoſi generis morbis conducere: item phthiſicis, ſtomachicis, & ſpleneticis auxilio eſſe. Porro narrant, neminem eorum, qui eô aſſiduè utuntur in regionibus ubi naſcitur, lithiaſi, aut arthritide tentari.

Pſeudothea.

Sed ſuſpicio eſt, folia optimæ notæ ad nos rarò, aut non omnino advehi: aut ſi advehantur, tempore, & longinquiſſima navigatione vileſcere. Itaque nonnullis *Pſeudothea è betonica, ſcorodoniâ & chamæpity* eodem modo infuſis non minoris efficaciæ videtur.

Thea Tartarorum.

Seres, vel *Tartari orientales*, qui noſtrâ ætate *Sinarum* regnum ſubjugarunt, in lacte cum ſale folia *Theæ* infundunt, & potionem ita paratam maximè probant. *Legat. Belgica ad Sinenſium regem.*

Thea Carolina.

3. Incolæ provinciæ *Carolina* dictæ, in *Floridâ*, è foliis cujusdam arboris potum Theæ ſimilem & viribus ferè parem conficere dicuntur: & forſan eſt ipſiſſima *Thea*: *Caroli-*

na

na enim & *China* licet longissimè dissitæ sunt parallelæ. *Floridani*, bellum prodituri veteri instituto, potionem quandam consimilem in cœtu publico sumebant: quam, qui vomitu rejecit, (quod multis accidebat, & ipsa *Thea Sinensis* dosi nimiâ exhibita emetica fit,) imbellis habebatur, & inglorius domi mansit vel lixa vallum tulit; nec, donec eam ferre didicerat, miles potuit esse legitimus.

4. Frutex est pumilus, quibusdam *Myrtus Brabantica*, aut *Anglica* dicta quod apud istas gentes satis frequenter provenit; *Cordo*, aliisque visus est *Theoprasti Eleagnus*. Cujus è foliis fruticis exiccatis nonnulli potionem *Thea Sinensium* similem conficiunt.

Thea Brabantica. Myrtus Anglica eleagnus Dioscoridis pro Thea usurpatur.

5. *Lappa*, quibus natura pauca præter egestatem & patientiam concessit, potionem habent è *Baccis Juniperinis*; quam, ut *Caffe*, aut *Thea* calidam sumunt, nec minus utilitatis, quam alii ex istis percipiunt, nam *Bacca Juniperina* reverâ plus præstant, quàm Baccæ Coffæ arrogant.

Potus Lapparum juniperinus.

Regionibus frigidissimis, in quibus nulla alia arbor valet substare, Juniperus est familiaris.

E galanga, sem. Coriandri, Anisi, Fæniculi. Foli: betonicæ, rosmarini, salviæ, aliisve id genus, elegantes potiones, & salubres conficiuntur, quibus in varios scopos, ut *Coffa*, *Thea* calide haustis nonnnulli utuntur.

CAP. XVI.

COROLLARIUM. DE PARERGIS QUIBUSDAM IN VICTU.

I.

IN hominum victum irrepsetunt parerga quædam Circæa quæ iniquâ consuetudine multorum mentes adeo fascinant, ut vitam sine eis nullam, aut prorsus infelicem esse existiment. Ejusmodi sunt *Betele*, & *Arecca Indis*. *Bengia* & *Bosa* istis &

& *Ægyptiis*, *opium Turcis*, *Tabacum* illis omnibus, & *Europæis*, præter *Americæ* incolas unde duxit originem.

2. *Betele* est folium arboris folio mali aurantiæ non absimile, nisi quod angustius sit, & longius cum radiis, aut venulis. Seritur in *Indiæ* maritimis, in mediterraneis vix crescit. Cœlo non nisi temperato lætè frondet, ideoque in *Mozambiqua*, aut *Sofalâ* per calores non nascitur; neque in *Chinâ* per frigus. In *Moluccis* fructum lacerti caudam referentem profert, quem incolæ edunt, alibi est sterilis, folia autem in maximo pretio sunt, & usu: quæ *Indi* utriusque sexûs ore, ubicunque sunt, gerentes succum inde deglutiunt. Temperamento sunt calida, & sicca, etsi aliter censuit *Avicenna*. à quo vocantur *Tembul*, & frigida dicuntur, hæc quia ore detenta amarescunt, *Indi*, ut gratius sapiant, *Areccam*, & quædam alia admiscent. *Betele & Arecca.*

3. *Arecca*, quæ est *Arabum Fausel*, fructus est arboris *Palmæ cuciophoræ* foliis similis, quæ etiam maritimis crescit, fructus iste nuci cupressi ferè similis detracto cortice *Arecca.*

in tenues partes discinditur, è quibus cum *Betele*, & calce è conchis crematis fit confectio tam expetita, quam quod maximè. Itaque venalis prostat; nulli occurras cujuscunque sortis, qui non ore detineat: hac ratione ajunt se ab anima fætente, & dentium dolore, aut erosione cavere: itaque omnium dentes rubent, aut nigrescunt: quos albis præferunt; *Incolæ Cumanæ*, & *Muracapanæ* eodem, quo *Indi*, dentibus nigrorem succo herbæ, & calce concharum conciliare conantur, quippe magno dedecori est adultis dentes albescere. *Linschot*: *descript. Cumanæ.*

Narrat *Stephanus Flacurtius* indigenas *Insulæ Sancti Laurentii*, displicente etiam candore dentium eisdem, aliqua è tribus herbulis, quas *Amboutou*, *Lengon* & *Zemalen* appellant nigrorem inducere. *Europæos* cum canibus, & simiis communes habere albos dentes dicunt: dictæ compositioni nonnunquam *Lycion*, qui succus est *Pyxacanthæ*, admiscetur. Ditiores item, quorum res ferunt, *Caphuram de Borneo*, *Calambam*, *Moscum*, *aut Ambram*

bram griseam, addunt: quorum odore suum halitum commendant. Magno autem dedecori est, & sordidum, spiritum ducere non odoratum. Minus igitur mireris impensas *Mizuma regis Balagata*, qui fertur in hoc pharmacon singulis annis trigesies mille aureos *Lusitanicos* impendisse.

Betele optimum est plene maturum,& rubescens, *Arecca* autem immatura acopon est insigne & anodynum nam stuporem non modicum inducit. Itaque ergo nonnullis sumitur, non nisi immatura.

4. Narrat *Johannes Fragosus in Histor. Arom. Indicor.* multos *Peruviæ* indigenas solium quoddam myrti simile, *Coca* dictum, ore totos dies detinere, cujus ope famem, aut dolorem parum sentirent, & vires corporis confirmarentur. Scribit frutices qui hoc producunt, apud *Andes à Guamangâ* ad urbem *Platæ* seri, unde tota *Peru* divendebatur, & potissimum Metallariis ad fodinas *Potosias*, ubi si tantæ est efficaciæ miserias operarum potuisset alleviare. *Coca.*

Bangue. 5. *Bangue* apud *Indos* nascitur, & est *cannabis*, aut *cannabi* simillima: nisi quod librum habet tenuem nec in tenaces philuras divisibilem, & semina nostro cañabino minora; è quibus cum frondibus suæ herbæ intritis, [aromata, & moscum nonnunquam admiscent] fit confectio, qua *Indi*, & *Persæ* cibi, & veneris appetentiam cient. Videtur igitur *Bangue* fuisse illa herba; quam ab *Indo* allatam, *Teophrastus in lib.* 9. *de Historia Plantarum* in libidine excitanda mira præstitisse scribit. Cum è contra *Cannabis* nostra atoca ingreditur, & libidinem inhibere creditur. Isti confectioni *Indi* suam *areccam* nondum maturam sæpe immiscent, quo pacto vis stupefactiva multum augetur, & ita parata in aliis *Asiæ* partibus magno venit. *Arabes* & *Ægyptii* è semine, foliis *cannabinis* massam conficiunt; quà delectantur, & quoties placet vires narcoticas augere, pro *arecca* quâ carent, *farinam loliaceam* substituunt; & hoc confectionis genus *Bosa* illis dicitur. Qui in laboribus, & periculis versantur istis fere utunrur, nam laboris aut doloris sensum

Bosa.

mi-

minuunt. Qui ſumunt, unâ horâ amplius ſunt hilares, & feſtivi, poſtea moroſi ſunt, aut ſtupent, donec vim pharmaci edormiverint; Dormientibus autem *Morpheus* jucundiſſimè illudit: & raro aliud, quam regna, venerem, aut divitias ſomniant.

6. Barbari *Madagaſcaris incolæ* iſtiusmodi narcoſi delectati, foliis Banguæ, ſeu *cannabis Indicæ* ſiccatis eodem modo, quo alii Tabaco utuntur, fumum ad ſtuporem ſugentes, & jucunda inſania inde comparatâ diu fruuntur. Hæc planta illis dicitur, *abetſmanga. Flacurtius.* *Abetſmangue.*

7. *Scythæ Nomades*, qui frugum, & vitis defectu hydropotæ eſſe coguntur, ebrietate nolunt omnino carere, itaque herbis quibusdam narcoticis in ignem miſſis mentis abalienationem acquirunt: & proinde ſaltant, & cantant, inſtar aliorum ebriorum.

8. *Opium*, *Arabibus*, & *Indis Afron*, voce Græcâ depravatâ, ſuccus eſt capitibus papaveris utriusvis extillans: ſin vi exprimatur *meconium* potius dicendum; quod in pharmacopoliis pro altero ſæpe ſup- *Opium.*

ponitur, quo tamen eſt ignavius. Tria ſunt opii genera notiora. *Candidum.* Candidum, *Cairi* imprimis venale, unde in *Aſiam*, & *Africam* diſtrahitur, *Flavum.* quod ni fallor, *Thebaicum eſt*, & *Turcis Muslac.* Secundum genus, quod flaveſcit, mittit *Cambaja*, aut *Nigrum.* *Decan*. tertium ab *Adeno Arabiæ* emporio ad nos devehitur, hoc nigrum eſt & durum. Ex his optimæ notæ eſt candidum, & multo pluris quam reliqua venit; ſecundas tenet flaveſcens; nigrum eſt viliſſimum, & forſan non aliud, quam meconium.

Omnibus ferè nota eſt vis hujus pharmaci, quam ſit narcotica, & ſi modum exceſſerit, lethalis: eo tamen *Aſiani* auſtrales, & *Afri Muhamedani* impenſe delectantur, & nonnulli eorum conſuetudine confirmati incredibilem ejus vim quotidie vorant. Drachma dimidia, imo Drachma tota unius diei vulgare eſt demenſum: cum *Europæi* non aſſueti pauca grana vix ferant. Narrat *Fragoſus* ſupra citatus; *Indum* quendam, qui regi *Decan* ab epiſtolis erat, uno die plusquam unciam opii ſumpſiſſe: eundem tamen,

licet ſtupidus, & ſomnolentus videretur, non unquam officio defuiſſe, ſed res commodè tractaſſe, tantum potuit conſuetudo, ut unus ferret, quod 50. inaſſuetos occideret.

Inſtituitur autem hujusmodi opiophagia, quòd dolore, metu, & ſolicitudine ademptis, creditur edentes in bello trepidos, in pace nullius rei anxios reddere. Difficile dictu, qua ratione hoc pharmacum ſuas operationes exerit. Frigidum ſit, an calidum (quod controvertitur) nil refert; at calidum videtur, quod ſulphureum eſt & inflammabile. Mihi videntur narcoticæ papaveris particulæ ejusmodi eſſe figuræ, ut in ſpirituum animalium vias ſe facile inſinuent: & ibidem hærentes efferos eorum curſus ſufflaminent, ſi paucæ ſint: ſin nimiæ omnino obſtruant, viæ autem eis aſſuetæ tandem patent, nec ab eis facile afficiuntur. At obſervatur illos, qui huic opii uſui diu indulſerint, ſi aliquot dies ab ea deſtiterint in morbum immedicabilem brevi cadere: ſiquidem ſpiritus ſufflamine ſuo deſtituti ferociunt & in præceps ruunt, aut ſibi relicti difflantur. Qui verò in

Opiophagia diu perſtant tardi fiunt, ſtupidi, & veneris impotentes. Itaque miſera eſt eorum ſors, à quibus tam medicè vivitur, quique nequeunt ſubſtare aut ſani eſſe, niſi quotidie inſaniant.

De Tabaco. 9. *Nicotiana* eſt planta veteribus perinde incognita, ac terra, unde primum in reliquas orbis regiones delata eſt. Etſi fuerunt, quibus viſa eſt *onoſmy Æginetæ, aut ſymphyti* quoddam genus, videlicet *Pecton Dioſcoridis*, ſed quâ ratione adducti id, non conſtat. *Rimberto* ſenſerint *Dodonæo*, aliiſque peritis Botanicis *Hyoſcyami* ſpecies videtur ſed peregrina, & noſtro orbi ante *Americam* inventam planè incognita, quibus haud gravatè aſſentior: nam iſtum vi ſtupefactivâ, & caliculis, quibus ſemen continetur, aliquatenus refert.

Variis nominibus inſignitur hæc herba, ſingulis gentibus rei novæ nomen adaptantibus: noſtris & vicinis fere dicitur *tabacum* à novæ Hiſpaniæ provincia, unde primum advehi cœpit: aut *Nicotiana* à *Nicotio* nobili *Gallo*, cujus opera *Galliæ* innotuit. Barbari *Peruvani*

pe-

petum nominant, *Mexicani Pic*ꝟ*elt*, *Virginiani uppo*ꝟꝟ*ock*; & alii aliter nominant.

Tres hujus plantæ ſpecies ſunt notæ, quarum majorem aliquot Herbarii marem, mediam fœminam nominarunt. Primo generi caulis craſſus eſt, rectus, 4. aut quinque pedes altus: folia autem ampla, craſſa, ſubpinguia, nonnihil hirſuta, & gummoſa; grave olent, & acre ſapiunt: flores ſunt ſubrutili, & ſemina parva hyoſcyami lutei ſeminibus paria. Nicotianæ familiaris folia ſunt minora, & minus gummoſa, caulis brevior, & flores minus rubent: in hanc ſpeciem prior degenerat, quoties terra, qua ſeritur, debita vacat culturâ.

Tertium genus prioribus adhuc in omnibus minus eſt: folium habet rotundius, nigrius, pingue & nonnihil hirſutum, ſed ſucci plenum: flores pallent.

Nihil unquam produxit natura, cujus uſus tantilli temporis ſpatio, tam late ſeſe extendit; nam paucis annis, poſtquam inter *Europæos* eminuerat, ab omnibus, ad quas à mercatoribus adiri potuit, gentibus

receptus est : sed non omnibus idem utendi modus.

Nicolaus Monardes scribit *Americanos* pulvere tabaci siccati calci concharum immisto pilulas, aut trochiscos formare solitos, quibus ore detentis salivæ plurimum eliciunt, quà deglutitâ in laboribus, aut itinere diutissime perstant, sine virium dispendio : idem scriptor *lib. 3. simplicium medicament.* tradit, Alios in novâ *Hispaniâ* arundines quodam gummi & succo peti oblitas accendere & utriusque fumum in os per tubulum haurire.

Virginiæ incolæ ante *Anglorum* adventum sibi tubulos, quibus tabaci fumum sugerent, è cretâ figulari fecerant ; quos *Angli* in patriam redeuntes imitati sunt : & ex illo tempore in universum orbem invaluit istiusmodi fumifactio. Sed *Mauri*, *Turci*, aliique quibus calor fumi minus placet, longioribus utuntur tubis, ligneis aut arundinaceis, capiti adaptatis, aut per aquam eum hauriunt. Complures, & *Imprimis Hiberni* folia tabaci siccati, in pulverem redacta tenuem, naribus sufflantes pro pharmaco fa-

mi-

miliari habent. Alii eadem folia masticantes succum cum salivâ deglutiunt.

Plurima de nicotianæ virtutibus prædicantur, imo de effectibus ejus opposité contrariis. Dicitur enim algentes calfacere, & æstuantes refrigerare; somnum obrepentem arcere, & eundem pervigilantibus inducere, sitim etiam, & famem multis levat, aliis appetentiam excitat; lassitudines certè tollit, & plerisque est unicum nepenthes: quæ omnia, non spirituum materiam subministrando, sed narcosi suâ sensus obtundendo præstat.

Nemo ferè ejus usu initiatur sine gravibus cerebri aut nervosi generis ab eo læsi symptomatis: primo enim tentamine scotomiâ, aut vertigine afficiuntur, aut quasi ebrii delirant. At molestiis istius tyrocinii superatis, qui ei assueverunt nil nisi jucundum quendam spirituum motum inde sentiunt: qui compluribus adeò placet, ut, quasi lotum gustassent, licet ipsi velint, ab ejus usu avelli nequeant. Nec reverâ tutum est ejus usum præproperè abrumpere; diuturna consuetu-

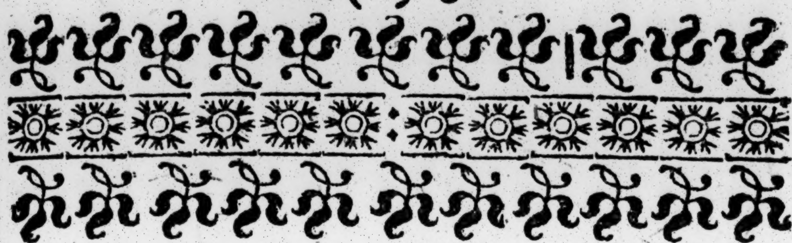
tudo vim naturæ obtinet, cui nemo injuriam impune infert.

Nicotiana à quibusdam omnium morborum panacea ſtatuitur; ſed eſt frequentioris uſus in cauponis, quam *Pharmacopoliis*; ubi compotationibus inſervit: quas potantium fauces calfaciendo egregie promovet.

FINIS.

ELEN-

ELENCHUS CAPITUM.

Be-

tudo vim naturæ obtinet, cui nemo injuriam impune infert.

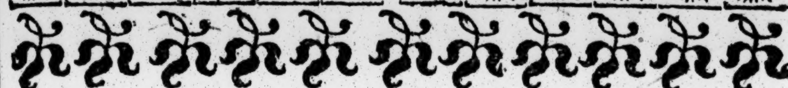
Nicotiana à quibusdam omnium morborum panacea ſtatuitur; ſed eſt frequentioris uſus in cauponis, quam *Pharmacopoliis*; ubi compotationibus inſervit: quas potantium fauces calfaciendo egregie promovet.

FINIS.

ELEN-

ELENCHUS CAPITUM.

Be-

odo-

 tere

dici-

Elenchus Capitum.

CAP

Hake.

&

CAP.

Be-

CAP.

FINIS.